

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΕΡΡΩΝ

1

ΣΕΙΡΑ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΤΟ ΝΟΜΟ ΣΕΡΡΩΝ

1

ΠΕΤΡΟΥ Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

**ΑΙ ΣΕΡΡΑΙ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΑΣΤΕΙΑ,
ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΑΣ ΣΕΡΡΑΣ ΚΑΙ Η ΜΟΝΗ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ
ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ**
(ΣΥΜΒΟΛΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ)

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΜΕ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΓΙΑ ΤΑ 75 ΧΡΟΝΙΑ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΞΕΝΟ ΖΥΓΟ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1988

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών

**ΑΙ ΣΕΡΡΑΙ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΑΣΤΕΙΑ,
ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΑΣ ΣΕΡΡΑΣ ΚΑΙ Η ΜΟΝΗ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ
ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ**
(ΣΥΜΒΟΛΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ)

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΕΡΡΩΝ

ΕΦΟΡΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος: ΝΙΚΟΣ Ζ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ
Αντιπρόεδρος: ΜΑΡΚΟΣ ΜΠΟΛΑΡΗΣ
Γραμματέας: ΣΤΕΛΙΟΣ ΠΗΛΙΤΣΗΣ
Μέλη: ΣΟΥΛΤΑΝΑ ΨΑΡΡΗ
ΜΑΡΙΑ ΖΑΠΑΡΑ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΕΡΡΩΝ

1

ΣΕΙΡΑ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΤΟ ΝΟΜΟ ΣΕΡΡΩΝ

1

ΠΕΤΡΟΥ Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΕΡΡΩΝ

ΑΡ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 81562

ΗΜΕΡ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 2010-88

ΤΑΣΙΝ ΑΡΙΘΜΟΣ 938.948

776

**ΑΙ ΣΕΡΡΑΙ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΑΣΤΕΙΑ,
ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΑΣ ΣΕΡΡΑΣ ΚΑΙ Η ΜΟΝΗ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ
ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ**
(ΣΥΜΒΟΛΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ)

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΜΕ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΓΙΑ ΤΑ 75 ΧΡΟΝΙΑ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΞΕΝΟ ΖΥΓΟ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1988

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	VI
Εισαγωγή Χ. Μπακιρτζή	IX-XII
Εισαγωγή τοῦ συγγραφέα	1-8
A'. Αἱ Σέρραι, ἀκρόπολις καὶ πόλις	8-12
α) Ἡ ἀκρόπολις	
I. «Πύργος βασιλέως», κοινῶς «Ἑλένης»	12-17
II. Ναός τοῦ Ἁγίου Νικολάου	17-18
III. Ἄλλα μνημεῖα	18-19
β) Ἡ πόλις	
I. Τό τεῖχος, αἱ πύλαι, ἡ παλαιά ὁδός	19-22
II. Ναοί καὶ ναῖδια	22-32
III. Ἐπιγραφαί καὶ νεκροταφεῖα	32-34
IV. Χριστιανικά ἀνάγλυφα μετ' ἐπιγραφῶν καὶ εἰκόνες ἀρχιερέων	34-35
V. Σκεύη μετ' ἐπιγραφῶν	35-36
VI. Κῶδιξ μητροπόλεως καὶ Ἀκολουθία εἰς τοὺς Ἁγίους Θεοδώρους	36-61
VII. Χειρόγραφα	62-64
B'. Τὰ προάστεια τῶν Σερρῶν	
α) Ναοί	64-68
β) Τζαμία	68-70
Γ'. Τὰ περὶ τὰς Σέρρας	
α) Ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ «Κρυονερίτου»	70-74
β) Τά ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις καὶ ἐν τῷ κώδικι χωρία	74-84
Δ'. Ἡ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου	84-89
I. Ὁ καθολικός ναός καὶ τὰ ἐν αὐτῷ	89-92
II. Ἡ βιβλιοθήκη καὶ τὰ ἐν αὐτῇ χειρόγραφα	93-101
III. Ποίημα Μαρίας Κομνηνῆς Παλαιολογίνης	101-105
Ε'. Παράρτημα. Πίνακες I-VII	

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με την έκδοση αυτή εγκαινιάζουμε μια σειρά εκδόσεων τοπικής σημασίας, που αποτελούν ακρογωνιαίους λίθους για την από κάθε πλευρά μελέτη της πόλης και του Νομού Σερρών, σαν συμβολή της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Σερρών στα πνευματικά πράγματα αυτού του χώρου.

Η επανέκδοση της ιστοριοαρχαιολογικής αυτής μελέτης, ενός από τους κορυφαίους φιλόλογους του περασμένου αιώνα, του Θεσσαλονικιού Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου, που ευτύχησε η πόλη να τον έχει Γυμνασιάρχη για μικρό διάστημα αλλά με μοναδική απόδοση μπορεί να πει κανείς, κρίθηκε σαν η με αριθμό 1. Γιατί απ' τη μια –όπως κοινά αναγνωρίζεται και παρά το πέρασμα ενός σχεδόν αιώνα απ' την πρώτη της έκδοση– αποτελεί ακόμη το α, β, γ, για κάθε ιστοριοαρχαιολογική έρευνα για τα Σέρρας και το Μοναστήρι μας και από την άλλη γιατί είναι απρόσιτη στους μελετητές.

Η έκδοση αυτή πιστεύουμε πως θα αποτελέσει ένα δυνατό ερέθισμα αλλά και μια προσφορά στους νέους που θέλουν να ασχοληθούν με το «χτες» αυτού του τόπου, και γίνεται μέσα στα πλαίσια της συμμετοχής της Βιβλιοθήκης μας στον γιορτασμό των τριών τετάρτων αιώνα από την απελευθέρωση της πόλης από τον ξένο ζυγό. Πραγματοποιείται ύστερα από εισήγησή μας και τις με αριθμούς 11/28-12-1987 και 4/18-5-1988 ομόφωνες αποφάσεις της Εφορείας της Βιβλιοθήκης.

Η κατατοπιστική και κριτική εισαγωγή που κοσμεί αυτή τη δεύτερη έκδοση και ανέλαβε πρόθυμα να γράψει ο έφορος βυζαντινών αρχαιοτήτων κ. Χαράλαμπος Μπακιρτζής, δίνει το μέτρο για την αναγκαιότητα αυτής της έκδοσης αλλά είναι και μία διάκριση για την ειδική ενασχόληση του με τον συγγραφέα και το έργο του. Θερμά τον ευχαριστούμε και από τη θέση αυτή.

Τέλος τονίζεται και εδώ, πως η έκδοση είναι έξω από το εμπόριο και εξυπηρετεί αποκλειστικά τους σκοπούς της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης των Σερρών.

Σέρρας, Μάης 1988
ΝΙΚΟΣ Ζ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΕΠΙΛΟΓΗ

Επιλογή των βιβλίων που θα αποτελέσουν το αντικείμενο της μελέτης. Η επιλογή αυτή γίνεται με βάση τα κριτήρια που ορίζονται στο πρόγραμμα της μελέτης. Τα κριτήρια αυτά είναι: η επιστημονική αξία του βιβλίου, η σημασία του θέματος που εξετάζει, η ποιότητα της έρευνας που παρουσιάζει, η χρονική στιγμή της έκδοσης, η διαθεσιμότητα του βιβλίου, η γλώσσα, η έκδοση, η τιμή, η παρουσίαση, η δημοτικότητα, η κριτική που έχει λάβει, η ηλικία του συγγραφέα, η θέση του συγγραφέα, η σχέση του συγγραφέα με το θέμα, η σχέση του συγγραφέα με τον αναγνώστη, η σχέση του συγγραφέα με την κοινωνία, η σχέση του συγγραφέα με την επιστήμη, η σχέση του συγγραφέα με την ιστορία, η σχέση του συγγραφέα με την φιλοσοφία, η σχέση του συγγραφέα με την λογοτεχνία, η σχέση του συγγραφέα με την τέχνη, η σχέση του συγγραφέα με την πολιτική, η σχέση του συγγραφέα με την θρησκεία, η σχέση του συγγραφέα με την παιδεία, η σχέση του συγγραφέα με την υγεία, η σχέση του συγγραφέα με την εργασία, η σχέση του συγγραφέα με την οικογένεια, η σχέση του συγγραφέα με την κοινωνία, η σχέση του συγγραφέα με την ιστορία, η σχέση του συγγραφέα με την φιλοσοφία, η σχέση του συγγραφέα με την λογοτεχνία, η σχέση του συγγραφέα με την τέχνη, η σχέση του συγγραφέα με την πολιτική, η σχέση του συγγραφέα με την θρησκεία, η σχέση του συγγραφέα με την παιδεία, η σχέση του συγγραφέα με την υγεία, η σχέση του συγγραφέα με την εργασία, η σχέση του συγγραφέα με την οικογένεια.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ Πέτρος Παπαγεωργίου, εκπαιδευτικός, φιλόλογος, ἐπιγραφικός, ἱστορικός καὶ ἀρχαιολόγος, ἀνήκει στή γενιά ἐκείνη τῶν φιλοπόλιδων Μακεδόνων ἐκπαιδευτικῶν, λογίων καὶ ἐπιστημόνων τοῦ 19ου αἰ., οἱ ὅποιοι ἀνάλωσαν τή ζωή τους σέ χρόνους χαλεπούς ὄχι μόνον στήν ἐκπαίδευση τοῦ ἀλύτρωτου ἑλληνισμοῦ ἀλλά καί στήν πρωτότυπη ἔρευνα τῆς ἱστορίας καὶ ἀρχαιολογίας τῆς Μακεδονίας, ἀναδείξαντες τόν τόπον καί ὁ τόπος ἀναδείξας αὐτούς.

Ὁ Πέτρος Παπαγεωργίου, Κρουσοβίτης τήν καταγωγή, γεννήθηκε στή Θεσσαλονίκη το 1859 καί παρακολούθησε τά ἐγκύκλια μαθήματα στό ἐκεῖ ἑλληνικό Γυμνάσιο. Φοίτησε στή Φιλοσοφική Σχολή Ἀθηνῶν καί ἀργότερα σέ Πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας. Καθηγητής στά Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα Φιλίππουπόλεως, γυμνασιάρχης στίς Σέρρες καί στή Μυτιλήνη πλούτισε τήν ἐπιστημονική ἔρευνα μέ πολλές ἐργασίες φιλολογικοῦ, ἐπιγραφικοῦ, ἱστορικοῦ καί ἀρχαιολογικοῦ περιεχομένου. Μέ τά δημοσιεύματά του ἔγιναν γνωστές καί ὑπομνηματίστηκαν ἄγνωστες ἐπιγραφές, κατεγράφησαν κειμήλια καί χειρόγραφα φυλασσόμενα σέ μονές, ἐκκλησίες καί Γυμνάσια, παρουσιάστηκαν βυζαντινά καί μεταβυζαντινά μνημεῖα μέ ψηφιδωτά καί τοιχογραφίες, ὀθωμανικά μνημεῖα καί διασώθηκαν πληροφορίες καί παρατηρήσεις γιά ἱστορικά, τοπογραφικά καί ἀρχαιολογικά θέματα τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν Σερρῶν καί ἄλλων πόλεων καί θέσεων κυρίως τῆς Μακεδονίας. Τό ἐπιστημονικό ἐνδιαφέρον τοῦ Πέτρου Παπαγεωργίου ἔλκεται ὄχι τόσο ἀπό τήν μακεδονική καί ρωμαϊκή ἀρχαιότητα, ὅσο ἀπό τήν ὑστερορωμαϊκή, παλαιοχριστιανική, βυζαντινή, μεταβυζαντινή καί ὀθωμανική περίοδο καί ἔχοντας τήν ἰκανότητα νά συνδέει μέ χαριτωμένο τρόπο τό σήμερα μέ τό χθές, μπορεῖ νά χαρακτηρισεῖ ὡς ἕνας ἀπό τοὺς πρώτους Ἑλληνες βυζαντινολόγους. Τό ὑψηλό ἐπίπεδο εὐθύνης, ποιότητας ἀλλά καί κουράγιου πού ἔχει τό ἐπιστημονικό καί εκπαιδευτικό ἔργο τοῦ Πέτρου Παπαγεωργίου καί ἄλλων ἐπωνύμων καί ἀνωνύμων δασκάλων καί λογίων τῆς Μακεδονίας κατά τόν 19ο αἰ. δέν εἶναι ἀσφαλῶς ἄμοιρο τῆς ἔκβασης τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγώνα, πού εἶχε ἤδη ἀρχίσει. Ὅταν τό 1914 ἀπέθανεν ὁ Πέτρος Παπαγεωργίου στήν Ἀθήνα κατέστημεν σαφῶς πτωχότεροι.

Εἶναι γνωστό ὅτι ὁ Πέτρος Παπαγεωργίου ὑπηρετήσε ὡς γυμνασιάρχης στίς Σέρρες κάποια περίοδο ἀνάμεσα στό 1888 καί τό 1894, ὅποτε ἀνέλαβε τή διεύθυνση τοῦ Γυμνασίου στή Μυτιλήνη. Στήν εἰσαγωγή τῆς μελέτης του γιά τίς Σέρρες ἀναφέρει «Ἐγώ δέ διατρίβων ἐν Σέρραις (1889-1891)», καθορίζοντας τήν παραμονή του ἐκεῖ σέ δύο σχολικά ἔτη. Ὁ Πέτρος Παπαγεωργίου διαδέχθηκε

στή διεύθυνση τοῦ Γυμνασίου Σερρών τόν Ἀθανάσιο Φυλακτό τό σχολικό ἔτος 1889-1890. Τό καλοκαίρι τοῦ 1890 ἐπέστρεψε στή γενέτειρά του Θεσσαλονίκη καί ἔζησε τήν μεγάλη πυρκαγιά τῆς πόλης στίς 23 Αὐγούστου. Ἡ θητεία τοῦ Πέτρου Παπαγεωργίου στίς Σέρρες καί κυρίως κατά τό δεύτερο σχολικό ἔτος 1890-91 συμπίπτει μέ ἰδιαίτερα ὀξείες κοινοτικές διαμάχες (1891-2), οἱ ὁποῖες εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τή μὴ λειτουργία τῶν Κοινοτικῶν ἀρχῶν, τήν κατάργηση τῆς Ἐφορίας τῶν Σχολείων καί τήν ἀναστολή τῆς λειτουργίας των. Θεωρῶ πολύ πιθανό μέ τή λήξη τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1890-91 ὁ Πέτρος Παπαγεωργίου ἐπέστρεψε ἀπογοητευμένος στή Θεσσαλονίκη καί μὴ ἔχοντας ἀνανεωθεί ἡ θητεία του λόγω τοῦ Κοινοτικοῦ ζητήματος δέν ἐπανῆλθε στίς Σέρρες.

«Ἐγὼ δὲ διατρίβων ἐν Σέρραις (1889-1891) ἄξιον τοῦ κόπου ἐνόμισα νὰ ἀσχοληθῶ περὶ τήν ἀναγραφὴν καί ἐξέτασιν πάντων τῶν ἐν αὐταῖς καί περὶ αὐτὰς μνημείων, πολυτίμων μὲν λόγω τῆς ἀρχαιολογίας καί ἱστορίας μάλιστα τῶν Βυζαντιακῶν καί τῶν τούτοις ἀμέσως συνημμένων Τουρκικῶν χρόνων, δυστυχῶς δὲ ἀγνώστων ὄντων καί κεκρυμμένων μέχρι τοῦ νῦν... Τὸ ἔργον μου δέν δύναται νὰ ἔχη τήν ἀξίωσιν ὅτι εἶναι τέλειον, ἐν δὲ μόνον ἐπιτρέπεται καί ἐμοὶ νὰ εἶπω τοῦτο, ὅτι εἶναι συντεταγμένον ἐν ἀληθείᾳ, καθόσον αὐτῆς ἀνθρωπίνως ἐγένετο δυνατὴ ἡ ἀνακάλυψις, καί μετὰ στοργῆς, ὅσην μοι συνεχῶρον ἄλλα βαρύτεραι ἀσχολίαι... Ὅπωςδὴποτε δ' ἂν κριθῆ ἢ συμβολῆ μου αὕτη, εὐχομαι νὰ παράσχη ἀφορμὴν ἄλλοις καί δὴ τοῖς λογίοις τῶν Σερρῶν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς μέχρι τοῦδε, ὡς μὴ ὄφελεν, ἀμεληθείσης ἀρχαιολογικῆς καί ἱστορικῆς γνώσεως τῆς ἐπιφανοῦς Μακεδονικῆς πόλεως.»

Αὐτὰ γράφει στήν εἰσαγωγή τοῦ ἔργου του, τό ὁποῖο ὀλοκλήρωσε, βάσει σημειώσεων, τρία χρόνια ἀργότερα, τό 1894 στή Θεσσαλονίκη καί τό ὁποῖο δημοσιεύθηκε ἐλληνιστί, στόν 3ο τόμο (1894) τοῦ περιοδικοῦ *Byzantinische Zeitschrift*, σελ. 225-329, πού ἐξέδιδε τήν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ διάσημος βυζαντινολόγος *Karl Krumbacher*, καθηγητῆς στό Πανεπιστήμιο τοῦ Μονάχου καί τό ὁποῖο κυκλοφόρησε καί σέ ἀνεξάρτητο τεῦχος-ἀνάτυπο, ἀφιερωμένο «ταῖς Ἰεραῖς μοναῖς Τιμίου Ἰ. Προδρόμου καί Βατοπεδίου». Ὁ Πέτρος Παπαγεωργίου εἶχε ἄμεση γνώση καί ἐποπτεία τῶν ὄσων περιγράφει, δέν παραλείπει ὅμως στήν εἰσαγωγή τοῦ ἔργου του καί μέσα στό κείμενο -δίνοντάς μας καί μιά γεύση τῶν σχέσεων πού εἶχε ἀναπτύξει κατά τήν παραμονή του στίς Σέρρες- νὰ εὐχαριστήσῃ γιά τή βοήθειά τους τόν Ἰωάννη Τσικόπουλο, καί Δ. Νᾶκον, συναδέλφους του πιθανόν στό Γυμνάσιο, τόν Ἰωάννη Πανταζῆν, πού φιλοτέχνησε τό πρῶτο τοπογραφικό διάγραμμα τῶν Σερρῶν, τόν βιβλιοθηκᾶριον τῆς μονῆς Προδρόμου Χριστοφόρον Δημητριάδη καί κυρίως τόν Κωνσταντῖνον Χόνδρον «φιλολογικώτατον καί φιλοπονώτατον ἄνδρα», τοῦ ὁποῖου τό ὄνομα συναντᾶται στά σχετικὰ μέ τίς κοινοτικές ἐριδες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔγγραφα, ἀνάμεσα στοὺς προύχοντες τῆς πόλεως.

Ἡ ἐργασία ἀρχίζει μὲ εἰσαγωγή στὴν ὁποία παρατίθενται καὶ σχολιάζονται τὰ μέχρι τότε ὀλίγα δημοσιευθέντα περὶ Σερρῶν. Στό Α' μέρος «αἱ Σέρραι, ἀκρόπολις καὶ πόλις» ἀναφέρεται κατ' ἀρχάς στὰ ρωμαϊκῶν χρόνων εὐρήματα καὶ ἐπιγραφές, κατόπιν στὴν «ἀκρόπολιν (α)» καὶ εἰδικότερα στὸν «I. πύργον βασιλέως, κοινῶς *Ἐλένης», τοῦ ὁποίου τὴν κτητορικὴ ἐπιγραφή παρουσιάζει καὶ σχολιάζει, στὸν «II. ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου» καὶ σέ «III. ἄλλα μνημεῖα». Ἀκολουθεῖ τὸ β' κεφάλαιο «ἡ πόλις» καὶ εἰδικότερα: «I. τὸ τεῖχος, αἱ πύλαι, ἡ παλαιὰ ὁδός», μὲ πολλές πληροφορίες γιὰ τὴν τοπογραφία τῆς πόλης, «II. ναοὶ καὶ ναῖδια», ὅπου παρουσιάζονται 31 βυζαντινές, μεταβυζαντινές καὶ νεώτερες ἐκκλησίες τῶν Σερρῶν, «III. ἐπιγραφαὶ καὶ νεκροταφεῖα», ἀναφέρεται σέ βυζαντινές καὶ μεταβυζαντινές ἐπιγραφές, «IV. χριστιανικά ἀνάγλυφα μετ' ἐπιγραφῶν», «V. σκευὴ μετ' ἐπιγραφῶν», «VI. κῶδιξ μητροπόλεως καὶ Ἀκολουθία εἰς τοὺς ἁγίους Θεοδώρους», ἀπ' ὅπου ἀντλεῖ κατάλογο μητροπολιτῶν Σερρῶν μὲ βιογραφικὰ τους στοιχεῖα καὶ ἄλλες πληροφορίες χρήσιμες γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, μνημειακὴ τοπογραφία, κοινοτικὴ ὀργάνωση καὶ τὴν «νῦν λαλουμένην γλῶσσα ἐν Σέρραις» μὲ ἐτυμολογικὴ παρατηρήσεις, «VII. χειρόγραφα» τοῦ Γυμνασίου Σερρῶν καὶ ἰδιωτῶν. Στό Β' μέρος «τὰ προάστεια τῶν Σερρῶν» παρουσιάζονται «α) ναοὶ» καὶ «β) τζαμιά». Στό Γ' μέρος «τὰ περὶ τὰς Σέρρας» παρουσιάζονται πρῶτα «α) ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ἐκρυονερίτου» καὶ κατόπιν ἐντυπωσιακὸς καὶ χρήσιμος κατάλογος 112 τοπωνυμίων, χωριῶν καὶ γαιοκτημάτων τῆς περιοχῆς τῶν Σερρῶν ἀπὸ τὰ χρυσόβουλλα καὶ τὸν κώδικα τῆς μητροπόλεως μὲ ποικίλα σχόλια. Ἡ ἐργασία τελειώνει μὲ τὸ Δ' μέρος «ἡ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου», ποῦ εἶναι καὶ ἡ πρώτη ἐκτενὴς καὶ ἐπιστημονικὴ παρουσίαση τῆς μονῆς. «I. ὁ καθολικὸς ναὸς καὶ τὰ ἐν αὐτῷ», «II. ἡ βιβλιοθήκη καὶ τὰ ἐν αὐτῇ χειρόγραφα», «III. ποίημα Μαρίας Κομνηνῆς τῆς Παλαιολογίνης».

Τὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Παπαγεωργίου γιὰ τίς Σέρρες ἀνήκει στίς «ἀρχαιολογικές» ἐργασίες του, οἱ ὁποῖες παράλληλα μὲ τὸν αὐστηρὸ ἐπιστημονικὸ χαρακτήρα εἶναι καὶ εὐχάριστα ἀναγνώσματα, διότι ἀνάμεσα στὰ φιλολογικὰ καὶ ἱστορικὰ σχόλια, μέσα στὴν ἐπιστημονικὴ δομὴ τοῦ ἔργου, παρεμβάλλει συχνὰ περιγραφές τοπιῶν ἐκτάκτου γλωσσικῆς γλαφυρότητας, μέσα στίς ὁποῖες πλανᾶται ἕνα εἶδος ρεμβασμοῦ γιὰ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴ μοῖρα τους καὶ οἱ ὁποῖες, στὴν περίπτωσιν τῶν Σερρῶν, ἀναδίδουν τὴν εὐωδία καὶ τὸν τερπνὸ χαρακτήρα τῆς πόλεως καὶ τῶν προαστείων τῆς φθίνοντος τοῦ 19ου αἰ. Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ αὐτῆ κοιταγμένους οἱ «ἀρχαιολογικές» ἐργασίες τοῦ Πέτρου Παπαγεωργίου βρίσκονται κοντὰ στὰ περιγητικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα συχνὰ περιβάλλον σοφές ἀπόψεις μὲ τὸ ἔνδυμα τῶν προσωπικῶν ἐντυπώσεων.

Δεδομένου ὅτι τὰ πλεῖστα ὅσων ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Πέτρο Παπαγεωργίου γιὰ τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν καὶ τὴν περιοχὴ τῆς ἔχουν σήμερα ἐξαφανισθεῖ, τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ σοφοῦ ἀνδρός καθίσταται πλέον ὄχι ἀπλῶς βοήθημα ἀλλὰ πηγὴ

πληροφοριῶν γιά ὅσους ἐπιθυμοῦν νά ἀσχοληθοῦν καί νά γνωρίσουν τήν ἱστορία τῆς ἐνδόξου αὐτῆς Μακεδονικῆς πόλεως.

Γιά τοῦτο ὀφείλονται χάριτες στήν Ἐφορεία τῆς Δημόσιας Κεντρικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Σερρῶν καί στόν πρόεδρο τῆς ἀξιότιμο κύριο Νίκο Νικολάου γιά τήν πρωτοβουλία νά ἐπανεκδόσουν χάριν τῶν Σερραίων καί τῆς μαθητιώσας καί φιλομαθοῦς νεολαίας τό κείμενο αὐτό.

X. ΜΠΑΚΙΡΖΗΣ

Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων

I. Abteilung.

Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια,
τὰ περὶ τὰς Σέρρας καὶ ἡ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.

(Συμβολὴ ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογική.)

Μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας, ὅσαι τοπογραφικῶς καὶ ἀρχαιολογικῶς¹⁾ ἢ μικρόν τι ἢ οὐδόλως εἶναι ἐξητασμένοι, ἐξοχον θέσιν κατέχουσιν αἱ ἐν τῇ Ὀδομαντικῇ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Στρονμόνος καὶ Νέστον κείμεναι ἱστορικώταται Σέρραι, ἔχουσαι νῦν 28000 κατοίκους, Τούρκους μὲν 13500, Ἑλληνας δὲ 13000, Ἑβραίους δὲ 1100 καὶ Ἀθιγγάνους 400.

1) Ἐκ τῶν ξένων ἱκανὰ περὶ τῆς πόλεως καὶ τῶν πέριξ ἔγραψεν ὁ πολλὰκις αὐτὴν ἐπισκεψάμενος Cousinéry ὅστις, πρόξενος τῆς Γαλλίας ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη καὶ πρὸ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ μετὰ τὴν Παλινόρθωσιν (Restauration) διατρίψας ἐν Μακεδονίᾳ ἔλαβεν ἀφορμὰς νὰ ἴδῃ πολλὰκις καὶ νὰ ἐξετάσῃ ἀνέτως καὶ τὰ μεσόγεια τῆς χώρας, παρέδωκε δὲ ἡμῖν τὰς ποιικιλωτάτας παρατηρήσεις ἐν τῷ διτόμῳ βιβλίῳ τῷ ἐπιγεγραμμένῳ 'Voyage dans la Macédoine' (Paris 1831). Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ, σελ. 6 ὁ Cous. προοιμιάζεται περὶ τῶν Σερρῶν τάδε: „ma seconde course a pour objet la ville de Serrès . . . . Le séjour que j'ai fait plusieurs fois dans cette ancienne ville m'a mis à même de réformer diverses erreurs qui concernent ses

1) Περὶ τῆς γεωγραφίας τῆς Μακεδονίας δὲν δύναται τις μὲν σήμερον νὰ ἐπαναλάβῃ ὅσα τῷ παρελθόντι αἰῶνι ὁ Danville καὶ τῷ νῦν ἀρχομένῳ ὁ Mannert εἶπον, ὅτι αὐτῆς κρεῖττον γνώσκωμεν τὴν γεωγραφίαν τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς Σινικῆς χώρας, ἢ τὴν τῆς Ἀφρικῆς καὶ Ἀμερικῆς· ἀλλ' ὅμως ἡ τοπογραφικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ γνῶσις τῶν καθ' ἑκαστὸν Μακεδονικῶν κτισμάτων εἶναι ἔτι νῦν, καὶ μετὰ τὰς ἐρεῖνας σοφῶν ξένων ἀρχαιολόγων (οἱ ἡμέτεροι, πλὴν τοῦ κ. Μαργαρίτου Δήμιτσα καὶ Μ. Χατζῆ Ἰωάννου, δυστυχῶς καὶ ἐν τούτῳ ὀλίγον ἐφρόντισαν), μὴν ἀτελής καὶ ἐλλιπής, ὡς ἐξ ἰδίας πείρας δύναμαι νὰ βεβαιώσω· ἄνευ ὑπερβολῆς δέ, ἡ Βυζαντιανὴ Μακεδονία, ἐξαιρουμένης πῶς τῆς Θεσσαλονίκης, εἶναι terra incognita, τὸ δὴ λεγόμενον.

Byzant. Zeitschrift III 2.

environs, et de fixer l'attention sur ses antiquités, son gouvernement actuel, ses richesses territoriales, et son commerce“· και κατέχουσι μὲν ἐν τῷ συγγράμματι τὰ περὶ τῶν Σερρών καὶ τῶν περὶ αὐτὰς 94 ὄλας μεγάλας σελίδας, τόμ. I 135—229, ἀλλὰ πλὴν τῶν σελίδων 225—229, ἐν αἷς κατεχωρίσθησαν καὶ ἐξητάσθησαν δύο ἐπιγραφὰί τῆς πόλεως, αἱ λοιπαὶ πᾶσαι ὀλίγας καὶ οὐχὶ ἀκριβεῖς ἔχουσιν ἀρχαιολογικὰς σημειώσεις περὶ τοῦ ἀρχαίου τείχους καὶ τριῶν ναῶν τῶν Σερρών, καὶ ταύτας ἀτάκτως διεσπαρμένους ἐν τῷ μεγάλῳ πλήθει τῶν λοιπῶν παρατηρήσεων περὶ τῆς χωρογραφίας τῶν πέριξ καὶ τῶν ἄλλως πολυτίμων ἀπομνημονευμάτων περὶ τῆς τότε διοικητικῆς καταστάσεως καὶ τῆς ἐμπορικῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως, ὅπως παραλίπω ἄλλας τε παρεκβάσεις καὶ τὰς μακρὰς ἐν σελ. 184—203 περὶ τῶν λεγομένων ‘Yailles’ (·,prairie, montagne où l'on trouve en été des pâturages pour les troupeaux, séjour d'été, habitation de plaisance, opposé de Kchla, séjour d'hiver ou lieu d'hivernage“· τὸ ὄρθον εἶναι ٢٧٤, Γιαξλάκ, καὶ ٢٧٥, Κισλάκ) τῶν ἐν τε Σέρραις καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Τουρκίᾳ καὶ ἐν σελ. 215—220 περὶ τῆς ἐν Βολισσῷ τῆς Χίου δημοτικῆς πανηγύρεως τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Κατὰ ταῦτα τὸ ἔργον τοῦ Cous. λόγῳ τῶν τε ἐκτεθειμένων καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκθέσεως ἀνήκει εἰς τὰ ποικίλα ἐκεῖνα Ὀδοιπορικὰ τοῦ ἰη' αἰῶνος τελευτῶντος καὶ τοῦ νῦν ἀρχομένου, ὃν τὴν ἀξίαν θὰ ἡδύκει τις, ἂν ἐπεχειρεῖ ὡς γνώμονα ἐν τῇ κρίσει αὐτοῦ νὰ λάβῃ τοὺς ὑπὸ τῆς σήμερον ἐπιστήμης δικαίως ἀπαιτούμενους ὅρους τῆς αὐστηρᾶς ἀκριβείας καὶ τῆς λογικῆς ἀκολουθίας, ὅπως ἀνεπιεικῶς θὰ ἀπεφαίνετο καὶ ἂν τὰς χωρογραφικὰς παρατηρήσεις ἔκρινε πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς πρόοδον τῆς γεωγραφικῆς ἐπιστήμης. Περὶ τῶν γεωγραφικῶν σφαλμάτων τοῦ Cous. διέλαβον ἄλλοι τε καὶ ὁ κ. Δήμιτσας ἐν σελ. λδ' — λε' τῆς ‘Ἀρχαίας γεωγραφίας τῆς Μακεδονίας’ (Ἀθήνησι 1870): ὅσον δὲ εἰς τὰς περὶ τῶν Σερρών ἀρχαιολογικὰς σημειώσεις τοῦ Cous., ὅτι αὐτὰς ὁ περιηγητὴς ἠδύνατο πολλῶ πλουσιωτέρας καὶ ἀκριβεστέρας νὰ συντάξῃ, περὶ τούτου οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχω· ἀλλ' ὁ Cous., ὅπως καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτῷ, συμφώνως πρὸς τὴν τότε κρατοῦσαν ἰδέαν μάλιστα ἐφρόντισε περὶ τῶν ἐκ Μακεδονικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν χρόνων μνημείων, μικρὸν ἢ οὐδόπως λογιζόμενος τὰ τῆς Βυζαντιακῆς καὶ Τουρκικῆς περιόδου· ὅθεν καὶ ὀλίγα καὶ πλημμελεῖς εἶναι αἱ περὶ τῶν ἐκ τῶν τελευταίων τούτων περιόδων μνημείων ἐν Σέρραις παρατηρήσεις αὐτοῦ, ὡς θὰ μαρτυρήσῃ μὲν καὶ ὁ λόγος παρακατιῶν, ἐλέγχουσι δὲ καὶ νῦν δύο πρόχειρα παραδείγματα: τῆς μόνης ἐπιγραφῆς τοῦ τείχους (κεφάλαιον Α', α' 1, πλινθὸς II καὶ III ἀριθμ. 1 καὶ 2) οὐδὲ ἀπλῆ μνεία γίνεται ὑπὸ τοῦ Cous., καὶ ἡ ἐπιγραφή ἦτο τότε ὅπως καὶ νῦν ὁρατὴ τοῖς πᾶσι καὶ ἔκειτο τότε ὅπου καὶ νῦν κεῖται, ἐπὶ τοῦ πύργου ὅστις ἀναφέρεται ἐν σελ. 159· ἐπίσημον δὲ τζιαμίον, τὸ τοῦ Ἀχμέτ πασιᾶ (κεφ. Β', β' 2),

ἐξέλαβεν ὁ Cous. ὡς ἀρχαῖον Χριστιανικὸν ναὸν ἀπατηθεὶς ἐκ τῆς κοινῆς ἐπονομασίας 'ἀγία Σοφία'.

2) Τῶν δὲ ἡμετέρων ὁ κ. Δήμιτσας ἐν τοῖς 'Μακεδονικοῖς' ('Ἀθηνησι 1874), σελ. 575—587 ἠσχολήθη περὶ σύντομόν τινα πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῶν Σερρῶν ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων μέχρι τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως, χρησάμενος ταῖς μαρτυρίαις ἀρχαίων τε καὶ Βυζαντιακῶν συγγραφέων καὶ φιλοπόνως ἀπανθίσας τὰ ὑπὸ ἄλλων περιηγητῶν παρατηρηθέντα καὶ ὑπὸ νέων ἱστορικῶν, τοῦ Hammer καὶ τῶν λοιπῶν, διδαχθέντα· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐπισκοπήσει ταύτῃ αἱ ἀρχαιολογικαὶ σημειώσεις εἶναι σπανιώταται, νέα δέ, λείπουσα παρὰ τοῖς ἄλλοις, εἶναι μόνη ἢ ἐν σελ. 586 βραχεῖα σημείωσις περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ τείχους ἐπιγραφῆς κατὰ χειρόγραφον, ἔμοιγε ἄγνωστον, περιγραφὴν Σερραίου τινός, Πέτρου Δραγάση (σελ. 570) ὀνομαζομένου.

3) Τὴν ἀρχαιολογικὴν γνῶσιν τῶν Σερρῶν καὶ τῶν πέριξ αὐτῶν ἱκανῶς ὠφέλησεν ἢ ὑπὸ τοῦ κ. Κωνσταντίνου Σάθα ἐν τῇ πολυτίμῳ 'Μεσαιωνικῇ βιβλιοθήκῃ', τόμ. Α' σελ. 202—242 (ἐν Βενετίᾳ 1872) ἔκδοσις τοῦ τυπικοῦ τοῦ κτίτορος καὶ τῶν χρυσοβούλλων βασιλικῶν λόγων τῆς πλησίον ἐπὶ τοῦ ὄρους Μενοικέως κειμένης μονῆς Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ (κεφ. Α'), γενομένη κατ' ἀντίγραφον τῶν πρωτοτύπων, ὅπερ πεπονημένον ἀρχομένῳ τῷ ιη' αἰῶνι ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου τοῦ Νοταρᾶ φυλάσσεται ἐν τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετοχίῳ τοῦ Παναγίου τάφου. Ἡ πηγὴ αὕτη, ἄγνωστος τῷ κ. Δήμιτσα, ἀναφέρουσα πράγματα μὴ μνημονευόμενα ὑπ' ἄλλων συγγραφέων εἶναι, ὡς θὰ δειχθῇ ἐν τοῖς ὀπισθεν, πολύτιμος, εἰ καὶ τὸ ἀντίγραφον τοῦ Νοταρᾶ φαίνεται κακῶς γεγεννημένον. Αὐστρυχῶς τό τε πρωτότυπον κτιτορικὸν καὶ πολλὰ τῶν χρυσοβούλλων ἀπώλοντο, τῶν νῦν ἐν λαβῶν πατέρων τῆς μονῆς ἀγνοούντων πότε καὶ πῶς, σφάζονται δὲ νῦν ἐν τῇ μονῇ χρυσοβούλλα μὲν τέσσαρα μόνα, δύο Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου (ἴσως ἐκ τῶν παρὰ τῷ κ. Σάθα κειμένων) καὶ δύο ἀνέκδοτα Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, τῶν δὲ ἀπολομένων ἀντίγραφα κατατεταγμένα ἐν παλαιῷ κώδικι, δυνάμενα ἴσως καὶ αὐτὰ νὰ διορθώσωσι τὰ ἀμαρτήματα τοῦ κειμένου τοῦ Νοταρᾶ¹⁾· διότι ὅτι τοῦτο πολλαχοῦ νοσεῖ, ἀρκοῦμαι νὰ ἀποδείξω διὰ τῶν ἐξῆς ὀλίγων ἡμαρτημένων χωρίων, ἐν οἷς κατ' εἰκασίαν προτείνω τὰς διορθώσεις: σελ. 202: „καὶ

1) Κατὰ τὴν εἰς τὴν μονὴν ἐπίσκεψίν μου δὲν κατόρθωσα καὶ τὰ ἀνέκδοτα χρυσοβούλλα νὰ ἀντιγράψω καὶ τῶν ἐκδομένων τὰ ἀντίγραφα νὰ ἐξετάσω· μετὰ χαρᾶς ἀρτίως ἔμαθον ὅτι τὸ καθήκον τοῦτο θὰ ἐκτελέσωσιν αὐτοὶ οἱ εἰσεβεῖς καὶ φιλόκαλοι πατέρες τῆς μονῆς, εὐγενῶς οὕτω τὰ τροφεῖα ἀποτίνοντες. Γράφων πρόχειρον δὲν εἶχον καὶ τοῦ Miklosich τὴν ἔκδοσιν. Διορθῶν δὲ τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια (Korrekturbogen) προστέθημι ὅτι περὶ τῶν ἐν Βελιγραδίῳ ἀντιγράφων ἔγραψεν ἰδίαν διατριβὴν ὁ Novaković, περὶ ἧς ὕρα Byz. Z. II (1898) σελ. 634—635.

λόγον καὶ προᾶξιν καὶ ἡθῶν εὐκοσμίῳν παιδεύοιτο“ ἀντὶ τοῦ φανεροῦ εὐκοσμίαν· 203: „πονῶν δὲ καὶ περὶ τὴν τῶν κελλίῳν ἐπιμέλειαν καὶ ἀνάκτησιν“ ἀντὶ τοῦ ἀνάκτισιν, ὡς κεῖται ἐν σελ. 206· 203: „γέροντί τι κατὰ Θεὸν ζῶντι καὶ πολιτείαν ἄκραν μὲν ἐρχομένῳ τὸ τοιοῦτον παραδοὺς κελλίῳν“ ἀντὶ τοῦ δήλου μετερχομένῳ (σελ. 204: „τοιαύτην ἐκεῖνος μετερχόμενος πολιτείαν“). 203: „ἐπεὶ δὲ καὶ τοῖς τραχυτέροις τοῦ ὄρου καὶ δυσβάτοις προσέβαλλε μέρεσι, σπήλαιον ἐντυγχάνει“ ἀντὶ τοῦ προσέβαλε· 203: „ἤσθεις τῆ τοῦ τόπου — ἡσυχία καὶ τὸ ἐκτὸς εἶναι συγχύσεως“ ἀντὶ τοῦ τῷ· 204: „ἦν οὖν αὐτὸς ἐκεῖνος τῶν μοναχῶν προϊστάμενος —, τρέφων, ἐνδύων, ζωογονῶν — καὶ τὰ πάντα γενόμενος“ ἀντὶ τοῦ γινόμενος· 205: „οὐκ ἠνείχετο οὐδ’ ἠβούλετο τοῦτο, ἀλλ’ ἐντατικὸς ἦν λίαν καὶ οὐκ ἐνδύσιμος — ὅτι δὴ τοῦτο ἠβούλετο ἢ τοῦ γέροντος ἐνστασις, δῆλον ἐντεῦθεν· οὐ γὰρ ἂν ἔδωκε τῆς ἐνστάσεως — μέχρι κ. τ. λ.“ ἀντὶ τῶν ἐνστατικὸς, δὲ καὶ ἐνέδωκε· 206: „γῆρα καὶ νόσῳ δεινῇ συγκατακληθεῖς ὁ τὴν ψυχὴν ἐρωμένος καὶ τῶν σωματικῶν ἀνώτερος παθημάτων“ ἀντὶ τοῦ συγκαταβληθεῖς· 206: „ἀλλ’ ὁ Θεὸς — βοηθὸς ἐμοὶ προφανῆς ἐν στήλῳ πυρὸς — φωτίζων καὶ διεξάγων, πρὸς ἡμέραν ὁδηγῶν ἀναψύξεως, προσδ(οκῶντι) ὅτι καὶ τῆς ἐκεῖθεν — κολάσεως ῥύσεται“ ἀντὶ τῶν προφανεῖς (κατ’ ἀπόλυτον ὀνομαστικὴν συνήθη τῷ συντάξαντι τὸ τυπικόν), προσδ(οκῶ) καὶ ῥύσεται· 212: „φροντίς δὲ καὶ τῷδε γέγονεν οὐ μικρὰ τῶν εἰς σύστασιν αὐτῆς ἔνεκα καὶ κρείττω βελτίωσιν“ ἀντὶ τοῦ ἐπὶ τὰ καί, δῆλον ὅτι καὶ ἐπὶ τὰ (σελ. 225: „ὡς ἂν — φροντίξῃ — τῆς ἐπὶ τὸ κρείττον σύστασεως καὶ βελτιώσεως τῆς — μονῆς“). 213: „ταῦτα τοῖνυν καθέξει — ἢ — μονὴ καὶ εἰς τὸ ἔξῃς — ἀναποσπάστως, καθὼς εἴρηται εὐρίσκεται κατέχουσα — μέχρι τοῦ νῦν“ ἀντὶ τοῦ ἀναποσπάστως (ἄπερ), καθὼς εἴρηται, εὐρίσκεται κατέχουσα (σελ. 212: „προστάσει — κατέχειν αὐτὴν καὶ εἰς τὸ ἔξῃς — ἀδιασείστως ἄπερ κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον εὐρίσκεται κεκτημένη μέχρι τοῦ νῦν“). 215: „ἵνα διορίσθῃ ἢ βασιλεία μου καὶ γένηται χρυσόβουλλον αὐτοῖς“ ἀντὶ τοῦ αὐτῆς (σελ. 218: „ἵνα γένηται — καὶ χρυσόβουλλον τῆς βασιλείας μου“, 230: „αἰτεῖ τὴν βασιλείαν μου — χρυσόβουλλον αὐτῆς ἐπιχορηγηθῆναι“, 239: „ἢ βασιλεία μου τὸν παρόντα χρυσόβουλλον λόγον αὐτῆς ἐπιχορηγεῖ“). 218: „ἵνα οὐδὲν ἔχη ὁ τοιοῦτος ἀρχιερεὺς ἄδειαν — ἐξάγειν αὐτούς, ἀλλ’ ὁ μέλλων εὐρίσκεσθαι εἰς τὴν ἡγουμενείαν αὐτὸς ἐκλέγεται — καὶ ἀποστέλλεται — καὶ σφραγίζεται — καὶ τάττηται“ ἀντὶ τοῦ ἐκλέγεται· 222: „καὶ τῶν διατυπωθέντων ἀθετηῖσαι“ ἀντὶ τοῦ καί (τι) τῶν διατυπωθέντων (σελ. 232: „ὅτι οὖν ἀθετηῖσαι“). 223: „οὐδὲν ἔξει ἄδειάν τις τῶν — ἄλλων ὁποῖον δὴ τινα, λαϊκῶν τε καὶ μοναχῶν, πειραθῆναι“ ἀντὶ τοῦ ὁποῖων δὴ

τινων· 229: „ἄ διὰ τε προσταγμάτων καὶ — ἄλλοτρόπως τούτοις παρήλθε“ ἀντὶ τοῦ περιῆλθε (σελ. 217 καὶ 220: „τά τε ἀπὸ προσε-
νέξεως — καὶ ἄλλοτρόπως περιελθόντα αὐτῆ“). 230: „ὁ δὲ προσει-
είμενος τὰ περὶ τούτου καὶ τὴν τούτων ἀναδεδεγμένην ἐπιμέλειαν“
ἀντὶ τῶν προσειμένους καὶ ἀναδεδεγμένος (σελ. 232: „τῷ τὴν αὐ-
τῶν ἐφορείαν ἀναδεδεγμένω“). 230: „ἐπιχορηγεῖ — τὰς τοιαύτας
σεβασμίας μονὰς“ ἀντὶ τοῦ ταῖς τοιαύταις σεβασμίαις μοναῖς·
230: „ὡς τῶν ἐν ταύταις ὀφειλόντων μοναχῶν τὸν πνευματικῶς προ-
στησόμενον αὐτῶν ἐκλέγεσθαι καὶ ὡς τῷ κατὰ καιροῦς τῆς — Ἐκκλη-
σίας προσετηκότι τοῦτον πέμπειν“ ἀντὶ τοῦ καὶ τῷ· 231: „καὶ ὡς
διατηρῶνται μέχρι τοῦ νῦν, τὸν αὐτὸν τρόπον διορίζεται ἡ βασιλεία
μου διατηρεῖσθαι τὰ τοιαῦτα κτήματα“ ἀντὶ τοῦ διατηροῦνται·
233: „προστάσει — ἐπιλαβέσθαι μὲν αὐτὸν — καὶ παραπέμπειν μετὰ
τὸν θάνατον αὐτοῦ πρὸς ὅπερ ἂν βουληθῆ καὶ θελήσει πρόσωπον —,
δοθῆναι δὲ αὐτῷ καὶ τὴν εἰρημένην γῆν“ ἀντὶ τῶν θελήσει καὶ δέ·
234: „εἶναι δὲ καὶ ἐν τῇ πόλει Σερρῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ Μενοικέως“
ἀντὶ τοῦ τὸ ἐν τῇ πόλει Σερρῶν ὑπὸ τῷ τοῦ Μενοικέως
(σελ. 228: „εἶναι δὲ τὸ ἐν τῇ πόλει Σερρῶν ὑπὸ τῷ τοῦ Μενοικέως
ἔρει“ ἔνθα γραπτέον ὄρους). 235: „διατελεῖν ταύτας οὕτως ὡς
τὰ ὑπ’ αὐταῖς χρυσόβουλλα διακελεύονται“ ἀντὶ τοῦ ἐπ’ αὐταῖς
(σελ. 234: „ὡς τὰ ἐπὶ τούτοις χρυσόβουλλα — διαλαμβάνουσαι“).
238: „τὸ τοῦ Φωτινοῦ μετὰ τοῦ Τζυκαλᾶ — καὶ περιοχῆς αὐτοῦ, ἔσται
δὲ καὶ τῶν τεσσάρων ἀνθρώπων“ ἀντὶ τοῦ ἔτι· 242: „μὴ εὐρίσκειν —
μῆτε παρὰ τῶν κεφαλατικούντων —, μῆτε τῶν τὰ δημόσια διενε-
γούντων —, μὴ τινος ἄλλου“ ἀντὶ τοῦ μῆτε.

Ἀρκούμαι εἰς ταῦτα, παραλείπων νὰ διορθώσω καὶ ἄλλα χωρία ἢ
παντελῶς ἀδιανόητα (ἐκ φόβου μὴ μείζων τις ἐν αὐτοῖς λανθάνη δια-
φορά) ἢ κακῶς διεστιγμένα καὶ λέξεις τὰς αὐτὰς ἀλλαχῶ ἄλλως γεγραμ-
μένας· δυστυχῶς δὲ καὶ αὐτὰ τὰ κύρια ὀνόματα προσώπων καὶ τόπων
δὲν ἀντεγράφησαν ὑπὸ τοῦ Νοταρᾶ ἀκριβῶς, ὡς θὰ δειχθῆ ἐν τῷ
κεφαλαίῳ Γ', β', καὶ οἱ ἀριθμοὶ δὲ τῶν ἐτῶν καὶ τῶν ἰνδικτιῶνων
εἶναι ἐνιαχοῦ πλημμελεῖς, ὡς ἀμέσως θὰ φανῆ. Ἄλλ' ὅμως παρὰ πάντα
ταῦτα τὰ ἀμαρτήματα ἢ ὀφέλεια ἐκ τοῦ καὶ οὕτως ἐκδεδομένου κει-
μένου εἶναι, ὡς προείπον, πάλιν ἱκανῆ τῷ ἐξετάζοντι, καὶ ἂν μὴ ἰδίως
ὡσὶν ἤκουσε καὶ αὐτοῖς ὕμνασιν εἶδε τὰ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενα, ἔτι δὲ
ἱκανωτέρα ἂν ἠτύχησεν αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος νὰ ἐξετάσῃ αὐτά. Καὶ
ἐπειδὴ τοῦ τε τυπικοῦ καὶ τῶν χρυσοβούλλων γενήσεται ἐν τοῖς ὀπισθεν
συχνῆ μνεῖα, παρατίθημι ἐνθάδε πίνακα αὐτῶν.

α') Σελ. 202—208: „προοίμιον τῆς παρουσίας τυπικῆς διατάξεως“,
ἀνευ ἔτους.

β') Σελ. 209—210: „κεφάλαια τοῦ παρόντος τυπικοῦ· τὰδ' ἐνεστίν

ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ τυπικοῦ τῇ συντεθείσῃ παρ' ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ μητροπολίτου Ζιχνῶν καὶ κτίτορος τῆς ἐν τῷ ὄρει τοῦ Μενουκίως διακειμένης σεβασμίας μονῆς τοῦ θείου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ“.

γ') Σελ. 210—211: „περὶ ἐφόρου καὶ κτήτορος“.

δ') Σελ. 211—214: Ἰσον χρυσοβούλλου Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ πρεσβυτέρου, „κατὰ μῆνα Ἰούλιον τῆς νῦν τρεχούσης ἐβδόμης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑπτακαιδεκάτου ἔτους“, Χριστοῦ 1309.

ε') Σελ. 214—215: τοῦ αὐτοῦ, „κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον τῆς ἐνισταμένης πρώτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ (ὀκτακοσιοστοῦ) καὶ ἔκτου ἔτους“, Χρ. 1297· ἀλλ' ἢ τὸ ἔτος εἶναι κακῶς σεσημειωμένον ἢ ἡ ἰνδικτιῶν α' ἡμαρτημένη.

ς') Σελ. 215—218: τοῦ αὐτοῦ, „κατὰ μῆνα Ἰούνιον τῆς ἐνισταμένης τετάρτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ εἰκοστοῦ ἐννάτου ἔτους“, Χρ. 1321.

ξ') Σελ. 218—221: τοῦ αὐτοῦ, ὁμόχρονον.

η') Σελ. 222—223: Ἰσον σιγίλλιον τοῦ πατριάρχου Ἡσαίου, „μηνὶ Δεκεμβρίῳ ἰνδικτιῶνος ὀγδόης“, ἄνευ ἔτους· ὁ Ἡσαίας ἐπατριάρχευσε κατὰ τὰ ἔτη 1323—1324· ὅρα τοῦ κ. Μ. Γεδεών τοῦς πολυτίμους Ἱατριαρχικοὺς πίνακας (ἐν Κωνσταντινουπόλει 1890), σελ. 417, ὥστε τὸ σιγίλλιον ἀπελύθη ἔτει 1324.

θ') Σελ. 223—224: Ἰσον χρυσοβούλλου, „μηνὶ Ἀπριλίῳ ἰνδικτιῶνος η'“, ἄνευ ὀνόματος καὶ ἔτους.

ι') Σελ. 224—225: Ἰσον χρυσοβούλλου, „μηνὶ Ἀπριλίῳ ἰνδικτιῶνος β'“, ἄνευ ὀνόματος καὶ ἔτους.

ια') Σελ. 225—228: Ἰσον χρυσοβούλλου Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου, „κατὰ μῆνα Ἰανουάριον τῆς νῦν τρεχούσης δωδεκάτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ τριακοστοῦ ἐβδόμου ἔτους“, Χρ. 1329.

ιβ') Σελ. 228—232: τοῦ αὐτοῦ, „κατὰ μῆνα Μάρτιον τῆς νῦν τρεχούσης ταύτης πεντεκαιδεκάτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ τεσσαρακοστοῦ ἔτους“, Χρ. 1332.

ιγ') Σελ. 232—234: Ἰσον χρυσοβούλλου, „μηνὶ Μαρτίῳ ἰνδικτιῶνος α'“, ἄνευ ὀνόματος καὶ ἔτους.

ιδ') Σελ. 234—239: Ἰσον χρυσοβούλλου Στεφάνου κράλη καὶ αὐτοκράτορος Σερβίας καὶ Ῥωμανίας, „κατὰ μῆνα Ὀκτώμβριον τῆς νῦν τρεχούσης ἰνδικτιῶνος τεσσαρεσκαιδεκάτης τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ πεντηκοστοῦ τετάρτου ἔτους“, Χρ. 1345.

ιε') Σελ. 239—240: Ἰσον χρυσοβούλλου Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, „κατὰ μῆνα Νοέμβριον τῆς νῦν τρεχούσης δευτέρας ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἐβδόμου ἔτους“, Χρ. 1298· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἢ τὸ ἔτος ἡμαρτηται ἢ ἡ ἰνδικτιῶν β'.

ις') Σελ. 240—241: *ἴσον χρυσοβούλλον*, „*μηνὶ Σεπτεμβρίῳ Ἰνδικτιῶνος ἑκτης*“, ἄνευ ὀνόματος καὶ ἔτους.

ιζ') Σελ. 241—242: *ἴσον χρυσοβούλλον*, „*μηνὶ Μαρτίῳ Ἰνδικτιῶνος ἑνδεκάτης*“, ἄνευ ὀνόματος καὶ ἔτους.

4) Ἐγὼ δὲ διατρίβων ἐν Σέρροις (1889—1891) ἄξιον τοῦ κόπου ἐνόμισα νὰ ἀσχοληθῶ περὶ τὴν ἀναγραφὴν καὶ ἐξέτασιν πάντων τῶν ἐν αὐταῖς καὶ περὶ αὐτὰς μνημείων, πολυτίμων μὲν λόγῳ τῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἱστορίας μάλιστα τῶν Βυζαντιακῶν καὶ τῶν τούτοις ἀμέσως συνημμένων Τουρκικῶν χρόνων, δυστυχῶς δὲ ἀγνώστων ὄντων καὶ κεκρυμμένων μέχρι τοῦ νῦν. Τὰς παλαιὰς σημειώσεις μου συνεπλήρωσα ἐνιαχοῦ διὰ προσθηκῶν ὅσας μοι ἐχορήγησεν ἡ ἀξία εὐχαριστίας προθυμία τῶν ἐκεῖ φίλων μου κ. Ἰωάννου Τσιικοπούλου καὶ Δ. Νάκου· ἀλλ' ὅ τι μάλιστα ὠφέλησε τὸ ἔργον εἶναι τόδε: ἀγαθῇ τῇ τύχῃ χρώμενος ἠρώτησα ἀρτίως πολλάκις περὶ πολλῶν τῶν κ. Κωνσταντίνου Χόνδρου, φιλολογικώτατον καὶ φιλοπονώτατον ἄνδρα, ὁ δὲ κ. Χόνδρος μετ' ἀγαστῆς προθυμίας, ἐφ' ἣ πολλὰς καὶ μεγάλας ὁμολογῶ αὐτῷ καὶ δημοσίᾳ τὰς χάριτας, περὶ τε ἄλλων ἐποιήσατό μοι χρησιμωτάτας ἀνακοινώσεις καὶ δὴ καὶ περὶ τῶν ναῶν τῆς πόλεως καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς παλαιῶν εἰκόνων καὶ τῶν Χριστιανικῶν ἐνοριῶν (paroisses) καὶ περὶ τῶν τζιαμίων καὶ τῶν Τουρκικῶν ἐνοριῶν καὶ περὶ τῶν περὶ τὰς Σέρρας χωρίων. Πλείστου δὲ λόγον ἄξιος τῷ ἔργῳ ἐγένετο ὁ κ. Χόνδρος καὶ ἐπιστείλας μὲν μοι ἀντίγραφον ἀνεκδότου ἀρχαίου ἐγγράφου περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κρουνερίτου (ιδὲ κεφ. Γ', α') καὶ ὀδηγητικὸν τῶν ἀναγνωστῶν τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ τεύχους (πίνακα I), προθύμως πεφιλοτεχνημένον ὑπὸ τοῦ κ. Ἰωάννου Πανταξῆ, μελετήσας δὲ καὶ τὸν ἀρχαιώτατον, τοῦ ιζ' αἰῶνος ἀρχομένου, τῶν κωδικῶν τῆς μητροπόλεως (ιδὲ κεφ. Α', VI α') οὓς ὀλίγας σελίδας εἶχον ἐγὼ προφθάσῃ νὰ ἐρευνήσω· ἐκ τοῦ πολυτίμου τούτου κώδικος, ἐξ οὗ ὁ νῦν σεβασμιώτατος μητροπολίτης Νικομηδείας κ. Φιλόθεος Βρονέννιος, ὁ σοφὸς τῆς Ἰδαχῆς τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων ἐκδότης, ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Ἀνατολῆς (ἐν Κωνσταντινουπόλει 1879), σελ. 388—390 τὸν χρονολογικὸν κατάλογον τῶν μητροπολιτῶν Σερρῶν, παρελήφθησαν ἄλλα τε πολλὰ καὶ ἀνέκδοτοι αὐτοβιογραφίαι καὶ ἰδιόγραφοι σημειώσεις καὶ τὰ 23 ταυτότυπα (facsimile) τῶν ὑπογραφῶν τῶν ἀρχιερέων Σερρῶν καὶ ἄλλων πόλεων, τὰ κατακεχωρισμένα ἐν τοῖς πίναξι V—VII. Πλὴν τῶν τεσσάρων εἰρημμένων πινάκων προσηγήθησαν τῇ προκειμένῃ πραγματείᾳ καὶ τρεῖς ἄλλοι, ὁ II φέρων φωτογραφικὴν εἰκόνα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ βασιλικοῦ πύργου τῆς ἀκροπόλεως μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς, φροντισθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ ἔτει 1891, ὁ III φέρων ὅσας ἐγὼ ἀντέγραψα Βυζαντιακῶν χρόνων ἐπιγραφάς, ὧν πολυτιμωτάτη ἢ ἐν ἀριθμῷ 12 τοῦ πρώτου νῦν γινωσκομένου Φιλίππου

μητροπολίτου, καὶ ὁ IV φέρων ὅσας οἱ κ. Χόνδρος καὶ Πανταζῆς ἀντέγραψαν παλαιῶν εἰκόνων ἐπιγραφάς.

Τὸ ἔργον μου δὲν δύναται νὰ ἔχη τὴν ἀξίωσιν ὅτι εἶναι τέλειον, ἐν δὲ μόνον ἐπιτρέπεται καὶ ἐμοὶ νὰ εἶπω τοῦτο, ὅτι εἶναι συντεταγμένον ἐν ἀληθείᾳ, καθόσον αὐτῆς ἀνθρωπίνως ἐγένετο δυνατὴ ἢ ἀνακάλυψις, καὶ μετὰ στοργῆς, ὅσην μοι συνεχώρουν ἄλλαι βαρύτεραι ἀσχολίαι. Λυποῦμαι ὅτι δὲν κατώρθωσα ἅμα μὲν νὰ ὠφελῆθῶ καὶ δύο ἀρχαίους κώδικας τῆς μονῆς Προδροίμου φέροντας τὸν ἕνα ἀντίγραφα πατριαρχικῶν σιγιλλίων καὶ τὸν ἕτερον ἔγγραφα ποικίλα, δωρητήρια, δικαστικά καὶ ἄλλα, ἅμα δὲ νὰ λάβω φωτογραφικὴν ἀποτύπωσιν ἀρχαίαις καὶ θαναμασίαις ἐν τῇ μονῇ εἰκόνας τῆς Ἀποκαθηλώσεως τοῦ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, περὶ ἧς θὰ ῥηθῶσι τὰ δέοντα ἐν τῷ σχετικῷ Δ' κεφαλαίῳ. Ὅπως δὲ ἂν κριθῆ ἢ συμβολῆ μου αὕτη, εὐχομαι νὰ παρασχη ἀφορμὴν ἄλλοις καὶ δὴ τοῖς λογίοις τῶν Σερραίων πρὸς συμπλήρωσιν τῆς μέχρι τοῦδε, ὡς μὴ ὠφελεν, ἀμεληθείσης ἀρχαιολογικῆς καὶ ἱστορικῆς γνώσεως τῆς ἐπιφανοῦς Μακεδονικῆς πόλεως.

Δ', αἱ Σέρραι, ἀκρόπολις καὶ πόλις.

Τῆς ὀχυρᾶς καὶ περιμαχίτου πόλεως τῶν Σερραίων κειμένης τὸ πάλαι ἔνθα καὶ νῦν κεῖται¹⁾, ἐπὶ τῶν νοτιῶν καὶ νοτιοδυτικῶν (μέχρι καὶ τῆς ὁδοῦ α — α, ἐν πίνακι I, καθικνουμένων) κλιτύων λόφου (νοτίας προβολῆς τοῦ ὄρους Μενοικέως περὶ οὗ ὄρα κεφ. Γ', β' 29) δεσπόζοντος μεγάλου μέρους τῆς ἐκτεταμένης πεδιάδος τῆς διααρρομένης ὑπὸ τοῦ Στρουμόνος ποταμοῦ καὶ τῶν παραποτάμων αὐτοῦ, ὀλίγοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων συγγραφέων μνημονεύουσι, πολλὰ δὲ εἶναι τὰ εἰς αὐτὴν ἀναφερόμενα χωρία τῶν συγγραφέων τῶν Βυζαντικῶν χρόνων ἐν οἷς καὶ μάλιστα ἤκμασε. Καὶ τὰ νῦν δὲ σφζόμενα ἔτι ἐν αὐτῇ μνημεῖα ἀνήκουσι πάντα ἄλλα μὲν εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς, ἄλλα δὲ εἰς τοὺς Βυζαντικοὺς καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους.

Πλὴν γεγλυμμένων τιῶν βάθρων στηλῶν καὶ κιόνων κατεσπαρμένων ἐν ὁδοῖς καὶ χρησιμεύοντων νῦν ὡς ἐδωλίων οὐδὲν ἄλλο λείψανον παρετήρησα ἐν τῇ πόλει ἀνήκον εἰς κτίσμα ἢ ἀνάθημα Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀκροπόλεως τῆς ἐπὶ τοῦ λόφου ἐγκατελειγμένα εἶναι ἐν τῷ ἐκ Βυζαντικῶν χρόνων τείχει, ἐν τῇ μάλιστα διασσεσασμένη

1) Δὲν ἠδυνήθην νὰ εἶρω τὴν ἀφορμὴν φήμης καθ' ἣν ἡ πόλις τὸ πάλαι ἔκειτο ἐν τῇ νῦν Ἀθιγγανικῇ συνοικίᾳ τοῦ Ντίβρι, παρὰ τῇ συμβολῇ τοῦ ἀνατολικοῦ χειμάρου ξ — ξ, ὅτι δὲ καταχωσθεῖσα ἐκ τῆς ἰλῆος κατέλαβεν εἰτα τὴν νῦν θέσιν πάντως κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους αἱ Σέρραι ἔκειντο ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ὡς δεικνύουσι τὰ σύγχρονα μνημεῖα· ἄλλο ζήτημα, ἐννοεῖται, εἶναι ἂν ἡ Σίρις τοῦ Ἡροδότου η' 116 ἔκειτο ἀλλαχοῦ πού πλησίον.

βορειοδυτικῆ αὐτοῦ πλευρῶ, τεμάχιά τινα εἰργασμένων μαρμάρων, εἰλημμένα δὴλον ὅτι ἐκ παλαιότερων οἰκοδομημάτων. Ὁ Cousinéry σελ. 159 ἀναφέρει „des ruines d'un temple antique“. ἀλλὰ περὶ τούτου ὄρα ἐν κεφ. Α', α' Ι.

1) Ἐπιγραφαὶ δὲ μέχρι τοῦ 1852 γνωσταὶ ἦσαν δύο μόναι, ὧν τῆς ἐτέρας ἐμνημόνευσεν ὁ Leake, 'Trav. in north. Greece', III σελ. 204 καὶ ὁ Cousinéry σελ. 225 ὅστις ἐν τῷ πρώτῳ τῶν τῷ Ὀδοιπορικῷ ἐπισυνημμένων πινάκων, μετὰ τὴν σελ. 271, κατεχώρισε καὶ ταυτοτύπου αὐτῆς πλημμελές· ἐξέδωκεν δὲ τὴν ἐπιγραφὴν πρὸ τοῦ Cous. ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῆς τῆς Γαλλίας Choiseul-Gouffier, 'Voyage pittor.', II σελ. 168, μετ' αὐτὸν δὲ „ex schedis Koehlerianis“ ὁ Böckh, 'corp. inser. Gr.', II σελ. 162, ἀρ. 2007 μετὰ ταυτοτύπου πιστοτέρου. Ἡ τιμητικὴ (τῶν περὶ Χριστὸν χρόνων) πλάξ, ἐντετειχισμένη πάλαι ἐν τῷ ἀριστερῷ τοίχῳ τῆς ἀνατολικῆς κλίμακος τοῦ νοτίου ἐξωνάρθηκος τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῶν ἀγίων Θεοδώρων (πίν. I 31), μαρτυροῦντος τοῦ Cous. σελ. 161: „l'une (inscription) sert à orner l'escalier qui descend à l'église“, ἐνφοδομημένη νῦν εἶναι ἐν τῷ νέῳ (1885) ἀρχιεφυλακίῳ τῷ ἐν τῇ αὐλῇ τῆς βορείως προσκειμένης μητροπόλεως. Ἐν τῷ δεξιῷ τοίχῳ τῆς κλίμακος ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Cous. (σελ. 227) καὶ ἑτέρα, δυστυχῶς ἀπολομένη, πλάξ μεθ' ὁμοίας συγχρόνου ἐπιγραφῆς, ἧς ὁ Cous. ἐξέδωκε τὸ ταυτοτύπου ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν πινάκων¹⁾. ἀμφοτέρων τῶν πλακῶν δείκνυνται ἔτι καὶ νῦν αἱ παλαιαὶ (σήμερον κεναὶ) θέσεις. Ἀξιόλογος εἶναι ἡ σωζομένη ἐπιγραφὴ διὰ τὸν ἐν στίχῳ 7 φερόμενον τύπον „Σιρραίων (πόλεως)“, ὅστις πάντων τῶν λοιπῶν ὀνομάτων μάλιστα πλησιάζει εἰς τὴν „Σίριν“ τοῦ Ἡροδότου καὶ τὰς „Siras“ τοῦ Λιουίου XLV 4 (ϰϰϰϰ, Σιρός). „Σίρραν“ καὶ ἔθνικόν „Σιρραίους“ παρὰ Θεοπόμπου λαβῶν ἀναφέρει καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος. Περὶ τῶν πολλῶν ἄλλων καὶ διαφόρων Ἑλληνικῶν (Σίραι, Σέρ(ρη)α, Σέρραι, Φερραὶ καὶ λοιπῶν) καὶ ξενικῶν (Sarra, Serre καὶ λοιπῶν) ἐκφορῶν τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως διέλαβεν ὁ κ. Δημιτσας, 'Μακεδον.' σελ. 575—581· εἰς αὐτὰς προσθετέαι: 1) ἡ δι' ἐνὸς ρ γραμματος γραφὴ „Σέρραι“ ἐν κώδικι τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Λαυρεντιακῆς βιβλιοθήκης, plut. LVII 26 γεγραμμένῳ κατὰ τὸν Gardthausen, 'Griech. Palaeogr.', σελ. 333 τῷ ιδ' αἰῶνι· 2) ἡ γραφὴ „Φερραὶ“ (?) περὶ ἧς ὄρα ἐν κεφ. Α'· 3) ὁ νῦν εὐχρηστος τύπος

1) Ὁ Cous. ἐν μὲν σελ. 161 γράφει: „l'autre, découverte depuis peu d'années, a été placée dans une des salles de l'archevêché“, ἐν δὲ σελ. 227: „l'original se trouve encore aujourd'hui dans la cathédrale de Serrès, ainsi que celui de la première“· πιθανῶς ὁ Cous. κατὰ τὰς μεταγενεστέρους ἐπισκέψεις εἶδε τὰς πλάκας μετακακομισμένας ἐν τῇ μητροπόλει, ἐν ἧ ἴσως κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊάν τοῦ 1849 ἀπόλετο ἢ δευτέρα αὐτῶν, εἰ μὴ πρότερον ἤδη μετεκομισθῆ εἰς ἄλλον τινὰ τόπον.

„Σέρρας“ μετὰ τοῦ οὐδετέρου ἄρθρου („τὰ Σέρρας εἶναι καλιὰ“) πλασθεῖς ἐκ τῆς αἰτιατικῆς τοῦ πληθυντικοῦ „τὰς Σέρρας“ κατὰ συνεκφώνησιν τῶν δύο σ φθόγγων· τὰ παλαιότερα γραπτὰ μαρτύρια τοῦ τύπου τούτου εὐρέθησαν ἐν τῷ κώδικι τῆς μητροπόλεως, σελ. 30 ἔτει 1589 (ἄρα κεφ. VI, α' Π 1) καὶ σελ. 128 ἐν ἀντογράφῳ σημειώματι τοῦ μητροπολίτου Σερρῶν Ἀνθίμου ἔτους 1679· ἄρα ἐν κεφ. VI, α' I 7.

2—5) Τέσσαρα τεμάχια, δύο πλακῶν καὶ ἓν σαρκοφάγου μετὰ λειψάνων εἰκόνων καὶ ἐπιγραφῶν (ἐπὶ τῆς ἐτέρας τῶν πλακῶν) τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἔτων 185 (: „ΕΤΟΥΣΙΕΣΤΟΥΚΑΙΑΑ“ - ΑΡΤΕΜΕΙ-ΠΙΟΥ-Γ“, 215—30 = 331—146)¹⁾ καὶ (ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου) 124 (: „ΤΟΥΣΟΣ“, 270—146) καὶ τὸ τέταρτον ἀναγλύφον νέων ἄνευ ἐπιγραφῆς εὐρέθησαν ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἔτει 1849 καείσης μητροπόλεως, ἐνωκοδομημένα δὲ νῦν εἶναι ἐν τῷ ἀνατολικῷ τοίχῳ τῆς αὐλῆς τῆς ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἀνεγερθείσης (1852) νέας. Ἡ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ εὐρεσις τῶν ἐπιταφίων μνημείων μαρτυρεῖ ὅτι τὸ παλαιὸν ἔδαφος ἐνταῦθα, κατὰ τὸ μέσον τῶν νοτίων κλιτύων, κρύπτει ἐν τοῖς φιλοξένοις κόλποις τὴν Ῥωμαϊκὴν νεκρόπολιν, ἐκτεταμένην βορειότερον μὲν κατὰ τὰ ὑψηλότερα μέρη τῶν κλιτύων, βορειοδυτικῶς δὲ καὶ νοτίως ἔξω τοῦ τείχους, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἀμέσως ἐν τοῖς ἀριθμοῖς 6—11, 12 καὶ 13 καὶ 15 καὶ 16 καταλεχθισόμενα μνημεῖα.

6—11) Μεγάλῃ καὶ ὀγκώδῃ ἐπιτυμβία στήλῃ Χρ. 6± (: „ΕΤΟΥΣΟ ΙΣΣΟ ΛΩΟΥΣΙ“, 210—146) καὶ μικρὸν τετραγωνικὸν ἀνάγλυφον μετ' εἰκόνων καὶ ἐπιγραφῶν, δύο τεμάχια ἀναγεγλυμμένων μικρῶν εἰκόνων ἄνευ ἐπιγραφῶν καὶ δύο μαρμάρινα στρογγύλα ἀγγελία (τέφρας ὑδροῖαι) παίδων μετὰ τῶν περιγεγλυμμένων πωμάτων ἄνευ ἐπιγραφῶν εὐρέθησαν πρὸ ἔξ ἔτων ἐν ταῖς νοτιοδυτικαῖς κλιτύσιν, ἐν ᾧ τόπῳ ἀνηγέρθη τὸ νέον νοσοκομεῖον τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος, πλησίον τοῦ ναυδίου τοῦ ἀγίου Δημητρίου (πίν. I 45). Ἄλλα μνημεῖα ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εὐρεθέντα κατεχάσθησαν πάλιν. Ἐθνολογικῶς ἄξιον προσοχῆς εἶναι τὸ ἐν στ. 2 τῆς ἐπιγραφῆς τῆς στήλης κείμενον γυναικὸς ὄνομα „Μωμωξλίτη“ ἢ „Μώμωξλις“ (ἐν τῷ λίθῳ: „ΜΩΜΩΖΛΙΤΗ ΘΥΓΑΤΡΙ“) πρὸς ὁμοίον εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Froehner, 'Inscr. du Mus. du Louvre' 229 ἐκδεδομένον Θρακικὸν „Μώμοξις“ (ἐν τῷ λίθῳ: „ΜΩΜΟΖ[ΙΣ]ΝΙΣΙ“)· ὅτι δὲ Θρακῆς ἦσαν καὶ οἱ Ὀδόμαντοι οἱ τὴν χώραν τῶν Σιριοπαιόνων (Ἡρόδ. ε' 15) καταλαβόντες, μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης β' 101: „οἱ πέραν Στρομόνος πρὸς βορέαν

1) Ἐν τῷ ὑπολογισμῷ τῶν ἔτων ἠκολούθησα καὶ ἐγὼ τῷ Böckh, 'corp.' II ἀρ. 1970, Henzey, 'Mission de Macéd.', σελ. 274 καὶ Duchesne, 'Mémoire sur une miss.', σελ. 21. Ὁ Kubitschek, 'Arch.-Epigr. Mittheil. aus Oest.-Ung.', XIII (1890) σελ. 120 ἐφρόντισε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Böckh ᾤρισε (146 καὶ 30 ἔτος) τὴν ἀρχὴν τῶν Μακεδονικῶν χρονολογιῶν κατὰ δύο ἔτη βραδύτερον (148 καὶ 32/31).

Θραῦκες, ὅσοι πεδιά εἶχον [δῆλον ὅτι τὰ μεταξὺ Στρουμόνος καὶ Νέστου ποταμῶν], Παναῖοι καὶ Ὀδόμαντοι“.

12) Μικρὰ ἐπιτυμβία στήλη Χρ. 107 (: „ΕΤΟΨΓΝC“, 253—146) χρησιμεύει νῦν ὡς ὑποστήριγμα τῆς Ἀγίας τραπέζης ἐν τῷ ναυίδιῳ τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Ἐν στ. 3 κέεται γυναικὸς ὄνομα „Ζῆσις“.

13) Ἐπιτυμβία πλάξ μετ’ ἀποτετριμμένης προτομῆς καὶ ἐπιγραφῆς ὑπάρχει ἐν τῷ ἐδάφει τῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, κειμένον ἐπὶ τῆς βορειοδυτικῆς κλιτύος, ἔξω τοῦ τείχους (πίν. I 52).

14) Ἐν τῇ ὁδῷ τῆς νέας πόλεως τῇ ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἀγούσῃ πρὸς τὸ ταχυδρομεῖον κέεται (πίν. I 64) μεγάλη σαρκοφάγος φέρουσα ἐν τῇ προσόψει τὴν μόνην ἐν Σέρραις Λατινικῆν ἐπιγραφὴν. Πάσας τὰς ἐπιγραφὰς ἀρ. 2—5, 6—11 καὶ 12—14 ἐξέδωκα πρῶτος ἐν τῇ ἐφημερίδι ‘Κωνσταντινουπόλει’ 1889 ἀρ. 267 καὶ 1890 ἀρ. 120.

15) Μηνὶ Φεβρουαρίῳ ἔτους 1891 εὐρέθη εἰς βάρδος τεσσάρων πήχεων ἐν τῇ νοτιᾷ κλιτύϊ, ἐν ᾧ τόπῳ ἀνηρέθη τὸ νέον παρθενουργεῖον (πίν. I 63), τιμητικὴ στήλη Χρ. 41 (: „ΕΓΕΝΕΤΟΕΤΟΥC-ZΠΡΔΑΙCΙΟΥ“, 187—146) φέρουσα ἐν 36 στίχοις 72 ἀνδρῶν ὀνόματα, ἅτινα ἐξέδωκα ἐν τῇ ‘Berl. phil. Wochenschr.’ 1891 σελ. 770—771· ἀπάντων περιεργότατον εἶναι τὸ ἐν στ. 20 καὶ 22 „Τορκουπαίβης“.

16) Ἀποκεκρουσμένη πλάξ μετ’ ἀνεκδότου ἐπιγραφῆς ἔτους Χρ. 199 (: „ΕΠΟΙΕΙ|////|ΥCΘΚC“, 229—30) κέεται ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (πίν. I 47).

17—18) Δύο ἐπιτύμβιαι στήλαι ἐμπεπηγμέναι εἶναι ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ ἁγίου βήματος τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Θεοδώρων (πίν. I 31), φέρουσαι ἴσως τὰς ἐπιγραφὰς ἐπὶ τῶν ἀφανῶν πλευρῶν.

19—21) Τρία ἀνάγλυφα μετ’ εἰκόνων καὶ ἐπιγραφῶν παρ’ ἰδιώταις δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὰς Σέρρας, ἀλλ’ εἰς τὸ Νευροκόπιον (κατὰ τινὰς τὴν Νικόπολιν), εἰς τὸ Γοπάτσι(ον) καὶ εἰς τὴν Τξερπίσαν. Ἐν τῷ πρώτῳ, ὅπερ ἐξέδωκα ἐν τῇ ‘Ἐστία’ τῶν Ἀθηνῶν 1893 σελ. 159, ἀνατεθειμένῳ τῷ „Κυρίῳ Πλούτωνι“ φέρεται τὸ περιεργον Θρακικὸν ὄνομα ἀνδρὸς „Μεστικένθος“ (Μέστος-Κένθος, ὧν τὸ πρῶτον συνητότατον, τὸ δὲ δεύτερον γνωστὸν καὶ ἄλλοθεν, ‘Ραγκαβῆ, ‘Antiqu. Héll.’ 1283· παράβαλε τὰ Aulucentius, Biticentius, Dicacentius, Eptacentus, Sudicentius) καὶ τὸ γυναικὸς „Γηπέπυρις Ἐξβένεος“ (τῆς ὀνομαστικῆς Ἐξβενίς; τὸ Γηπαίπυρις ὡς Ποντικὸν μνημονεύει ὁ Leake, ‘Numism. Héll.’ 48, τὸ δὲ Esbenus τὸ ‘corp. inscr. Rhen.’ 1523).

22) Καὶ τὰ ἐν ἰδιωτικαῖς ἀρχαιολογικαῖς συλλογαῖς νομίσματα, ἀργεῖα καὶ ἀγαλμάτια ἀνήκουσι τὰ πλεῖστα οὐχὶ εἰς τὰς Σέρρας, ἀλλ’ εἰς τοὺς πλουσίους ἀγροὺς τῆς Ἀμφιπόλεως.

Μετὰ τὴν βραχεῖαν ταύτην ἐπισκόπησιν τῶν μνημείων τῶν ἐκ Ῥωμαϊκῶν χρόνων μεταβαίνω εἰς τὸν κύριον λόγον περὶ τῶν Βυζαντιακῶν.

α') ἡ ἀκρόπολις.

I. „πύργος βασιλέως“, κοινῶς „Ἐλένης“.

Ὡς στεφάνη ὑπέρεκειται τῆς πόλεως ἐν ἀνωμάλῳ ἐδάφει, κατωφορικῶς ἀποκλίνουντι πρὸς ἀνατολήν, ἡ εὐρεῖα ἀκρόπολις (πίν. I A), Τουρκιστὶ μὲν αὐτὴ „Μπὰς κουλῆ“ οἶονεὶ „κεφαλόπυργος“ κατ' ἀντιδιαστολήν πρὸς τοὺς παρακειμένους χαμηλοτέρους λῶφους λεγομένη καὶ τὸ ὕψισθεν αὐτῆς μέρος „Χισὰρ ἀρντί“, „τοῦ φρουρίου τὸ ὕψισθεν“, κοινῶς δὲ μόνον „ὁ κουλᾶς“, σφῶζουσα τὸ περιθῆον αὐτὴν τεῖχος μετὰ τῶν πύργων 1—3 καὶ 6—8, μάλιστα μὲν τὸ δυτικὸν καὶ τὸ ἀμέσως τούτῳ συνεχόμενον μέρος τοῦ βορείου, σχεδὸν δὲ ἐν μόναις ταῖς βάσεσι τὸ λοιπὸν μέρος τοῦ βορείου, τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ νότιον, καὶ ἐρείπια κρυπτῶν ἐν τοῖς πύργοις καὶ δεξαμενῶν. Ἡ ἀκρόπολις ἔρημος ἦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Cousinéry γράφοντος ἐν σελ. 159: „il (le quartier) est dominé par un château aujourd'hui abandonné, dans le quel on voit des ruines d'un temple antique et des citernes situées auprès d'une tour du moyen âge“ τὰ λεγόμενα ταῦτα ἐρείπια ἀρχαίου εἰδωλοατρικοῦ ναοῦ δὲν εἶδον ἐγώ, ἴσως δὲ καὶ ὁ Cous. ἠπατήθη· κυριώτατα δὲ λείψανα δεξαμενῆς ὄρωνται νῦν ἐν τῷ πρὸς δύσιν μέρει (πίν. I 16). Πρὸς τὴν φερομένην φήμην ὅτι ἡ ἀκρόπολις συνεκοινωνεῖ ἄλλοτε πρὸς τὴν πόλιν δι' ὑπογείων σηράγγων ἀφορμὴν ἴσως ἔδωκε τοῖς πολλοῖς τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ ἀλλῇ τοῦ μητροπολιτικοῦ οἰκήματος ὑπάρχει ὁπὴ δι' ἧς ἄλλοτε κατήρχοντο εἰς βαθεῖαν καὶ πλατεῖαν θολωτὴν ὑπόνομον παραλλήλως τῇ βορείᾳ πλευρᾷ τοῦ ναοῦ ἄρουσαν πρὸς ἀνατολήν· ἀλλὰ τοσαύτη εἶναι ἡ ἀπόστασις τῆς ἐν τῷ ὕψει τετειχισμένης ἀκροπόλεως ἀπὸ τῶν κάτω μερῶν τῶν κλιτύων, ἐφ' ὧν κεῖται ἡ μητρόπολις, ὥστε βέβαιον δύναται νὰ νομισθῇ ὅτι ἐν τῇ εἰρημένῃ ὑπονόμῳ ζητητέον κρύπτην, ἢ μᾶλλον δίοδον ἄρουσαν πάλαι ἐκ τοῦ μητροπολιτικοῦ οἰκήματος εἰς τὸν ναόν, ἂν ἀληθὲς εἶναι ὅπερ ἔμαθον, ὅτι οἱ τοῖχοι αὐτῆς εἶναι κεκοσμημένοι διὰ ζωγραφικῶν· διότι νῦν ἡ ὑπόνομος εἶναι πεφραγμένη.

Ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἐν τῷ νοτιοδυτικῷ μέρει ἀκλόνητος ὑψοῦται ἔτι τὰ λοιπὰ μὲν ἀκέραιος, βεβλαμμένος δὲ τὸ ἀνώτατον μέρος μόνος ὁ κοινῶς λεγόμενος „πύργος Ἐλένης“ (πίν. I 1), ἀφ' οὗ τις ἀπολαύει τοῦ τερπνοτάτου θεάματος τῆς πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ λόφου ἐξηπλωμένης πόλεως, καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ὁ ἀρχαῖος σκελετάδης ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου (πίν. I 26), ἀφ' οὗ τις ἐντροφᾷ εἰς τὴν ἐξαισίαν θεῶν τῶν μαγευτικῶν ἀγρῶν. Περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ

πύργου, ὅστις σφῆζει ἔτι ἐφθαρμένην τὴν ἐκ τοῦ ἔσω τῆς ἀκροπόλεως
 ἐν αὐτῷ ἐκτισμένην, εἰς τὰς ὀροφὰς (étages) ἀνάγουσαν κλίμακα, καὶ
 ἐν γένει τοῦ τείχους ὁ Cous. γράφει ἐν σελ. 159—160 τάδε: „cette
 citadelle était défendue par la nature autant que par ses murailles,
 qui s'unissaient avec celles de la ville sans aucune interruption. Les
 fragmens qui subsistent m'ont paru antiques et d'un âge très-reculé;
 ils sont si solides qu'on n'a pu les détruire, même dans l'intérieur de
 Serrès, où ils gênent beaucoup les habitans, attendu qu'ils traversent
 les maisons dans plusieurs quartiers. Leur construction se compose
 entièrement de gros cailloux de granit gris, pris dans la rivière qui
 baigne la partie de la ville située du côté de l'est. Ces cailloux sont tous
 d'une forme arrondie et par là peu propres à la bâtisse; mais ils sont
 liés par un ciment si dur qu'il resiste à la force du marteau. Tout
 le pavé de l'ancienne et de la nouvelle ville provient de la même
 rivière, qui ne cesse d'entraîner dans ses eaux des débris de roches
 du mont Cercine“. Ἀπορίας ἄξιον εἶναι πῶς ὁ Cous., ὅστις ἐπὶ δεκάδας
 ὄλας ἐτῶν ἔβλεπε τὰ τεῖχη τῆς Θεσσαλονίκης, ὧν καὶ ἐπιγραφὴν τινα
 περιλεσχῆνεν ὡς ἐκ τοῦ χρόνου τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος ἐξ-
 ἔδωκεν ἐν σελ. 267—270 (ὄρα Böckh παρὰ τῷ Tafel, 'de Thess.'
 σελ. 178—184, 'corp. inscr. Gr.' II σελ. 90, 998 καὶ IV ἀρ. 8621),
 καὶ ὅστις τοῦτο μὲν τὸν ὄλας διαφόρου καὶ ἀρχαιοτέρας κατασκευῆς
 (σελ. 159: „au onzième ou au douzième siècle“) Χριστιανικὸν ναὸν τῆς
 ἀκροπόλεως Σερρών, τὸν τοῦ ἀγίου Νικολάου, ἐπεσκέψατο, τοῦτο δὲ
 καὶ τὸ μεταγενέστερον, σύγχρονον τοῖς τεύχεσιν, ὑδραγωγεῖον „des con-
 structions bulgares“ (serbes) ἐν σελ. 171 μνημονεύει καὶ τὸν σύγχρονον
 πύργον „tour du moyen âge“ ἀποκαλεῖ, ἀπορίας, λέγω, ἄξιον εἶναι πῶς
 ὁ Cous. ἠδυνήθη τὰ λείψανα τοῦ τείχους τῶν Σερρών νὰ ὀνομάσῃ
 „antiques“ καὶ μάλιστα ἐν σελ. 161 καὶ „très-antiques“. Καὶ μόνη ἡ
 διαφορὰ ἐν τῇ οἰκοδομητικῇ τέχνῃ τῶν τειχῶν τῶν δύο πόλεων, λέγω
 τὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Σερρών, δύναται νὰ διδάξῃ ἡμᾶς καὶ
 τὴν διαφορὰν τῆς ἡλικίας αὐτῶν, παραλείποντας τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ
 τείχους τῆς Θεσσαλονίκης, αἵτινες καὶ πολλὴν μετὰ τὸν Cous. χρόνον
 ἔμειναν ἀπαρατήρητοι· διότι ἢ τε ἐκ λίθων καὶ πλίνθων τακτικῇ
 σύστασις τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἢ ἐπιμελῆς κατασκευὴ
 αὐτῶν πείθουσιν ἡμᾶς ὅτι αὐτῶν πολλῶ μεταγενέστερον κτίσμα εἶναι
 τῶν Σερρών τὸ τεῖχος, οὗ τὸ σῶμα, συγκεκριημένον ἐκ μίγματος
 ἄμμου καὶ ἀσβέστου καὶ ἐκ τῶν εἰς αὐτὸ ἐμπεπηγμένων μᾶλλον ἢ
 ἐνφοκοδομημένων στρογγυλοειδῶν λίθων, μόνου κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν
 ἐπιφάνειαν δεικνύει κανονικώτερόν τινα τύπον διὰ τῶν ἀκρογωνιαίων,
 μάλιστα πωρίνων, λίθων καὶ τῶν ἰσχνῶν ἐκ πλίνθων διαζωμάτων,
 πρὸς ἃ ἑσωτερικῶς συναναμιγνύονται καὶ ξύλινα διαζώματα, οἷα ἐν

Θεσσαλονίκη παρατήρησα μόνον ἐν τοῖς ὑπὸ τῶν τελευταίων κατακτητῶν συμπεπληρωμένοις μέρεσι τῶν τειχῶν. Αἱ δὲ πλίνθιναι ἐπιγραφαὶ¹⁾ τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ θητῶς ἐδίδαξαν ἡμᾶς πρὸ οὐ πολλοῦ χρόνου ἀρχαιότατον μὲν ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῶν τὸ 518 ἐπὶ τοῦ πάπα Ὁρμίσδα (ὄρα Μιχαὴλ Κατζῆ Ἰωάννου, "Ἀστυγραφίας Θεσσαλονίκης", 1881, σελ. 14, τὰ ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν τῇ τοῦ Βερολίνου 'philol. Wochenschr.' 1883 σελ. 345 καὶ K. Kinch, 'L'arc de triomphe de Salonique', Paris 1890, σελ. 3), νεώτατον δὲ τὸ 1230 (Duchesne, 'Mém.' σελ. 64).²⁾ Ἐν Σέρραις δὲ καὶ ἡ ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ μερίστου τῶν πύργων τῆς ἀκροπόλεως (πίν. I 1) φερομένη δίγλωσσος (bilinguis), ἐκ κεραμείων καὶ πλινθίνων ἀποθραυσμάτων ἐσχηματισμένη ἐπιγραφή (πίν. II) πείθει ἡμᾶς περὶ τῆς ἡλικίας (τοῦ ἰδ' αἰῶνος) τοῦ κτίσματος. Ἀλλὰ πρὶν προβῶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιγραφῆς, παρατίθημι ὅσα περὶ αὐτῆς γεγραμμένα, τὰ μόνον ὅσον ἐγὼ τοῦλάχιστον γινώσκω, κείμενα ἐν σελ. 585—586 τῶν 'Μακεδονικῶν' τοῦ κ. Δημίτσα: „ἐπὶ Καντακουζηνοῦ, ὅστις εἶχε πολλὰ καὶ πλούσια κτήματα ἐν Σέρραις, καὶ ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου ὁ κρᾶλης τῆς Σερβίας Στέφανος Δούσαν προδοσίᾳ καταλαβὼν τὴν πόλιν τῷ 1345³⁾ ἐστέφθη βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς πόλεως Μακαρίου· συζευχθεὶς δὲ τῇ θυγατρὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Ἑλένη συνεμάχησεν αὐτῷ καὶ ἀκολούθως τρεῖς ἀπώθεισα ἡ πόλις καὶ πολλὰ παθοῦσα ἀνφοδομήθη ὑπὸ τῶν Σέρβων“ ταῦτα προειπὼν ὁ κ. Δημίτσας ἐπιφέρει (κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Δραγάση) τὰ ἑξῆς: „ἐν δὲ τῇ ἀκροπόλει διατηροῦνται ὡσαύτως ἐρείπια φρουρίων καὶ πύργων, εἰς τῶν ὁποίων περιέχει ἐπιγραφὴν διὰ κεράμων γεγραμμένην Σλαβιστὶ „πύργος Ἑλένης“, συζύγου τοῦ προμνημονευθέντος Στεφάνου Δούσαν“ καὶ ἐν ὑποσημειώματι: „ἄνωθεν ταύτης τῆς ἐνορίας (τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, πίν. I 52) εἶναι ἡ ἀκρόπολις τὸ πάλαι πεφρουρημένη μὲ ἐπτὰ πύργους. Εἰς τὰ λείψανα τοῦ μεγάλου πύργου διὰ κεράμων φαίνεται καὶ ἐπιγραφή τις Σλαβιστὶ πύργος Ἑλένης“.

1) Ὁ περὶ „πύργου Ἑλένης“ λόγος τὴν ἀρχὴν ἔχει κατ' ἐμὲ ἅμα μὲν εἰς ἱστορικὰς ἀναμνήσεις, ἅμα δὲ καὶ εἰς ἐσφαλμένην τῆς ἐπὶ

1) Ἡ διάκρισις μεταξὺ τῶν ἐν τοῖς τείχεσιν αὐτοῖς συγχρόνως κατεσκευασμένων ἐκ πλινθῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἐπὶ προσκεκολλημένων μαρμαρίνων πλεκῶν, ὧν τινες ἀναφέρονται εἰς ἀπλοῦν ἀνακαινισμὸν τῶν πυλῶν ἢ μικροῦ μέρους τοῦ περὶ αὐτὰς τείχους, εἶναι προφανῶς ἀπαραίτητος.

2) Ἐν γένει περὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης, ἐκδεδομένων καὶ ἀνεκδότων, θὰ εἴπω ἄλλοτε διὰ μακρῶν τῶν δευτέρων ἀρχαιοτάτην (πιθανῶς τοῦ 5' αἰῶνος) ἔχω τὴν ἐν τῷ δυτικῷ τείχει „Παύλου τοῦ Βιβλιανοῦ“.

3) Χρυσόβουλλοι σελ. 235: „ἁρτίως δὲ Θεοῦ εὐδοκοῦντος ἐγένετο ἡ τῶν Σερρῶν πόλις ἐπὶ τὴν δούλωσιν τῆς κραλότητός μου“.

τοῦ πύργου φερομένης ἐπιγραφῆς ἀνάγνωσιν· τίς ὁ πρῶτος τὴν ἐπιγραφὴν κακῶς ἀναγνούς καὶ οὕτως ἐπιρρώσας τὸν περὶ „Ἐλένης“ πύργου λόγον, δὲν κατώρθωσα νὰ μάθω· ὅπωςδὴποτε, τόσον κύριος ψευδῶς μὲν, ἀλλ’ ἔσχεν ὁ λόγος οὗτος, πάγκοινος ἔτι καὶ νῦν καὶ ὡς ἐκ συνθήματος ἀποδεκτός¹⁾, ὥστε καὶ ἐγὼ αὐτὸς πρὸ τριῶν ἐτῶν κατ’ ἀρχὰς ἐπίστευσα αὐτῷ· ὕστερον δὲ πολλάκις ἀναβάντα πρὸς τὸν πύργον κατέλαβέ με ἀμφιβολία τις, ἦν τὸ πρῶτόν μοι ἐνεποίησεν ἡ εἰκὼν τῆς περικεφαλαίας δίχα τεμνουσῆς τὴν ἐπιγραφὴν, μέχρις οὔ πρὸ δύο ἐτῶν φωτογραφήσας τὴν ὄλην πρόσοψιν τοῦ πύργου ἔπεισα ἑμαυτὸν ὅτι ἄλλη τις εἶναι ἡ ὀρθὴ τῆς ἐπιγραφῆς ἀνάγνωσις. Δεξιᾷ τῷ ὄρῳντι, ἀφαιρουμένων τῶν μικρῶν τεμαχίων, δι’ ὧν τὰ γράμματα χάριμ μείζονος ἀσφαλείας εἶναι πρὸς ἄλληλα συνδεδεμένα καὶ ἐνεστηριγμένα ἐν τῷ κτίσματι, ἀναγινώσκω ἐγὼ τὰ ἐν πίν. III 1: „πύργος ἀγούστου βασιλέως ὃν ἔκτη(ι)σεν Ὁρέστης(?)“· νῦν δὲ δυνάμεθα, νομίζω, νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἐπλάσθη τὸ περιβόητον τῆς Ἐλένης ὄνομα· τὸ I τῆς λέξεως „βασιλέως“ ἔχει ἀριστερόθεν τῷ ὄρῳντι δύο ὀριζόντια παράλληλα ἀποθραύσματα καθιστῶντα αὐτὸ σχεδὸν ὅμοιον ἀνεστραμμένῳ E γράμματι, Ξ· τὸ γράμμα Ω δεδηλωμένον εἶναι διὰ τριῶν καθέτων παραλλήλων τεμαχίων III (ἔνευ τῆς ὑποκειμένης βάσεως, ω) συνδεδεμένων τῷ C διὰ δύο μικρῶν ὀριζοντίων παραλλήλων ἀποθραυσμάτων· τῶν σκελῶν III τὰ δύο πρῶτα II κακῶς ἀναγνωσθέντα ὡς N ἔδωκαν ἀφορμὴν ὅπως τὸ τρίτον σκέλος I καὶ τὸ τούτῳ συνδεδεμένον C ἀναγνωσθῶσιν ὡς FC (HC)· τόσον δὲ εὐκοπώτερον ἐπλάσθη οὕτω τὸ EΛENHC, καθόσον ἡ λέξις „βασιλέως“ εἶναι κεχωρισμένη εἰς δύο, βασ καὶ ιλεως, διὰ τῆς παρεπιπτούσης περικεφαλαίας· ἀπορίας ἄξιον μόνον εἶναι πῶς οἱ ἀναγνόντες, ὅπως ἀνέγνωσαν, παρείδον καὶ τὴν λέξιν „αὔου“ τὴν μετὰ τὸ „πύργος“ καὶ ὀλόκληρον τὸ μετ’ αὐτὴν βασ, ὅπερ μονοουχὶ φωνὴν ἀφίεν μαρτυρεῖ τὸ μέσον καὶ τὸ τέλος τῆς λέξεως ιλεως. Ἐν ἔτι προστίθημι ἐν τέλει, ὅτι τῆς ὄλης ἐπιγραφῆς οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον μέρος ἢ γράμματος ἢ διαστηρίγματος ἐξεργούη μέχρι τῆς σήμερον, ὅπως συνέβη ἐπιγραφαῖς τισι τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης, ἐν αἷς οἱ κολοιοὶ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐγκτίζοντες τὰς φωλεὰς μεταξὺ τῶν διεκπιπτοσῶν πλίνθων δυσχεραίνουσι σφόδρα τὴν ἀνάγνωσιν.

Ταῦτα περὶ τῆς ἐπιγραφῆς· ὕπισθεν δὲ τοῦ κάτω εἰς ὄξεϊαν γωνίαν ἀπολήγοντος ἐπαναγενίου μέρους τῆς περικεφαλαίας, ὑπὸ τοῖς γράμμασιν ως ον, ἐνέκτισται πλίνθινον διεστιγμένον τετράπλευρον σχῆμα, ἴσως

1) Καὶ ἐν τῷ νεωτάτῳ τεύχει (VIII 40, 1892, σελ. 630) τοῦ Βουλγαρικοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος τῆς Σόφιας λόγος γίνεται περὶ „Еленина Кула“ (Ἐλένηνα Κούλα) τῶν Σερρῶν.

γέρρου ὁμοίωμα· ἐκατέρωθεν αὐτῶν, κάτωθεν τῶν γραμμάτων ου βα καὶ τησε, ὄρῳνται δύο κύκλοι, ὁ πρῶτος πλήρης ἀκτίων, ὁ δὲ δευτέρως διεστιγμένος ἐν τῷ μέσῳ διὰ τριῶν σημείων, πιθανῶς ἐρμηνευτέοι ὡς εἰκόνες τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, οἷας παρετήρησα καὶ ἐν ἄλλοις Μακεδονικοῖς κτίσμασι.

2) Δύσκολος πρὸς ἀνάγνωσιν εἶναι ἡ ἀριστερᾷ τῷ ὄρῳντι κατωτέρω κειμένη, ἐκ δέκα ἢ μᾶλλον δώδεκα γραμμάτων συγκειμένη ἐπιγραφὴ, ἣς προτέτακται τρίτος κύκλος· μὴ ἔχων βέβαιον τι νὰ εἶπω περὶ αὐτῆς ἀρκοῦμαι, παραλείπων καὶ ἐνταῦθα τὰ διαστηρίγματα, νὰ μεταγράψω ἐν τῷ πίνακι III 2 ὅ τι καὶ ἐπὶ τῆς φωτογραφικῆς εἰκόνος διακρίνω ἐγὼ καὶ διὰ τοῦ τηλεσκοπίου ἐπανειλημμένως παρετήρησα ἐπὶ τοῦ τείχους. Καταλείπων δὲ τὴν ἐρμηνείαν εἰς τοὺς Σλαβομαθεῖς παρατηρῶ μόνον ὅτι καὶ αὕτη ἡ ἐπιγραφὴ, ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ, διεσώθη ἀκεραία οὐδενὸς τεμαχίου ἐκπεσόντος. Οὐδὲν βέβαιον γινώσκω καὶ περὶ τοῦ μεταξὺ δύο σταυρῶν ὑπὸ τῆ ἐπιγραφῆ κειμένου μεγάλου διηλυκωμένου, εἰς γωνίαν κάτω ἀπολήγοντος τριγωνικοῦ σχήματος.

Ὁ πύργος κεῖται ἴσως ἐν τῷ τόπῳ τοῦ „μεγάλου πύργου“ τοῦ μνημονευομένου ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, σελ. 216 καὶ 219: „μύλων διόφθαλμος (δίτροχος) ὀλοκαιρινὸς εἰς τὸν διερχόμενον ποταμὸν πλησίον τοῦ μεγάλου πύργου“· λέγω δὲ τοῦτο διστάζων διὰ πολλοὺς λόγους· μύλων δὲ δὲν ὑπάρχει νῦν ἐκεῖ, ἀλλὰ πλησίον τοῦ πύργου 4 ὄλλρον κατωτέρω τῆς πύλης 9, κτήμα τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου· ἀλλ' ὁ πύργος 4 δὲν εἶναι μέγας.

Τῷ πύργῳ τοῦ βασιλέως σύγχρονοι εἶναι πάντως καὶ οἱ λοιποὶ ἐν γένει δέ, ἐν τε τῇ ἀκροπόλει καὶ ἐν τῇ πόλει, πλὴν τοῦ ἐν ἐκείνῃ καὶ ἐν ταύτῃ (πίν. I 27) ναοῦ τοῦ ἀγίου Νικολάου (κεφ. Α', β' II 12) καὶ ἴσως καὶ τῶν δεξαμενῶν καὶ ὑπονόμων, οὐδὲν παρετήρησα κτίσματος λείψανον παλαιότερας ἡλικίας, ὅπερ πρῶγμα ἐλέγχει τὴν μεγάλην φθορὰν καὶ καταστροφὴν τῆς ἀρχαιότερας πόλεως καὶ τῶν τειχῶν αὐτῆς (βρα καὶ κεφ. Α', β' II 2), καλῶς δὲ γεγραμμένα ὑπὸ τοῦ Cousinéry ἐν σελ. 160 εἶναι τάδε: „l'irrégularité qui règne dans la disposition des quartiers de la vieille ville, et surtout la bâtisse des maisons sur les murs antiques, manifestent les grandes révolutions que Serrès a subies à diverses époques. On croit voir que ses anciens habitans l'ont abandonnée, que d'autres sont venus ensuite s'y établir, et qu'ils ont bâti çà et là des cabanes adossées aux murs desquels ils ont fait leur propriété, après la destruction et l'oubli des anciens alignemens . . . . Je puis assurer n'avoir vu nulle part en Turquie de plus fortes preuves d'anciennes dévastations que dans l'établissement des nouvelles bâtisses sur les ruines de l'antique Serrès“· καὶ τὸ πρῶγμα δὲν προσπίπτει παράδοξον τῷ ἐνθυμουμένῳ τοὺς ἐπανειλημμένους περὶ κατοχῆς

τῆς πόλεως ἀγῶνας πολλῶν ξένων πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου· καὶ σεισμοὶ δὲ ἴσως συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνωμαλίαν.

Τὸ „κάστρον“ ἀναφέρεται καὶ ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, σελ. 216 καὶ 218: „ἀμπέλια ἐν διαφόροις τόποις σύνεγγυς τοῦ κάστρου“ καὶ ἐν τῷ τοῦ νεωτέρου, σελ. 225 καὶ 228: „ἐντὸς τοῦ κάστρου Σερρών“. — Ἐτεῖ 1344 ὑπογράφεται ἐν γράμματι ἐκδοτηγίῳ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κρουνερίτου (ἄρα κεφ. Γ', α') ὡς „καστροφύλαξ Σερρών“ Λέων ὁ Ἀζανίτου. — Τουρκικῆς ἐπισκευῆς τοῦ τεύχους τῆς ἀκροπόλεως ἴχνη δὲν παρετήρησα, ἴσως δὲ οὐδὲ κατάρκησάν ποτε ἐν αὐτῷ οἱ κατακτηταί, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου μὴ μεταβληθεὶς εἰς τζαμίον. — Ἀρχομένου τοῦ 15' αἰῶνος „κάστρον“ ἐκαλεῖτο αὐτὴ ἡ τειχειωμένη πόλις καὶ αἱ Χριστιανικαὶ ἐνορίαι· κώδικος μητροπόλεως σελ. 22: „ὁ πρωτόγερος τοῦ κάστρου“ καὶ σελ. 49 (ἔτεῖ ζοκβ', 1614): „τὰ κοινὰ ἐξοδα τοῦ κάστρου καὶ τῆς πολιτείας τῶν Σερρών“. Ἐν δὲ σελ. 25: „τὰ δύο κελλία ὅπου ὑπάρχουσι πλησίον τὸ καστρότειχον“ ἢ λέξις „καστρότειχον“ σημαίνει τὸ τεῖχος τοῦ κάστρου, δῆλον ὅτι τῆς πόλεως.¹⁾

II. ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου.

1) Πολλῶ ἢ τὸ τεῖχος ἀρχαιοτέρας ἡλικίας εἶναι ὁ σταυροειδῆς ἐπὶ τοῦ χαμηλοτέρου, πρὸς ἀνατολὴν τετραμμένον, μέρους τῆς ἀκροπόλεως ἐν ἐρείπιοις κείμενος μικρὸς μὲν ἀλλὰ κομψότατος ναὸς (πίν. I 26), ὁ ἄλλοτε μὲν κατὰ παράδοσιν τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Νικολάου, πρὸ πολλοῦ δὲ χρόνου περιπεσὼν εἰς ἀργίαν. Ὁ Cousinéry ἠρκέσθη γράψας ἐν σελ. 159 τάδε: „presque au centre (!) de ce château est une petite église dédiée à saint Athanase (?), dont les peintures encore conservées paraissent appartenir au onzième ou au douzième siècle“. Τοῦ ἐσωἀρθητος σφίζονται νῦν ὀλίγα λείψανα, τὸν δὲ ἐν τῷ κέντρῳ διερωγῶτα θόλον ὑποβαστάζουσι τέσσαρες ἀψίδες· ἀκέραιον εἶναι τὸ Ἅγιον βῆμα, ἐν ᾧ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου φέρονται αἱ συνήθεις τρεῖς κόγχαι (niches, νύμφαι), ἢ ἐν τῷ μέσῳ μελίσου τῆς ἐν τῷ δεξιῷ καὶ ἀριστερῷ μέρει τοῦ βήματος. Κόγχαι τοιαῦται ὑπάρχουσι καὶ ὑπὸ τῇ δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ ἀψίδι τοῦ κέντρου, πᾶσαι δὲ εἶχον ἄλλοτε φωταγωγοὺς θυρίδας, ὧν φαίνονται ἔτι αἱ ὀπαὶ τῶν σιδηρῶν ἢ μαρμαρίνων κιγκλίδων. Οἱ τοῖχοι ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν πλευρῶν φέρουσι διεσπαρμένα ζωγραφικῶν λείψανα πλὴν ἄλλων (ἀμφίων καὶ Εὐαγγελίων) κυριότατα τὰ ἐξῆς, ὅσα μετ' ἐπανειλημμένην ἐρευναν

1) Ἐν ἐγγράφῳ τῆς Θεσσαλονίκης παλαιῶ εἶρον τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ὀνομασμένον „τειχόκαστρον“· νῦν „κάστρον“ λέγεται κοινῶς καὶ τῆς πόλεως ὅλον τὸ τεῖχος καὶ ἐν μέρει τὸ τῆς ἀκροπόλεως, ὅπερ καὶ „καστροῦδι(ον)“ ὀνομάζεται. Byzant. Zeitschrift III 2.

ἠδυνήθην νὰ ἀκριβώσω: ἐπὶ τοῦ δεξιῦ (νοτίου) τοίχου τοῦ Ἁγίου βήματος ἐστῶτες εἶναι εἰκονισμένοι τρεῖς Ἄγιοι, ὧν εἷς ἀκέραιος σφ-
ζόμενος εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς καὶ ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἔχει Εὐαγ-
γέλιον· ὑπερθεν τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου ἀνέγνων 3) τὴν λέξιν: „Μόδεστος“
(πίν. III 3). τῶν δύο ἄλλων ἀποτετριμμένα εἶναι τὰ τε πρόσωπα καὶ
τὰ γράμματα· ἐν τῇ δεξιᾷ κόγχῃ φαίνονται δύο Ἄγιοι, ὧν εἷς (ἀριστερᾷ
τῷ ὄρῳντι) φέρει ἐκατέρωθεν 4) τὰς λέξεις: „ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ
Θεολόγος“ (πίν. III 4). Ὁ τοίχος τῆς μέσης κόγχης εἶναι διηρη-
μένος εἰς δύο ζώνας φερούσας ἀνὰ τέσσαρας Ἄγίους, ὧν πλησίον ἐνὸς
(ἀριστερᾷ ἐν τῇ ἄνω ζώνῃ) ἀναγινώσκονται 5) τὰ γράμματα: „στο
.....ρο.....λογ.....πρ.....“ (πίν. III 5). Ἐν τῇ ἀριστερᾷ κόγχῃ
εἰκονισμένοι εἶναι δύο Ἄγιοι, ὧν πρὸς ἐνὶ (ἀριστερᾷ) σφίζονται μόνον
6) τὰ γράμματα: „ὁ ἅγιος“ (πίν. III 6), ἐπὶ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ (βο-
ρείου) τοίχου τοῦ Ἁγίου βήματος τρεῖς, ὧν πρὸς ἐνὶ (ὁμοίῳ τῷ ἀγίῳ
Μοδέστῳ) ἀνέγνων 7) τό: „Μιχαῆλ“ (?) (πίν. III 7). Ἐν τῇ ἀριστερᾷ
κόγχῃ τοῦ κέντρου διακρίνονται δύο κεφαλαὶ καὶ 8) αἱ λέξεις: „γε<νη-
θήτω τὸ θε<λημά σου“ (?) (πίν. III 8), ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ 9) αἱ λέξεις:
„Ἰησοῦς Χριστὸς“ (πίν. III 9).

Ταῦτα περὶ τῶν περιωθεισῶν εἰκόνων καὶ ἐπιγραφῶν· ὅσον δὲ
εἰς τὴν οἰκοδομητικὴν τέχνην τοῦ κτίσματος, ἢ τε ἄλλη ἐπιμελής ἐκ-
τέλεισις ἐν τῇ προσαρμογῇ τῶν πλίνθων καὶ ὁ χαρίεις ἑνθὺμός τῶν ἐν
ταῖς ἐξωτερικαῖς πλευραῖς τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ, ἰδίως τοῦ Ἁγίου
βήματος, φερομένου ποικίλων πλινθίνων κοσμημάτων, ἀναμιμνησκόν-
των τὰ κομψότατα τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ ναῶν τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων,
سوق صو, Σουοὺκ σοὺ (ψυχροῦ ὕδατος) τζιαμίου (Duchesne 'Mém.'
σελ. 59, ἀρ. 104), καὶ τῆς ἀγίας Αἰκατερίνης (?), Γιακοπ πασιᾶ
τζιαμίου, σχήματα, πείθουσιν ὅτι ὁ ναὸς τῶν Σερρών, μικρότερος
αὐτός, ἦτο περικαλλὲς μνημεῖον τοῦ α' αἰῶνος, εἰ μὴ τοῦ ι'.

III. ἄλλα μνημεῖα.

Ἐν τῷ μέσῳ πον τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως κεῖται καὶ
ἡ κοινῶς λεγομένη „Ἀρμενιόπετρα“ (πίν. I 56), μέγας βράχος οἰονεὶ
μετέωρος ὑπερκειμένον· ἐκ τοῦ βράχου, ἐν ᾧ λελαξευμένη ὄραται
μικρὰ κοιλότης ἐν σχήματι ἐπιμήκονος πλαισίου εἰκόνας, γραταὶ γυναικῆς
λαμβάνουσιν ὡς ἀντιδοτὸν ἀσθενειῶν χῶμα καὶ τεμάχια λίθων, παρά-
δοσις δὲ φέρεται, καθ' ἣν ὁ βράχος ἀποσπασθεὶς πάλαι ἐκ τοῦ ὕψους
καὶ ἔτοιμος ὦν νὰ καταπέσῃ ἐπὶ τὴν πόλιν ἔστη ἔνθα νῦν κεῖται ἐκ
θαύματος τῆς Θεοτόκου. Τίς ἢ πρώτη καὶ ἀληθὴς τῆς λέξεως ἀρχή,
ἀγνοῶ· ἐν τῷ οὐ μακρῶν (πίν. I 44) κειμένῳ ναφ τοῦ Ἄνω Ταξιάρχου
(κεφ. Α', β' II 18) ὑπάρχει ἀρχαία, πρὸ ὀλίγου χρόνου ἀνακατασκευασμένη,

εἰκῶν „Παναγίας τῆς Ἀρμενοκρατούσης“· πάλιν, ἐν Μακεδονίᾳ „Ἄρμενο(ν)“ σημαίνει χορτάριόν τι καὶ „ἄρμενόξυλο(ν)“ ξύλον τι, διδόμενα εἰς τὰς ἀρτιτόκους γυναῖκας καὶ τὰ νήπια, τὸ δὲ „ἄρμενίξιον“ ῥῆμα λέγεται ἐπὶ τῶν (κατὰ τὸν τόκον) τὰς φρένας παθουσῶν γυναικῶν („ἢ γυναικῶν ἄρμενίσει“). Ὁ φίλος κ. Γ. Χατζιδάκης ἀνακαλυψάτω τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως ἢ τὴν παρετυμολογίαν τοῦ λαοῦ, ἂν συνέβη παρετυμολογία.

Ἐν τοῖς ἔρειπίοις τῆς ἀκροπόλεως εὐρέθησάν ποτε λαμπτήρ ἐν εἴδει ἀγάλματος, νομίσματα Βυζαντιὰ καὶ ἀποκεκροσμένον ὑπομέλαν στρογγύλον κεράμιον, ἴσως ἐκ τῶν χρόνων τῶν Σταυροφόρων, ὅπερ φαίνεται ἀγγεῖον πῶμα ὃν καὶ φέρει 10) τὴν λέξιν: „Dominus“ (πίν. III 10).

Ὅλος τῆς ἀκροπόλεως ὁ χώρος χρησιμεύει νῦν, temporibus mutatis, ὡς τόπος βοσκῆς τῶν ποιμνίων, τὰ δὲ ἐν αὐτῇ σπήλαια τῶν πύργων ὡς μάνδραι.

β') ἡ πόλις.

I. τὸ τεῖχος, αἱ πύλαι, ἡ παλαιὰ ὁδός.

Ἐν τῇ παλαιᾷ (πίν. I B) πόλει ἱκανὰ καὶ ὑψηλὰ λείψανα τοῦ συμπεριβάλλοντος ἄλλοτε αὐτὴν τεύχους καὶ τῶν πύργων αὐτοῦ σφύζονται ἐν σειρᾷ μόνον ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ κάτωθεν τοῦ πύργου 3 τῆς ἀκροπόλεως μέχρι τοῦ πύργου 4 τῆς πόλεως καὶ ἀπὸ τῆς πύλης 10 ἐν ἱκανῇ ἐκτάσει πρὸς τὰ ἄνω, ἔξωθεν δὲ τῆς πλευρᾶς ταύτης ἐκτισμέναι νῦν εἶναι ὀλίγαι νεώτεραι οἰκίαι. Τοῦναντίον, πρὸς δύσιν καὶ νότον τὸ τεῖχος σχεδὸν πανταχοῦ κεκαλυμμένον εἶναι ὑπὸ τῶν ἐπεκτισμένων ἐκεῖ μὲν οἰκιῶν καὶ ἐργαστηρίων (τῆς ἀγορᾶς), ἐνταῦθα δὲ οἰκιῶν τῆς προεκταθείσης ἀνωμάλου καὶ λαβυρινθώδους νέας πόλεως (πίν. I Γ).

Πυλῶν ἰγνη διακρίνονται νῦν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς δύο, τῆς πρώτης 9 ἐξαγούσης εἰς τὰ ἀνατολικά προάστεια τῆς Λιόκαλης 54 καὶ τοῦ Κατακουδῆ 55 (ὄρα κεφ. Β'), τῆς δὲ δευτέρας 10 ἐπὶ τοῦ στομίου τῆς μέσης ἀρχαίας ὁδοῦ α—α τῆς πόλεως. Τὰ ὀνόματα τῶν πυλῶν ἦσαν τὸ πάλαι ἐκείνης μὲν πιθανῶς τὸ „βασιλική“ ὡς δι' αὐτῆς τὴν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἔνοδον ποιουμένης τῆς οἰκογενείας τοῦ βασιλέως, ταύτης δὲ ἀπλῶς „τὸ παραπορτίον“ κατὰ τὰ χρυσόβουλλα τοῦ Στεφάνου κράλη Σερβίας καὶ Ἀνδρονίκου ταῦ πρεσβυτέρου, σελ. 237: „κατὰ τὴν βασιλικὴν πύλην“ καὶ σελ. 216 καὶ 219: „ἕτερος μύλων διόφθαλμος — πλησίον τοῦ παραπορτίου“, ἐνθα καὶ νῦν ὑπάρχει μύλος κινούμενος ὑπὸ τῶν παροχτενομένων ὑδάτων τοῦ ἀνατολικοῦ χειμάρρου ε—ε. Ἑλληνικὰ κοινὰ ὀνόματα τῶν πυλῶν δὲν σφύζονται· ἀλλὰ γνωστοῦ ὄντος ὅτι τὰ Τουρκικὰ ὀνόματα εἰ μὴ πάντα μετεφράσθησαν παρὰ τὰ Βυζαντιὰ (παράβαλε κεφ. Α', β' II 28) πολλάκις

ὅμως ἐπενοήθησαν κατ' ἀναλογίαν, ἣν ὑπεγράφευσαν νεώτεροι ἀνάγκαι, χρήσιμον νομίζω νὰ μνημονεύσω ὅτι ἡ μὲν πρώτη τῶν πολλῶν, σφύζουσα ἔτι πρὸ οὐ πολλῶν ἐτῶν καὶ τὴν ἀψίδα αὐτῆς, ἐφέτος δὲ παντελῶς ἀφανισθεῖσα μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ἀμαξίτου γ—γ, ἐλέγετο Τουρκιστὶ Μπασδὰρ καπού, τελῶν εἰσπράκτορος πύλη, ἢ Κεσίς—κιουπρι καπού, τῆς τῶν μοναχῶν (τοῦ μετοχίου Ἰωάννου Προδροῦμου 43) γεφύρας πύλη, ἢ δὲ δευτέρα ὀνομάζετο Κιὸς καπουσί, τυφλὴ πύλη, δῆλον ὅτι παραπόρτιον.

Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ τείχους πύλης ἴχνη 14 εἰσφαίνονται πρὸ τινῶν ἐτῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ, πάλαι μὲν ὀνομαζομένης „τοῦ φόρου“ (forum) κατὰ τὰ χρυσόβουλλα Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου σελ. 216 καὶ 219: „πλησίον τῆς πόρτας τοῦ φόρου“, Τουρκιστὶ δὲ قورق قاپو, Κουνλουκ καπού, τοῦ (ἐκεῖ πρὸ ὀλίγου ἔτι χρόνου ὑπάρχοντος τῆς χωροφυλακῆς) σταθμοῦ πύλη· ὅτι ἡ διὰ τῆς πύλης ταύτης εἰσόδος ἐφράσσετο πάλαι δι' ἀλύσεως, ἤκασεν εὐστόχως ὁ κ. Χόνδρος ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ὀνόματος τοῦ παρακειμένου ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου 47 Ζίντσιρλι κλίσε, τῶν ἀλύσεων ἐκκλησίαι.

Ὅτι τὸ τεῖχος εἶχε καὶ ἄλλας πύλας, εἶναι οἰκοθεν δῆλον· πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐτῶν ἐσφύζοντο ἴχνη ἀνατολικῆς πύλης τοῦ Ἀχμέτ πασιᾶ τοῦ Τουρκικοῦ ἐπιτελισματος, ἐξαγούσης πρὸς τὴν ὁμώνυμον γέφυραν 19 τὴν διερχομένην πρὸ τοῦ ὁμωνύμου τζιαμίου 58· κατὰ ταῦτα πιθανώτατον νομίζω ὅτι κατὰ τὸ ἀντιστοιχοῦν μέρος τοῦ ἐκεῖ ἀρχαίου τείχους ὑπῆρχε τρίτη ἀνατολικὴ πύλη 11. Ἐν δὲ τῇ νοτιᾷ πλευρᾷ ἴχνη πύλης 13 μεθ' ἀψίδος ἐσφύζοντο πρὸ ἐτῶν ἐν τῇ νεᾷ συνοικίᾳ περὶ τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου 29, ἣτις συνοικία κατέχουσα τὸν τόπον τῶν ἐκτὸς τοῦ τείχους παλαιῶν ἀγρῶν καλεῖται Μποστταντζι μαχαλεσί, κήπων συνοικία¹⁾· ἐν σελ. 241 τοῦ κώδικος τῆς μητροπόλεως κεῖται γεγραμμένον: „ἐνορία ἁγίου Νικολάου καὶ παραπόρτιον“. Ἄλλη πύλη οὔτε πρὸ ἐτῶν διακρίνεται οὔτε νῦν διακρίνεται ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης παντελῶς, ὡς εἴρηται, κεκαλυμμένης ὑπὸ τῶν οἰκῶν· ἀλλὰ τὰ χρυσόβουλλα Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου ἀναφέρουσιν ἐν σελ. 217 καὶ 220: „οἰκοτόπια πλησίον τοῦ νεουργηθέντος παραπόρτιον σὺν τῷ ἐκεῖσε ναῷ Θεοτόκου τῆς Ὁδηγητρίας“· παῦ ἔκειτο τοῦτο; ὀρμώμενος ἐκ τῆς μνείας τοῦ ναοῦ Θεοτόκου τῆς Ὁδηγητρίας, ἣτις τὸ πάλαι ἠδύνατο νὰ λατρεύηται ἐν ᾧ τόπῳ νῦν κεῖται τὸ ναΐδιον Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως 38, περὶ οὗ ὄρα κεφ. Α', β' Π 11, πιθανὸν νομίζω ὅτι τὸ παραπόρτιον τοῦτο ἀνήκειν εἰς τὴν νοτιᾶν πλευρὰν 12.

1) Ἐν τοῖς κήποις τούτοις κατὰ παράδοσιν ἐγένοντο ἔκει 1668 αἱ συνδιαλέξεις τοῦ Σουλτάνου Μωάμεθ τοῦ Α' πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν σοφούς, περὶ ὧν γράφει ὁ Hammer, 'Gesch. des Osman. R.' III σελ. 608.

Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εἰκάσω ὅτι πλησίον αὐτοῦ τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως ὑπῆρχε δευτέρα πύλη 15, τὸν λόγον δὲ τῆς εἰκασίας ταύτης ὄρα ἐν κερ. Α', β' III 24. Κατὰ τὰ εἰρημμένα, ἐὰν μὴ αὐτὰ ἀπατώσιν, εἶχε τῆς πόλεως τὸ τεῖχος τοῦλάχιστον ἐπὶ πύλας, τρεῖς ἀνατολικὰς, δύο δυτικὰς καὶ δύο νοτίας· ὁ Δραγάσης παρὰ τῷ κ. Δήμισα σελ. 586 ἀναφέρει διακρινομένας τότε τέσσαρας πύλας, μὴ καθορίζων μὲν αὐτάς, ἐννοῶν δὲ πάντως τὴν βασιλικήν, τὸ ἀνατολικὸν παραπόρτιον, τὴν πόρταν τοῦ φόρου καὶ τετάρτην ἢ τὴν ἀνατολικὴν πύλην τοῦ Ἀχμέτ πασιᾶ ἢ τὸ νότιον παραπόρτιον τοῦ ἀγίου Νικολάου· ὁ δὲ Cousinéry ἠρκέσθη ἐν σελ. 160 γράψας τάδε: „je dois observer que la nouvelle et l'ancienne ville sont entourées d'un second mur dont les portes se ferment tous les soirs. Il n'y a pas encore vingt ans que ces murs ont été construits moitié par corvée et moitié aux dépens d'Ismail-Bey“ καὶ ἐν σελ. 161 τὰ ἑξῆς: „il est vraisemblable que ces murs mal construits ne seront pas long-temps entretenus, et qu'ils n'offriront bientôt que des ruines très-modernes, sur des ruines très-antiques“ νῦν, μετὰ ὑπερεξήκοντα ἔτη ἀφ' οὗ χρόνου ἐγράφε ταῦτα ὁ Cous., οὐδὲν ἴχνος σφάζεται τοῦ ἐπιτειχίσματος ἐκείνου, ὅπερ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν πιθανῶς προεξεῖχεν ὀλίγον τοῦ παλαιοῦ τείχους· τὴν καταστροφὴν, ἀρξαμένην ὀλίγοις μετὰ τὸν Cous., ἔτεσιν, ἐπέτεινεν ἡ ἔξω τοῦ τείχους προέκτασις τῆς πόλεως καὶ ἡ κατὰ μῆκος αὐτοῦ ἐγκαθίδρουσις τῶν δασυσκίων καὶ τερπνῶν καφείων (cafés), κειμένων μεταξὺ τῆς νέας ὁδοῦ γ—γ καὶ τοῦ χειμάρρου ε—ε· ἡ νέα αὕτη ὁδὸς κατεσκευάσθη ἐφέτος προνοία τοῦ φιλοκάλου διοικητοῦ, ἀρχεται δὲ ἀπὸ τοῦ τζιαμίου 58 καὶ κάτωθεν αὐτοῦ, διέρχεται πρὸ τῆς πύλης 9 καὶ ἐξικνεῖται ἄνω εἰς τὸν Μπέη μπαχτσέ, τῶν (ἄλλοτε ἐκεῖ γυμναζομένων) μπέηδων κῆπου¹⁾, τελευτᾷ δὲ εἰς τὰ βορειώτατα καφεῖα τῶν Κιὸσκ (pavillons).

Ταῦτα περὶ τοῦ τείχους. Ὅσον δὲ εἰς τὴν διαίρεσιν τῆς πόλεως, ὁ Cous. ἐν σελ. 159 γράφει: „la ville de Serrès — est divisée en ville vieille et ville neuve. La ville vieille porte le nom de Varouch, qui signifie faubourg dans la langue illyrique [καὶ παρὰ Τούρκους καὶ παρὰ Βλάχους καὶ παρ' Ἀλβανοῖς καὶ παρὰ Βουλγάρους]. Les Turcs se servent de ce mot de Varouch dans divers cantons européens, pour désigner un quartier habité par des chrétiens: à Serrès, ce sont des

1) Cous. σελ. 205: „au-dessus de la ville, le terrain s'élargit et va aboutir à une grande prairie ombragée par des platanes, qui en font le principal ornement. On y trouve aussi des Kiosch, que divers gouverneurs du pays ont fait construire à leurs frais — et qui deviennent utiles surtout aux écuyers turcs, qui se livrent à l'exercice du girit (semblable à notre jeu de barre)“ τζιρίτ, βέλος.

Grecs, des Bulgares¹⁾ et quelques familles Juives qui occupent ce quartier“· ἡ ἀρχαία πόλις, τὸ ἄστυ (شورج, κοινῶς Βάρους) ὄριζον-
 τίως διήρηται ἀνωμάλως εἰς δύο μέρη διὰ τῆς ὁδοῦ α—α, κειμένης
 ἐπὶ τῆς παλαιᾶς (Ἐγνατίας) ὁδοῦ· ἡ ὁδὸς πρὸς ἀνατολήν ἔξω τοῦ
 τείχους παρεκκλίνουσα (α—α) ἄγει ἀμέσως μὲν εἰς τὸν ναὸν τῶν
 ἀγίων Ἀναργύρων 55 καὶ κατόπιν εἰς τὸν τοῦ ἀγίου Γεωργίου τοῦ
 Κρονουερίτου (κεφ. Γ', α'), ἐν ἰκανῇ δὲ ἀποστάσει εἰς τὸ χωρίον Σαρμου-
 σακλί (σαρμουσάκ, σκόροδο· Sarmousakkieui ἐν τισι γεωγρα-
 φικαῖς χάρταις καὶ παρὰ τῶ Cousinery II σελ. 2), οὗ ὀλίγον πέραν
 σχίζεται εἰς δύο κλάδους, ὧν ὁ βορειότερος ἄγει εἰς τὰς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ
 Δράμας κωμοπόλεις Ζίχραν, Ζελιάχοβαν καὶ Ἀλιστράτην²⁾, ὁ δὲ νο-
 τιώτερος βαίνει ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἀντζίσταν
 γέφυραν τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ. Πρὸς δύσειν δὲ ἔξω τοῦ τείχους ἡ
 ὁδὸς ἄγει ἀμέσως μὲν εἰς τὰ χωρίδια Ἄνω καὶ Κάτω Καμενίτσαν (Ἰρα
 κεφ. Β', α' I), ἐν ἰκανῇ δὲ ἀποστάσει (τεσσάρων ὥρων) πρὸς βορρᾶν
 διὰ τῶν λόφων εἰς τὴν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μελενίκου κωμόπολιν Δεμιρ
 Χισάρ (οἰοῦναι Σιδηρόκαστρον, κατὰ τινὰς τὴν Ἡράκλειαν Σιν-
 τικήν). Τῇ ὁδῷ τῆς παλαιᾶς πόλεως σχεδὸν παραλλήλως βαίνει ἡ
 ἀμέσως ἔξω τοῦ νοτίου τείχους διατέμνουσα τὴν νέαν πόλιν β—β,
 ἣτις νέα πόλις (πίν. I Γ) τελευτᾷ εἰς τὴν νοτιωτάτην καὶ πεδιώδη
 Τουρκικὴν συνοικίαν τῶν Ἀραμπατζί, ἀμαξοπηγῶν.

II. ναοὶ καὶ ναῖδια.

Τὴν πόλιν ἐκόσμηι τὸ πάλαι πλῆθος ναῶν καὶ ναϊδίων, ὡς καὶ
 ἐκ τῶν νῦν ἔτι ὄντων δύναται τις νὰ κρίνη. Πρὸς τὴν φερομένην

1) Βούλγαροι δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῇ πόλει τῶν Σερρών. Εἰς τὰ σχολεῖα, ὄν
 χάριν ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότης δαπανᾷ κατ' ἔτος 2000 λιρῶν Τουρκικῶν, φοιτῶσι μαθηταὶ
 καὶ μαθητρίαι πλείονες τῶν 2000, εὐεργέται δὲ αὐτῶν ἀνεδείχθησαν ἄλλοι τε καὶ ὁ
 μέγας οἶκος Δούμπα καὶ ὁ Ν. Μιχαήλ καὶ ὁ κ. Γρηγόριος Κωνσταντίνου ὁ πρὸ τριῶν
 ἔτῶν ἀνοικοδομήσας τὸ νέον παρθεναγωγεῖον. Ἐράνη τῶν κατοίκων ἠγέρθη καὶ τὸ
 νέον περικαλλῆς νοσοκομεῖον, συνδρομῇ δὲ τῆς ἐβλαβοῦς συντεχνίας τῶν μικροεμπόρων
 (τσιερτσι(δων)) καὶ τοῦ εὐσεβοῦς κ. Ἰ. Παπαμαρμίδου ἡ ἐν τῷ νέῳ νεκροταφείῳ
 κομψῇ ἐκκλησίᾳ. Καὶ ἡ Τουρκικὴ ἐκπαίδευσις ἐπεδείξατο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη
 σπουδαίαν πρόοδον.

2) Ἀλιστράτη ἢ Τουρκιστὶ Ἀιστράτι εἶναι τὸ χωρίον τοῦ (νῦν κατηρησιωμένου)
 ναοῦ τοῦ ἀγίου Εὐστρατίου, ὡς καλῶς ἠρμήνευσεν ὁ Cous. II σελ. 4: „Aghio-
 strati ou plus vulgairement Ali-Strati“· ἴρα καὶ Ἰ. Τσικοπούλου Ἐμελέτην
 περὶ λεξικοῦ (ἐν Ἀθήναις 1892), σελ. 11. Ἐν τῇ τοῦ Μελετίου Ἐρωγραφίᾳ
 (Ἐνετήσῃ 1728), σελ. 402 λέγεται: „ἡ νῆσος — Ἀγιστράτης ἢ Ἀρχιστράτης —
 λέγεται ὑπὸ τῶν παλαιῶν Νέαι καὶ Νέα, οὗ πολὺ μακρὰν τῆς Ἀθήνων“, ἐν δὲ τῷ
 Ἀεξικῷ τοῦ Σκαρλάτου Βυζαντίου (ἐν Ἀθήναις 1874), σελ. 580: „Ἀγιστράτης
 (Ἅγιος Εὐστράτιος) — Νέα ἢ Νέαι“.

παράδοσιν ὅτι ὁ τελευταῖος τοῦ τόπου κατακτητῆς καταλαβὼν τὰς Σέρρας οὐδένα Χριστιανικὸν προσευκτήριον οἶκον μετέβαλεν εἰς Τουρκικὸν θαναμασίως συμφωνεῖ, ὅτι οὐδέν μοι ἐπεδείχθη ἐν τῇ πόλει τζιαμίον ἢ τέμενος ὃν πρότερον Χριστιανικὸν ἱερόν. Τῶν νῦν ὄντων ναῶν τινὲς μὲν εἶναι αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι Βυζαντιακοί, τινὲς δὲ μετεσκευασμένοι καὶ ἄλλοι πολλοὶ μὲν μεταγενέστερα κτίσματα (τῶν αἰώνων ις', ιξ' καὶ ιη') ἐπὶ τοῦ τόπου τῶν καταστραφέντων παλαιότερων, ὀλίγιστοι δὲ νεώτατοι.

2) Ἄρχομαι ὡς ἀπὸ κέντρον ἀπὸ τοῦ εὐρυχώρου, εἰς ἰκανὸν βάθος ὑπὸ τῷ νῦν ἐδάφει κειμένου μητροπολιτικοῦ (πίν. I 31) τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τῶν ἁγίων μεγάλων μαρτύρων καὶ θανατοουργῶν Θεοδώρων, Τήρωνος καὶ Στρατηλάτου· περὶ αὐτοῦ ὁ Cousinéry ἐν σελ. 161 γράφει: „l'église métropolitaine enclavée dans l'archevêché est au centre du Varouch. On s'aperçoit aisément qu'elle est bâtie sur d'anciennes constructions. Le terrain s'est élevé tout autour par l'amoncèlement des décombres, et on y descend aujourd'hui par neuf ou dix marches. C'est auprès de cet édifice qu'ont été trouvées les deux inscriptions dont il a été déjà question. — La tradition du pays porte que l'église a été bâtie sur les ruines d'un temple consacré à une divinité du paganisme et que les colonnes de vert antique qui en décorent l'intérieur appartenaient à ce monument“. Ἡ παράδοσις ὅτι ὁ ναὸς κεῖται ἐπὶ τῶν ἐρειπίων εἰδωλολατρικοῦ ἱεροῦ ὀφείλεται ἴσως εἰς τὴν ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ εὑρεσιν τῶν δύο ἀγωνοθετικῶν ἐπιγραφῶν· ὀπωσδήποτε, ἐργὸ ὁμολογῶν ὅτι στεροῦμαι ἱστορικοῦ τινος λόγου ἀνασκευάζοντος τὴν ἐπὶ τοῦ Cous. φερομένην φήμην προτιμῶ νὰ πιστεύω ὅτι ὁ Χριστιανικὸς ναὸς δὲν ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων παλαιότερου εἰδωλολατρικοῦ, ἐνθυμούμενος τὰς σπουδαίας καὶ ἐπανειλημμένας τοῦ ἐδάφους μεταβολάς, ἃς φαίνεται παθῶν ὁ περὶ τὸν ναὸν χώρος· ὅσον δὲ εἰς τοὺς κίονας de vert antique, οὓς ἀναφέρει ὁ Cous., φοβοῦμαι μὴ ὁ περιηγητῆς ἔπαθεν ἐν Σέρραις ὅ τι πρὸ αὐτοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ὁ Félix Beaujour, 'Tableau du commerce de la Grèce' (Paris 1800), I σελ. 44, περὶ οὗ ὁ Cous. σελ. 267 γράφει: „j'ai dit qu'il existait à Salonique une mosquée connue sous le nom d'Éski-djuma [παλαιᾶς Παρασκευῆς, νῦν Ἑλληνιστὶ ἁγίας Παρασκευῆς, πάλαι „τῆς ἀειπαρθένου Πανάρχου καὶ Θεομήτορος“, Ἰωάνν. Καμενιάτ. 11, „τῆς Ὑπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεομήτορος“, Εὐσταθ. opusc. 28, σελ. 157, 70, κατὰ τὴν λαμπρὰν ἀπόδειξιν τοῦ Μ. Χατζῆ Ἰωάννου, Ἄστυγγραφίας Θεσσαλονίκης' σελ. 78—82, διευκρινήσαντος τὰ παρὰ τῷ Tafel σελ. 108 καὶ 111—113 καὶ παρὰ τῷ κ. Δήμιτσα σελ. 345 κείμενα] ancien vendredi, où l'on reconnaît facilement un monument antique, malgré les murs gothiques qui la défigurent dans l'intérieur. Un voyageur éclairé a cru y voir

un temple consacré à Venus Therméenne. Je désirerais pouvoir ne former aucun doute sur l'authenticité de la source où l'auteur a pu découvrir une origine aussi curieuse, mais il est possible qu'il ait été induit en erreur par quelque tradition locale qui ne remonte pas à une haute antiquité". ὅπως ὁ Beaujour ἐπλασε ναὸν ἀνυπάρχοντος Θεομαίης Ἀφροδίτης ἐν Θεσσαλονίκῃ¹⁾, οὕτω καὶ ὁ Cous. ἠπατήθη μαθὼν ὅτι οἱ κίονες τοῦ ναοῦ τῶν Σερρῶν εἶναι εἰδωλολατρικοί· ὁ ναὸς νῦν, μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1849, δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ ἐπὶ τοῦ Cous. ἀλλὰ πιστεύω ἐγὼ ὅτι οἱ τε κίονες, περὶ ὧν ὁ λόγος, καὶ δύο ἄλλοι ἐξ ἐγγωρῶν λευκοῦ μαρμάρου, οἵτινες τεθραυσμένοι κεῖνται ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ Ἁγίου βήματος ἀριστερῶν, εἶναι ἀνέκαθεν Χριστιανικοί.

Πρώτη μνεῖα τοῦ ναοῦ γίνεται ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου ἔτει 1321, σελ. 216 καὶ 219: „ἕτερος μύλων [ὅστις νῦν δὲν ὑπάρχει, πάλαι καταχωσθεῖς] διόφθαλμος πλησίον τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Θεοδώρων“, δευτέρα δὲ ἐν ἐπιγραφῇ (ὄρα κεφ. Α', β' III 24), καθ' ἣν ἐν μέρει ἀνεκαινίσθη ἔτει 1430 ὑπὸ Φιλίππου μητροπολίτου, τέως ἀγνώστου. Κατὰ τὸν ἔπειτα χρόνον μέχρι τοῦ 15' αἰῶνος τελευτῶντος οὐδένα λόγον εἶδόν ποιν γινόμενον περὶ τοῦ ναοῦ, ἐνῶ κατὰ τὸν 15' καὶ 16' αἰῶνα ἀναφέρεται πικρῶς ἐπὶ σκευῶν (ὄρα κεφ. Α', β' V) καὶ εἰκόνων, μάλιστα δὲ ἐν τῷ κώδικι τῆς μητροπόλεως (ὄρα κεφ. VI α') καὶ δὴ σελ. 115, ἔτει 1700 ἐπεσκευάσθη μερικῆ δαπάνῃ τοῦ μητροπολίτου Ἀνθίμου· τρίτη ἀνακαινίσις ἐξωτερικῶς ἐγένετο ἔτει 1725 ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Στεφάνου (ὄρα κεφ. III 27), τετάρτη ἔτει 1735 ὑπὸ τοῦ φιλοκάλου μητροπολίτου Γαβριὴλ ὅστις εὔρε τὸν ναὸν „ἐν πολλῇ ἀνωμαλίᾳ συγκεχυμένον“ ἐσωτερικῶς, κατὰ τὸν κώδικα σελ. 259, πέμπτη ἔτει 1751 ὑπὸ τοῦ δραστηρίου μητροπολίτου Ἰωαννικίου, κατὰ τὸν κώδικα σελ. 279, ὅστις ἔτει 1748 ἀποκαλεῖ ἐν σελ. 277 τὸν ναόν: „παλαιὸν καὶ βασιλικὸν κτίριον, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ μολυβοσκεπαστον“ καὶ ἕκτη ἔτει 1835 κατ' ἐπιγραφὴν τινα ἐν τῇ δυτικῇ κλίμακί τοῦ ἐξωνάρθῃμος. Ἐτει 1849 ἐπαθεν ὁ ναὸς ἐκ τῆς μεγάλης πυρκαϊᾶς ἣτις εἰς τέφραν μετέβαλε τὸ τέταρτον μέρος τῆς πόλεως, ἰδίᾳ δὲ τὰς Χριστιανικὰς συνοικίας καὶ τὴν ἀγορὰν καὶ

1) Τῷ Beaujour συμφωνοῦσιν ἐν τῶν ξένων καὶ ἄλλοι καὶ ὁ Clarke, 'Trav.' II 3 σελ. 357 καὶ ὁ Leake III σελ. 241 καὶ ὁ ἄλλος σοφώτατος Tafel σελ. 178· τῶν ἡμετέρων ὁ κ. Λήμιτσας σελ. 341 δικαίως διστάζει, ὁ δὲ Μ. Χ. Ἰωάννου σελ. 79 πλάττων νέα ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς Ἀφροδίτης ὁμολογεῖ πάλιν ἐν σελ. 80 τὴν „τόλμην“. Ἐγὼ πιστεύω ὅτι καὶ ὁ ναὸς οὗτος ἀνέκαθεν ἦτο Χριστιανικός, ὅπως καὶ πάντες οἱ λοιποὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἱκανῶς δὲ ἀστείον μοι προσπίπτει ὅτι ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου (πάλαι τοῦ Παντοκράτορος, νῦν Χορτάς Σουλεϊμὰν ἐφέντη τζαμιόν, ἢ Rotonde τῶν Ὀδοιορικῶν) ἦτο κατὰ τοὺς μνημονευθέντας ἀρχαιολόγους ναὸς τῶν Καβείρων!

ὄλον μὲν τὸ λοιπὸν κίριον, ὁ δυτικὸς ἐσωνάρθηξ, τὸ κέντρον καὶ τὸ Ἄγιον βῆμα, ἐσώθη ἐκτὸς τῆς στέγης, ἐκῆ δὲ τὸ καταπέτασμα (κοινῶς τέμπλον), διερράγησαν οἱ ἕξ κίονες τοῦ κέντρον, οἵτινες πολλαχοῦ κατόπιν ἐπεχρίσθησαν, ἐβλάβη ὁ ψηφιδωτὸς κόσμος (musivum) τοῦ Ἄγιου βήματος, περὶ οὗ κατωτέρω, καὶ ἀπόλετο ἀρχαία καὶ πολύτιμος λιθίνη φιάλη τοῦ ἁγιασμοῦ. Ἡ τελευταία ἐπισκευὴ ἐγένετο ἔτει 1852.

Ὁ νότιος ἐξωνάρθηξ, ἐν ᾧ πηγάζει ὕδωρ διοχετευόμενον εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Φωτεινῆς πίν. I 39 καὶ εἰς ὃν κατέρχεται τις διὰ τῶν δύο κλιμάκων ἐκ πεντεκαίδεκα βαθμίδων, κεκοσμημένος εἶναι νῦν διὰ μικρῶν καὶ λεπτῶν κίωνων μετὰ ποικίλων κιονοκράνων, ἔχει δὲ ἐν τῷ ἐδάφει κατεστρωμένους ἢ ἐν τοῖς τοίχοις ἐνφοδομημένους μαρμαρίνας πλάκας, ὧν τινες φέρουσι τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, εἰλημμένοι δῆλα δὴ ἐκ παλαιῶν τάφων· κρίμα ὅτι εἶναι ἀποκεκρουσμένοι, ἐπειδὴ ἄλλως θὰ ἐμνησθάνομεν ἀρχιερέων τιῶν τὰ ὀνόματα ἐάν, ὅπως πιθανώτατον νομιζῶ ἐνθυμούμενος τὴν συνήθειαν τοῦ θάπτειν τοὺς ἀρχιερεῖς ἐν τοῖς ἐξωνάρθηξι τῶν μητροπολιτικῶν ναῶν, ἐάν, λέγω, αἱ πλάκες αὗται ἀνήκωσιν εἰς τάφους ἀρχιερέων τῶν Σερρών ἢ ἄλλων πόλεων· ἄλλως δέ, ὅλος οὗτος ὁ ἐξωνάρθηξ φαίνεται ὡς μεταγενέστερον προσάρτημα, ἢ δὲ εἰς τὸν ναὸν εἰσόδος γίνεται νῦν μόνον δι' αὐτοῦ· ὁ παλαιὸς δυτικὸς, εἰς ὃν καὶ ἀνήκον ἴσως οἱ ἐν τῷ Ἄγιῳ βήματι κατὰ γῆς κίονες, ἐξέλιπεν ὅλως (ἄρα καὶ κεφ. VI, α' I 11).

Τὸ Ἄγιον βῆμα, ἐν ᾧ ὑπάρχει Ἅγιασμα (sainte source), ἔχει ἐν τῷ σηκῷ, βεβλαμμένον ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς, τὸ παλαιὸν ψηφοθέτημα ὅπερ καὶ αὐτὸ παρείδεν ὁ Cousinéry· ἐν αὐτῷ εἰκόνισται ὁ Μυστικὸς δεῖπνος, καθ' ὃν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς φαίνεται ἐν τῷ μέσῳ δις, δεξιᾷ τῷ ὄρῳντι ἐστραμμένος πρὸς τοὺς ἕξ μαθητὰς οἷς προσφέρει τὸ ποτήριον, ἀριστερᾷ δὲ βλέπων πρὸς τοὺς λοιποὺς ἕξ οἷς προσφέρει τὸν ἄρτον· ἐπιγραφή παρῴκειται 11) ἢ ἐν πίν. III 11: „λάβετε φάγετε — πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες“. Τὸν τρόπον τῆς τοιαύτης παραστάσεως τοῦ δεῖπνου, καθ' ὃν αἱ δύο ἱεραὶ πράξεις εἰκονίζονται ὑπὸ τοῦ ζωγράφου ὡς συγχρόνως γινόμεναι, δὲν ἐνθυμούμαι ὅτι εἶδον ἀλλαχοῦ τῆς Μακεδονίας ἐν παλαιῷ ναῷ (λέγω δὲ παλαιόν, ἐπειδὴ ἢ νῦν τέχνη παρίστησιν, ὡς γνωστόν, ἅπαξ τὸν Χριστὸν συνανακείμενον τοῖς Δώδεκα)· ἐν αὐτῇ τῇ Θεσσαλονίκῃ, πόλει σχεδὸν πασῶν τῶν ἐν ὄλῃ τῇ Ἀνατολῇ πλουσιωτάτῃ ναῶν καὶ ναιδίων διαφόρων χρόνων καὶ ποικίλων ῥυθμῶν καὶ πολυτρόπου κοσμητικῆς τέχνης, ὁ τρόπος τῆς διπλῆς τοῦ Χριστοῦ παραστάσεως ἦτο ἄγνωστος καὶ ἐμοὶ μέχρι τῆς μεγάλης πυρκαϊᾶς τοῦ 1890, μεθ' ἣν ἀπροσδοκῆτως ἀπεκαλύφθη ἡμῖν ἐν τῇ βορείᾳ αὐλῇ τοῦ τζιαμίου τῆς ἁγίας Σοφίας, ἀντικρὺ τοῦ πρὸς τῇ βορειοδυτικῇ γωνίᾳ τοῦ ναοῦ κειμένου κομποῦ κωδωνοστασίου (campanile, κοινῶς καμπαναριό), οὗ μέμνηται ὁ Εὐστάθιος ἐν τῇ τῶν Λα-

τινων ἀλώσει, opusc. σελ. 301, 53: „ἀνήλθον μὲν οἱ ἱεροκήρυκες εἰς τὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς καθολικοῦ ἱεροῦ κορυφὴν — καὶ ὡς ἐδήμαναν τῷ ξύλῳ [τῷ κοινῷ σημάντρω] τὴν ἑορτήν“, ἀπεκαλύφθη, λέγω, ἡμῖν περιέργον ναῖδιον τοῦ ἰγ' αἰῶνος, ὅπερ μετεσκευασμένον ἦτο μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου εἰς κατοικίαν. Περὶ τοῦ ναϊδίου τούτου, οὗ ἐκ τῆς πυρκαϊῆς κατέπεσον ἢ τε στέγη καὶ τὰ νεώτερα ἐσωτερικὰ ἐπιχρίσματα (crépissures, κοινῶς ἀσβεστώματα) τὰ ἐπὶ τῶν ἐσφυροκοπημένων (martelés) παλαιῶν τοίχων, μέλλων νὰ διαλάβω ἄλλοτε διὰ πλειόνων ἀρκοῦμαι νῦν νὰ εἶπω ὅτι ὁ σηκὸς τοῦ Ἁγίου βήματος εἶναι διηρημένος εἰς δύο ζώνας, ὧν ἐν τῇ ἄνω εἰκόμισται δεξιᾷ τῷ ὄρῳντι „ἡ Μετάδοσις“, καθ' ἣν ὁ Χριστὸς ἐστραμμένος πρὸς τοὺς ἕξ μαθητὰς δίδωσιν αὐτοῖς κλάσματα ἄρτου, ἀριστερᾷ δὲ „ἡ Μετάληψις“, καθ' ἣν δευτέρως Χριστὸς ἐστραμμένος πρὸς τοὺς λοιποὺς ἕξ δίδωσιν ἐκ τοῦ οἴνου πρῶτῳ τῷ γονυπετεῖ καὶ δακτυλοδεικτοῦντι Ἰούδα. Ὅτι τὸ ψηφοδέημα τοῦ ἐν Σέρραις ναοῦ ἀνήκει εἰς τὸν ἰε' αἰῶνα ἀρχόμενον, μαρτυρεῖ μὲν καὶ ὁ ἑνθμὸς τῶν γραμμάτων, ἐλέγχει δὲ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ μητροπολίτου Φιλίππου, περὶ ἧς ὅρα ἐν κεφ. Α', β' III 24.

Ἄλλα τινὰ ἱστορικὰ περὶ τοῦ ναοῦ θὰ καταλεχθῶσιν ἐν τῷ περὶ τῶν ἀρχιερέων κεφαλαίῳ VI α'. Ἐν τῷ ναῷ δεῖκνυνται (ἄνευ ἐγγράφου τινὸς) α) κᾶραι καὶ τὰ ξιφίδια τῶν ἁγίων Θεοδώρων, σκευὴ μετ' ἐπιγραφῶν περὶ ὧν ὅρα ἐν κεφ. V, καὶ καλὰ εἰκόνες αἶδε: 1) Μαρίας τῆς Ὁδηγητρίας· 2) ἐν ὑπερφυσικῷ μεγέθει τοῦ Παντοκράτορος· 3) τῶν ἁγίων Θεοδώρων καὶ μοναχοῦ φέροντος περὶ τὴν κεφαλὴν τὸν ἀργυροῦν τῶν Ἁγίων κίκλον (nimbus) καὶ βαστάζοντος λάυραν· ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς εἰκόνης ταύτης φέρεται 12) ἢ ἐν πίν. IV 1: „ὁ πανιερώτατος καὶ ὑπέριτος μητροπο(ο)λίτης Σερρῶν Γεννάδιος καὶ κτήτωρ τῆς Ἁγίας τραπέζης τῆς μεγάλης λάυρας σὺν τοῖς ἁγίοις μεγαλομάρτυσι Θεοδώροις“, ὅστις Γεννάδιος λείπει ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Le Quien¹⁾ καὶ 4) δευτέρα εἰκὼν τοῦ Παντοκράτορος φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν 13): „ἱστορεῖται τὸ καταπέτασμα ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω τῆς μητροπαρθένου Κύρης διὰ συνδρομῆς, κόπου καὶ ἐξόδων τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Σερρῶν κῦ. κῦ. Κυρίλλου διὰ μνημόσυνον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Νικεῖτα ἱερέως“. καὶ ἡ μὲν εἰκὼν ἀνήκε δῆλα δὴ εἰς τὸ καταπέτασμα τοῦ ναϊδίου Μαρίας τῆς Ὁδηγητρίας, περὶ οὗ ἀμέσως κατωτέρω, περὶ δὲ τοῦ Κυρίλλου (1650—1678) ὁ Le Quien, 'Oriens christ.' II σελ. 89 γράφει: „inter Graeciae metropolitans qui Responsioni Dionysii II. [ἀληθῶς δὲ IV,

1) Διορθῶν τὰ δοκίμια προστίθημι κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ σεβαστοῦ μοι καθηγητοῦ H. Gelzer ὅτι ὁ Γεννάδιος ἀναφέρεται ἐν πατριαρχικῇ ἐκλογῇ ἔτει 1622, Ἀ. Παπαδ. Κεραιμ. Ἱεροσολ. βιβλ. I 346: „ἐτέθησαν δὲ ἐν αὐταῖς πρῶτος ὁ Σερρῶν Γεννάδιος“.

κατὰ τὸν κ. Γεδεών, 'Πατριαρχικῶν πινάκων' σελ. 595] Patriarchae super Calvinianorum erroribus subscripserunt legitur Cyrillus Serrarum, ὁ Σέρρων Κύριλλος“ ὅρα περὶ τοῦ Κυρίλλου τούτου καὶ ἐν κεφ. VI. — Ἐν τῇ δυτικῇ ἀλλῇ τοῦ ναοῦ κεῖνται ἀρχαῖά τινα γεγλυμμένα μάρμαρα (βάθρα κίωνων), ἐν δὲ τῇ νοτιά ὁ τάφος († 1872) τοῦ ἐκ Κύπρου Χαρίτωνος ἀρχιερέως Λαφνουσίας, ἐπισκοπῆς ὑποκειμένης τῷ θρόνῳ Μελενίκου, ἧς ἔδρα εἶναι τὸ Δεμερ Χισάρ, καὶ εὐεργέτου τῆς πόλεως Σερρών. — Ἀξιώματα καὶ ὀνόματα ἀξιωματικῶν τῆς ἀριστοῦτης μητροπόλεως Σερρών ἐν ἔτει 1344 ὅρα ἐν κεφ. Γ', α', κατὰ δὲ τοὺς αἰῶνας ιξ' καὶ ιη' ἐν κεφ. V καὶ VI. — Ὁ ναὸς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐκ τοῦ μολυβδίνου αὐτοῦ ἐπιστεγάσματος ἀπεκλήθη Κουρσιουμλι κλίσε, μολυβδοςκέπαστος ἐκκλησία.

Πλὴν τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Θεοδώρων ὑπῆρχε πρὸ τοῦ 1821 (κώδ. σελ. 300) καὶ ἕτερος ὁμώνυμος μικρὸς ναὸς ἔξω τοῦ δυτικοῦ τεύχους, οὐ μακρὰν τῆς γεφύρας 20 κείμενος ἐν τῇ „Ψαρομέση“ (ἐν τῷ ἰχθυοπωλείῳ τῆς ἀγορᾶς ὅρα ἐν κεφ. VI, α' IV) ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ κεῖνται νῦν οἰκίαι.

3) Τῇ νοτιοανατολικῇ γωνίᾳ τοῦ ναοῦ συνέχεται ἔξωθεν ναῖδιον Θεομήτορος τῆς Ὁδηγητρίας κτισθέν, ἰσως διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ὁμώνυμου παλαιοῦ ναοῦ (ὅρα ἔμπροσθεν κεφ. β' I) ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Δανιὴλ ἔτει 1640. Ἐν τῷ κώδικι μνημονεύεται ἐν σελ. 279, ἔτει 1751: „τὸ παρεκκλήσιον τῆς Κοιμήσεως τῆς — Θεοτόκου“ καὶ ἐν σελ. 285: „παρεκκλήσιον Παναγία“.

4) Ναῖδιον (τοῦ ις' ἢ ιξ' αἰῶνος) τοῦ ἁγίου Συμεών, πίν. I 32, ἐν ᾧ κεῖται εἰκὼν Θεοτόκου φέρουσα 14) τὴν ἐν πίν. IV 2 ἐπιγραφὴν: „ἡ Ἀκαταμάχητος“, περὶ ἧς ὅρα κατωτέρω ἐν ἀριθμῷ 7· ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν μέρους τῆς εἰκόνης φαίνεται ἄλλη ἀρχαιοτέρα ζωγραφία.

5) Ναῖδιον τοῦ ἁγίου Γεωργίου, πίν. I 33, ἐν τῷ τόπῳ τοῦ παλαιοῦ λαμπροῦ ναοῦ τοῦ καταστραφέντος ἔτει 1849, μνημονοημένου δὲ ἔτει 1736 ἐν τῷ κώδικι σελ. 261: „τὸν Ἐπάνω ἅγιον Γεώργιον“ καὶ ἔτει 1743, σελ. 110: „τὸ κελλὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Λακτυλίδι“.

6) Ὁ ἐπὶ παλαιότερον ναοῦ ἢ καὶ αὐτὸς ὁ παλαιὸς ἐπεσκευασμένος ναὸς τῆς ἁγίας Βαρβάρας, πίν. I 35, Ντίχνε κλίσε, ἣτις Τουρκικῇ ὀνομασία ἀποκαλύπτει ἡμῖν τὸν ἀρχαῖον ναὸν Παναγίας τῆς Δοχειαυῆς, μνημονοηόμενον ἔτει 1727 ἐν σελ. 177 τοῦ κώδικος: „ἱερός ναὸς τῆς Παναγίας ἐπονομαζόμενος ἁγία Δίγνη“, ἔτει 1747 ἐν σελ. 297: „ἐνορία τῆς Παναγίας Δειγνής“ καὶ ἔτει 1759 ἐν σελ. 393: „ἐνορία τῆς ἁγίας Δοχειαυῆς“. Ἐν τῷ ναῷ φυλάσσεται ἀρχαία εἰκὼν τῆς Παναγίας, ἧς ἄνω ἐν τῷ μέσῳ εἰκόνισται ὁ „Ἰησοῦς Χριστὸς“ κατὰ τὴν 15) ἐν πίν. IV 3 ἐπιγραφὴν: „ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν“ (κατὰ Δανιὴλ), κάτω δὲ ἀριστερᾶ μὲν τῷ ὄρῳτι „ὁ ἅγιος Ἰωακείμ“ βασιτάζων ἐπὶ τῶν

γονάτων βρέφος τὴν μέλλουσαν Θεομήτορα, δεξιᾷ δὲ „ἡ ἁγία Ἄννα“ τείνουσα τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Ἰωακείμ· ἐπὶ τοῦ ὕψισθεν μέρους τῆς εἰκόνης ἀνεγράφη νέα ζωγραφία ἀναμνηστικὴ τῆς πεπαλαιωμένης. Ἐν τῇ γυναικονίτιδι κεῖται πλάξ μετ’ ἐπιγραφῆς 16): „ἡ ἁγία Βαρβάρα καὶ Παναγία Δοχινὴ Μαρτίου 18, 1826“. Ἄξιον μνείας νομίζω τὸ ἐν χρυσοβούλλῳ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, σελ. 213 ὡς ἔξω τῶν Σεργῶν ἀναφερόμενον: „μετόχιον — πλησίον τῆς — μονῆς — τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου — ἐπικεκλημένον τοῦ Δοχηνοῦ“.

7) Ὁ ναὸς ὁ κοινῶς λεγόμενος „καμένος (κεκαυμένος)“ Ταξιάρχης, πίν. I 36, μὴ ἀνοικοδομηθεὶς, μνημονευόμενος ἐν τῷ κώδικι ἔτει 1736, σελ. 261: „τὸν Ταξιάρχην“. Τουρκιστὶ Κατάμα κλίσε ὄπερ ὄνομα ἐλέγχει τὸν ἀρχαῖον ναὸν Παναγίας τῆς Ἀκαταμαχήτου, ἐξ οὗ καὶ ἐλήφθη ἡ εἰκὼν ἢ ἐν τῷ ναϊδίῳ τοῦ ἁγίου Συμεῶν· ἐν τῷ κώδικι σελ. 200, ἔτει Ἰωλ. (1627) κεῖται γεγραμμένον: „Παναγία Ἀκαταμάχης“ καὶ σελ. 209: „τὸν τόπον τῆς Παναγίας τῆς Ἀκαταμαχήτου“ καὶ σελ. 215: „τὰ μούλκια [μλ, κτήματα] τῆς Ἀκαταμαχήτου, κελλία 23 καὶ κήπος“ καὶ σελ. 110, ἔτους 1743 Ἰανουαρίου 15, ἰνδικτιῶνι ἔνδεκα: „μαχαλᾶς [μα, μαχαλέ, συνοικία] ὁ Ἀκαταμάχης“. Ἐκ τίνος σημειώματος ἐπὶ Εὐαγγελίου (1697) κειμένου ἐν τῷ ναῶ τῆς ἁγίας Βαρβάρας ἐκ τοῦ ἔτους 1771, καθ’ ὃ τὸ βιβλίον: „εἶναι τοῦ Ταξιαρχοῦ Φακῆρ μαλεσὶ“ (فخار ماله, ὅπως καὶ νῦν λέγεται ὁ τόπος τῆς ἐνορίας ταύτης, τοῦ Πτωχοῦ ἢ Μικροῦ Ταξιάρχου)¹⁾ εἰκόσῳ ὅτι ἄλλοτε πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ ἐν ἀριθμῷ 23 ναοῦ τοῦ Μεγάλου Ταξιάρχου ἐκαλεῖτο Ταξιαρχοῦδης ὁ προκείμενος ναὸς, ἐξ οὗ τὸ ὄνομα ἔπειτα μετεβιβάσθη εἰς τὸν ἐν ἀρ. 18, μετασχηματισθὲν καὶ εἰς οὐδέτερον γένος, τὸ Ταξιαρχοῦδι (ὅπως τὸ Ἰωάννης — Γιάννης — ὁ Γιαννοῦδης — τὸ Γιαννοῦδι καὶ ἄλλα).

8) Ὁ ναὸς „τῆς Παναγίας μου τῶν Βλαχερνῶν“, κατὰ τὸν κώδικα σελ. 25 (ἔτει Ἰωλ., 1611), καταστραφεὶς ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς κεῖται νῦν ἐν ἐρειπίοις, πίν. I 37, καλουμένοις κοινῶς Βλαχέρνα, Τουρκιστὶ Λαχέρνα κλίσε. Κελλίον αὐτοῦ „τὸ ὀνομαζόμενον τῆς Ἰακωβίτισσας“ ἀναφέρεται ἐν τῷ κώδικι σελ. 25, οἰκία δὲ ἀνήκουσα „εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν“ ἐπωλήθη (σελ. 181) ἔτει 1807 ἀντὶ γροσίων 15.

9) Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου, πίν. I 34, „εἰς τοὺς γουναράδες“ κατὰ τὸν κώδικα σελ. 219, ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν γουναράδων, Κλουρκιστὶ

1) Καὶ ἐν Θεσσαλονίῃ ὁ ἐν τῷ βορειοανατολικῷ τῆς πόλεως ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Ὀρφανοτρόφου λέγεται κοινῶς Ὀρφανὸς (ἢ Μικρὸς) ἅγιος Νικόλαος, Τουρκιστὶ δὲ Φακῆρ ἄι Νικόλα, ὁ δὲ ἐν τῷ κέντρῳ νέος καὶ μέγας Τρανὸς (ἅγιος Νικόλαος).

μαχαλεσί (pelletiers), ἐκτίσθη νέος ἐπὶ παλαιότερον κατ' ἐπιγραφὴν ἔτει 1858 ἐπὶ μητροπολίτου Ἰακώβου μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1849.

10) Ὁ ἐν Ἰκανῶ βάρει ἐπὶ παλαιότερον ναοῦ κείμενος ναὸς (μεθ' Ἀγιάσματος) τῶν συνορταζομένων ἀδελφῶν ἀγίων καὶ μεγαλομαρτύρων Φωτεινῆς καὶ Φωτίδος, πίν. I 39, κοινῶς Φωτίδα, Τουρκιστὶ δὲ Μπατλκ (χαμηλή) κλίσε καλούμενος φέρει ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τὸ ἔτος 1728 σεσημειωμένον. Οἱ τέσσαρες κίονες τοῦ κέντρου καὶ οἱ δύο τοῦ ἐξωνάρθηκος μετὰ τῶν κιονοκράνων μετεκομίσθησαν ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἀγίου Νικολάου (ἀφ. 12).

11) Τὸ ναῖδιον Θεοτόκου τῆς Ἐπισκέψεως, πίν. I 38, κοινῶς Πίσκεψη, κεῖται κατ' ἐμὲ ἐν ᾧ τόπῳ ἔκειτο ἄλλοτε ὁ ἀρχαῖος ναὸς Θεοτόκου τῆς Ὁδηγητρίας (κεφ. Α', β' I), ἧς βασταζούσης ἐν ταῖς ἀγκάλαις τὸ βρέφος σφύζονται ἐν τῷ ναϊδίῳ δύο παλαιαὶ εἰκόνες, ἡ ἑτέρα, ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν τοῦ ξύλου ἐξειργασμένη, φέρουσα 17) τὴν ἐπιγραφὴν ἐν πίν. IV 4 α: „Μήτηρ Θεοῦ“ καὶ β: „Μήτηρ Θεοῦ ἡ Ὁδηγήτρια: ὁ Ἐμ(α)νουή(λ)“· τρίτη νέα εἰκὼν φέρει τὰς λέξεις: „Θεοτόκος ἡ Ἐπίσκεψις τῶν ἀσθενούντων“, ὅπερ ἐπώνυμον ἐλήφθη ἐκ τῆς γνωστῆς παρακλητικῆς εὐχῆς. Ἐν τῷ κώδικι σελ. 181, ἔτει 1684 κεῖται: „μαχαλᾶς τῆς ἀγίας Ἐπισκέψεως“, σελ. 60: „μαχαλᾶς τῆς Ἐπίσκεψις“ καὶ σελ. 261, ἔτει 1736: „ἐνορία τῆς Ἐπισκέψεως“.

12) Ὁ ἐκ τοῦ ια' ἢ ιβ' αἰῶνος κομψὸς σταυροειδῆς ναὸς τοῦ ἀγίου Νικολάου, πίν. I 27, παθῶν ἐκ σεισμοῦ ἀρχομένῳ τῷ νῦν αἰῶνι κεῖται νῦν ἐν ἐρειπίοις· ἐν τῷ κώδικι σελ. 261, ἔτει 1736 κεῖται: „τὸν ἄγιον Νικόλαον“.

13) Ὁ νέος ἐπὶ παλαιότερον ναὸς τῆς ἀγίας Παρασκευῆς, πίν. I 40, μεθ' Ἀγιάσματος καὶ ἀγίων λειψάνων (ἄνευ ἐγγράφου τινός) καὶ κομποῦ κωδωνοστασίου· ἐν τῷ κώδικι σελ. 261, ἔτει 1736 κεῖται: „τὴν ἀγίαν Παρασκευήν“· Τουρκιστὶ Παρασκευὴ μαχαλεσί, διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, ὅπως καὶ ἄλλοι ναοί.

14—15) Οἱ νέοι ἐπὶ παλαιότερων ναοὶ τοῦ ἀγίου Ἀντωνίου καὶ τῆς ἀγίας Μαρίνης, πίν. I 41, ἐν τῇ αὐτῇ αὐλῇ πλησίον τοῦ παραπορτίου 10 κείμενοι ἐν τῇ συνοικίᾳ τῇ Τουρκιστὶ λεγομένῃ Ζαράπχανέ, νομισματοκοπέϊα, φέρουσιν ἐν τῷ βορείῳ τοίχῳ τὸ ἔτος 1826· ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, σελ. 217 καὶ 220 κεῖται: „ἀμπέλιον πλησίον τοῦ ναοῦ τῆς ἀγίας Μαρίνης“, ἐν δὲ τῷ κώδικι σελ. 261, ἔτει 1736: „τὴν ἀγίαν Μαρίναν“, ἧς καὶ δεῖκνυται ἡ δεξιὰ χεὶρ ἐν ἀργυρᾷ θήκῃ φερούσῃ 18) τὴν ἐπιγραφὴν: „χῆρ δεξιὰ τῆς ἀγίας μεγαλομάρτυρος Μαρίνης, κτήμα δὲ τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Βοδενῶν κυρίου Τιμοθέου 1787“, ἀποθανόντος κατὰ τὸ σχετικὸν πρακτικὸν τὸ ἐν κώδικι τοῦ ναοῦ ἔτει 1800.

16) Ὁ παλαιὸς ναὸς τοῦ ἀγίου Βασιλείου, πίν. I 42, πότε κατ-

εστράφη εἶναι ἄγνωστον· ἐκ τούτου μετακομισθεῖσαι φυλάσσονται νῦν ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Μαρίας ἀρχαία εἰκὼν τοῦ ἁγίου Βασιλείου, φέρουσα 19) τὴν ἐπιγραφὴν ἐν πίν. IV 5: „ὁ ἅγιος Βασίλειος“, καὶ ἡ Ἁγία τράπεζα· τὰ χρυσόβουλλα Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου σελ. 216 καὶ 218 ἀναφέρουσιν ἐν Σέρραις ὑπάρχον κτήμα τῆς μονῆς τοῦ Ἰωάννου Προδρομοῦ: „μαγκυπικὸν (ἢ μαγκύπιον, mancipurium, ἀρτοποιεῖον) οἰκημα εἰς τὴν γειτονίαν τὴν λεγομένην τοῦ ἁγίου Βασιλείου“, ἐνθα καὶ νῦν ἐτι, οὐ μακρὰν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, κεῖται κλίβανος παλαιός.

17) Πλησίον τῆς βασιλικῆς πύλης ἐπὶ παλαιότερον ἐκτισμένος κεῖται ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ, πίν. I 43, μεθ' Ἀγιάσματος καὶ ἁγίων λειψάνων, μετόχιον τῆς πρωτοτύπου μονῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους Μενουκίως· τὸ κτίσμα τοῦ κτίτορος Ἰωάννου ἐπισκόπου Ζιχνῶν (ὄρα ἐν κεφ. Α') μνημονεύεται ἐν τῷ τυπικῷ, σελ. 207: „ἐντὸς τῆς πόλεως Σερρῶν ἐτέραν ἀνήγειρα μονήν, ναὸν τε ἐκ θεμέθλων αὐτῶν εἰς ὄνομα καὶ αὐτῆν τοῦ θεοῦ Προδρομοῦ καὶ Βαπτιστοῦ, ὁμοίως ἐν αὐτῇ καὶ Τράπεζαν· καὶ πρὸ πάντων τειχίῳ ταύτην περικυκλώσας — καταγῶγιον ἀνδρῶν ἁγίων — ἠδυνήθημεν ἀποκαταστήσαι — ἦν καὶ ὑποκεῖσθαι τῇ κυρίᾳ καὶ πρωτοτύπῳ ταύτῃ μονῇ βούλομαι“ καὶ ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου, σελ. 225 καὶ 228 καὶ 230 καὶ Στεφάνου κράλη Σερβίας σελ. 234· ὁ δὲ νῦν ναὸς κατ' ἐπιγραφὴν τινα 20): „ἀνηγέρθη ἐκ θεμελίων τελεία δαπάνη καὶ ἐξόδοις τῶν μοναστηριακῶν συναδέλφων Σιλβέστρου καὶ Καλλινίκου τῶν μοναχῶν καὶ ἀδελφῶν τῶν ἐπικαλουμένων Νικολάου Κοβατσέογλου, καταγομένου ἐξ Ἀκαρνανίας καὶ συγγενῶν τοῦ τότε ἀοιδίμου μητροπολίτου Σερρῶν Στεφάνου 1819 κατὰ Μάιον“· τὸ ἔτος 1819 εἶναι προφανῶς τὸ τῆς κατασκευῆς τῆς πλακῆς, ἀφοῦ ὁ Στέφανος μητροπολίτης Σερρῶν ἐγένετο 1706—1728 (κεφ. VI, α' I 8). Τουρκιστὶ ὁ ναὸς ὡς ἐκ τῶν ἄλλοτε ἐκεῖ ὑπαρχουσῶν πενκῶν καλεῖται Τσιαμλί κλίσε.

18) Ὁ ἐπὶ παλαιότερον κείμενος ναὸς τοῦ Ἄνω Ταξιάρχου, πίν. I 44, σφῆζει παλαιὰν εἰκόνα, ἐφ' ἧς ἀνακαινισθείσης ἐπιγράφεται τό: „ἡ Ἐλεούσα, κατὰ πῶς λέγεται ἡ Ἀρμενοκρατοῦσα“, δῆλον ὅτι ἡ παρητυμολογημένη Δεχοῦσα, περὶ ἧς ὄρα ἐν ἀριθμῷ 28 καὶ ἐν κεφ. Α', α' III. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς θύρας κεῖται 21) ἡ ἐπιγραφὴ: „πανήγυριν τελοῦμεν ἐνθάδε, φίλε, || τοῦ Παμμεγίστου Μιχαὴλ Ἀρχαγγέλου, || Κωνσταντίνου δ' αὐ καὶ Ἑλένης τιμίας || οἷς τὸ κράτος ἔδωκεν ὁ σταυροῦ τύπος, 1826“. Ὁ ναὸς κοινῶς ὀνομάζεται „ὁ Μικρὸς Ταξιάρχης“ ἢ „τὸ Ταξιαρχοῦδι“ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ ἐν ἀρ. 23 Μεγάλου Ταξιάρχου, ἡ δὲ ἐνορία αὐτοῦ Τουρκιστὶ Χαβιαρτσὶ μάχαλεσί, τῶν χαβιαράδων (marchands du caviar).

19) Τὸ ἐκ τοῦ ις' ἢ ιζ' αἰῶνος ναῖδιον τοῦ ἁγίου Δημητρίου,

πίν. I 45, κεῖται ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ νέου νοσοκομείου, καλεῖται δὲ κοινῶς Δημήτριος Τσιανακτσίτικος ἐκ τοῦ τσιανάκ, ἀγγεῖον, ὁ τῶν ἀλλοτῶ ἐκεῖ κεραμείων, οἰοῦναι Κεραμεικός.

20) Ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Κυριακῆς, πίν. I 46, ἐκτίσθη ἐπὶ παλαιότερου κατ' ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἔτει 1837. Τουρκιστὶ καλεῖται ἐπίσης Κυριακὴ κλίσε.

21) Τὸ ἐν τῷ παλαιῷ νοσοκομείῳ κείμενον ναῖδιον τοῦ ἁγίου Νικολάου, πίν. I 28, μνημονεύεται ἐν τῷ κώδικι σελ. 393 ἐν γράμματι τοῦ πατριάρχου Σεραφείμ „ἔτους ,αψνθ“ ὡς πωληθὲν εἰς τοὺς Σιναΐτας. Ἡ πρᾶξις δὲν μνημονεύεται παρὰ τῷ κ. Γεδεῶν, σελ. 651.

22) Ὁ ἐπὶ παλαιότερου ναοῦ ἢ καὶ αὐτὸς ὁ παλαιὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, πίν. I 47, μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1849 ἔτει 1868 ἐπεσκευασμένος, εἶναι κτήμα τῆς ἐπὶ τοῦ ἁγίου ὕρους μονῆς τῆς Λαύρας μνημονεύμενος ἐν τῷ κώδικι, σελ. 30: „ἐν τῷ ὁσίῳ πατρὶ ἡμῶν Ἀθανασίῳ“ περὶ τῆς Τουρκικῆς ὀνομασίας Ζίντσιριλι (ἀλύσειον) κλίσε ὅρα ἀνωτέρω ἐν κεφ. Α', β' I.

23) Ὁ ἐπὶ παλαιότερου ναὸς τοῦ Μεγάλου Ταξιάρχου, πίν. I 43, καὶ Τουρκιστὶ Ταξιάρ κλίσε, ἀνιδρύθη μετὰ τὴν πυρκαϊὰν κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς δυτικῆς θύρας ἐπιγραφὴν ἔτει 1850.

24) Ὁ ἔξω τοῦ νοτίου τείχους, ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν κήπων, Μποσταντζὶ μαχαλεσί (ὅρα ἐν κεφ. Α', β' I), κείμενος ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου, πίν. I 29, τέταρτος οὗτος ἐν Σέρραις, καίς ἔτει 1870 ἀνφροδομήθη μετὰ ἐν ἔτος κατὰ τὸν ῥυθμὸν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ὁμῶν νύμου νέου· μνημονεύεται ἐν σελ. 241 τοῦ κώδικος: „ἐνορία ἁγίου Νικολάου καὶ παραπόριον“.

25) Ὁ ἔξω τοῦ δυτικοῦ τείχους ἐπὶ παλαιότερου μεθ' Ἀγιάσματος κείμενος ναὸς τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, πίν. I 49, καὶ Τουρκιστὶ Ἀποστὸλ κλίσε, φέρει ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου τὸ ἔτος 1868 σεσημειωμένον. Ὅπως ἐν Σέρραις ὁ ναὸς οὗτος κεῖται πλησίον τῆς πύλης τοῦ φόρου, οὕτω καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ ὁ μεθ' Ἀγιάσματος ὁμῶν νυμος ναὸς, τὸ νῦν ψυχρᾶς πηγῆς τζιαμίον (Σουοὸκ σοὺ) κεῖται οὐ μακρὰν τῆς δυτικῆς πύλης Νέας, (Τουρκιστὶ Γενὶ καποὺ) ἢ Αἰταίας (κατὰ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ Μ. Χ. Ἰωάννου, Ἀστρυγαφίας Θεσσαλονίκης' σελ. 32 καὶ ἐξῆς).

26) Ὁ ἔξω τοῦ δυτικοῦ τείχους κείμενος ναὸς τοῦ ἁγίου Βλασίου, πίν. I 50, καὶ Τουρκιστὶ Βλὰς κλίσε, ἀνεκαινίσθη κατ' ἐπιγραφὴν ἔτει 1875. Εἰκόνας κεῖνται ἐν αὐτῷ: 1) ἐφθαρμμένη παλαιὰ τοῦ ἁγίου Βλασίου καὶ 2) ἑτέρα νεωτέρα τοῦ 1828· 3) καὶ 4) ὠραῖαι τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου καὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου· καὶ 5) παλαιοτάτη, ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν ἐξεργασμένη, τοῦ ἁγίου Νικολάου φέρουσα

22) τὴν ἐν πίν. IV 6 ἐπιγραφὴν: „ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Ὀρφανοτρόφος“, εἰλημμένη δὲ ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐπομένου.

27) Ἐν τῷ τόπῳ τοῦ κατεστραμμένου ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου, πίν. I 30, πέμπτου τούτου ἐν Σέρραις, ἀνάπτεται τὴν σήμερον λόγχος.

28) Ὁ ναὸς Θεοτόκου τῆς Ἐλεούσης, πίν. I 51, μετόχιον τῆς ἐπὶ τοῦ ἁγίου ὕρους μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου, φέρει ἐν τῇ ἀλλῇ ἐπὶ δεξαμενῆς τὸ ἔτος 1761 καὶ ἐπὶ τοῦ βορειοδυτικοῦ τοίχου ἔξωθεν τὸ 1835· ὁ ναὸς κοινῶς λέγεται ὑπὸ τοῦ παρερμηνεύσαντος λαοῦ, ὅπως καὶ ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἔτει 1890 καὶ παλαιὸς ὁμώνυμος, ἡ ἁγία Λεχοῦσα (ἐγκύων γυναικῶν προστάτις), ὅθεν ἐπήγαγε καὶ ἡ Τουρκικὴ παράφρασις τῆς παρερμηνείας Γρεμπὲ κλίσε. Ἐν σελ. 354 τοῦ κώδικος ἐπὶ μητροπολίτου Χρυσάνθου (1811—1824) τῷ ναῷ, ὅντι ἐνεχύρω τῷ ἐν Θεσσαλονίκῃ Μεχμέτ μπέη Πασιαζαδὲ ἀντὶ δανείου γροσίων 11000, βοηθῆι χρηματικῶς ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς τῶν ἁγίων Θεοδώρων.

29) Ἐπὶ τῶν ἀνωτάτων βορειοδυτικῶν κλιτύων τοῦ λόφου, πίν. I 52, κεῖται ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, Τουρκιστὶ Ἀτανάτο κλίσε, ὑπερ ὄνομα (Ἀθάνατος) ἐλέγχει τὸν ἐν ἀρ. 30 ναὸν τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ· ἐκ τούτου εἰλημμένη εἶναι ἀρχαία ἐφθαρμένη εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, ἐφ' ἣ καὶ τῇ 26 τοῦ Δεκεμβρίου μηνὸς τελεῖται ἀρχιερατικὴ λειτουργία· δευτέρα εἰκὼν φέρει 23) τὴν ἐπιγραφὴν: „δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου καὶ σινβύου [συμβίου] αὐτοῦ καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ ἔτους 1628“· ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου κεῖται τὸ ἔτος 1836.

30) Ναόν: „ὁ Χριστὸς πλησίον τῆς φυλακῆς“, πίν. I 53 ἐν τῷ ἐκεῖ παλαιῷ νεκροταφείῳ (κεφ. III 26), βοηθούμενον χρηματικῶς διὰ πωλήσεως τόπου τινὸς ὑπὸ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Θεοδώρων μνημονεύει ἔτει 1611) ὁ κώδιξ ἐν σελ. 27.

31) Νεώτατος ναὸς εἶναι ὁ τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ ἐν τῇ νοτιωτάτῃ, ἔξω τοῦ τείχους κειμένη, συνοικία Ἀραμπατζί.

III. ἐπιγραφαὶ καὶ νεκροταφεῖα.

24) Ἐν τῷ ἐδάφει τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ, πλησίον τοῦ ἐσωνάρθηκος ἐν τῇ κάτω γυναικωνίτιδι κεῖται¹⁾ διεσχισμένη πλάξ φέρουσα τὴν ἐν πίν. III 12 ἐπιγραφὴν, ἐκ τῶν ποδῶν σφόδρα ἀποτετριμμένην: „Ιερὸς ὁ Φίλιππος μητροπολίτης || τὸν σι(η)κὸν ἐδόμη(ει) 5 Δλη' . . . || Θεοδώρων μεγαλομαρτύρων τοῦ Καλλινίκου“. Τὸ μετὰ τὸ ἔτος γράμμα ἦτο Ε, ἀν δὲ τὸ μετ' αὐτὸ ἦτο Ν, δὲν θὰ ἐδίσταζον νὰ προτείνω τὴν ἀνάγνωσιν ἐν

1) Εὐχαρίστως ἔμαθον ὅτι τὸ κειμήλιον τοῦτο κατετέθη ἀρτίως ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ κατὰ σύστασίν μου.

καί, ἐπειδὴ τὰ τελευταῖα τοῦ δευτέρου στίχου λείψανα ἀνήκουν εἰς τὸ γνωστὸν ταχυγραφικὸν σημεῖον τῆς λέξεως *ινδικτιῶν* ($\mathcal{N}$), τὴν συμπλήρωσιν: „ἐν *ινδικτιῶνι* <H'>“· ἀλλὰ τὸ γράμμα μᾶλλον ἦτο H, ὅθεν πιθανώτερον νομίζω ὅτι μετὰ τὸ E ὁ χαράκτης ἢ ὄλως παρέλιπε τὸ N, ἢ παραλιπὼν προσέθηκεν αὐτὸ κατόπιν ἐν μικροτέρῳ σχήματι, νῦν ἀποτετριμμένον: „ἐ<v> H' *ινδικτιῶνι*“· ὁ ἀποτετριμμένος τόπος ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου στίχου εἶχε δῆλα δὴ ἄλλοτε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Τὸ ἔτος 1430 διδάσκει ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Φιλίππου ὀφείλομεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν ὡς ἀνακαινισμόν μέρους τινὸς (τοῦ σηκοῦ τοῦ Ἁγίου βήματος) τοῦ ναοῦ καὶ ἴσως ὡς ἐπικόσμησιν αὐτοῦ διὰ τοῦ ψηφοθετήματος (ὄρα ἐν κεφ. II 2), οὐχὶ δὲ ὡς ἀνοικοδόμησιν τοῦ ὄλου ναοῦ· καὶ ἠδύνατο μὲν τις ἴσως ἀντὶ τοῦ σικόν νὰ προτείνῃ τὸ οἶκον, ἀλλ' ὅμως τὸ πρῶτον τῆς λέξεως γράμμα διέκρινα ἐπὶ τῆς πλακὸς C καὶ οὐχὶ O γεγραμμένον· ὅσον δὲ εἰς τὸ ι τῆς λέξεως, δυνατὸν μὲν εἶναι νὰ ἀποδοθῇ τὸ σφάλμα εἰς τὸν χαράκτην ὅστις καὶ ἐδόμη ἐγραφε, ἀλλὰ πιθανώτερον νομίζω, ἐν νῶ ἔχων τὴν ἀποτριβὴν τῶν γραμμάτων, ὅτι τὸ σκέλος I ἦτο ἄλλοτε συνδεδεμένον μετὰ τοῦ K δι' ὀριζοντίας γραμμῆς (HK) ὅπως τὰ δύο MH ἐν στ. 1 καὶ 2. Περιττὸν εἶναι νὰ παρατηρήσω ὅτι ἐν στ. 3 διὰ τοῦ ἐπιθέτου „*Καλλινίκου*“ νοεῖται αὐτὸς ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, οὗ τῆς πίστεως μάρτυρες ἐγένοντο οἱ ἄγιοι Θεόδωροι, πλὴν ἐάν τις προτιμήσῃ τό: „*Θεοδώρου μεγαλομάρτυρος τοῦ καλλινίκου*“. Ὁ μητροπολίτης Φίλιππος τὸ πρῶτον νῦν γινώσκειται, συμπληρῶν τὸν κατάλογον τοῦ *Le Quien*, II σελ. 87—90.

25) Ἐπὶ τεμαχίου πλακὸς ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ Ἁγίου βήματος τοῦ αὐτοῦ ναοῦ φέρονται τὰ ἐν πίν. III 13 γράμματα: „*ια . . . . .* || *ενας . . . . .* || . . . — — —“, ἴσως καὶ Ῥωμαϊκῶν χρόνων.

26) Ἐπὶ ἀποκεκροσμένης πλακὸς ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ κέντρον τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος ἀναγινώσκονται αἱ ἐν πίν. III 14 λέξεις: „*μνησθιτη* || *Κύριε τῶν δοῦλό||ν σου Αάζαρων* — — — —“· τὰ ἐν στ. 4 ἀγνωστέα πατέρα ἢ πρεσβύτερον (*Gardthausen*, ‘*Griech. Palaeogr.*’ σελ. 256) ἢ καὶ προσκυνητήν.

Ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἡ μόνη ἣν ἐν Σέρραις εἶδρον ἀνήκουσαν εἰς παλαιὸν κοιμητήριον, ὃ δὲ τόπος αὐτῆς ὀδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὸν ὄρισμόν τῆς θέσεως τοῦ Βυζαντιανοῦ καὶ μεταγενεστέρου νεκροταφείου· τὸ μέγα Χριστιανικὸν νεκροταφεῖον ἐκτεταμένον εἶναι πέραν τοῦ ἀνατολικοῦ προαστείου τῆς *Λιόκαλης*, πίν. I 54, ἀλλ' ἐν τούτῳ, νεωτάτῳ κτίσματι μετὰ 32) ναοῦ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, οὐδὲν οὐδέποτε, ὅσον ἔμαθον, ἀνεκαλύφθη κατὰ τὰς ἐκάστοτε γενομένας ἀνασκαφὰς παλαιὸν μνημεῖον ἢ νεκροῦ ὁστοῦν· πλὴν τοῦ νεκροταφείου τούτου ἐν χρήσει ὑπάρχει ἔτι καὶ παλαιότερον μικρὸν ἔξω τοῦ δυτικοῦ τείχους, πίν. I 53, ἔνωθεν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος· ὅθεν πιθανὸν νομίζω ὅτι ἐκ τούτου

τοῦ νεκροταφείου μετεκομίσθη εἰς τὸν ναὸν ἢ πλὰξ τοῦ Λαζάρου· ἐὰν δὲ εἰς τὰ εἰρημμένα προστεθῆ ὅτι κατὰ τὰς κλιτύας ταύτας, πλησίον τοῦ νέου νοσοκομείου, πίν. I 45, ἀνεκαλύφθησαν πρό τινων ἐτῶν θολωτά τινα κτίσματα καὶ πῆλινα ἀγγεῖα, ὧν ἓν (παρὰ τῷ κ. Χόνδρω) ὄρα εἰκονισμένον ἐν πίν. III 19, οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπολείπεται ὅτι τὸ Βυζαντιακὸν νεκροταφεῖον ἐξετείνετο καὶ ἔξω τοῦ τείχους κατὰ τὰς δυτικὰς κλιτύας καὶ τότε ἀνάγκη εἶναι νὰ ὑποτεθῆ ὅτι καὶ δευτέρα πύλη, πίν. I 15, ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης τοῦ τείχους· ὅτι τὸ νεκροταφεῖον ἐξετείνετο καὶ πέραν τοῦ χειμάρρου δ—δ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου χαμηλοτέρου λόφου, δὲν θεωρῶ βέβαιοι· διότι νὰ μὲν, ἐν τῷ ἐκεῖ νῦν κειμένῳ Ἑβραϊκῷ νεκροταφείῳ (ἐπὶ τοῦ λόφου Μουσάλα) εὐρέθησαν ἄλλοτε πολλὰ καὶ παλαιὰ ὀστᾶ, ἀλλὰ ταῦτα ἀνῆκον ἴσως καὶ εἰς τοὺς Ἰουδαίους, οἵτινες κατὰ τοὺς Βυζαντιακοὺς χρόνους ἀναφέρονται ὡς οἰκοῦντες καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐν τοῖς περὶ τὰς Σέρρας τόποις. Ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ νεκροταφείου ἔκειτο ὁ ναὸς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ (κεφ. Α', α' Π 30) ἀντικατασταθεὶς κατόπιν ὑπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος.

27) Ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ, τοῖ κοινού τῷ ἐξωνάρθηκι, φέρεται ἐν ἰκανῷ ὕψει ἢ ἐν πίν. III 15 πλινθίνη ἐπιγραφή: „ἐν ἔτ(ε)ι ἀσχε' ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Σερρών Στέφανος . . — — —“ αἱ μετὰ τὸ Σερρών λέξεις εἶναι νῦν ἐπιχειρισμέναι, ὅθεν καὶ τὸ τέλος τῆς ἐπιγραφῆς δὲν κατώρθωσα νὰ ἀκριβώσω. Ἔτος τῆς μητροπολιτείας τοῦ Στεφάνου ἀναφέρει ὁ Le Quien σελ. 90 τὸ 1721· τὸ 1725 τῆς προκειμένης ἐπιγραφῆς ἀναφέρεται δὴλα δὴ εἰς ἐξωτερικὸν τινα ἀνακαινισμόν τοῦ ναοῦ.

28) Ἐπὶ τοῦ πρὸς ἀνατολὴν τετραμμένον τοίχου τοῦ προσκεκολλημένου ναοῦ τῆς Μαρίας τῆς Ὁδηγητρίας (ἐξῶθεν ἐν τῷ Ἁγίῳ βήματι) κεῖται ἢ ἐν πίν. III 16 πλινθίνη ἐπιγραφή: „μητροπολίτης Δαυιήλ ἀχμ'“ ὁ Le Quien σελ. 90 ἀναφέρει ἔτη τοῦ Δαυιήλ τὸ 1638 καὶ τὸ 1642.

IV. Χριστιανικὰ ἀνάγλυφα μετ' ἐπιγραφῶν καὶ εἰκόνες ἀρχιερέων.

1) Ἐν τῷ πρὸς δύσιν τοίχῳ τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ ἐντετείχισται ἔξῶθεν, ἄγνωστον ποῦ εὐρημένον, μικρὸν μαρμαρίνον ἀνάγλυφον τῆς Θεομήτορος εὐλογούσης, ἧς ἐκατέρωθεν φέρονται 29) αἱ ἐν πίν. III 17 λέξεις: „Μήτηρ Θεοῦ ἢ Πονολύτρεα“. Τῆς Θεομήτορος τὸ ἐπώνυμον οὐδαμῶς ἀλλαχῶς ἐνθνυμοῦμαι ὅτι ἀνέγνων οὐδὲ ἐν ἐκκλησιαστικῷ ὕμνῳ¹⁾, ὅμοιον δὲ εἶναι τῷ πασιγνώστῳ „Φαρμακολύτρεα“, ἐπωνύμῳ

1) Καὶ ἄκων ἀναμνήσκομαι τοῦ παρ' Εὐριπίδῃ ἐν Ἡλέκτρᾳ στίχῳ 135: „πόνων ἔμοι τᾶ μελέα λυτήρ“.

τῆς ἀγίας Ἀναστασίας ἐν ταῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Σωξοπόλει καὶ ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς μοναῖς αὐτῆς· τὸ ε ἐν τῷ Πονολύτρεα ἴσως μὲν ὀφείλεται εἰς σφάλμα τοῦ χαρακτοῦ, ἀλλ' ἴσως μᾶλλον εἰς τὴν τότε συνήθειαν τῆς προφορᾶς (ἀντὶ τοῦ Πονολύτρεα).

2) Ἐν τῷ νέῳ κομψῷ κωδωνοστασίῳ τοῦ αὐτοῦ ναοῦ νῦν ἐνφοκοδόμηται, πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς κρήνην ἐν τῇ νοτιά αὐλῇ κοσμοῦν, μέγα μαρμάρινον ἀνάγλυφον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἔχοντος τὸ Ἐὐαγγέλιον καὶ διὰ τῆς ἐτέρας εὐλογοῦντος· ἐκατέρωθεν φέρονται 30) αὐτὸ ἐν πίν. III 18 λέξεις: „Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Ἐὐεργέτης“. Τὰ Χριστιανικὰ ἀνάγλυφα εἶναι σπάνια καὶ ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Θεσσαλονίκῃ τρία μόνον γινώσκω ἐγώ, δύο τῆς Θεομήτορος καὶ τρίτον περιεργότατον καὶ ἀρχαῖον τῶν Ἰακώβου τοῦ Ἀλφαίου, Φιλίππου καὶ Λουκᾶ, περὶ ὧν ἄλλοτε.

Εἰκόνας μητροπολιτῶν τῶν Σερρῶν ἀνηρτημέναι εἶναι ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ (ἐν τῷ λεγομένῳ Συνοδικῷ) τῆς μητροπόλεως αἰδε: 1) Κωνσταντίου· 2) Χρυσάνθου· 3) Ἰακώβου· 4) Νικοδήμου· 5) Νεοφύτου καὶ 6) Ναθαναὴλ, πλὴν τῶν φωτογραφικῶν 3 καὶ 5, ἐλαιογραφικαί· περὶ τῶν μητροπολιτῶν τούτων ὄρα ἐν κεφ. VI.

V. σκευὴ μετ' ἐπιγραφῶν.

Ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ φυλάσσονται πολλὰ σκευὴ τῶν αἰώνων ις', ιζ' καὶ ιη', ἱερὰ ποτήρια, λεκάναι καὶ ἄλλα, μετ' ἐπιγραφῶν τῶνδε: 31) ἐπὶ ἀργυρᾶς κομψῆς ὑδροχόης: „ἀφιερῶθη παρὰ τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Σερρῶν κυρίου Κυρίλλου, ἀχρζ'“· 32) ἐπὶ ποτηρίου: „τοῦ ἐντιμοτάτου ἄρχοντος Δημητρίου Σουρουτζῆ Μεγάλου λογοθέτου τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας ἀφιερῶθ' ἐν εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ἀβραμεικίνας καὶ τῆς θυγατρὸς Καντακουζηνῆς ἐπὶ ἔτους ΑΧΞΕ“· ὅς λογοθέτης λείπει ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν Μεγάλων λογοθετῶν παρὰ τῷ κ. Γεδεών, Ἐχρονικῶν τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ (ἐν Κωνσταντινουπόλει 1884) σελ. 192· ποτήρια ὑπάρχουσι καὶ Γεωργίου Σουρουτζῆ καὶ Κωνσταντῆ Σουρουτζῆ· 33): „αψκα' καὶ τόδε τῶν Σερρῶν Θεοδώρων μητροπόλεως σεπτὸν δισκάριον ἀρχιερεῖ Στεφάνῳ“· 34): „τῆς ἀγιοτάτης μητροπόλεως Σερρῶν τῶν ἀγίων Θεοδώρων 1763“· 35): „τοῦ Ζιχνῶν μητροπολίτου κυροῦ Γρηγορίου“, οὗ ἔτος ὁ Le Quien II σελ. 94 ἀναφέρει τὸ 1564· 36) ἐπὶ τοῦ σταχάματος (Einband) Ἐὐαγγελίου κεῖται ἐπιγραφὴ καθ' ἣν τὸ ἐπικόσμημα τοῦ βιβλίου ἐγένετο: „διὰ συνδρομῆς τοῦ ἐντιμοτάτου ἄρχοντος κυρίου Λέοντος τοῦ καὶ σκευοφύλακος τῆς ἀγιοτάτης μητροπόλεως Σερρῶν ΑΨα“· 37) ἐπὶ τοῦ κύκλου τῆς βάσεως ποτηρίου

έτους 1643 κείνται εκατέρωθεν αί λέξεις: „HANS TIRCK“ και: „MARGARETA T“.

Πολλά και καλά δύνανται τὰ τοιαῦτα κειμήλια τῶν ἡμετέρων ναῶν νὰ διδάξωσιν ἱστορικά τε και γλωσσολογικά, μάλιστα περὶ κυρίων ὀνομάτων κληροδοτηθέντων ἐκ Ῥωμαϊκῶν και ἰδίᾳ Βυζαντιακῶν χρόνων και κατὰ διαφόρους τόπους διαφόρους μεταβολὰς παθόντων (Κουζηνή ὄνομα ἀκούεται και νῦν ἐν Σέρραϊς)· ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι δυστυχῶς ὄλιγον ἐφρόντισαν περὶ τῆς συλλογῆς.

VI. κῶδιξ μητροπόλεως και Ἀκολουθία εἰς τοὺς ἀγίους Θεοδώρους.

α') Τὸ ἀρχεῖον τῆς μητροπόλεως σφίξει πολλοὺς και ὀγκῶδεις τόμους κωδίκων, ὧν ἀρχαιότατος και πολυτιμότατος εἶναι ὁ τῷ ἀριθμῷ 1 ἐπισεσημειωμένος, συγκείμενος ἐκ φύλλων μεγάλου σχήματος 198 ἀναμίκτως συνεραμμένων και φερόντων ἀναγεγραμμένης ποικιλοτάτης πράξεις και ἰδιοχειρῶν τῶν ἀρχιερέων αὐτοβιογραφίας ἢ ἀπλᾶς παρασημειώσεις κατὰ τὰ ἔτη 1603—1837· ἐν σελ. 11 κείται γεγραμμένον: „ὁ ἱερός οὕτως κόνδιξ ὑπάρχει τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Σερρῶν, ἐγένετο δὲ παρὰ τοῦ πανιερωτάτου ἡμῶν ἀθροῦς και δεσπότης κυροῦ Θεοφάνους ἐν ἔτει Ἱεροῦ Ἰνδικτιῶνος β' ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ“ (1603)· τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Θεοφάνους, λείποντος παρὰ τῷ Le Quien, ταυτότυπον ὄρα ἐν πίν. V 1. Ἐν σελ. 2 κείται: „ὁ ἱερός κόνδικας τὸν μεγάλον μαρτίρων Θεοδώρων ὅπερ κατεσκέβασεν ὁ πανιερώτατος μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν ἔχων ἅπαντα τῶν ἐκκλησιῶν ἱερά τε και σκευή, μούλκιά τε και εἰσοδήματα, ἀφιερῶματά τε και ἀπαφίσεις [ἐπαφήσεις, ἐκ τοῦ ἐπαφιέναι, διαθήκας], και ἡ (εἰ) τῆς (τις) βουληθῆ δὲ εἰς τοῦ (τὸ) ἀδικῆσαι ὧδε στρέψουν (στρέψον) κατ' αὐτῶν τῆ σπάθη και τῷ (τὸ) ξίφος“· ὁ μητροπολίτης οὗτος Πατρῶν ὑπογράφεται ἔτει Ἱεροῦ (1619) ἐν σελ. 28, πίν. VI 17: „ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Θεοφάνης και ἔξαρχος πατριαρχικὸς πάσης Δύσεως και Πελοποννήσου“. Τὴν σωτηρίαν τοῦ κώδικος ὀφείλομεν εἰς τὸν Δράμας Νεόφυτου ὑπογεγραμμένον ἔτει Ἱεροῦ Μαρτίου κα': „ὁ Δράμας Νεόφυτος και ἐπίτροπος τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Σερρῶν“ ἐν τέλει τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου ἐν σελ. 316: „ὁ παρὼν οὗτος και μόνος ἀρχαῖος κώδιξ τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Σερρῶν παρημελημένος ὑπάρχων ἐν γωνίᾳ ποῦ κείμενος, τὰ πλείστα τῶν φύλλων ἐσκορπισμένα ἔχων και μετατοπισμένα τῆς οἰκείας σειρᾶς, ἐπιμελείᾳ παρὰ τῆς ἡμῶν ταπεινότητος, ἐπιτροπικῶς διατελούσης ἐν αὐτῇ τοῦ πανσεβάστου και προσκυνητοῦ μοι δεσπότης και γέροντος οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Γρηγορίου, τοὺς οἴκας τοὺς πνευματικοὺς πανευκλεῶς τοῦ κοινοῦ τῆς

τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας σκάφους διιθύνοντος, ἅμα τε καὶ τὴν κυριαρχίαν τῆς ἀγιοτάτης ταύτης μητροπόλεως ἔχοντος, ὅσον τὸ δυνατὸν διορθωθεῖς ἐν σειρᾷ καὶ τάξει, τῶν φύλλων αὐτοῦ συρραφέντων καὶ προσδεθέντων, εἰ καὶ πολλὰ τούτων ἔσχεν ἑλλείποντα· ὅστις χρονολογούμενος εὐρίσκειται ἐπέκεινα σχεδὸν τῶν διακοσίων τριάκοντα τριῶν χρόνων ἄχρι σήμερον καὶ εἰ μερικιῶδη τινὰ καὶ κακόγραφα περιέχει, περιέχει μέντοι καὶ περίεργα πολλὰ φιλομαθῶν τινῶν ἀρχιερέων καὶ μνήμης ἄξια, σύγκειται δὲ ὑπὸ ἑδαφίων τριακοσίων ἐννεηκόντα ἕξ, ὡς ἀνωτέρω φαίνεται σελιδογραφεθεῖς παρ' ἡμῶν καὶ ἔστω εἰς ἐνδειξιν¹. Ὁ κῶδιξ κακῶς διέκειτο καὶ ἐπὶ τοῦ μητροπολίτου Γαβριήλ (1736) οὗ ὄρα τὸ κατωτέρω κατακεχωρισμένον ἔγγραφον ἐν ἀρ. 10, καὶ νῦν δέ, παρὰ τὴν ἀξίειναινον φροντίδα τοῦ Δράμας Νεοφύτου, ἡ ἐν αὐτῷ τάξις τῶν πράξεων τῶν ἀρχιερέων εἶναι τεταραγμένη πολλὰ, τὰ δὲ ἔγγραφα χρονικῶς συμπεφυρμένα.

Παρὰ τὰ μερικιῶδη τινὰ καὶ κακόγραφα, ὡς ἔγραφεν ὁ Δράμας, ὁ κῶδιξ (ἥτις λέξις πολλαχού κείται ἀκλίτως ἐξενηνεγμένη, λόγου χάριν: „ἐν τῷ λερω κῶνδιξ“) εἶναι νῦν πολυτιμότετος, ἱστορικῶς ὡς συμπληρωρῶν μὲν τὸν ἀτελεῖ καὶ ἑλλιπῆ κατάλογον τῶν μητροπολιτῶν Σερρών παρὰ τῷ Le Quien καὶ διδάσκων ἡμᾶς ἀρχιερεῖς ἄλλων θρόνων, λείποντας παρ' αὐτῷ¹), καὶ ναοὺς καὶ σχολεῖα καὶ νοσοκομεῖα καὶ θέσεις ἐν Σέρροις καὶ χωρία περὶ αὐτὰς καὶ ἀξιωματικοὺς (καπετάνους ἐν σελ. 39 λεγομένους: „ἐνφῶρους (ἐφόρους) ἤγουν καπετάνους“) τῆς μητροπόλεως Σερρών· γλωσσικῶς δὲ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐν αὐτῷ φερομένων κυρίων ὀνομάτων καὶ λέξεων πραγμάτων· τῶν μητροπολιτῶν δὲ τὰ ἔγγραφα, συντεταγμένα ποῦ μὲν ἐν χυδαία, ποῦ δὲ ἐν κακοζήλω Ἑλληνιζούσῃ φράσει καὶ που ἐν ἀναμίκτῳ, μαρτυροῦσι καὶ τὴν τότε τῆς παιδείας κατάστασιν· μάθησιν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐμφαίνουσι μόνα τὰ ἔγγραφα τοῦ μητροπολίτου Γαβριήλ, φιλομουσίαν δὲ καὶ φιλοκαλίαν μαρτυροῦσι πολλῶν αἱ πράξεις. Καὶ τὰ μὲν εἰς τοὺς ναοὺς τῆς πό-

1) Παρὰ πάντων ὁμολογεῖται ἡ χρεία ἀναθεωρήσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ πεπαιωμένου ἔργου τοῦ Le Quien· ἀλλ' αἱ δυσκολίαι εἶναι τοσαῦται, ὥστε εἰς μόνος ἀνὴρ καὶ καθ' ὅλον τὸν βίον ἀσχολούμενος ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ· διότι καὶ κῶδικες μητροπόλεων πολλοὶ εἶναι εἰσέτι ἀνερευνήτοι καὶ παρασημειώσεις ἐν χειρογράφοις καὶ βιβλίοις κρύπτονται ἄγνωστοι καὶ βίοι ἀγίων εἶναι ἀδημοσίετοι καὶ σιγῆ ἀνέκδοτα, ὅπως παραλίπω τὰς σπουδαίας ἐπὶ τειχῶν ἢ λίθων ἐπιγραφάς. Πολλοὶ τῶν ἡμετέρων λογίων μετὰ ζήλου ἠσχολήθησαν περὶ τὸ χαλεπὸν ἔργον, ἀλλὰ αἱ διατριβαὶ ἐντῶν ἔμειναν δυστυχῶς ἄγνωστοι, δεδημοσιευμένοι ἐν ἐφημερίσιν πολιτικῆς ἢ ἐν ἄλλοις δυσπροσίτοις περιοδικαῖς συγγράμμασι, θὰ παρέλθωσι δὲ δεκάδες ὄλαι ἐτῶν μέχρις οὗ ἡ ἐπιστήμη· θὰ πλουτισθῇ διὰ τελείον κατάλογον τῶν ἐπισκόπων. Πολλὰ ἐλίξω καὶ παρὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει φιλοτίμως ἐργαζομένης Ἑσσαιωνολογικῆς ἑταιρείας, ἥτις ἀργίως ἐπ' αἰσίσις ἴδρυνε τὸ ὀνομασθῆν Ἑπισκοπικὸν τμήμα¹.

λεως ἀναφερόμενα χωρία τοῦ κώδικος παρέθηκα ἤδη ἐν τοῖς ἐμπροσθεν νῦν δὲ μεταβαίνω εἰς τὰ λοιπὰ κεφάλαια αὐτοῦ.

1) Ὁ χρονολογικὸς κατάλογος τῶν μητροπολιτῶν Σερρών, ὅσον ἐκ τοῦ κώδικος ἐξάγεται, ἔχει μετὰ τινων διαφορῶν ἀπὸ τοῦ τοῦ κ. Βρυννίου ὡδε:

1) Θεοφάνης, σελ. 3 καὶ 11: 1603—1613· ταυτότυπον ὑπογραφῆς „ξριβ' ἰνδικτιόνως β' μηνὶ Ἰουνίῳ κς'“ ὅρα ἐν πίν. V 1: „Θεοφάνης ὁ Σερρόων“, σελ. 11.

2) Δαμασκηνός, σελ. 32, 35, 41, 47 καὶ 49: 1613—1617· ταυτότυπον ἐν πίν. V 2: „Σερρόων Δαμασκηνός“, σελ. 35.

3) Τιμόθεος, σελ. 28, 59, 60, 61, 68, 84, 86 καὶ 96: 1617—1625· ταυτότυπον ἐν πίν. V 3: „ἔτει ξρκέ“: „ὁ Σερρόων Τιμόθεος“, σελ. 60.

4) Ἀχίλλιος, σελ. 82 καὶ 97: 1625—1628· ταυτότυπον ἐν πίν. V 4: „ἔτει ρκς“: „ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Σερρόων Ἀχίλλιος“, σελ. 82.

5) Δανιήλ, σελ. 1, 72, 74, 76—79, 82, 89, 101, 105, 112, 133, 138, 140 καὶ 141: 1628—1650· ταυτότυπον ἐν πίν. V 5: „ἔτει ρχμγ“: „ὁ Σερρόων μητροπολίτης Δανιήλ“, σελ. 72.

6) Κύριλλος, σελ. 113, 114, 116—117, 127, 145, 146, 147, 149, 155 καὶ 158: 1650—1678· ταυτότυπον ἐν πίν. V 6: „Σερρόων μητροπολίτης Κύριλλος“, σελ. 114.

7) Ἀνθιμος Α', σελ. 71, 115, 128, 161, 163, 169 καὶ 261: 1678—1706· ταυτότυπον ἐν πίν. V 7: „ὁ Σερρόων Ἀνθιμος“, σελ. 71.

8) Στέφανος, σελ. 69, 175, 177, 182, 242 καὶ 261: 1706—1728· ταυτότυπον ἐν πίν. V 8: „ἔτει ρψκς“: „Σερρόων Στέφανος“, σελ. 69.

9) Παρθένιος, σελ. 225, 257, 260 καὶ 396: 1728—1735· ταυτότυπον ἐν πίν. VI 9: „ἔτει ρψκς“: „ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Σερρόων Παρθένιος“, σελ. 257.

10) Γαβριήλ, σελ. 259—260, 261 καὶ 277: 1735—1745· ταυτότυπον ἐν πίν. VI 10: „ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Σερρόων Γαβριήλ“, σελ. 260.

11) Ἰωαννίκιος, σελ. 274, 277—278, 279 καὶ 293: 1745—1769· ταυτότυπον ἐν πίν. VI 11: „ὁ Σερρόων Ἰωαννίκιος“, σελ. 274.

12) Ἀνθιμος Β', σελ. 288: 1769—1779· ταυτότυπον ἐν πίν. VI 12: „ὁ Σερρόων Ἀνθιμος“, σελ. 288.

13) Ματθαῖος, σελ. 294, 319 καὶ 320: 1779—1791· ταυτότυπον ἐν πίν. VI 13: „ὁ Σερρόων Ματθαῖος ὑποβεβαιοῖ“, σελ. 294.

14) Κωνσταντίος, σελ. 297, 308, 313, 323, 324, 331 καὶ 334: 1791—1811· ταυτότυπον ἐν πίν. VI 14: „ὁ Σερρόων Κωνσταντίος ἐπιβεβαιοῖ“, σελ. 297.

15) Χρύσανθος, σελ. 300, 309 και 334: 1811—1824· ταυτότυπον ἐν πίν. VI 15: „ὁ Σεβρῶν Χρύσανθος ὑποβεβαιοῖ“, σελ. 300.

16) Πορφύριος, σελ. 366 και 367: 1824—1829· ταυτότυπον ἐν πίν. VI 16: „ὁ Σεβρῶν Πορφύριος: ἀποφαίνεται“, σελ. 367.

β') Κατὰ τοὺς νεωτέρους κώδικας, ὧν ἀξιολογώτατος εἶναι ὁ ἐπὶ τοῦ ἔπειτα πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ ε' γενόμενος, οἱ μετὰ τὸν Πορφύριον μητροπολίται Σερρῶν καὶ ἐπίτροποι τῆς μητροπόλεως ἔχουσιν ὡδε:

17) Ἀνθιμος Γ': 1829—1833.

18) Γρηγόριος Α': 1833—1835.

19) Ἰάκωβος ὁ Κασσανδρείας ἐπίτροπος: 1834—1836.

20) Νεόφυτος ὁ Δράμας ἐπίτροπος: 1836—1838.

21) Ἀθανάσιος: 1838—1846.

22) Ἰάκωβος: 1846—1860.

23) Νικόδημος: 1860—1861.

24) Μελέτιος: 1861—1867.

25) Νεόφυτος: 1867—1875.

26) Φιλόθεος: 1875—1877.

27) Γρηγόριος Β': 1877—1879.

28) Ναθαναήλ: 1879—1886.

29) Λουκάς: 1886—1888.

30) Κωνσταντῖνος: 1888—1892.

31) Γρηγόριος Γ': 1892—.

Περὶ ἐκάστου αὐτῶν ἔχω ἐνταῦθα τὰ ἐξῆς νὰ εἶπω.

1) Ὁ Θεοφάνης μνημονεύεται καὶ ἐν τῇ χειρογράφῳ Ἀκολουθίᾳ εἰς τοὺς ἁγίους Θεοδώρους περὶ ἧς κατωτέρω.

2) Περὶ τοῦ Λαμασκηνοῦ φέρεται ἐν σελ. 39 ἡ ἐξῆς σημείωσις ἐν ἀρχῇ ἐγγράφου ὀρίζοντος ἐπιτρόπους ἐπὶ τῆς εἰσπράξεως τῶν δικαιωμάτων καὶ εἰσοδημάτων τῆς μητροπόλεως καὶ τοῦ ναοῦ, μέλλοντας: „νὰ τὰ κομίζουν πρὸς τὸν ἀρχιερέα καὶ νὰ δίδουν λογαριάσιμ τοῦ ἀρχιερέως“: „ἔτους ἴσχα' κε' τοῦ Φεβρουαρίου μηνὸς (1613) ἦλθεν ὁ πανιερώτατος ἡμῶν μητροπολίτης Σερρῶν τῆς ἀγιοτάτης μητροπόλεως κὺρ Λαμασκηνοῦ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι καὶ ποιήσαντος Σύνοδου μετὰ τῶν τιμιωτάτων κληρικῶν καὶ εὐλαβεστάτων ἱερέων καὶ τῶν χριστιοτάτων ἀρχόντων καὶ ὄλων τὸ πλήθος τῆς πόλεως Σερὸν καὶ ὤρισεν ἡ ἁγία Σύνοδος ὁμοθυμαδὸν καὶ ἐκλέξαντες τρεῖς ἄρχοντας ἐκ μέσου τῆς Συνόδου κ. τ. λ.'. Ἐν σελ. 47 κεῖται ὁ τίτλος: „ὑπέριμος καὶ ἔξαρχος πάσης Μακεδονίας“. Ὁ Λαμασκηνοῦς λείπει παρὰ τῷ Le Quien, ὡς καὶ οἱ Τιμόθεος καὶ Ἀχιλλίος.

5) Τοῦ Δανιὴλ ἐν σελ. 1 κεῖται ἡ ἐξῆς ἰδιόχειρος σημείωσις: „ἐν ἔτει ἀρχῆς μηνὸς Δεκεμβρίου ἰθ' ἡμέρας ε' ἰνδικτιῶνι ἰβ' ἦλθον ἀπὸ τὴν βασιλεύουσαν τῶν πόλεων εἰς τὴν ἡμετέραν μητρόπολιν καὶ ἀπ-

ήλαυσα πάντας τοὺς ἐν αὐτῇ εὐρισκομένους Χριστιανοὺς τοὺς ὁποίους νὰ τοὺς ἀνέξῃ ὁ Θεὸς καὶ νὰ τοὺς φυλάττῃ ἀπὸ παντὸς κακοῦ“.

Χρηστότητα τοῦ Δανιὴλ μαρτυρεῖ ἰδιόχειρον ἔγγραφο ἐν σελ. 138 ἔτους „αχμθ' μηνὶ Ἰουλίῳ ἰνδικτιῶνος δευτέρας“ ἐπιγεγραμμένον: „διὰ τὰ κοινόβια τῶν καλογήρων καὶ τῶν καλογράδων“ (καλογραιῶν) καὶ ἀρχόμενον ὡδε: „ἀπαραίτητον χρέος ἔχουσιν ὅσοι εἶναι Χριστιανοὶ βαπτισμένοι καὶ πείθονται εἰς τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ λόγια τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὸν νόμον τὸν Εὐαγγελικὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ νὰ ἀγαπῶσι καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν πνευματικὴν τὴν μητέρα τῆς σωτηρίας τῶν ἡμετέρων ψυχῶν καὶ νὰ ὑποτάσσονται εἰς τὰς παραγγελίας καὶ τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς· πρὸς τοῦτοις δὲ ὀφείλουσιν ἀγαπᾶν καὶ ἀσπάζεσθαι καὶ τὴν εὐταξίαν τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν στερεώσιν τοῦ νόμου, αἵτινες διὰ παντὸς συνιστᾶσι τὴν δικαιοσύνην μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων“.

παρακατιῶν ὁ Δανιὴλ βεβαιοῖ καὶ πιστοῦται ἦν φροντίδα κατέβαλεν ὑπὲρ ἐκτελέσεως τῆς ἀποφάσεως τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου (ἦτο τότε πατριάρχης Παρθένιος ὁ Β' κατὰ τὸν κ. Γεδεών, 'Πατριαρχ. πινάκ.' σελ. 576—577) καὶ τῆς περὶ αὐτὸν θείας καὶ ἱερᾶς Συνόδου (παρὰ τῷ κ. Γεδεών ἢ πρᾶξις αὕτη δὲν ἀναφέρεται) περὶ διαλύσεως τῶν „καὶ εἰς τὰ μέρη ταῦτα τῆς Μακεδονίας“ ὑπαρχόντων „ψυχοβλαβῶν καὶ παρανόμων κοινοβίων“ συνυπογεγραμμένοι εἶναι: „Συναδικὸς ἱερεὺς ὁ Χατζῆ σακελλάριος, Δημήτριος ἱερεὺς σκενοφύλαξ, Βασιλικὸς ἱερεὺς καὶ ὑπομνηματογράφων“. Ὁ Δανιὴλ εἶναι καὶ ἄλλοθεν γνωστός, κεφ. Α', β' III 28.

6) Ὁ Κύριλλος εἶναι καὶ ἄλλοθεν γνωστός, υἱὸς Νικήτα ἱερέως ὄρα κεφ. Α', β' II 2 καὶ V.

7) Τοῦ Ἀνθίμου Α' φέρεται ἐν σελ. 128 ἡ ἐξῆς ἰδιόγραφος σημείωσις: „1678 ἰνδικτιῶνος β' ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ εἰς ταῖς 6 ἡμέραις (ἤλθομεν) || εἰς τὰ σέρρας καὶ εἰς ἐνθίμυσην ἔγραφα ὁ Σεβρόν Ἀνθίμος“. Κατὰ πρακτικὸν ἐν σελ. 115 ἔτους 1700 ὁ Ἀνθίμος ἐδώρησατο τὸ ἡμισυ τῶν „ψυχομεριδιῶν“ καὶ τῶν „παρρησιῶν“ πρὸς ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ, τῆς μητροπόλεως καὶ τῶν πέριξ οἰκημάτων. Ὁ Ἀνθίμος λείπει παρὰ τῷ Le Quien. Ὅρα περὶ αὐτοῦ καὶ κατωτέρω ἐν ἀρ. 10.

8) Τοῦ Στεφάνου (μετατεθέντος εἰς Σέρρας ἐκ Μελενίκου ὄρα κατωτέρω ἐν ἀρ. 10) φέρεται ἐν σελ. 242 ἡ ἐξῆς ἰδιόχειρος σημείωσις: „αψς' μαρτίου κη' ἡ ταπεινότης ἡμῶν διὰ τοῦ παρόντος δηλοποιεῖ ὅτι σὺν Θεῷ ἀρχιερατεύοντες εἰς τὴν ἡμετέραν μητροπόλιν ταύτην Σερρών καὶ ἤλθομεν ἐκ τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων εἰς τὴν ἐπαρχίαν μου καὶ ἀπόλαυσα τοὺς κληρικοὺς ἱερεῖς τε καὶ ἄρχοντας καὶ ἔπαν τὸ πλήρωμα τοῦ ὀρθοδόξου συστήματος· καὶ εἰς τοῦτο ἐγένετο τὸ παρὸν καὶ κατεστρώθη ἐν τῷ ἱερῷ κώδῃμ εἰς ἀσφάλειαν ἰνδικτιῶνος ιδ'“.

Ὁ Στέφανος εἶναι καὶ ἄλλοθεν γνωστός, κεφ. Α', β' III 27 καὶ V, μνημονεύεται δὲ καὶ ἐν τῇ Ἀκολουθίᾳ τῶν ἀγίων Θεοδώρων.

9) Τοῦ Παρθενίου (ἀπὸ Δράμας Σερρῶν) κεῖται ἐν σελ. 257 ἡ ἐξῆς σημείωσις: „*αἰσκή* Φεβρουαρίου ε' ἐμετετέθην εἰς τὸν θρόνον τῆς ἀγιοτάτης μητροπόλεως Σερρῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐγράφη εἰς ἐνδειξιν“. Ὅρα περὶ αὐτοῦ καὶ κατωτέρω ἐν ἀρ. 10.

10) Τοῦ Γαβριὴλ φέρεται ἐν σελ. 259—260 ἔγγραφον ὑπερ μαρτυροῦν τὴν παιδείαν, φιλοκαλίαν καὶ φιλομουσίαν παρατίθημι ὅλον: „*Πολλὰς* ὀφείλοντες αἰεὶ τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν τὰς εὐχαριστίας, ὡς οὐδὲν οὐδέποτε ἄξιον τελοῦντες, ἅτε δὲ οὐδὲν ἦτοιο αἰεὶ τοῦ πλείονος ἐκλειπόμενοι (κἂν τις τύχοι πάσας ὁμοῦ τὰς ἀνθρώπων δυνατὰς προσαγαγῶν εὐγνωμόνως), ἐν τούτῳ ἀντὶ τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων προσφέρειν αὐτῷ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας καὶ τῶν ὀφλημάτων εὐάρεστον ἔκτισίν τινα πρὸ τῶν ἄλλων ἐπιγνωστέον τε καὶ κατὰ δύναμιν ἐκπληρωτέον παντὶ που ἠγοούμεθα, τὸ ἐξ ὅλης ἐπιμελεῖσθαι ψυχῆς ὧν περὶ ἐνὶ ἐκάστῳ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐνεχείρισεν, ἐφ' ᾧ ἐπὶ τὸ βέλτιον ἄρξασθαι, τελειοῦσθαι τε καὶ καλλύνεσθαι. Οὕτω γὰρ ἂν οὐκ ἀργόν τι καὶ ἀνωφελές ποθεν ἐρριμμένον ἢ κεκρυμμένον τε καὶ λανθάνον ὑπάρχοι τὸ τῆς ἀξίας, εἴτε τύλαντον ὑπὸ γῆν εἴτε λύχνος ὑπὸ τὸν μόδιον, ἢ φησιν ἡ Γραφή. Ἐνθεν τοι καὶ ἡ ταπεινότης ἡμῶν ἐλέω Θεοῦ νῦν τοὺς ἀρχιερατικούς οἴκους ἀναδεξαμένη τῆς μητροπόλεως ταύτης Σερρῶν κατὰ τὸ *αἰσλή* καὶ εἰς καλλωπισμὸν αὐτῆς βλέψασα πρὸ τῶν ἄλλων καὶ ἀναξωσαμένη τὴν ὁσφὺν σὺν Θεῷ ἀρωγῶ εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν προθυμηθέντων, πρῶτον μὲν τὴν σχολὴν τῆ μητροπόλει ταύτῃ καὶ πολιτεία ἀποκατέστησεν ἣν εὕρομεν οὐχ ὅπως ἡμελημένην, ἀλλὰ καὶ ὅλως ἐξίτηλον καί, ὡς εἶπεν, οἷόν τι φυτόν εὐγενὲς μὲν ἐκ ῥιζῶν δὲ ἀνεσπασμένην, ὥστε οὐδὲ εἶναι ἐλπίδα ἐτι ἀναβιώσεως. Ἄλλ' οὖν ἀναξήσασα παρ' ἐλπίδα τῇ δι' ἡμῶν τοῦ Θεοῦ ἐνεργείᾳ ἠνέφκται καὶ προτέθειται φῶς, οὕτως εἶπεν, εἰς ἀποκάλυψιν τῶν βουλομένων φωτίζεσθαι φιλοπόνως διὰ τῆς τῶν ἱερῶν μαθημάτων ἐλλάμψεως. Ἐπειτα δ' ἐν πολλῇ ἀκοσμίᾳ τε καὶ στερήσει εὕρομεν καὶ τὴν ἡμετέραν μητρόπολιν, τὰ μὲν ἐκ τῆς ἀρπαγῆς τῶν κληρονόμων τοῦ πρὸ ἡμῶν, πρὸ τῆς ἡμῶν ἀφίξεως ἐν χειρὶ ἀδίκῳ διαρπασάντων τὰ ἐν αὐτῇ σκευή τε καὶ στρωμνὰς καὶ ἱμάτια καὶ τἄλλα ἐπιπλα πάντα μέχρι καὶ τῶν ἱερῶν ἀμφίων αὐτῶν, σχολῇ γε ἂν εἴποιμι τῶν τοῦ ἀποθανόντος ἀργυρίου ἢ ὄπωσοῦν ὑπάρχοντος, τὰ δὲ ἐκ τῆς ἀμελείας τῶν πρὸ ἡμῶν, ἐξ ἧς καὶ τὸν ναὸν τῆς μητροπόλεως ἐθεασάμεθα ἐν πολλῇ ἀνωμαλίᾳ συγκεχυμένον καὶ τὰ ἐκτὸς αὐτοῦ οἰκήματα καὶ σκηνώματα πάσης ἀμοιροῦντα κατὰ λόγον θέσεως, ὥσει μηδεμιᾶς ἐπιμελείας παρ' οὐδενὸς οὐδέποτε περὶ αὐτὰ γενομένης. Ἠλγήσαμεν μὲν καὶ ἐπὶ τῇ ἀκοσμίᾳ ταύτῃ, οὐκ ἐκρίναμεν δὲ μέχρι τοῦ ἄλλοις καὶ οἴκτον στῆναι· διὸ δὴ

καὶ περὶ τὴν πρόνοιαν τοῦ θεοῦ ναοῦ ἡγησάμεθα προὔργου ἀφοσιώ-
 σασθαι τὴν ἐναρξιν τῆς ἡμετέρας σπουδῆς. Ὅθεν καὶ πρῶτον τὸ ἐν
 τῷ μέσῳ τῆς ἐκκλησίας ἐν λόγῳ ἄμβωνος κείμενον μέγα μεσότοιχον
 ἐφρόντισεν ἐκβληθῆναι, οἷον ἐπιπροσθούντα φραγμὸν τινα, καὶ οὕτω
 τὴν ἐκκλησίαν ἐκκαθαρθῆναι· διὸ οὐ μόνον φανοχυσία τε καὶ φαιδρό-
 τητι ἐπέλαμψεν ἢ τέως σκιάζουσα δόξα καὶ ἐλαμπρύνθη, ἀλλὰ καὶ εὐ-
 ρυχωρία ἔδοξεν ἀύξηθῆναι κοσμηθεῖσα προσέτι καὶ τῇ μεταθέσει τοῦ τε
 ἀρχιερατικοῦ θρόνου καὶ τῆς τῶν ἁγίων Θεοδώρων εἰκόνας¹⁾ ἐνθα νῦν
 κεῖνται, ἐγγὺς ἀλλήλων πρόφην κειμένων κατὰ τὸ δεξιὸν μέρος περὶ τὸ
 Ἅγιον βῆμα, ὡς τὴν μὲν θέσιν τοῦ θρόνου ἐπιβλέπειν πρὸς τὰ κάτω
 τῆς ἐκκλησίας, τὴν δὲ εἰκόνα ὁρᾶν πρὸς τὸ ἀπ' ἐναντίας μέρος αὐτῆς.
 Οὕτω δὲ τούτων διακριθέντων καὶ στασιδίαις οἱ χοροὶ ἐκατέρωθεν
 ἐπηρξήθησαν, ὁ μὲν δεξιὸς τοῖς ἀπὸ τοῦ νῦν θρόνου μέχρι τῶν ἄνω,
 ἐνθαπερ ἔκειτο πρότερον ἢ εἰκόν, τοῦ ἀπὸ τοῦ θρόνου χωρίου πρό-
 τερον μὴ συνεχιζομένου τοῖς ἐφεξῆς, ἀλλ' εἰκὴ κεχρημένος τοῦ διαστή-
 ματος· ὁ δὲ εὐώνυμος τοῖς ἀπεναντίας αὐτῶν ἐπηρξήθη μέχρι τῆς τοῦ
 Προδρόμου τιμίας εἰκόνας· οὐ ἀνωτέρω μὲν μεταξὺ δὲ αὐτοῦ καὶ τῆς
 Θεομήτορος ἢ τῶν ἁγίων Θεοδώρων ἴδρυνται νῦν, ἢ δὴ τις θέσις πρόφην
 πύλη τις ἦν εἰς τὰς εἰσόδους τε καὶ ἐξόδους ἀφωρισμένη. Παρὰ ταῦτα
 δὲ τοῦ τε ἄμβωνος ἐνθα νῦν ἐστὶ τεθέντος καὶ κατωτέρω αὐτοῦ πρὸς
 τῷ πέρατι τοῦ χοροῦ διεξόδου διανοιγείσης ἀφαιρέσει τινῶν στασιδίων
 (ἐν οἷς ἀπεφράττετο πρότερον), ὥστε γίνεσθαι τὰς εἰσόδους τῶν ἱερῶν
 εὐπρεπεστέρας ἐν ταῖς τῶν ἡμερῶν ἐπισήμοις, ἀπελήφεν ὁ ναὸς τὴν ἐν
 τῷ παρόντι ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως διακόσμησης, ἣτις λεπτομερέστερόν
 πως ἀναγράφεται, εἰ τις βούλοιτο καὶ τὴν προτέραν τοῦ ναοῦ θέσιν
 εἰδέναι, ὥστε μὴδὲ δοκεῖν ὕλως ἀποβληθῆναι αὐτὴν ἐν τῇ παρούσῃ
 ἀναγραφῇ· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἀντὶ μανουαλίων λαμπάδας εὗρομεν πρὸ τῶν
 σεβασμίων εἰκόνων τέτταρας εὐμεγέθεις εἰς ὅλην σταθμηθείσας ὀκάδων
 τετρακοσίων ὀγδοήκοντα, ταύτας μὲν καθελόντες καὶ παραδόντες τῷ
 ἐπιτρόπῳ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὸ πραθῆναι, Ἐνετίθηεν ἤδη καὶ πρὸ τῆς
 αὐτῶν καθαιρέσεως ἐνετειλάμεθα διακομισθῆναι ἡμῖν ἰσάριθμα μανου-
 ἄλια τῶν ἐκεῖσε ἐκλεκτοτέρων, ἃ δὴ καὶ παραστήσομεν σὺν Θεῷ ἀντ'
 ἐκεῖνων τῷ θεῷ ναῷ. Μετὰ δὲ ταῦτα καὶ τῆς διαθέσεως καὶ διακο-
 σμήσεως τῶν δόμων τῆς μητροπόλεως ἔδοξεν ἡμῖν ἐπιμεληθῆναι εἰς
 ἄνεσίν τινα τῶν ἐνοικούντων, οὐτ' ἐν χειμῶνι οὐτ' ἐν θέρει οὔτε τοῦ
 κυρίου οὔτε τῶν περὶ αὐτὸν ἡσύχως ἐνοικεῖν δυναμένων, εἰ μήπού
 τινες εἶεν ταῖς ἀνωμαλίαις τε καὶ ἀκοσμίαις συντετραμμένοι καὶ παρὰ
 τοῦτο μὴ προσοχθίζοντες τούτοις. Διὸ δὴ καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ὕλως
 καθελόντες καὶ ἀνοικοδομήσαντες, τὰ δὲ καὶ μεταβαλόντες καὶ αὐτίς

1) Νοεῖται ἴσως ἡ εἰκὼν περὶ ἧς ὄρα ἐν κερ. Α', β' II 2.

τινα προσθέντες καὶ ἐπαυξήσαντες, ἐξ ἀτελῶν τε καὶ ἀναρμόστων οὐ μικρὰν καὶ τούτων κατορθωθῆναι τὴν μέχρι τοῦ νῦν μεταμόρφωσιν πεποιήκαμεν. Παρὰ ταῦτα δὲ καὶ τὰς βίβλους συλλέξαντες, τέως ἔνθεν κἀκείθεν διερριμμένας ἦτοι σήψει τε καὶ φθορᾷ παραδεδομένας ἐν κοινοροτοῖς τε καὶ ὕμβροις, εἰς ἰδίαν θέσειν καὶ τούτων ἠγάγομεν, τῶν πλειόνων καὶ βελτιόνων ἀποξενωθέντων ἢ καὶ διαφθαρέντων, ὡς πυνθανόμεθα. Γένοιτο δὲ ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν λοιπὴν κατορθωθῆναι διακόσμησίν τε καὶ ἐπιμέλειαν ἐν τε τῷ νῶ καὶ τοῖς πέριξ αὐτοῦ καὶ οὐχ ἥμισυ περὶ τὴν εὐταξίαν τῶν ἱερέων καὶ παιδαγωγίαν εὐτακτον αὐτῶν τε καὶ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν τὴν μελετωμένην; προσέτι δὲ καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἐπικειμένου χρέους ἡμῖν, οὐπερ τὸ πλείστον ἦτοι πουργία τριάκοντα ἐπεφορτίσθημεν τοῦ πρὸ ἡμῶν μακαρίτου κῆρ Παρθενίου χρέους ὑπάρχοντος, δοθέντος δὲ καὶ τοῦ διαφόρου αὐτῶν· καὶ τὸ μισθόν¹⁾ ἀπλήρωτον εὐρεθὲν ἐγένοντο τεσσαράκοντα ἄτινα τοκίζονται ἤδη. ἀφλέ· ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Σερρών Γαβριήλ²⁾.

Τὴν σπανίαν παιδείαν οὐχ ἦττον ἢ τὴν ἄκραν εὐσέβειαν μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἐξῆς κάλλιστα συντεταγμένον ἔγγραφον τοῦ Γαβριήλ ἐν σελ. 261:

„Στήλαις μὲν καὶ τροπαίοις ἔθος ἦν τοῖς ἀρχαίοις ἀναγράφουσι τὰ προγεγεννημένα τῶν ἔργων ταμιεύειν αὐτὰ καὶ διασώζειν τοῖς μεθ' ἑαυτοῦ τῶν μὲν στηλιτευόντας τὰ πλημμελῆ, τῶν δὲ ἀνακηρύττοντας τὸν ὑπὲρ τῶν καλλίστων ζῆλόν τε καὶ τὰς πράξεις, ἵνα καὶ οἱ ἐπόμενοι τῶν μὲν ζηλοῦεν τὰ ἀξιόπεινα τῶν δὲ ἀποστρέφοντο τὰ φαῦλα καὶ ἔκφυλα· οἱ δὲ τῆς Ἐκκλησίας πρωτοστάται οἶά που καὶ τῆς Πολιτείας εἰς τὴν αὐτὴν ἀφορῶντες νόσσαν, φασί, κώδηξιν ἐμπεριλαμβάνειν ταῦτα ἠξίωσαν. Τῇ δὲ τῶν ἱερῶν πατέρων ἡμῶν ἱερᾷ παραδόσει καὶ ἡ ταπεινότης στοιχοῦσα ἡμῶν καὶ τοῦ παρόντος κώδηκος ἐπιμεληθεῖσα, ὡς μὴ διαφθαρήναι τὰ ἐν αὐτῷ ἐμπεριεχόμενα, ἡμελημένον τε καὶ κακῶς κειμένον, ἔκρινε δεῖν ἐνάρξασθαι τῶν ἐν αὐτῷ σημειώσεων ἀφ' ὧν ἐπανορθώσεων συναιρομένου Θεοῦ ἐνήργησεν ἐν τε τῇ μητρὶ πόλει ταύτῃ καὶ ἐν τοῖς εἰσοδήμασιν αὐτῆς ἐκ πρώτης ἀρχῆς. Τοιγαροῦν τῶν πρὸ ἡμῶν οὐχ οἱ ἀρχαῖοι οὐδὲ πρὸ πολλῶν ἐτών, ἀλλ' ὧν ἡ μνήμη νεαρά τέ ἐστι καὶ νεωτερισμὸν ἐπεισάξασα, οὐκ οἶδ' ὅπως τινὲς λογισάμενοι τοῦτο, τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ἐξ ἀρχῆς ἐπικρατήσαντος ἔθους καὶ τῇ ἀρχαίᾳ παραδόσει βεβαιωθέντος καταφρονήσαντες ἀπὴν πόλῃσιν ἐνορίας τινὰς αὐτῆς μετὰ τοσαύτης τόλμης τε καὶ καταχρήσεως τῆς ἀρχιερατικῆς ἐξουσίας, ὥστε οὐχ ἱερεῦσι μόνον ἀλλὰ τοῖς πλειοῖσι λαϊκοῖς ταύτας ἐκδοῦναι· οὐκ ἄλλως ἢ καπηλεῖα ἦσαν τινα οἱ ναοὶ τοῦ Θεοῦ καί, ὃ φησιν ὁ Σωτὴρ, οἴκοι ἐμπορίου καὶ ἐργαστήρια δημιουργῶν τε καὶ τεχνιτῶν· οὔτε γὰρ τούτους εὐρομεν ἀγωγῆς εὐα-

1) مرسى, μισθός, τὸ δικαίωμα τοῦ Κράτους.

ροῦς ἀλλ' Ἐκκλησίας τε καὶ ἐκκλησιαστικῶς τοσοῦτον ἀπέχοντας ὅσον οὐδὲ γραμμάτων ἀναγνώσεως οὐδόλως ἡμμένους τινάς, ἵνα μὴ καταλέγοιτο ἢ ἄλλη ἀνοικειότης αὐτῶν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ἧς μέντοι γε οἷον τελῶναί τινας προεβλήθησαν οἱ τοιοῦτοι, ἀλλ' οὐ ψυχῶν ἐπιμεληταὶ καὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς ἐξηγηταί, δι' ἕπερ αἱ Ἐκκλησίαι συνέστησαν καὶ οἱ προϊστάμενοι τούτων. Εὐρομεν δὲ δεδομένας τρόπῳ τοιούτῳ ὑπὸ μὲν τοῦ κ. Ἄνθιμου τὴν ἐνορίαν τῆς Ἐπισκέψεως καὶ ἐκτὸς τῆς πολιτείας τὴν ἐνορίαν τῆς Βύσανης¹⁾, τῶν συνιστάντων δηλοῦντι χωρίων τὴν ἐνορίαν ταύτην, ὑπὸ δὲ τοῦ μετ' αὐτὸν κ. Στεφάνου ἐκ μεταθέσεως Μελενίκου τὸν Ταξιάρχην, τὸν ἅγιον Νικόλαον, τὸν Ἐπάνω ἅγιον Γεώργιον, τὴν ἀγίαν Παρασκευήν, τὴν ἀγίαν Μαρίναν, τὴν Βροντοῦ, τὸ ἥμισυ τῆς Γιόργανης, τὴν Τζιρπίστην, τὴν Ἀχينوῦ, τὸ Χούμνικον, τὰς Ἄνω Κρούσοβας καὶ τὸ Βεζνίκον· ὑπὸ δὲ τοῦ μετ' αὐτὸν κ. Παρθενίου ἐκ μεταθέσεως Δρόμας ἐνορίαν μίαν καὶ τὴν Βροντοῦ καὶ ἑτέρας εἰς τὰς Ἄνω Κρούσοβας. Τούτων δὲ τῶν ἐνοριῶν εὐρομέν τινας οὐ μίαν ἐνὶ πεπραμέναις ἀλλὰ καὶ τέσσαρσι μίαν, συντροφικῶς τελωνοῦσι τὰ εἰσοδήματα, καὶ τελωνῶν αὐτῶν χεῖρον, εἴπερ οὐδ' ἐκείνοις ἐφ' ὅρῳ ζωῆς ἐπετρέπετο ἢ συντροφία. Τὸν δὴ θόρυβον τοῦτον καὶ κυκεῶνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ σχίσμα τῆς ἐπαρχίας νεωτερικῆς τόλμη καινοτομηθέντα, οὐ μόνον εἰς ζημίαν ἀφορῶντα τοῦ κατὰ καιρὸν ἀρχιερατεύοντος ἀλλὰ καὶ εἰς ὄνειδος τῆς ἀσωμήτου ἡμῶν Ἐκκλησίας καὶ ἀνατροπὴν ἐτι τῶν τοῦ ἀγίου Νόμου αὐτῆς παραδόσεων, ἀναλογισαμένη ἢ ταπεινότης ἡμῶν Συνοδικῶς συνεκαλέσατο τοὺς ἐντιμοτάτους κληρικοὺς τῆς καθ' ἑαυτὴν μητροπόλεως καὶ εὐλαβεστάτους ἱερεῖς καὶ λοιποὺς Χριστιανοὺς τῆς πολιτείας ταύτης, ἐν οἷς καὶ κατὰ τὸ χρέος αὐτῆς ἐκ θείας ἀνάγκης εἶπε καὶ ἐφανέρωσε τὴν ἀνομίαν ταύτην καὶ ἀταξίαν καὶ τὰ ὅσα ἐδοξεν ἡμῖν συντείνοντα εἰς ἀναίρεσιν καὶ τελείαν ἐξάλειψιν, προσθεῖσα καὶ ἀνάγνωσιν Νομικῶν καὶ Συνοδικῶν κεφαλαίων. Ὡν ἀκουσθέντων ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ ἐβόησαν ἅπαντες μὴ ἀνέχεσθαι τοῦ λοιποῦ τῆς ἀνομίας ταύτης καὶ ἱεροσυλίας ἐνεργουμένης ἐν τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ, ἵνα μὴ γένωνται καὶ αὐτοὶ ὑπόδικοι τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσπερ καὶ τοῦ Ἄχαρ κλέψαντος ἐκ τοῦ ἀφιερωμένου τῷ Θεῷ ἢ ὀργῇ ἐπέπεσεν ἐφ' ὅλον τὸν Ἰσραήλ. „Ὁ γὰρ κοινῶν τῷ ἀκοινωνήτῳ ἀκοινωνήτος“ ὅρος ἐστὶ καὶ κανὼν ἀναντίρρητος, εἰ καὶ ἐξ ἀγνοίας τινὸς εἶη τις ἀναστρεφόμενος τῷ παρανόμῳ, καθ' ὅσπερ ἢ κρίσις αὐτῆ τοῦ Θεοῦ διετρέψαν ἐν τῇ Βίβλῳ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ πᾶν τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων πατάξασα διὰ τὴν τοῦ ἐνὸς ἁμαρτίαν καίπερ ἐν τῷ κρυπτῷ ἁμαρτήσαντος. Τούτων δ' αὖ οὕτω κατὰ Θεὸν λαληθέντων καὶ οἱ τὰς ἐνορίας ἔχοντες τέως παρόντες ἱερωμένοι καὶ

1) Ὅρα περὶ τοῦ χωρίου τούτου καὶ τῶν ἀκολουθούντων κατωτέρω.

λαϊκοί καθ' ἑαυτοὺς καὶ συντροφικῶς ἀπεκρίναντο ὡσαύτως ὅτι οὐδ' αὐτοὶ βούλονται ἀπὸ τοῦ νῦν θεοκάπηλοι γίνεσθαι καὶ Χριστεμπαῖται, ἵνα μὴδὲ τῆς λέπρας τοῦ Γιεζι γίνονται κληρονόμοι, ἦν ἐκεῖνος ἐκκληρονόμησε διὰ τὸ ἐπιθυμῆσαι χρημάτων τε καὶ πραγμάτων χωρὶς ἀδείας Θεοῦ καὶ ἀληθείας, ἀλλ' ἐν πλεονεξίᾳ καὶ ψεύδει, καθὼς ἡ τῶν Βασιλειῶν δ' διετράνωσε Βίβλος. Διὸ δὴ καὶ ἀναστάντες οἱ τῶν ἐνοριῶν ἐγκρατεῖς συγχώρησιν ἤτήσαντο ἔμπροσθεν πάντων διὰ μετανοιῶν καὶ ἀσπασμοῦ τῆς χειρὸς ὑποσχόμενοι ἀπὸ τοῦ νῦν ὑπάρχειν τὰς ἐνορίας ἐκεῖνας ὑπὸ τὴν δεσποτείαν τε καὶ ἐπίσκεψιν τοῦ κατὰ καιρὸν μητροπολίτου, μὴδὲ ἄλλως αὐτοὺς οἰκειοποιουμένους τῆς ἀρχιερατικῆς ἐξουσίας ἐν τοῖς θείοις ναοῖς ἐκείνοις. Ὅθεν καὶ γράμματα τῷ γενομένῳ τῆς ὑποσχέσεως ταύτης αὐτῶν δηλωτικῶ ὑπέγραψαν ἅπαντες ἐπὶ μαρτυρίᾳ τῶν παρευρεθέντων ἀξιολόγων ἀνδρῶν, ὃ δὴ περ αὐτῶν ὑποσχετικὸν κατεστρώθη ὡσαύτως ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς μητροπόλεως εἰς διηρηκῆ τῶν γενομένων μνήμην, ἵνα μὴ μόνον ἡ ἐξ ἀγνοίας προγεγενημένη ἀνομία τε καὶ παράβασις αὐτῶν ὑπάρχη ἀνάγκη, ἀλλὰ καὶ ἡ χάριτι θείᾳ κατορθωθείσα ἐπανόρθωσις καὶ τῆς εὐταξίας ἐπάνοδος, ἅμα δὲ καὶ ἡ δοθεῖσα πᾶσιν αὐτοῖς εὐχή τε καὶ εὐλογία παρὰ τῆς ἡμῶν ταπεινότητος εὐξαμένης ἐπ' αὐτοῖς τὰς εἰθάδας εὐχὰς ἐν περιβολῇ καὶ τῶν ἱερῶν ἐξ ἔθους ἀμφίων, κλίναςι τὰ γόνατα καὶ τοὺς ἀγκύνας δι' ἡμῶν τῷ τῶν κακῶν ἀναιρέτη Θεῷ καὶ χορηγῷ τοῦ ἔλεους καὶ τῶν οἰκτιρῶν αὐτοῖς τε καὶ παντὶ αὐτοῦ τῷ λαῷ. „ψψλ' Φεβρουαρίου· ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Σερρών Γαβριήλ“. Ὁ Γαβριήλ ἐκ Σερρών μετετέθη εἰς Νικομήδειαν, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν ἀρ. 11.

11) Ἦτιον κατὰ τὴν παιδείαν, ἀλλ' ἐφάμιλλος κατὰ τὴν φιλοκαλίαν πρὸς τὸν Γαβριήλ ἦτο ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίκιος οὗ ἐν σελ. 277 καὶ ἐξῆς καὶ 279 ὑπάρχουσι δύο μακρότατα ἔγγραφα „ψψμ' Μαρτίου“ καὶ „ψψνα' Σεπτεμβρίου ιε'“ ἐπιγεγραμμένα: „περὶ τῆς ἐπὶ τὰ κρεῖττω ἐπισκευῆς τῆς μητροπόλεως“ καί: „περὶ τῆς ἐπισκευῆς τῆς ἱερᾶς ἐκκλησίας τῆς μητροπόλεως“, κράματα χυδαῖσμων καὶ Ἑλληνισμῶν. Ἐκ τοῦ πρώτου, ἐν ᾧ κεῖται καὶ ἀντοβιογραφία τοῦ Ἰωαννικίου, παρατίθημι τὴν ἀρχήν:

„Ἐκαστος τῶν ἀπὸ Θεοῦ εὐληφῶτων χάριτας καὶ δωρεὰς ὀφείλει κατὰ τὴν χρεωστικῶς ἀνθυμολογεῖν τε καὶ δοξάζειν φωνῇ εὐχαριστηρίῳ τὸ ὑπερῦμνητον καὶ ὑπερενλογημένον ὄνομα αὐτοῦ τοῦ εὐεργέτου καὶ τῶν ἀγαθῶν μεταδοτικοῦ ὑπερῦψιστου ἀγίου Θεοῦ ἀνθ' ὧν χαρίτων τε καὶ εὐεργεσιῶν διὰ τὸ θεῖον καὶ ὑπερέπειρον αὐτοῦ ἔλεος ἐδωρησατο αὐτῷ. Ἐξαιρέτως δὲ οἱ τὰ πολλὰ λαμβάνοντες παρὰ Θεοῦ πολλὰς καὶ τὰς εὐχαριστίας δεῖ ἀναπέμπειν καὶ εἰς δόξαν τε καὶ αἰνεσιν τῷ περὶ αὐτὸν Θεῷ κηδεμόνι οὐ μόνον κηρύττειν, ἄχρῃς οὐ τὸν ἄερα τοῦτον ἀναπνεῖ, τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ θείας εὐεργεσίας καὶ δωρεὰς ἀλλὰ καὶ κατα-

γραφαῖς αἰδίους ταύτας ἀναχαράττειν καὶ ἐπισημειεῖν, ὅπως καὶ οἱ εἰς
 ἔπειτα ἀναπτύσσοντες ταυτὶ δοξάζωσιν εὐχαρίστως τὸν μεγαλόδωρον
 Θεόν. Δεδοξασμένον τοίνυν εἶη τὸ πανάγιον καὶ ὑπερευλογημένον
 αὐτοῦ ὄνομα τοῦ εὐλογητοῦ καὶ ὑπερενδόξου ἁγίου Θεοῦ τοῦ πάντων
 καὶ ὑπὲρ πάντων καὶ διὰ πάντων κηδομένου, ὅτι καὶ τὴν ἡμετέραν
 ταπεινότητα εἰς τὴν θείαν αὐτοῦ ἀγαθότητα ἀδιστακτως ἐλπίζουσαν
 διὰ τὸ ὑπεράπειρον αὐτοῦ ἔλεος ἐλέησας ἐνεχείρισεν ἡμῖν τοὺς ἐκ-
 κλησιαστικὸς οὐκας τῆς ἁγιοτάτης ταύτης μητροπόλεως κατὰ τὸ
 χλιοστὸν ἐπιτακοσιοστὸν τεσσαρακοστὸν πέμπτον ἔτος κατὰ τὴνδε τὴν
 ἑβδόμην τοῦ Ἰανουαρίου μηνὸς παραιτηθέντος εἰς ἡμᾶς τὴν ἐπαρχίαν
 ταύτην τοῦ πανιερωτάτου ἁγίου Νικομηθείας κυρίου κυρίου Γαβριήλ
 ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ παναγιοτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῖν δε-
 σπότην οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Παῖσιου, χειροτονησάν-
 των δ' ἡμᾶς ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος
 Γεωργίου εἰς βασιλεύουσαν τοῦ ἐπικαλουμένου Ποτηρᾶ¹⁾ ἡμέρᾳ ἐπὶ
 παρουσίᾳ πολυπληθοῦς λαοῦ τῶν πανιερωτάτων συναδέλφων ἁγίων
 ἀρχιερέων τοῦ τε ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου ἀπὸ Βερροίας Ἐφέσου
 κυρίου Ἰωακείμ, οὗ ἡ μνήμη παρὰ Θεῷ αἰώνιος, τοῦ ἁγίου Μιτυλήνης
 κυρίου Ἀνθίμου καὶ τοῦ ἁγίου Δέρκων κυρίου Σαμουήλ²⁾ ὧν τὰς
 ἁγίας εὐχὰς ἐπικαλούμεθα εἰς βοήθειαν ἡμετέραν, πρῶτον μὲν τοῦ
 παραστῆσαι ἐνώπιον τοῦ φοβεροῦ Θεοῦ τὸ ἐμπιστευθὲν παρ' αὐτοῦ
 ἡμῖν ποιμνιον ἄσπιλον καὶ ἀμώμητον, καὶ δεύτερον τοῦ ἐξοικονομῆσαι
 καὶ διακυβερνῆσαι ὅση ἡμῖν δύναμις ἅπαν τὸ ἐπιφορτισθὲν ἡμῖν χρέος
 τῶν ἐπαρχιῶν ἡμῶν, ὅπερ καὶ προσεπικορυφώθη μέχρι τῶν ἑβδομή-
 κοντα δύο πονγγείων, καθὰ ἤδη λεπτομερῶς ἐν τῷ παρόντι κατα-
 γράφεται. Τριάκοντα γὰρ πρὸς τοῖς ἑξ πονγγείοις εὔρομεν χρέος
 παλαιὸν τοῦ πρὸ ἡμῶν ἁγίου Νικομηθείας κυρίου Γαβριήλ, καθὰ καὶ
 αἱ παλαιαὶ πρὸς τοὺς δανειστὰς ὁμολογίαι τῆς Πανιερότητός του, ὅπου
 παρ' ἡμῖν ἤδη εὐρίσκονται, ἀριθίλως διαλαμβάνουσιν· ἐδώσαμεν δ'
 ἔτι πρὸς τὴν ἐκείνου πανιερότητα καὶ δεκαῆξ πονγγεῖα λόγῳ παραιτή-
 σεως· ἐποσώθησαν δύο πρὸς τοῖς πενήκοντα, εἴκοσι δ' ἔτι πονγγεῖα
 ἐξοδευθέντα εἰς τε ψαλτικὸν τοῦ παναγιοτάτου ἡμῶν δεσπότην καὶ
 εἰς τὰ περὶ τῆς χειροτονίας ἡμῶν ἐπακολουθήσαντα ἀπαράτητα ἔξοδα,
 ἕτερα δὲ καὶ εἰς τὰ γράμματα τὰ τε Ἐκκλησιαστικὰ καὶ βασιλικὰ,
 πεσχέσια³⁾ δὲ ὀψωνισθέντα διάφορα καὶ διανεμηθέντα ἐν τε Κωνσταν-
 τिनουπόλει καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἡμῶν καὶ τὰ καθ' ὁδὸν ἔξοδα οὐχ ἤττον
 ἀποτελεσθέντα ἐσυμποσώθησαν ἅπαντα ἑβδομήκοντα δύο πονγγεῖα τὸ

1) Ὁ γνωστὸς παρὰ τῷ Φαναρίῳ ναὸς καλεῖται καὶ Φωτηρᾶς καὶ Ἀντιφωνητής.

2) Τοῦ Χαντζέρη, τοῦ ἔπειτα πατριάρχου· Γεδεών, 'Πατριαρχ. πιν.' σελ. 667
 καὶ ἑξῆς καὶ 663.

3) Δῶρα.

χρέος ἔπαν τῆς ἐπαρχίας ἡμῶν ἕτινα καὶ ἄχρις οὗ κυβερνηθῆναι, εἶχεν ἡμᾶς ἡ Κωνσταντινούπολις τετραμηνιαίους καὶ ἔτι πρὸς, ἀπὸ τῆς δεκάτης ἐβδόμης τοῦ Ἰανουαρίου μηνὸς ὅπου ἐχειροτονήθημεν μέχρι τῆς τετάρτης τοῦ Μαΐου μηνός, καθ' ἣν ἡμέραν καὶ ἀπὸ βασιλευούσης ἀπάραντες διὰ θαλάσσης κατενοδώθημεν σὺν Θεῷ ἀρωγῇ εἰς Χρυσόπολιν, ἣτις ἐστὶν ἡ νῦν λεγομένη Καβάλλα¹⁾, κάκειθεν εἰς Δράμαν ὅπου καὶ ὁ συνάδελφος ἡμῶν καὶ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἅγιος Φιλίππων καὶ Δράμας κύριος Καλλίνικος προσεδέξατο ἡμᾶς λίαν εὐνοικῶς (καίτοι μὴ γνωστοὶ ἦμεν τῇ ἀδελφικῇ αὐτοῦ ἀγάπῃ, οἶονεὶ τμηματικὰ ἀλλήλοις γνωσθεῖσιν ἐφιλιώθημεν), ἀποδείξασα ἡ αὐτοῦ πανιερότης ὡς εὐγενεστάτη καὶ γνώμην φιλόθεου ἔχουσα πρὸς ἡμᾶς δεξιῶσιν καὶ περιποιήσιν οὐ τὴν τυχοῦσαν. Ἀπὸ Δράμας δὲ ἤλθομεν δευτεραῖοι εἰς Σέρρας τῇ δεκάτῃ ἕκτῃ τοῦ Μαΐου μηνός, μετὰ πολλῆς προπομπῆς καὶ δεξιώσεως τῶν εὐλογημένων Χριστιανῶν ἐξελεθόντων ἀπάντων σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἐν ἱκανῷ διαστήματι τόπου εἰς ἀπάντησιν ἡμῶν. Πάλιν καὶ πολλὰκις αἰνοῦμεν, εὐλογοῦμεν καὶ προσκυνοῦμεν τὸ ὑπερευλογημένον ὄνομα τοῦ παντεπόπτου Θεοῦ τῶν ὅλων τοῦ ἀννψούντος τοὺς ταπεινοὺς καὶ παρ' ἐλπίδα αὐτοὺς σκεπτομένου μεγαλοδώρος: ὃ δόξα Χριστὲ τῇ ἀκαταλήπτῳ σου σοφίᾳ καὶ ὑπεραπειρῶ σου ἀγαθότητι. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἡμᾶς ἐγέννησε καὶ ἀνέθρεψε. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἡμᾶς ἠύξησε τιμηθέντας καὶ τὸ τῆς Ἱεροδιακονίας ἀξίωμα δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου ἀοιδίμου κυρίου Σαμουὴλ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐδωρήσατο ἡμῖν σὺν Θεῷ κυβερνήσεις οὐ τὰς τυχοῦσας, ἀξιώσασα ἡμᾶς οὐ μόνον ἀναβῆναι εἰς τὸν βαθμὸν τῆς Ἱεροσύνης ἀλλ' ἔτι τιμηθῆναι καὶ μὲ (= μετὰ) Ἐκκλησιαστικὸν μέγα ὄφικιον, χρηματίσας Μέγας πρωτοσύγκελλος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ [Μεγάλης] Ἐκκλησίας προσφερθεῖς παρ' αὐτοῦ τοῦ παναριωτάτου μου ἀθρόντου καὶ δεσπότης οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Παύσιου, παρ' οὗ εἰς τέλος θείῳ ἐλέει, ὡς ἀνωτέρω ἔφημεν, καὶ εἰς τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀξίωμα ἀναβιβασθέντες αἱ περίφημοι καὶ εὐλογημένα Σέρραι μᾶς ἐδέχθησαν ποιμένα αὐτῶν γνήσιον καὶ πατέρα πνευματικῶν αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν νύσσαν τὸ τόξον ἐλθόντες δέ, ὡς εἰρηται ἐν Σέρραις κ. τ. λ.⁴. Ὁ Ἰωαννίκιος παρακατιῶν περιγράφει πῶς εἰσελθὼν εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν „ἔστοχάσθη ἀκριβῶς τὴν παλαιὰν καὶ ἐντεχνον θέσιν καὶ στερεὰν διὰ βασιλικῶν ἐξόδων οἰκοδομην“ καὶ „ἐθαύμασε καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἐδόξασε μετὰ

1) Χρυσόπολις ἦτο πάλις γείτων τῆς Καβάλλας, ὀνομαζομένης Χριστουπόλεως· ὄρα Μελετίου Ἰεωγραφ. σελ. 398, Tafel, 'de Thessalon.' σελ. 499—501 καὶ Δήμητρα Ἰμακεδον. σελ. 560 καὶ ἐξῆς. Δι' ἐνὸς λ γράμματος κείται γεγραμμένη ἡ Καβάλλα ἐν σελ. 17 τοῦ κώδικος: „μέσα εἰς τὸ κάτεργον τὸ ἀφεντικὸν τῆς Καβάλλας“.

δακρύων τὸν ὕψιστον Θεὸν ὅπου εἰς τοὺς ἐσχάτους τούτους καιροὺς ὡς ἐν μέσῳ ἀκανθῶν διαλάμπον ἥδον ἴστατο καὶ ἔμεινε παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις τοῦτο τὸ παλαιὸν καὶ βασιλικὸν κτίριον, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ μολυβοσκέπαστον“. Ἀκολουθεῖ μακρὰ περιγραφή τῆς „καθωραϊσεως καὶ ἀντροκοδομησ“ (sic) τῶν „σεσαθρωμένων καὶ σκοτεινομόρφων ὀσπητίων“ τῆς μητροπόλεως, τῆς κατασκευῆς δεξαμενῆς ἐν τῷ κήπῳ καὶ (ἐν τῷ οἰκήματι) „κλίμακος ἐξωτερικῆς μετὰ διθύρου πύλης καὶ ὀρόφων καὶ ἐσωτερικῆς κλίμακος καὶ δύο ὀντάδων“ (ⲫⲗⲓ, δωματίων), ὧν ὁ ἄνω ἀποκαλεῖται „πανθαύμαστος, μακρόθεν ὡς τριήρης ἔνοπλος“, ὁ δὲ κάτω „διὰ τὸν χειμερινὸν καιρὸς χρήσιμος, ὁ λεγόμενος σόμπα (θερμάστρα, Ofen). ἔξωθεν τοῦ ἐνὸς μέρους ταύτης καιομένων τῶν ξύλων ὡς ἐν κλιβάνῳ ἔνδον ὡς διὰ σωλήνος ἢ πυρότης ἐκχεῖται“. Ἐν τέλει φέρεται τὸ ἐπισημείωμα: „ταπεινὸς μητροπολίτης Σερρών Ἰωαννίκιος· ἄψμῃ ἀρχιεράτευσσα καὶ εἰς τὰ ἄψμῃ ἔκαμα τὰ ὀσπητία“.

Κατὰ τὸ δευτέρου ἔγγραφον ἀρχὴ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ ναοῦ ἐγένετο τῇ 15 Ἰουλίου· ἀποσπῶ ἐξ αὐτοῦ τάδε:

„Θέντες λεπτοουργοὺς ἀνοίξαμεν — τὴν πύλην τὴν μεγάλην τὴν ἔξω εἰς τὸν τοῖχον τῆς ὁδοῦ κάτωθι τῆς πρώτης μικρᾶς πόρτας, μεινάσης ταύτης, καθὰ ἦν πρότερον, ἐπὶ τῷ ἐμβαينوευγαίνειν ἐκεῖθε τὰς γυναικας, τὴν δὲ νέαν — ἐπὶ τῷ ἀυλίξεσθαι δι' αὐτῆς τοὺς ἄνδρας ἄνευ — στενοχωρίας· ἄνωθε δὲ ταύτης τῆς νέας πύλης εἰς τὸ ἔσω μέρος ἄχρι τῆς πρώτης μικρᾶς πύλης κατεστεγασθῆ καὶ ἐσκεπάσθῃ στέγη εὐρυτενῆς καὶ πλατεῖα ἄχρι τῆς στέγης τῆς ἐν τῇ μικρᾷ — κολληθεῖσα, κάτωθε δὲ ἔσω τῆς νέας πύλης μέχρι τῆς σκάλας καθ' ἣν ἀναβαίνουσιν αἱ γυναικες εἰς τὸ Γυναικεῖον καὶ μέχρι τῆς ἐτέρας μαρμαρένιας σκάλας καθ' ἣν καταβαίνουσιν οἱ ἄνδρες εἰς τὸ Καθολικὸν ἐλιθοστρώθῃ τεχνικῶς· ὡσαύτως καὶ τὸν ἄρθημα (νάρθηκα) ὅλον τῆς ἐκκλησίας κατεστρώσαμεν μαρμάροις ἰσαμίλλοις καὶ ἰσομέτροις“. — „Ἐνδον τῇ ἐκκλησίᾳ πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος ὑποκάτωθι τοῦ Γυναικεῖου ἐμαρμαροστρώθῃ ἐντέχνως· ἔπειτα ἐχαλάσαμεν τὸ σκευοφυλάκιον ὅπου ἦτον εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ Ἁγίου βήματος ἐκτισμένον καὶ οὐ μόνου εἰς τὸ ὀπισθε μέρους τοῦ δεξιοῦ χοροῦ ζόφον ἀφεργῆ καὶ σκότος ἄμετρον παρέχον ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ Ἱερὸν βῆμα στένωσιν μεγάλην“. Οὕτω δέ: „ἀνοίξε τὸ Ἱερὸν λαμπροφανῶς φωταυγηθέν· ἀνοίξαμεν δὲ καὶ παράθυρα ὡς ὀρεῖται· ὁμοίως καὶ τὸ μέρος ἀνοίχθη τὸ ἀριστερὸν τοῦ Ἱεροῦ βήματος ἐξ ἀρχῆς κἀκεῖνο κεκλεισμένον τυγχάνον διὰ τοίχων ἀνωφελῶν καὶ τέμπλον ἐξ ἑκατέρων τῶν ἀνοιχθέντων μερῶν τεθῆν ἐργεινεν ἤδη τρισυπόστατος ἡ ἐκκλησία, μία εἰς τὴν μέσην, τὸ Καθολικόν, καὶ δύο παρεκκλησία“. „Διὰ δὲ τὸ σκευοφυλάκιον ἐτροπήσαμεν τὸν τοῖχον τὸν δεξιὸν τοῦ Ἁγίου βήματος, ὅπου καὶ τὸ δεξιὸν παρεκκλησίον, καὶ ἐκατασκευάσθη ἔνδοθε τεχνικῶς μὲ γιαιργκίρι

[γκιαβρίο, κτίσμα στερεόν] ἀσφαλές καὶ πύλην σιδερένιαν, ἄνωθε δὲ τοῦ σκευοφυλακίου εἶναι τὸ παρεκκλήσιον τῆς Κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου“. Ἐπιχρισθέντων δὲ καὶ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ „μέχρι τῆς ἐκ πυραμίδων ἐπιφανείας“: „ἔργεινεν ἡ ἐκκλησία, ὡς ὁρᾶται, λαμπρολευκοφωτοειδεστάτη καὶ φωταυγεστάτη ὡς οὐρανὸς τῶ ὄντι λαμπροφωτοειδέστατος, ἧς τελειωθείσης κατὰ τὴν δεκάτην τετάρτην Σεπτεμβρίου μηνὸς ἔργινε λειτουργία τῇ δεκάτῃ πέμπτῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός“.

Ὁ Ἰωαννῆσιος ἀκάματος ἐν τῷ ἔργῳ μετεσκεύασε κατὰ τὴν σελ. 280 τὰ καὶ νῦν σφζόμενα „ἀργυροκάνδηλα“, πρότερον ἄχρηστα ὄντα, κατὰ δὲ τὴν σελ. 283 „ἔτει ἀψυδ' Ἀπριλίου κ'" κατεσκεύασε τὸ περικαλλὲς τέμπλον τοῦ Καθολικοῦ, τὸ καὶ ἐτεὶ 1849. Τὴν δραστηριότητα αὐτοῦ μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ τὰ ἐκ κτημάτων καὶ δίσκων εἰσοδήματα τοῦ ναοῦ ἀνήλθον ἐπὶ μίαν τετραετίαν: „εἰς καθαρὰ ἄσπρα χιλιάδας ἑκατὸν εἰκοσιμία καὶ τετρακόσια τρία“. Ὁ Ἰωαννῆσιος μνημονεύεται καὶ ἐν τῇ Ἀκολουθίᾳ τῶν ἁγίων Θεοδώρων.

14) Ὁ Κωνσταντῖος ἀπὸ Σερρών μετετέθη εἰς Κύζικον, κατὰ τὰ ἐν ἀρ. 15.

15) Τοῦ (ἐκ Γραμματικόνου τῆς Μακεδονίας) Χρυσάνθου, λογίου ἀνδρός, φέρεται ἐν σελ. 334 ἡ ἔξις αὐτοβιογραφία: „ἀψέξῃ Φεβρουαρίου κ' ἐγεννήθη κατὰ τὴν τῶν γεννητόρων μου παράδοσιν· ἀψαθ' Φεβρουαρίου ε' ἔλέφ θείῳ ἐχειροτονήθη ἄρχιερεὺς Βεροῦίας· αἰαί μετετέθη εἰς τὸν ἁγιώτατον τοῦτον θρόνον Σερρών τῇ θείᾳ συνάρσει τῇ ιγ' Ἰουλίου περὶ τὰς δύο ὥρας τῆς νυκτός, τοῦ προκατόχου μου εἰς τὸν ἁγιώτατον θρόνον Κυζίκου προβιβασθέντος. Ἐνεργάφη δὲ ἐνταῦθα μνήμης τε καὶ περιεργείας χάριν τῶν περιεργότερων. Μέμνησθε δέ μου ἐν ταῖς πρὸς Θεὸν ὑμῶν εὐπροσδέκτοις δεήσεσιν οἱ ἀναγινώσκοντες: τῇ κ' Φεβρουαρίου αἰαί· ὁ Σερρών Χρυσάνθος“. Τῇ 9 Ἰουλίου 1824 ὁ Χρυσάνθος ἐψηφίσθη οἰκουμενικὸς πατριάρχης Γεδεών Πατριαρχ. πιν. σελ. 687—688.

17) Ἄνθιμος Γ' (ἐκ τῆς νήσου Κουτάλεως τῆς Προποντίδος, Κουταλιανός) μετετέθη εἰς Προῦσαν τῷ 1833 καὶ εἰς Ἐφεσον τῷ 1837· ἔτει 1845 ἐγένετο ὁ Ἄνθιμος (ς') πατριάρχης Γεδ. σελ. 697—698.

18) Γρηγόριος Α' (ἐκ Βοσπόρου) μετετέθη εἰς Σέρρας (1833) ἐκ Πελαγονίας (1825), ἔτει δὲ 1835 ἐγένετο (ς') πατριάρχης Γεδ. σελ. 692—694 καὶ 703—705. Ὡς πατριάρχης ἐποίμαινε καὶ τὴν ἐπαρχίαν Σερρών μέχρις Ἀγούστου τοῦ 1838 διὰ τῶν ἐπιτρόπων ἐν ἀρ. 19 καὶ 20.

21) Ὁ (ἐκ Καισαρείας) Ἀθανάσιος μετετέθη εἶτα εἰς Τύρνοβον.

22) Ὁ (ἐκ Πάμμου) Ἰάκωβος ἐγένετο Σερρών ἀπὸ Κασσανδρείας· μετατεθεὶς ἐκ Σερρών εἰς Κύζικον ἐπατριάρχευσε κατόπιν τῆς Ἀλεξανδρείας.

23) Ὁ (ἐκ τοῦ Βοσπόρου) Νικόδημος ἐγένετο Σερρῶν ἀπὸ Αιμιψιάκου, δὲν ἦλθε δὲ εἰς Σέρρας μετατεθεὶς εἰς Κύζικον.

24) Ὁ (ἐκ Θεσσαλονίκης) Μελέτιος ἐγένετο Σερρῶν ἀπὸ Σηλυβρίας· ἀπέθανεν ἔτει 1867 ἑτῶν 62 κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ τάφου, ὅστις ἔκειτο ἐν τῷ ἐξωνάρθῳ τοῦ ἔτει 1890 καέντος μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.

25) Ὁ (ἐκ Βοσπόρου) Νεόφυτος ἐγένετο Σερρῶν ἀπὸ Φαναριοφερσάλων· νῦν ποιμαίνει τὴν ἐπαρχίαν Λαρίσσης.

26) Ὁ (ἐκ Ταταούλων) Φιλόθεος, ὁ σοφὸς ἡμῶν θεολόγος, εἶναι νῦν Νικομηδείας.

27) Ὁ (ἐκ Βυζαντίου) Γρηγόριος Β' ἐγένετο Σερρῶν ἀπὸ Χίου, εἶτα δὲ Ἡρακλείας.

28) Ὁ (ἐξ Ἡπείρου) Ναθαναὴλ εἶναι νῦν Προύσης.

29) Ὁ (ἐκ Μαδύτου) Λουκάς εἶναι νῦν Αἴνου.

30) Ὁ (ἐκ Θράκης) Κωνσταντῖνος ἐγένετο Σερρῶν ἀπὸ Μαρωνείας· νῦν ποιμαίνει τὴν ἐπαρχίαν Νικοπόλεως.

31) Ὁ (ἐκ Κρήτης) Γρηγόριος Γ' ἐγένετο Σερρῶν ἀπὸ τιτουλαρίου ἐπισκόπου Μυρέων.

Προκάτοχος τοῦ Θεοφάνους (ἐν ἀρ. 1) ἦτο ὁ Ἰωάσαφ ὅς: „πολλὰ πρότερον βλάβας καὶ δυναστικῶς κατατυραννήσας τοῦ ἐκεῖσε Χριστιανικοῦ πληρώματος τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σερρῶν ἐμισήθη καὶ ἀπεδιώχθη ὡς πλεονέκτης καὶ ἄρπαξ καὶ ἄδικος, καθὰ αἱ περὶ τούτων ἀναφοραὶ διελάμβανον, καὶ ἕτερος ἀντ' αὐτοῦ ἐχειροτονήθη γνήσιος μητροπολίτης Σερρῶν, ὁ νῦν ἱερώτατος κῦρ Θεοφάνης ὑπέριμος καὶ ἔξαρχος πάσης Μακεδονίας νομίμως τε καὶ κανονικῶς κατὰ τὴν τοῦ λαοῦ ἀξίωσιν“, ὡς λέγεται ἐν ἀντιγράφῳ πατριαρχικοῦ (ἐπὶ Ῥαφαήλ) καὶ Συνοδικοῦ γράμματος κειμένῳ ἐν σελ. 6—7 τοῦ κώδικος, ἐπιγεγραμμένῳ: „Ἰσον πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς ἐν ἣ δεικνύνται ἡ καθάρσεις Ἰωάσαφ μητροπολίτου Σερρῶν παρανόμως καὶ ἔξωτερικῶς εἰσπηδήσαντος καὶ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ κῦρ Θεοφάνους ἐν ἔτει Ἱσρίδ' μηνὶ Μαρτίῳ Ἰνδικτιῶνος δ'" (1606). Κατὰ τὸ γράμμα τοῦτο, ὅπερ ὁ κ. Γεδεῶν ἐξέδωκεν ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ κώδικος ἐν τῇ ἐφημερίδι 'Ἀνατολῆ' 1877 σελ. 42 (βρα 'Πατριαρχ. πιν.' σελ. 544) ἐπειδὴ καὶ μετὰ τὴν ἀποδίωξιν: „μηδὴλως μέντοι τοὺς κανόνας εἰδὼς ὁ αὐτὸς Ἰωάσαφ ὡς ἀμαθὴς καὶ ἀγράμματος ἀνέδραμε πρὸς τοὺς ἔξω κρατοῦντας καὶ πολλὰ καταλαλήσας ἡμᾶς τε καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίαν ἅπασαν οὐκ ἔμεινε μέχρι τούτου ὁ ἄθλιος, ἀλλὰ καὶ τὸ πάντων μέγιστον καὶ ὀδυνηρότερον ἐτόλμησεν κ. τ. λ.“, „διὰ τοῦτο γνώμη καὶ διασκέψει κοινῇ ἀρχιερατικῇ καὶ Συνοδικῇ — Ἰωάσαφ τὸν ποτὲ Σερρῶν ἀποφαινόμεθα εἶναι καὶ διαμένειν καθηρημένον καὶ γεγυμνωμένον πάσης ἀρχιερατικῆς ἐνεργείας καὶ τάξεως διὰ πάσης αὐτοῦ τῆς ζωῆς — καὶ πρὸς τούτῳ ἀφωρισμένον

ἀπὸ Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐνὸς τῇ φύσει Θεοῦ, καὶ κατηραμένον καὶ ἀσυγχώρητον — καὶ τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι ὑπόδικον κ. τ. λ.⁶⁶. Ἐν τῷ ἔγγραφῳ: „ὅπερ ὀφείλει ἀνεμινώσκεσθαι εἰς ἐπήκοον παντὸς τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἀγίαν ἡμέραν τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς ἀνάμνησιν τοῦ πράγματος καὶ σωφρονισμὸν τῶν ἀτακτούντων“ ὑπογεγραμμένοι ἦσαν κατὰ τὸν κώδικα, μετὰ τὸ διὰ τιμιωτάτης χειρὸς τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου: „ἐν μηνὶ Μαρτίῳ Ἰνδικτιῶνος δ’“, οἶδε: „ὁ Ἐφέσου Σωφρόνιος, ὁ Ἡρακλείας Διονύσιος, ὁ Καλκηδόνος Τιμόθεος, ὁ Κορίνθου Γρηγόριος, ὁ Ἀδριανουπόλεως Ἀνθιμος, ὁ Μεσημβρίας Χριστοφόρος, ὁ Μυρέων Ματθαῖος, ὁ Ἐπάκτου καὶ Ἄρτης Γαβριήλ, ὁ Βεροίας Παῖσιος, ὁ Προύσης Ἰωάσαφ, ὁ Ἀγγιᾶλου Ἀθανάσιος, ὁ Ἀθηναίων Ἀνθιμος, ὁ Τουρνόβου Ἱερεμίας, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Τιμόθεος, ὁ Χριστιανουπόλεως Συμεών, ὁ Φιλίππων Παρθένιος, ὁ Δράμας Ἀθανάσιος, ὁ Σοφίας Συμεών, ὁ Μιτυλήνης Σωφρόνιος, ὁ Βάρνης Ματθαῖος, ὁ Μελενίκου Σωφρόνιος, ὁ Νευροκοπίου Ἀνανίας, ὁ Σηλυβρίας Θεοφάνης, ὁ Προικοννήσου Κλήμης, ὁ Προραδοβιζίου Κλήμης, ὁ Μέγας οἰκονόμος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὁ Μέγας σακελλάριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Καισαρείας, Ἰεραξ Μέγας λογοθέτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ παναγιωτάτου Ἱεροσολύμων Σωφρονίου, Γαβραῆς Μέγας σκευοφύλαξ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Νικομηδείας Γερμανοῦ, Γεώργιος Μέγας ρήτωρ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Θηβῶν Ἰωάσαφ καὶ Γένου καὶ Χώρας Μακαρίου, Μιχαὴλ λογοθέτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἔχων καὶ τὴν γνώμην τῶν πανιερωτάτων ἀρχιερέων τοῦ Λαρίσσης κυροῦ Λεοντίου καὶ τοῦ Φιλιππουπόλεως κυροῦ Δανιήλ“.

Περὶ ἐνίων τούτων ἔχω νὰ εἶπω τὰ ἑξῆς: 1) ἡ μητρόπολις Φιλίππων μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως ἠνώθη ἔπειτα τῇ μητροπόλει Δράμας, πρῶτον δὲ ἐπίσκοπον „Φιλίππων καὶ Δράμας“ ἀναφέρει ὁ Le Quien II σελ. 69 ἔτει 1720 τὸν Γεράσιμον (βρα καὶ Tafel, 'de Thessalon.' σελ. 66 καὶ 71) ἐν τῷ κώδικι τῶν Σεργῶν ἐν σελ. 28, πίν. VII 19, ὑπογράφεται „ἔτει ξρξζ' (1619): „ὁ Φιλίππων καὶ Δράμας Κλήμης μητροπολίτης“. 2) ἡ μητρόπολις Νευροκοπίου ἠνώθη μετὰ τῆς τῶν Ζιχνῶν ἐπὶ πατριάρχου Ἰωαννικίου Β' ἔτει 1655 κατὰ Γεδεών σελ. 584, ἀμφότεραι δὲ πάλιν ἠνώθησαν τῇ μητροπόλει Φιλίππων καὶ Δράμας ἐπὶ Διονυσίου τοῦ Γ' ἔτει 1663, Γεδ. σελ. 590· ἀνασυνέστησε τὴν τοῦ Νευροκοπίου ὁ παναγιώτατος οἰκουμενικὸς πατριάρχης πρῶτον Κωνσταντινουπόλεως κ. Ἰωακείμ Γ' ἔτει 1882· 3) ἀπὸ τοῦ „Προραδοβιζίου“ ὁ κ. Φιλόθεος προτείνει ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Ἀνατολῆς σελ. 387 τὴν ἀνάγνωσιν „πρῶτην“ ἢ „πρόεδρος Ῥαδοβιζίου“ ἡ μητρόπολις ἐξέλιπεν ὕστερον, ὡς καὶ ἡ 4) τῆς Χριστιανουπόλεως, ἥτις ἄνευ ὀνόματος τοῦ κατόχου μνημονεύεται „ἔτει

αψυθ^α“ καὶ ἐν σελ. 393 τοῦ κώδικος, ἐν ἀντιγράφῳ πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Σεραφείμ (Γεδ. σελ. 649—653, ἐνθα δὲν μνημονεύεται ἡ πράξις), δι’ ἧς ἀκυροῦται ἢ τοῖς Συναῖταις γενομένη πώλησις τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου, πλησίον τῆς ἁγίας Δοχειανῆς (ἐν τῷ παλαιῷ νοσοκομείῳ· ὄρα ἐν κεφ. Α’, β’ Π 21), οἵτινες Συναῖται εἶχον ἐν Σέρραις καὶ μετόχιον ἐν ᾧ τόπῳ νῦν κεῖται τὸ νέον παρθεναγωγεῖον (πίν. I 63)· 5) Ἰεραξ ὁ Μέγας λογοθέτης εἶναι καὶ ἄλλοθεν γνωστὸς (‘Turcogr.’ σελ. 332, Κ. Σάδα ‘Νεοελληνικῆς φιλολογίας’, ἐν Ἀθήναις 1868, σελ. 202) καὶ ἐκ τοῦ „ἐμμέτρον χρονικοῦ“ τοῦ ἐκδεδομένου ὑπὸ τοῦ κ. Σάδα ἐν τῇ ‘Μεσαιωνικῇ βιβλιοθήκῃ’ σελ. 245—268.

γ’) Ἀρχαιότερος τοῦ Ἰωάσαφ εἶναι ὁ παρὰ τῷ Le Quien λείπων Γεννάδιος, ὃν εὔρομεν καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, κεφ. Α’, β’ Π 2· μνεία αὐτοῦ δὲν γίνεται ἐν τῷ κώδικι, ἀλλ’ ἐν τῷ προοιμίῳ χειρογράφου Ἀκολουθίας εἰς τοὺς ἁγίους Θεοδώρους, ἣν παρερριμμένην εὐρῶν ἐν τῷ ναΐδιῳ Μαρίας τῆς Ὁδηγητρίας κατέβηκα ἐν τῷ ἀρχαίῳ τῆς μητροπόλεως:

„Ἀρχὴ σὺν θείᾳ παλάμῃ τῆς Ἀκολουθίας τῶν ἁγίων μεγάλων μαρτύρων καὶ θανατουργῶν Θεοδώρων Τήρωνος καὶ Στρατηλάτου τῶν ἑορταζομένων λαμπρῶς ἐν τῷ περιφῆμῳ καὶ ἁγίῳ αὐτῶν ναῷ τῇ ἁγιωτάτῃ μητροπόλει Σερρῶν τῆς Μακεδονίας ἐν τῷ α^ῷ Σαββάτῳ τῆς Καθαρᾶς πρώτης ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς· ἣτις συνεκροτήθη καὶ συνετέθη ζέσει τῇ εἰς αὐτοὺς τοῦ πανιερωτάτου καὶ λογιωτάτου μητροπολίτου Σερρῶν κυρίου Γενναδίου μετὰ πατριαρχικῆς βουλήσεως καὶ Συνοδικῆς διαγνώσεως, καὶ ἐκ δευτέρου αὐτὸς πάλιν ἀνεκαινίσθη ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Σερρῶν κυροῦ Θεοφάνους, ἐκ τρίτου δὲ πάλιν ἀντεγράφη ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου κυροῦ Στεφάνου· τανῦν κατεστρώθη καὶ ἀντεγράφη δεξιῶς καὶ παγκάλως, συνεδέθη ἐπιμελείᾳ, δαπάνῃ καὶ θείῳ ζήλῳ τοῦ πανιερωτάτου, σεβασμιωτάτου καὶ θεοπροβλήτου μητροπολίτου, ἡμῶν δὲ αὐθεντοῦ καὶ δεσπότης κυρίου κυρίου Ἰωαννικίου τοῦ ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης Μακεδονίας, οὗ τῆς πανιερωτότητος μέμνησθε οἱ ἀναγινώσκοντες¹⁾.....κατὰ τὸ χλιοστὸν ἑπτακοσιοστὸν πεντηκοστὸν πέμπτον σωτήριον ἔτος ἐν μηνί²⁾.....“.

Περὶ τοῦ Γενναδίου τούτου οὐδὲν ἐγὼ γινώσκω γεγραμμένον πον, πλὴν τῶν εἰρημένων· ἐκ τοῦ χειρογράφου ὡς διαφέροντα τῶν ἐν τῇ συνήθει εἰς τοὺς ἁγίους Θεοδώρους ψαλλομένη Ἀκολουθία ἀποσπῶ τάδε:

1) Μετὰ τὴν λέξιν „ἀναγινώσκοντες“ λείποναι στίχοι τινες.

2) Λείποναι τινὰ ἐν τέλει.

Κοντάκιον.

ἦχος πλάγιος δ. Τῆ ὑπερμάχῳ.

Σερρῶν προμάχοις προσανδῶ τὰ χαριστήρια
τοῖς Θεοδώροις τοῖς κοινοῖς καὶ τῷ ὀνόματι
σὺν τῷ αἵματι, τῷ Τήρωνι, Στρατηλάτῃ.
Ἄλλ' ὡς ἔχοντες τὴν δόξαν ἀτελεύτητον
ἐκ κινδύνων τηρεῖτε Μακεδόνας τε,
ἵνα κράζωμεν ὑμῖν, χαῖρε ξεῦγος πανάγιον.

Ὁ Οἶκος ἀμφοτέρων.

Ἄυλος ταγματάρχης οὐρανόθεν ἐπέμφθη
εἰπεῖν τοῖς Θεοδώροις τὸ χαῖρε
καὶ τοῖς ἀμαραντίνοις αὐτοὺς στεφανώσασθαι
τοῖς φωτεινοῖς στέφεσι. Καὶ ἄνθρωποι ἐξέστησαν
πρὸς αὐτοὺς τοιαῦτα.

Χαίρετε μάρτυρες ἀθλοφόροι· χαίρετε πύκται τροπαιοφόροι. Χαίρετε
τῆς πίστεως θειοὶ ἀδάμαντες· χαίρετε δι' οὓς στηριζόμεθα ἅπαντες.
Χαῖρε Τήρων τοῦ τυράννου στηλιτευτά· χαῖρε Στρατηλάτα τοῦ Βελίार
φρονευντά. Χαῖρε ὅτι ἐγένου νέου μάρτυρος ἕδρα· χαῖρε δὲ σὺ κάκεινος
ἐνθα λύπη ἀπέδρα. Χαῖρε μονὰς ψυχῶν ἐν δυάδι· χαῖρε δυὰς χρω-
τῶν ἐν μονάδι. Χαίρετε Μακεδονίας πάσης ὑπέρμαχοι· χαῖρε ξεῦγος
πανάγιον.

Στίχοι εἰς Τήρωνα.

Τροφή κολύβων ἐστὶν ἡ Τήρων πόλιν,
τροφὴν τιθεὶς ἄπρακτον ἡλισγημένην.
Τήρων ὁ δηλῶν ἀντίλεκτον ὀπλίτην
Θεῷ πρόσεισιν ἀρτίκουστος ὀπλίτης.
Τήρων ὁ κλεινὸς δόξα πρώτῳ Σαββάτῳ.

Εἰς Στρατηλάτην.

Νεκρὸν με Θεόδωρον ἢ πατρίδς δέχου.
Ὅν ζῶν¹⁾ πλουτεῖ μαρτύρων πατρίδς πόλις.
Ὅν Θεόδωρος ἀξίαν στρατηλάτης
ὑπῆρξε τιμηθεὶς τοῦ Θεοῦ Στρατηλάτης.
Ὅλβιον ὀργδοάτῃ Θεοδώρου σῶμα κομίσθη.

Ἄλλοι ἀρχιερεῖς ὑπογεγραμμένοι ἐν τῷ κώδικι εἶναι: 1) σελ. 182,
„ἔτει 1707 Ἰουνίῳ 5“, πίν. VII 18: „ὁ Ξάνθης μητροπολίτης
Συμεῶν“· 2) σελ. 361, „ἔτει 1814 Ἀπριλίῳ 28“, πίν. VII 20: „ὁ
Δράμας Παρθένιος“· 3) σελ. 361, πίν. VII 21: „ὁ Μελενίκου

1) Γραπτέον Ἰωσφ δξῶν (Sprofs) ἀντὶ τοῦ ὄν ζῶν ἢ γοῦν ὄσῶν.

“Ανθιμος“, ίσως ό αυτός τῷ παρὰ τῷ Le Quien II σελ. 95 ἐκ τοῦ ἔτους 1721· 4) σελ. 94, „ἔτει ζβλα' Δεκεμβρίου ιξ'“ (1623), πίν. VII 22: „ό Μελενίκου Γαλακτίων“· 5) σελ. 362, „ἔτει 1815 Ἰανουαρίου 8“, πίν. VII 23: „ό Ἐλευθερουπόλεως Ἰωσήφ“· ἡ Ἐλευθερούπολις ἔκειτο ἐν τῷ πλησίον τοῦ κόλπου τῆς Καβάλλας λιμένι, ὅστις καὶ νῦν καλεῖται κοινῶς „Δευθεραί“, ἔδρα δὲ τοῦ θρόνου εἶναι νῦν τὸ χωρίον Πράβιον, περὶ οὗ ὁ Μελέτιος ἐν τῇ Ἐγεωγραφίᾳ σελ. 393 γράφει: „μεταξὺ τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ τῆς Καβάλλας εἶναι ἡ Πραύιστα ἥτις καὶ Πραυί λέγεται, κομόπολις ταυτῶν“· ὁ κ. Γεδεών Ἐπατρ. πιν. σελ. 546 μνημονεύει πρᾶξιν τοῦ Νεοφύτου ἔτει 1608 καθ' ἣν τὰ χωρία Πράβιον καὶ Αἰκισιάνη ὑπήχθησαν τῇ μητροπόλει Φιλίππων, ὅθεν δῆλη γίνεται ἡ ἐρήμωσις τοῦ θρόνου Ἐλευθερουπόλεως ἀνασυσταθέντος κατόπιν ἔτει 1766 ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Σαμουήλ κατὰ τὸν κ. Γεδεών σελ. 659.

Πλὴν τῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθέντων ἀντιγράφων τῶν ἐπιστολῶν τῶν πατριαρχῶν Ῥαφαήλ καὶ Σεραφεῖμ ἐν τῷ κώδικι φέρονται ἀντίγραφα ἐπιστολῶν: 1) τοῦ Μητροφάνους σελ. 9, „κατὰ τὸ ζπη“ ἔτος μηνὶ Ἰανουαρίῳ Ἰνδικτιῶνος η'“ (1580): „ἴσον πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς ὅτι ἔξεστιν εἰς γάμον κοινωνίαν ἐλθεῖν τοὺς ὑφ' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀναδόχου βαπτισθέντας“, ἐκδοδομένης ὑπὸ τοῦ κ. Γεδεών ἐν ταῖς Ἐκκλησιαστικαῖς διατάξεσι“, τόμ. Α' σελ. 34 (Ἐπατρ. πιν. σελ. 523): ἐν τῷ ἔγγράφῳ, ἐν ᾧ λέγεται καὶ ὅτι ἠρωτήθη: „καὶ ὁ τιμωτάτος Μέγας λογοθέτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας κδρ Ἰεραξ, ἀνὴρ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν περὶ τούτων γνώσιν πεπειραμένος ὡς ἄριστα“, ὑποσημειωμένοι εἶναι καί: „ὁ Τραπεζουπόλεως Νικάνωρ“ καί: „ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μηδείας Παρθένιος“, ὧν οἱ θρόνοι ἐξέλιπον ὕστερον, πρὸς δὲ καὶ οἱ: „Κυζίκου Ἀχιλλίος, Νικαίης Κύριλλος, Χαλκηδόνος Δωρόθεος, Ἀδριανουπόλεως Κλήμης, Φιλιππουπόλεως Θεόκλητος, Ἰμβρου Ἰωακείμ, Ἰωαννίνων Ἰωάσαφ, Διδυμοτείχου Ματθαῖος, ταπεινὸς μητροπολίτης Προύσης Γρηγόριος“· 2) τοῦ Νεοφύτου σελ. 24, ἔνευ ἔτους ἴσον ἐπιστολῆς τῆσδε:

„Νεόφυτος ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμηνικὸς πατριάρχης. Ἱερώτατε μητροπολίτα Σερρών, ὑπέριτε καὶ ἔξαρχε πάσης Μακεδονίας, ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργέ, χάρις εἴη τῇ ἱερότητι καὶ εἰρήνῃ ἀπὸ Θεοῦ. Ἀνηρέχθη ἡμῖν ὅτι ἐν τῷ τῆς ἐπαρχίας σου ὄρει τῷ ἐπονομαζομένῳ Μενικῶ¹⁾ εὐρίσκειται σεβάσμιον μοναστήριον ἐπ' ὀνόματι τιμώμενον τοῦ τιμίου Προφήτου Προδρόμου οὗ τὸν ἀφιερωμένον μῦλλον ἤρπασαν καὶ διακατέχουσιν ἀμετόχως τινὲς τῶν ἐν τῷ χωρίῳ Λάκκου Χριστιανῶν καὶ ἱεροσυλοῦσι προφανῶς· διὸ

1) Ὅρα περὶ τούτου τοῦ τύπου καὶ περὶ τοῦ χωρίου Λάκκου κατωτέρω.

γράφουμεν, ἐρευνήσον τὸ περὶ τούτου ἀκριβῶς, καὶ ὅσοι εἰσὶν οἱ τοιοῦτοι ἄρπαγες, ἄνδρες ἢ γυναῖκες, ἀφορισμένοι ἕστωσαν ἀπὸ Θεοῦ καὶ καταραμένοι καὶ ἀσυγχώρητοι καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτοι καὶ ἔξω τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ παρ' οὐδενὸς ἐκκλησιαζόμενοι οὔτε μὴ (μὴν?) ἀγιαζόμενοι καὶ συναναστρεφόμενοι, ἐν ἀργία, καὶ ἀφορισμένοι ἕως οὗ ἀποστῶσι τοῦ ἀφιερωμένου μύλου, ὀφειλόντων καὶ τῶν γινωσκόντων τὰ περὶ τούτου ἀληθῆ μαρτυρῆσαι ἀφιλοπροσώπως μετὰ βάρους ἀλύτου ἀφορισμοῦ. Οὕτω φρόντισον ἵνα καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις εἴη μετὰ τῆς σῆς ἱερότητος“. Νεόφυτος εἶναι ὁ πατριαρχεύσας ἔτεσι 1602—1603 καὶ 1607—1612 (Γεθ. σελ. 542 καὶ 545), ὡς ἐξάγεται ἐκ πρακτικοῦ τῆς „κε' Ὀκτωβρίου Ἱεριθ“ (1611) ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι τοῦ κώδικος καθ' ὃ ὁ μὲν μύλος ἀφείθη τοῖς Λακκιώταις, οὗτοι δὲ ἔστερξαν καὶ ἐν ὀνόματι τῶν ἐπιγόνων εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα: „τὰ ἔξῃς τρία ζητήματα, τὸ ἓνα νὰ μὴ σφάζουν εἰς ταῖς τρύπαις ὅπου ὑπάρχει τὸ νερὸ εἰς τὸ μοναστήρι, τὸ δεύτερον ὅταν ἦναι χασουερία (ἐλλειψις ὕδατος) νὰ ἀφίνουσι τὸ νερὸν νὰ ἀλέθῃ ὁ μύλος τοῦ μοναστηρίου μίαν ἑβδομάδα καὶ ἄλλη αὐτοί, τουτέστι ἀραδικῶς (κατὰ τάξιν, σειρᾶν), τὸ τρίτον δὲ ἂν λάχῃ καὶ κοπῇ ἡ ὁδὸς τοῦ νεροῦ ὅπου ἀλέθει ὁ μύλος τοῦ μοναστηρίου νὰ ἀλέθωσιν εἰς αὐτὸν τὸν φηθέντα μύλον τοῦ μοναστηρίου ὅσον κάνει ἀνάγκη διὰ τὸ μοναστήριον δίχως ἀλεστικά“.

II) Τὰ λοιπὰ τοῦ κώδικος ἔγγραφα τὰ πλεῖστα ἀναφέρονται, ὡς εἰκός, εἰς ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις, δίκας, διαζύγια, ἀρραβῶνας, γάμους, προίκας, ἀγροάς, πωλήσεις, διαθήκας, ἐξοφλήσεις χρεῶν καὶ παρόμοια, ὀλίγα δὲ εἶναι τὰ ἱστορικώτερα καὶ δημοσιώτερα, οἷα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου καὶ εἰς ἄλλων μοναστηρίων μετόχια ἢ κτήματα Σερραϊκὰ καὶ εἰς τὸ σχολεῖον καὶ νοσοκομεῖον τῆς πόλεως.

1) Ἀρχαιότατον πάντων εἶναι σελ. 30 τό: „ἴσον τῆς ὁμολογίας τῶν καλογήρων, μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ἰε' ἔτους Ἱξϛ'“ (1589) ἀρχόμενον: „γνωστῶ ἔστω πάντας ὅτι τὸν καρβασαῖ ὅπου ἔχομεν εἰς τὰ Σέρρας ἐσυμφωνήσαμεν πάντες οἱ εὐρισκόμενοι ἐν τῇ ἡμετέρῃ Λαύρα τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου προηγουμένοι καὶ γέροντες νὰ τὸν πωλήσωμεν καὶ ὅστις ἐκεῖνος εὐρεθῇ καὶ ἀγοράσῃ τον νὰ μὴ δὲν ἔχῃ τινὰς ἀπὸ τὸ μοναστήρι νὰ τὸν πειράξῃ ἢ ἡγούμενος ἢ προηγουμένος ἢ γέροντας κ. τ. λ.“ προηγουμένοι τῆς ἐπὶ τοῦ Ἁγίου ὕρους μονῆς τῆς Λαύρας ἀναφέρονται ἐν τῷ ἔγγράφῳ ὁ Μητροφάνης καὶ ὁ Διονύσιος.

2) Κατὰ ἔγγραφον ἐν σελ. 141—144 ἔτει 1650 ἡ μονὴ τοῦ Προδρόμου ὑποβεβλημένη εἰς χρεὴ „ἀπὸ τῶν καιρῶν τὰ συμβάντα“ ἐκινδύνευε νὰ ἀφανισθῇ αὐτῇ τε καὶ τὸ μνημόσυνον τῶν κτητόρων, ὅτε: „ὁ μητροπολίτης Σερρῶν Δανιήλ, οἱ τιμιώτατοι κληρικοί, οἱ εὐγενέστατοι ἄρχοντες καὶ οἱ λοιποὶ προεστοὶ τῆς πόλεως ἔβαλαν βουλὴν

ἀγαθὴν διὰ τὴν στειρώσειν τῆς μονῆς“ καὶ εὖρον τρόπους πρὸς ἀπόσβεσιν τῶν χρεῶν.

3) Περὶ τοῦ σχολείου τῶν Σερρῶν¹⁾ εἶδομεν ἀνωτέρω ὅσα γράφει ὁ μητροπολίτης Γαβριὴλ ἔτει 1735. Ἐν σελ. 19 τοῦ κώδικος ὑπογράφεται τις: „Γεώργιος καὶ διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου“ ἐν σελ. 287 μνημονεύεται τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς σχολῆς ἀνερχόμενον ἔτει 1785 εἰς γροῦσια 4500· ἡ σχολὴ εἰργάζετο κατὰ τὰ ἔτη 1753—1780, τοῦ διδασκάλου λαμβάνοντος τὸν μισθὸν ἐκ τοῦ τόκου κεφαλαίου γροσίων 2000, κατὰ δὲ τὰ ἔτη 1780—1785 ἦτο κεκλεισμένη. Ἐν σελ. 319 ἔτει 1787: „προτάσει τοῦ ἔλλογιμωτάτου διδασκάλου κυρίου Θεοδώρου“ καθίστανται ὑπὲρ τοῦ „Ἑλληνικοῦ σχολείου“ „ἐπίτροποι καθολικοὶ ὅπως φροντίζωσιν ὑπὲρ τῆς καλῆς αὐτοῦ συστάσεως καὶ συνάξοντες τὸν διωρισμένον τοῦ διδασκάλου μισθόν, ὅς ἐστι τό γε νῦν ἔχον τριακόσια γροῦσια, νὰ ἐγγειρίξωσιν αὐτὸν τῇ Αὐτοῦ ἔλλογιμότητι ἐν τοῖς διωρισμένοις καιροῖς“.

4) Τὸ νοσοκομεῖον, ὅπερ „ξενοδοχεῖον“ ὀνομάζεται, ἰδρύθη κατὰ τὴν σελ. 297 ἔτει 1795 ἐπὶ τοῦ μητροπολίτου Κωνσταντίου ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὸν τῆς ἁγίας Δοχειαυῆς (κεφ. Α', β' Π 21), ὁ δὲ Κανονισμὸς αὐτοῦ ἐπεκυρώθη ἔτει 1796.

5) Κατὰ τὴν σελ. 49: „κατὰ ἔτους 1614 ἐξοικονομήθη ὑπὸ τοῦ ἡγεμονοῦ καὶ ἡ πολιτεία τῆς ἀριωτάτης μητροπόλεως Σερρῶν κατέμπροσθεν τοῦ πανιεροτάτου μητροπολίτου ἡμῶν δὲ ἀθροιστικῶς καὶ δεσπότην κυρίου Δαμασκηνοῦ καὶ τῶν τιμιωτάτων κληρικῶν καὶ εὐλαβεστάτων ἱερέων καὶ τῶν χρυσιωτάτων ἀρχόντων καὶ μεγίστης Συνόδου γενομένης μικρὴ τε καὶ μεγάλη μετὰ ὀλοοῦν (ὄλων) τὴν βουλὴν ἐδιάλεξαν καὶ ἐψήφισαν δώδεκα ἀνθρώπους δικαίους καὶ καλοὺς καὶ ἐνάρετους καὶ τὸν Θεὸν φοβούμενοι καὶ εὐγαλαὶ ἀπὸ πάσα βουφῆτι (συντεχνία) ἕνα ἄνθρωπον τὸν πλέον δικαιοῦτερον καὶ καλλήτερον καὶ ἐνάρετον καὶ ἐβαλάν τους μετὰ Θεὸν καὶ μετὰ ψυχὴν τους νὰ διακρίνουσι καὶ νὰ διατηροῦν τὰ κοινὰ ἔξοδα τοῦ κάστρου καὶ τῆς πολιτείας τῶν Σερρῶν, μετὰ βάρους ἀλύτου ἀφωρισμοῦ νὰ δίχουν τὰ βάρη καὶ τὰ ἔξοδα εἰς τοὺς Χριστιανοὺς πάσα ἐνοῦ (ἐνός) κατὰ τὴν δυνάμειν του καὶ ἐγγενεῖ ἀφωρισμὸς μετὰ ὁμοφορίου καὶ μετὰ πετραχίλου (περιτραχηλίου) νὰ μὴ ἐντραποῦν οὔτε πλούσιον οὔτε πτωχόν, μόνον ὅτι γενέσι (ἐπιγενέσῃ) ὁ Θεὸς εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν οὕτως νὰ δίξωσιν (δίψωσιν) πάσα Χριστιανοῦ καὶ ἕκαμαν πρῶτον ἀπὸ τοὺς δώδεκα κ. τ. λ.“.

1) Διδάσκαλον αὐτοῦ Ἀναστάσιον Πάπαν ἔτει 1740 ἀναφέρει ὁ κ. Μ. Παρνακίης ἐν τῷ 'Σχεδιάσματι' (Κωνσταντ. 1867), σελ. 52.

6) Περιέργον ὡς πρὸς τε τὸ πρῶγμα καὶ τὴν λέξιν εἶναι τὸ ἐν σελ. 53 ἔγγραφο: „ἔτους ‚ζρκγ‘ (1615) ἐσυνάχθησαν ἅπαν τὸ πλῆθος τὸν Σερρῶν μικροί τε καὶ μεγάλοι εἰς τὰς δύο τοῦ Μαρτίου ἱερεῖς καὶ κληρικοὶ καὶ οἱ ἄρχοντες καὶ ἐκάμασιν μίαν βουλήν καὶ ἐκάμασιν μέτρον τοῦ κρασίου ἢ ὀκτὼ νὰ εἶναι τετρακόσια δράμια, τὸν κρονδίον νὰ εἶναι δύο ὀκάδες καὶ ὀκτακόσια δράμια καὶ ὁ χαλκὸς νὰ εἶναι τέσσαρες ὀκάδες, ἀχ’ δράμια καὶ τὸ μέτρον νὰ εἶναι ὀκτὼ ὀκάδες οὔτε παρὰνῶ οὔτε παρακάτω· καὶ οὗτος (οὔτως) ὅποιος πούλησει παρακάτω ἤγουν ξήμι [كسك], ἔξικ’] ἢ ὅποιος κάμει μεγαλύτερον κατερούδα νὰ παιδεύεται ὁ κρενθῆρας καὶ ὁ νικοκύρης Ἐκκλησιαστικὸς καὶ ἔξωτερικὸς (πολιτικῶς) καὶ ὅποιον εὗρουν νὰ πούλῃ ξήμι νὰ τὸν φέρουν εἰς τὴν μητροπόλιν καὶ νὰ τὸν εὐγάνουν ἔξω τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ ἔστο ἀπὸ τὴν σήμερον ὁ πτέστης ἀφορησμένος καὶ ἀσυγχώρητος· ἤγουν ὄρησαν οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ ἄρχοντες νὰ πουλιέται ἢ κατερούλα ἤγουν ἢ ὀκτὼ δύο ἄσπρα“.

III) Ὅσφικια μνημονεύονται τὰ ἑξῆς:

- α) „ἄρχων τοῦ παργαρίου“ σελ. 60.
- β) „βηματάρης“ σελ. 4.
- γ) „δεμέστιχος“ σελ. 12, ἢ „δομέστιχος“ σελ. 175.
- δ) „δικαιοφύλαξ“ σελ. 4.
- ε) „Μέγας διοικητής“ σελ. 100.
- ς) „ἐκκλησιαρχής“ σελ. 26 („Μέγας“ καὶ „ἄγιος“ σελ. 151).
- ζ) „Μέγας κανστρίσιος“ σελ. 39 („ἄγιος“ σελ. 151).
- η) „λαμπαδάριος“ σελ. 22 (ἄγιος“ σελ. 151).
- θ) „λογοθέτης“ σελ. 3.
- ι) „Μεγαρήτωρ Σερρῶν“ σελ. 32 („δήτορας Σερρῶν“ σελ. 39).
- ια) „νομοφύλαξ“ σελ. 245.
- ιβ) „νοτάριος“ σελ. 22.
- ιγ) „πρωτέκδικος“ σελ. 30.
- ιδ) „πρωτοαποστειλάριος“ σελ. 3.
- ιε) „πρωτόγερος“ σελ. 3.
- ισ) „πρωτονοτάριος“ σελ. 4.
- ις) „ῥεφενεδάριος“ σελ. 16 („ῥεφενδιάριος“ σελ. 26, „ῥεφεν-δάριος“ σελ. 98).
- ιη) „σακελλάριος“ σελ. 39.
- ιθ) „σακελλίου“ σελ. 11.
- κ) „ὁ ἐπὶ τῶν σεκρέτων“ σελ. 245.
- κα) „σκενοφύλαξ“ σελ. 11.
- κβ) „ὑπομινθήσκων“ σελ. 3.
- κγ) „ὑπομνηματογράφων“ σελ. 3.
- κδ) „χαροφύλαξ“ σελ. 11 („τοῦ χαροφύλα“ σελ. 22).

Ἐν σελ. 175, „ἔτει ,αψς' Μαῖου γ' Κυριακῇ τῆς Πεντηκοστῆς“ ὁ μητροπολίτης Στέφανος ἀπονέμει κληρικοῖς καὶ ἱερεῦσι τὰ ὄφφικια, ἐκείνοις τὰ γ', η', θ', ις', ιζ' (ῥεφεντάριος) κα', κγ' καὶ τὰ:

κε') „ἄρχων τοῦ μοναστηρίου“.

κς') „ἄρχων τῶν Φώτων“.

κζ') „ὁ ἐπὶ τῶν γονάτων“.

κη') „διδάσκαλος τοῦ Ψαλτηρίου“ (Σιδεράκης τοῦνομα).

κθ') „ὁ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς καταστάσεως“.

λ') „πριμικήριος“.

λα') „ταυλάριος“ (tabularius)· ἱερεῦσι δὲ τὰ β', ζ', ιη', ιθ' (σα-κελλίων) καὶ τὰ:

λβ') „ἄρχων τοῦ ἀντιμινσίου“.

λγ') „δευτερεύων τῶν ἱερέων“.

λδ') „διδάσκαλος τοῦ Ἀποστόλου“ (Παπαπαρίσης).

λε') „διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου“ (Παπαμάρκος).

λς') „ἱερομνήμων“.

λζ') „πρωτόπαπας“.

Ἐν σελ. 25 οἱ νῦν λεγόμενοι „πρόκριτοι“ (τῶν ἐνοριῶν) ὀνομάζονται: „οἱ καλλιστεύοντες τοῦ μαχαλά“.

IV) Θεσεις ἐν τῇ πόλει καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς ὀλίγαι μνημονεύονται ἰδίοις ὀνόμασι ἐν τε τοῖς χρυσοβούλλοις καὶ ἐν τῷ κώδικι, συνήθως δὲ δηλοῦνται τοῖς ὀνόμασι προσώπων: χρυσοβ. σελ. 216 καὶ 218: „οἰκοτόπια πλησίον τοῦ Συναδηνοῦ“ (ὄπερ ὄνομα ἀπειράκις κεῖται ἐν τῷ κώδικι)· „ἕτερον οἶκημα πλησίον τῆς Βούτζης“· „ἕτερον οἶκημα πλησίον τοῦ Ἱερομνήμονος“· „ἕτερος μύλων μονόφθαλμος πλησίον τοῦ Σταυρακοπούλου“· „ἕτερον ἀμπέλιον πλησίον τοῦ γεροντίτζη τῆς Πέτρας“, ὅστις ἄκοντά με ἀναμυνήσκει τὸ Τουρκικὸν „Φεκρὸ τὰς“, ἦτοι διαλογισμοῦ λίθον, τὸν κείμενον ἀνατολικῶς οὐ μακρὰν τῶν μανσωλείων τῶν κατακτητῶν (πίν. I 61)· πλησίον τῆς πέτρας ταύτης πρὸ ὀλίγων ἔτι ἑτῶν ἐβυθίζοντο εἰς σκέψεις οἱ γέροντες καθήμενοι ἐπὶ τοίχον τινὸς τοῦ ἐκεῖ Τουρκικοῦ νεκροταφείου σκιαζομένου ὑπὸ δένδρων καὶ περικυκλωμένον ὑπὸ βάτων καὶ ἀκαληφῶν· τί δὲ σημαίνει τὸ ἐν σελ. 213 „φουτοναρεῖον“ ἀγνοῶ. Κώδ. σελ. 11: „τὸ μαγκιπίον εἰς τὴν Φαρομέσην“, σελ. 27: „τὸ μαγκιπίον ὅπου εἶναι εἰς τὴν Φαρομέσι“, σελ. 112, ἔτει 1647: „φοῦρνος εἰς τὴν ἐνορίαν τῶν ἀγίων Θεοδώρων ἀντικρὺ τοῦ ἄλλου φοῦρνον τῆς Φαρομέσης“ καὶ σελ. 212: „τὰ μούλκια τῶν ἀγίων Θεοδώρων πλησίον τῆς Φαρομέσης“· εἶναι τὸ καὶ νῦν ἰχθυοπωλεῖον, Τουρκιστὶ λεγόμενον Μπαλουὺκ-παζάρ (κοινῶς ψαροπάζαρο).

V) Ἐκ τῶν ἀπειραρίθμων καὶ ποικίλων κυρίων ὀνομάτων τῶν ἐν τῷ κώδικι σταχυολογῶ τὰ ἑξῆς:

Ἡ Ἀβραμπακίνα σελ. 38, ὁ Ἀβραμπακίς 40 (ἀνωτέρω ἐν κεφ. Α', β' V εὔρομὲν τὸ Ἀβραμπακίνα, ἢ τοῦ Ἀβραμπακίη)· ἡ Ἀγγελίνα 4 (καὶ νῦν ἐν χορήσει)· ὁ Ἀμαριανὸς 11· ἡ Ἀμύρισσα 3· ἡ Ἀνδριανὴ 17 καὶ ὁ Ἀνδριανὸς 3· ὁ Ἀργυρὸς 29 (νῦν Ἀργυρίος)· ἡ Ἀρχόντω 61· ἡ Ἀσημίνα 3 (καὶ νῦν)· ἡ Ἀφέντρα 285 καὶ ἡ Ἀφέντρο 17. — ὁ Βασιλικὸς 138 (νῦν ἡ Βασιλικὴ καὶ ἐν Θράκῃ Βασιλικῶ)· ὁ Βεργῆς 63· ὁ Βουλτζιάνος 32 καὶ ὁ Βούλτζιος 4 (ὁ Βυζαντιανὸς Βούρτζης?). — ὁ Γαλακτίων 32· ὁ Γεράκις 49 (καὶ νῦν)· ὁ Γραμμένος 3 (καὶ νῦν)· — ὁ Δημούδης 27· ἡ Δούκαινα 108 (καὶ νῦν ἐν Θράκῃ καὶ Δουκαινιῶ)· — ὁ Ζαγόρης 11· ὁ Ζάχαρις 3· ὁ Ζγουρομάλλις (οὐλόθρηξ) 3· ὁ Ζροῦρος 13 (νῦν Ζγουρός). — ἡ Θεονύμφη 342· ἡ Θωμάη 25 (καὶ νῦν). — ὁ Ἰωάννος 3 (Γιάννος 13). — ὁ Κακούνας 30· ὁ Κανακούδης 19· ἡ Καντακουζηνὴ 213 (νῦν Κουζηνὴ)· ὁ Κάσπακας 15· ἡ Κατούδα 37 (νῦν Κάτω, Αἰκατερίνη)· ἡ Κομνηνὴ 48 καὶ ὁ Κομνηνὸς 46· ὁ Κορτζῆς 19 (νῦν Κουρτζῆς)· ὁ Κοῦζος 13 (καὶ νῦν)· ἡ Κουρτέσα 4· ὁ Κοῦτζος 31· ἡ Κυριακοῦ 4 (νῦν Κυριακῶ καὶ Κυριάκα)· ὁ Κύρκος 21 (καὶ νῦν). — ὁ Λάλο(ς) 3 (καὶ νῦν)· ἡ Λάμπο 20 καὶ ὁ Λάμπος 21 (καὶ νῦν, ὁ Χαράλαμπος)· ἡ Λασκαρίνα 65· ὁ Λεοντάρης 122· ὁ Ληξικὸς 12· ὁ Λίκογλης 1. — ὁ Μαλάκις 3· ὁ Μάλτζιος 14· ὁ Μαμάρις 23· ὁ Μανακοβίης 19· ἡ Μαργαρόνα 20 (καὶ νῦν)· ὁ Μέξης 19· ὁ Μέρκος 13 (καὶ νῦν, ὁ Μερχοῦριος?)· ὁ Μητροφάνης 12· ὁ Μισὸς 21· ὁ Μομίνας 31· ἡ Μονομάχο 65 καὶ ὁ Μονομάχος 46· ἡ Μόσχο 37 (καὶ νῦν)· ἡ Μπαλάσω 177 (καὶ νῦν)· ὁ Μπαξιαβοῦ 18· ὁ Μπατζίκος 4· ἡ Μπερίνα 108 (καὶ νῦν, ἡ Πηγῆ?)· ἡ Μποξή 4· ὁ Μποξήκις 17· ἡ Μπουχαρὶ 173 (νῦν Μπουχουρη ἐν Θράκῃ). — ὁ Νέστορις 19. — ἡ Παναγιωτοῦ 32· ὁ Πάντος 18 (καὶ νῦν, ὁ Παντελῆς?)· ὁ (ἐπίκλην) Παργιάμις 40· ὁ Παρούσης 22· ὁ Περίφανος 29· ἡ Πλούμω 59 (καὶ νῦν)· ἡ Πολύζο 4 (καὶ νῦν)· ἡ Πορφύρα 304 (νῦν ὁ Πορφύριος)· ἡ Πουχουρη 120. — ὁ Ρούσσινος 20. — ὁ Σαρατᾶς 22· ὁ Σάσκος 31· ὁ Σίδερις 21 (νῦν Σιδέρης)· ὁ Σινάδης καὶ Σινάδος 49· ὁ (τὸ ἐπίκλην) Σκατῆς 18· ὁ Σολίνος 26· ὁ Σουρτζῆς 15 καὶ Σουρτζουδης 13· ὁ Στάσιος 26 καὶ Στάσις 16 (ὁ Ἀναστάσιος, νῦν Τάσις)· ὁ Στόκος 22· ὁ Σιονμπάρης 23· ὁ Συνάδης 4· ὁ Συνάγκος 27 καὶ Συνάικος (νῦν Σινάκος) καὶ Συνάχος 21. — ὁ Τζούρος 21 (νῦν Ζοῦρος ἐν Θράκῃ)· ὁ Τουφέκις 18· ὁ Τύρων 16. — ἡ Φάκλω 110· ὁ Φαλκόνις 4 (Φάλκων, falco?)· ἡ Φιλιτσιάνα 91· ἡ Φλούρω 89 (νῦν Φλωροῦ ἐν Θράκῃ)· ὁ Φυκλούδης 37. — ὁ Χαρίτος 22· ὁ Χριστοδουλούδης 19 καὶ Χριστούδης πολλὰκις· ἡ Χρυσίνη πολλὰκις (καὶ νῦν). — Ἐν τέλει παρατηρῶ ὅτι πλεῖστα τῶν παρ' ἡμῖν νῦν κατὰ συνήθειαν διὰ τοῦ ἡς γραφομένων ὀνομάτων ὁ κῶδιξ ἔχει διὰ τοῦ ις γεγραμμένα, ὅπως γράφει αὐτὰ καὶ ὁ κ. Χατζιδάκη(ι)ς.

Ἐκ τῶν λέξεων παρατίθημι τὰς ἑξῆς: ἀσχημολογῶ 49. — βαγιονοκόρητα 16 (πίθιοι μεγάλοι, ἐκ τοῦ βαγιόνιον, Σκαρλάτου Βυζαντίου Ἀεξικόν, ἐν λέξει „βαγιόνιον“, καὶ κορήτος ὅπερ σημαίνει σκάφην)· βλησίδιον 4 (τὸ βαλλόμενον(?) τῇ νύμφῃ δῶρον ἢ ἡ προίξ· ὁ Βυζάντιος ἐν λέξει „βλησεῖδι“ γράφει: „ἀναφέρει τὴν λέξιν ὁ Εὐστάθιος Ἰλ. β 380“, ἐν δὲ λέξει „θησαυρὸς“ τάδε: „ἄλλως βιδὸς [βιδίος] ἢ βρεσηδι“, ὡς εἰ παρήκτο ἐκ τοῦ εὐρίσκω· ἐν σελ. 64 τοῦ κώδικος κεῖται „βλεσίδιον“· ἡ βολή 19 (καταβολή χρημάτων). — τὸ δοξάτον 278 (ἡ αἰθουσα, καὶ νῦν). — ξευξεύξαμεν 42 (διεξεύξαμεν)· ἐπανεβάξω 27 (ὑπερτιμῶ)· ἐφευρολογία 179. — ἰσιάζω 26 (ἀρραβωνίζω) καὶ ἰσιασμός πολλαχού. — κάματος τῶν ἄσπρων 28 (ὁ τόκος τῶν χρημάτων)· τὰ κροντήρια 15 καὶ ὁ κρονδίου 53 (μέτρον οἴνου). — λογαριάσις 39. — μαγρίον καὶ μαγκίπειον καὶ μαγκίπιον, πολλαχού, καὶ ὁ μαγκίπας 17 (ὁ ἀρτοποιός, mancipium καὶ mancens, Κοραῆ Ἀτάκτων Ἀ' σελ. 176—178· „μαγκύπιον“ καὶ „μαγκυπικὸν οἶκημα“ ἐν χρυσοβ. σελ. 219 καὶ 216)· μελινους βαγέα 23 (μέλιτος βαγένια)· εἰς τὸ μέσος 40· μεταγνωμῶ 14 (μεταγινώσκω)· ἡ μισοκροντήρια 23· μοφώνω 19 (μέμφομαι? συνοφαντῶ). — τὰ ξιαπατίρια 23 (τὰ ἐκπατήρια? ὁ ληνός). — παριάζω, ἀπαρίασε 50 (παρεῖν, καταλείπειν)· προσηλώματα καὶ προσηλώνω πολλαχού (ἀνατίθημι)· ὁ πυρομάχος πολλαχού (καὶ νῦν, σίδηρος ἢ λίθος πρὸς συγκράτησιν τῶν καιομένων ἀνθρώπων). — τὸ ῥακοχάρωμα πολλαχού (λέβης χαλκοῦς τῆς ῥακῆς)· ἡ ῥήμη τοῦ νεροῦ 72 (ἡ ὁδός). — ὁ στοριστής 17· συβάξω, ἐσυβάστηκαν 56 (ἡρραβωνίσθησαν, νῦν συνιβάξομαι καὶ συνιβαστική ἢ ἀρραβωνιστική ἀλλαγῶ λεγομένη, ἡ μνηστή· ἐκ τοῦ συμβιβάξω ὅπερ ἴσον τῷ ἰσιάζω)· σύμφωνα ψιλὰ πολλαχού (ὁ ἀρραβών). — ψιλοὶ λόγοι 3 (συμφωνία καὶ ἀρραβών). — Ἑλληνίζοντα εἶναι τά: ὁ ἀδελφόπαις 26, λαμπροφανῶς 279, ὁ ὁμόζυγος 47, ὁροφουργῶ 278, ὁ πατρᾷδελφος 158, ἡ ψυχοπαῖς 23 καὶ ἄλλα.

Ἀξία μελέτης λόγῳ τῆς τε προφορᾶς καὶ τοῦ τουισμού καὶ τοῦ τυπικοῦ εἶναι καὶ ἡ νῦν λαλουμένη γλῶσσα ἐν Σέρροις καὶ ἐν τοῖς χωρίοις, μάλιστα ἐν τοῖς πλησίον πρὸς ἀνατολὴν κειμένοις: Βεζνίκω, Ντερβέσιανη, Ντοβίστα, Ζιλί, Σουμπὰς — κινί, Σαρμουσακλ καὶ Τοπόλιανη (ἔρα ἐν κεφ. Γ', β') τοῖς ἐπιλεγόμενοις „Δαρνακίκα“ ἢ „Δαρνακοχώρια“, ὧν οἱ κάτοικοι „Δαρνακήδες“ ἔλαβον ἴσως τὸ ὄνομα ἐκ τῆς ἐν τῇ ὁμίλῳ αὐτῶν συχρῆς χρήσεως τῆς λέξεως „δάρι“, σημαίνουσης καὶ τὸ τώρα (νῦν) καὶ τὸ βρὲ (du) καὶ τὸ ἀμέσως, καὶ τοῦ „νάκα“ (ἔρα κατωτέρω). Παραπέμπων περὶ ἄλλων εἰς ὅσα ἔγραψαν ὁ κ. Ἰ. Πανταζίδης ἐν τῷ Ἀθηνακῶ Φιλίστορι Γ', (1862) σελ. 118—135 καὶ 210—227 καὶ ὁ κ. Ἰ. Τσικό-

πουλος ἐν τῇ 'Μελέτῃ' παρατίθημι ἐγὼ τὸ ἐξῆς βραχὺ ἀνέκδοτον λεξιλόγιόν μου:

Ὁ ἄνοικος (ἀλλαχοῦ ἀνοικίαστος, ἀνενοικίαστος, ungemietet); ἢ ἀστριχτιά (ἢ ἀλλαχοῦ ἀστρακιά, τὰ ἄκρα τῆς ἐξ ὀσφράκων(?), κεράμων κατεσκευασμένης στέργης· ἀτόφνος (αὐτοφνύς, ξύλο ἀτόφνο, τὸ μὴ πεπελεκημένον καὶ „ἦλθε ἀτόφνος“, sans facon)· ἀὔπνητος· ἀφγοῦμαι (ἀφηγοῦμαι). — βλαστημίδι (βλασφημία?)· βοτρῦδι. — εἰσοδεύω (εἰσέροχομαι). — τὸ ζουλάπι, ἢ ζλάπι (τὸ ἕλως λεγόμενον ἄργίμι, ἄργιον ζῶον λάπτον τὸ αἷμα τῶν ἡμέρων ζῴων, οἰονεὶ *ζωόλαψ?, κατὰ τὸν κ. Τσικόπουλον δὲ σελ. 24 τὸ Ἀραβικὸν ζινάπ, σπαρακτικός). — ἢ θράκα (ἀνθρακιά). — καμμύτσα (τὸ καμμύειν)· καταποδιάζω (κατὰ πόδα διώκω· ὄρα τὴν λαμπρὰν τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ H. Gelzer ἐκδοσιν τοῦ ὑπὸ Ἀεουτίου βίου τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, Freiburg 1893, σελ. 5, 8 ἐν ᾧ χωρῶς οἱ κώδικες ἔχουσι καταποδήσας καὶ κατάποδίσας καὶ καταποδιάσας, ὅπερ τελευταῖον εὔρον κείμενον ἐν παλαιῷ τῆς Θεσσαλονίκης ἀντιγράφῳ τοῦ βίου)· τὸ κολόβι (ὑδροβόβιον πτηνόν, ἢ φαλαρίς?)· τὰ κράκωρα ἢ κράχωρα (αἱ ἀκρώρειαι ἢ τὰ ἀκρόχωρα, ὑψηλοὶ καὶ ἔρημοι τόποι). — ἢ λιακατιά (ἢ λιακάτη)· τὸ λιχνητήρι (λικμητήριον). — ἢ μάχνα, ἐν Θράκῃ μάχνα (γαστρικὸς πόνος καὶ ὠδύς, μάχη?)· τὸ μεσοχώρι. — νάκα, ἐδῶ νάκα (δνάκα), ἐκεῖ νάκα· ἵνοματίζω (ἐπάδω, γοητεύω, καλῶ τῷ ὀνόματι). — ὀνειδίζω (καταγελῶ). — ἢ πλακέτα (πλακοῦς)· ἢ πλατάνα, ἐν Θράκῃ πλατύκα (εἶδος ἰχθύος). — ἢ ρουμνίδα (ῥύμη, ἀδιέξοδον μέρος, τὸ Τουρκικὸν Τσικμὰ σοκάκ). — σαρκῶνω (ῥώννυμι τὰς σάρκας)· σπούδα (ἢ σποδός)· σωτηρεύομαι (τὸ ἀλλαχοῦ κυβερνησιῦμαι, τρόπῳ τινὶ ἀναλαμβάνω). — ταχύνεμα (ταχέως ὡς ἄνεμος)· ἢ τρούμπα (ἢ ἀλλαχοῦ τουλούπα, τολύπη)· τὸ τυφάνι (ἄνεμος, Τουρκιστὶ τουφάν?). — τὸ χρυσκάρι (εἶδος ἰχθύος)· τὸ ψαρόχοιρο (ἢ ψόα, τὸ ψοάριον τοῦ χοίρου, jambon). — Συνήθης εἶναι ἢ ἐν τοῖς παρατατικοῖς χρόνοις τῶν ῥημάτων κατάληξις σκα, ἴπλυνεσκα (ἔπλυνον), ἴπλαινεσκα (ἴπλαινα, ὑπήγον, ἐπορευόμην) κ. τ. λ., περίεργος δὲ ὁ ἐν Σέρροις ἰδιάζων σχηματισμὸς τῶν προστακτικῶν ἐγκλίσεων εἰς θοῦς ἀντὶ θητι, κοιμηθοῦς (κοιμήθητι, ἀλλαχοῦ κοιμήσου), νιφθοῦς (νίφθητι, νίψου), κρυφθοῦς (κρύφθητι, κρύψου), ἀλλὰ χαροῦ (χάρητι), οὐχὶ χαροῦς. — Ἄξιαι εἰδικῆς ἀναγραφῆς εἶναι καὶ λέξεις Ἑλληνικαὶ ὅσας μόνου οἱ Βλάχοι διέσωσαν, περπόδι (περιπόδιον, ἢ ξενικὴ κάλτσα), φυρίδα (θυρίς, τὸ παράθυρον) καὶ ἄλλαι.

VII. χειρόγραφα.

1) Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ γυμνασίου φυλάσσεται Καινὴ Διαθήκη („Τετραβάγγελον“) γεγραμμένη ἐπὶ μεμβράνης μικροῦ σχήματος· ἐν τέλει ἐρυθροῖς γραμμασι κεῖνται τάδε:

∴ Οἱ θεηγόροι καὶ κήρυκες τοῦ Λόγου
 Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μέλλων κρίναι πάντας·
 ὡς μισθωταὶ γὰρ καὶ μαθηταὶ καὶ δοῦλοι
 ἐκήρυξαν ὁδὸν εὐθείαν ἀνθρώποις:
 τὴν δὲ μισαρὰν καὶ βδελυκτὴν ἐκείνην
 μὴ λατρεύοντες ὁδὸν πεπλανημένην·
 ὡς σοφοὶ καὶ φήτορες ἔχοντες τόλμην
 ἐκ τοῦ παντοκράτου Θεοῦ τε καὶ Σωτῆρος,
 αὐτὴν ζωφώσας παντελῶς ἄχρι τέ(ως?)
 ἄλλην ἐρητόρευσαν νέαν καὶ κρείττω
 τὴν ἀπάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν ἄνω ἢ ἦν
 ὁ πολ(υ)εύ || σπλαγγνος || Θεὸς πα(ρ)έχει || τοῖς
 ἀν(θρ)ώ(π)ο(ι)ς || τοῖς πιστεύουσι τὸν υἱὸν ὃν
 ἔδοκε || εἰς κόσμον“.

αἱ ἐν στίχῳ 11 καὶ τούτῳ ἐξῆς λέξεις „ἦν — ἔδοκε“ εἶναι γεγραμμέναι ἐν σχήματι σταυροῦ, αἱ δὲ „εἰς κόσμον“ ἐν σχήματι κύκλου. Μετὰ τὰ παρατεθειμένα φέρεται ἡ ἐπισημείωσις: „Εὐσεβῆς Δημητρίος ὁ τοῦ Προμηκηρίου αὐτὴν ἐπόνθησε δέλτον ἐκπληροθῆναι ἐκ κόπων αὐτοῦ καὶ μισθαποδό(σεως)“.

2) Ἐν τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ κεῖνται εἰς ἀπλὴν γλῶσσαν ἐπὶ χάρτου γεγραμμένοι Νομοκάνονες: „Μανουὴλ Νοταρίου τοῦ Μαλαξοῦ τοῦ ἐκ Ναυπλοίου τῆς Πελοποννήσου ἐν ἔτει ς^οᾠ^αᾠᾠ ἰνδικτῶνι εᾠ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἀπὸ δὲ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως αὐτοῦ α^οφ^οξ^οβ^ο“ Μαρκίῳ εᾠ. Περὶ τοῦ Μανουὴλ τούτου ὁ Gardthausen, ‘Griech. Palaeogr.’ σελ. 330 γράφει: „Manuel Malaxus aus Nauplia anno 1563“ περὶ τῶν Νομοκανόνων αὐτοῦ ὄρα τὰ τοῦ Φαβρικού, ‘Biblioth. Gr.’ (ἐκδόσεως Harless) XI (1808) σελ. 668 καὶ XII σελ. 211.

3) Ἐν τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ κεῖνται ἐπὶ χάρτου γεγραμμένοι: „Ἰωσήφ μοναχοῦ Βρυεννίου ὁμιλίαι διάφοροι“, ὧν ἐν τέλει φέρεται ἡ ἐπισημείωσις: „Γέγραπται ἐν Ναούσῃ (τῇ Νέα Ἀυγούστη?, νῦν συνήθως Νιγρούστη) τῆς Μακεδονίας ἐν τῷ ναφ̄ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Μητᾶ ἐπὶ ἔτους 1615 κατὰ μῆνα Μάρτιον“. Περὶ τοῦ Ἰωσήφ τούτου καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ ὄρα τὰ τοῦ Φαβρικού V σελ. 59, VIII 96, X 245, 276, 280, 282 καὶ XI 513 καὶ 659.

4) Παρ' ιδιώτη εἶδον δύο φύλλα χάρτου „Καλανδολογίου“ (calendarium), ὧν ἐπὶ τοῦ ἐτέρου φέρεται ἡ ὑπογραφή: „ὁ ἅγιος Θεσσαλίας(?) Ἱερόθεος“, πίν. VII 24.

5—9) Παρ' ιδιώτη ἐν Λιόκαλη εἶδον καὶ πέντε Καινὰς Διαθήκας ἐπὶ μεμβράνης διαφόρων σχημάτων γεγραμμένας τῷ ια' καὶ ιβ' αἰῶνι ἐν τέλει μιᾶς αὐτῶν φέρονται τὰ ἐξῆς:

„ὥσπερ ξένοι χαίροντες ἰδὴν πατρίδα
οὗτος καὶ οἱ γράφοντες βιβλίον τέλος.

† Ἐργαφῆ ἡ δέλτος αὕτη ἐπὶ μὲν βασιλέως Μανουὴλ Προφυρογεννήτου Κωμνηνοῦ εἰς τὴν τελευτέαν αὐτοῦ, βασιλεύοντος δὲ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου Προφυρογεννήτου καὶ Μαρίας τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ καὶ Προφυρογεννήτου ἐπὶ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Θεοδοσίου μοναχοῦ (α') τῇ χειρῇ Βασιλείου Ἱερομονάχου καὶ δι' ἐξόδου καὶ συνδρομῆς καὶ πόθου Κλήμεντος Ἱερομονάχου καὶ καθηγουμένου μονῆς τῶν ἀγίων μεγάλων βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης τὸ ἐπιλεγόμενον χωρὶς τοῦ ελαδα (sic). Ἐκ πολλῶν χειρογράφων ὁ Gardthausen σελ. 378 ἀναφέρει τὸ δίστιχον:

„ὥσπερ ξένοι χαίρουσιν ἰδεῖν πατρίδα
οὕτως καὶ τῷ γράφοντι βιβλίου τέλος“,

ὅπερ ἐγὼ ἐν ἄλλοις χειρογράφοις, περὶ ὧν ἄλλοτε, εὔρον πληρέστερον ὡδε ἐξενηνεγμένον:

„ὥσπερ ξένοι χαίρουσιν ἰδεῖν πατρίδα
καὶ οἱ στρατευόμενοι ἰδεῖν τὸ κέρδος
καὶ οἱ νόσφ κείμενοι ἰδεῖν ὑγίαν,
οὕτω καὶ οἱ γράφοντες βιβλίου τέλος“.

Παρατηρήσεως ἄξιον εἶναι τὸ τρὶς γεγραμμένον „Προφυρογεννήτου“, ὅπως καὶ νῦν λέγεται „Προφύρις“ ἀντὶ τοῦ „Προφύρι(ο)ς“. Περὶ τοῦ πατριάρχου Θεοδοσίου (μοναχοῦ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἀποστόλου Θωμᾶ „εἰς τὰ Βορραδίον“, „Βορραδιώτου“) ὄρα τὰ τοῦ κ. Γεδεῶν σελ. 369—371. Ἐν τέλει δευτέρας Διαθήκης κεῖται γεγραμμένον: „ἠγῶρασθην τῷ τίμιον καὶ ἅγιον Εὐαγγέλιον διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου ἐμοῦ τοῦ Χιωνᾶ κατὰ τὴν ἀπάφυσιν (διαθήκην) τοῖς συζήγον μου Τριανταφυλῆμας καὶ τῆς μητρὸς αὐτῆς καὶ ἐποίησα αὐτῶ διακωνῆαν εἰς τὰς χεῖρας κυροῦ Ἰωάννου τοῦ πάπου ὅπως εὐχέτε ὑπὲρ τῶν ψυχῶν αὐτῶν ὅπως συγχωρήσοι αὐταῖς ὁ πανάγαθος Κύριος ἀμήν“.

10—11) Ἐπὶ κεκομμένων φύλλων χαρτίνου χειρογράφου τοῦ ἰδ' αἰῶνος ἀγορασθέντων ὑπ' ἐμοῦ παρὰ χωρικοῦ¹⁾ κείνται αἱ ὑπογραφαί:

1) Ἀπὸ τίνος χρόνου οἱ χωρικοὶ πλὴν νομισμάτων περιφέρουσιν ἐν ταῖς ἀγοραῖς τῶν πόλεων καὶ χειρόγραφα.

„ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Τιβεριουπόλεως Καλλίνικος“, πίν. VII 25, καί: „ὁ Βελεσοῦ Ἀθανάσιος“, πίν. VII 26. Καὶ ἡ μὲν Τιβεριούπολις ταυτίζεται, ὡς γνωστὸν, ὑπὸ πολλῶν τῇ νῦν λεγομένη „Στρουμ(ν)ίτση“ ὄρα Tafel, 'de Thessalon.' σελ. 294 καὶ 314, Le Quien II σελ. 283 (παρ' ᾧ λείπει ὁ μητροπολίτης Καλλίνικος) καὶ Δήμιτσα 'Μακεδον.' σελ. 197—198, ἐνθα καὶ φροντίζει ὁ συγγραφεὺς νὰ ἀνασκευάσῃ τοὺς δισταγμοὺς τῶν νομιζόντων διαφόρους τὰς πόλεις· ἐγὼ εἰς τὰ ἤδη γνωστὰ προστίθηναι τάδε: 1) ἐν μονῇ Θεοτόκου τῆς Ἐλεούσης κειμένης πλησίον τῆς Στρουμίτσης σφάζεται ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ εὐμενῶς ἀνακοινωθεῖσά μοι ὑπὸ τοῦ κ. Δημητρίου Ῥίξου ἱατροῦ: „Ἐνευρογίθη ὁ ναὸς οὕτως (sic) τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Ἐλεούσης ἐξ αὐτῶν τῶν βάθρων παρὰ Μανουὴλ μοναχοῦ καὶ γεγονότος ἐπισκόπου Τιβεριουπόλεως. || Ἐν ἔτη $\overline{\text{T}}$. // // // $\overline{\text{T}}$. — Φ. Π. $\overline{\text{H}}$. Γ' // // //“ (Ἰνδικτιῶνι?, 1080), ὅστις ἐπίσκοπος λείπει παρὰ τῷ Le Quien· καὶ 2) ἡ ἀκρόπολις τῆς Στρουμίτσης, ἡ νῦν φέρουσα τριῶν πύργων ἐρείπια, καλεῖται ὑπὸ τῶν Βουλγάρων „Tsarona Kischtsa“ (βασιλέως ἀνάκτορα) καὶ „Tiverio“. Ἡ δὲ Βελεσοῦ εἶναι τὰ σήμερον λεγόμενα „Βελεσ(σ)ά“, περὶ ὧν ὄρα Δήμιτσα 'Μακ.' σελ. 188 (λείπει παρὰ τῷ Le Quien ὁ θρόνος οὗτος).

Β', τὰ προάστεια τῶν Σερρῶν.

α') ναοί.

1) Ἡ πόλις τῶν Σερρῶν σχεδὸν πανταχόθεν περιβάλλεται καὶ τὰ πεδία τὰ περὶ αὐτὴν διαβρέχονται ὑπὸ πολλῶν χειμάρρων καὶ ὀνείκων (Cousinéry σελ. 204—211 καὶ Δήμιτσα 'Ἀρχ. γεωγρ.' σελ. 112 καὶ 169) εἰσχεόντων εἰς τὸν Στρουμόνα ποταμὸν, εἰς τὸ πολὺνδρον δὲ τοῦτο ὀφείλεται ἡ μεγάλη εὐφορία τῶν πέριξ καὶ τὸ μαγικὸν κάλλος τῆς φύσεως, ὅπερ δικαίως ἀπέσπασε τὸν θαυμασμόν τοῦ Cous. καὶ ἐκίνησε τὴν γραφίδα αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν σελ. 170—211 καλὴν περιγραφὴν τῶν τερπνοτάτων τοπίων. Ὁ Cous. ἐπισκεψάμενος τὰ πέριξ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ δυτικοῦ, ἢ μᾶλλον βορειοδυτικοῦ, μέρους τῆς πόλεως: „nous parcourâmes (γράφει ἐν σελ. 170—171) en sortant de Serrès une vallée qui borde la citadelle au nord-ouest. Cette vallée donne cours à un ruisseau qui coule dans la ancienne ville, et y occasionne souvent des dommages considérables pendant les grandes pluies. A notre gauche, nous vîmes un aqueduc de deux arches, qui porte des eaux dans la ville neuve ou ville turque, et peu après nous passâmes sous un autre aqueduc plus étendu, qui a la même direction. Ces monumens, bien entretenus, me parurent des constructions bulgares“ (serbes?). Ὁ χεῖμαρρος

οὔτος, πίν. I δ — δ, ὄν ὁ Desdevises du Dezert, 'Géogr. anc. de la Macéd.' (Paris 1863) ἀποκαλεῖ „Doutli — tschái“ ὡς κατερχόμενον ἐκ τοῦ χωρίου Ντουτλί (Cous. σελ. 171: „village où l'on récolte la mûre noire“), καλεῖται νῦν Τουρκιστὶ τοῦ Τσιουμλέκ δερέ, οἶον τοῦ Κεραμεικοῦ λάκκου (ὡς ἐκ τῶν ἐκεῖ πρὸ ὀλίγων ἔτι ἔδων κατασκευαζομένων πηλίνων ἀγγείων), δὲν διέρχεται δὲ τὴν ἀρχαίαν πόλιν, φέων ἔξω τοῦ τείχους, ἀλλὰ τὴν πρὸς δύσιν καὶ νότον προεκτεταμένην νέαν πόλιν, φέρον ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ τὸ κοινὸν ὄνομα „Κλοποτίτσα“. Πέραν τοῦ χειμάρρου, ἐφ' οὗ κείνται αἱ Τουρκικῆς κατασκευῆς γέφυραι (λίθιναι) 20 καὶ 21 καὶ (ξύλινη) 23, ἄρχονται αἱ δύο κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν τῷ πίνακι I σεσημειωμένοι ὁδοὶ (α καὶ ἡ κάτωθεν αὐτῆς), ὧν ἐκατέρωθεν, ἄνω ἐπὶ τοῦ λοφώδους καὶ κάτω ἐπὶ τοῦ πεδιώδους μέρους, ἐκτείνονται Τουρκικαὶ συνοικίαι. Αἱ ὁδοὶ ἄγουσι πρὸς τὰ νοτιοδυτικά, ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχοντα, προάστεια τὰ φέροντα τὸ ὄνομα „(ἡ) Καμενίτσα“ ἢ κοινότερον „(ἡ) Καμινίκια“¹⁾ ἢ λογιώτερον „(ἡ) Καμενίκη“, ἄνω Καμενίτσα ἐπὶ τοῦ λοφώδους μέρους, Τουρκιστὶ καλουμένη Ντιουλγκέρ (ξύλουργῶν) μαχαλεσί, μετὰ τοῦ 33) νέου ναοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ Κάτω Καμενίτσα ἐπὶ τοῦ πεδιώδους μέρους, Τουρκιστὶ λεγομένη Κριστιάν (τῶν ἐκεῖ πλειόνων οἰκούντων Χριστιανῶν) Κεμενίτσα μετὰ τοῦ 34) νέου ναοῦ Μαρίας τῆς Εὐαγγελιστρίας. Πέραν τῶν προαστείων τούτων, ὧν ἐν μέσῳ μεταξὺ τῶν δύο ὁδῶν κείται τζιαμίον μετὰ νεκροταφείου, αἱ ὁδοὶ ἄγουσι πρὸς δεύτερον χειμάρρον, τὸν τοῦ χωρίου Μετοχίου, ἢ Τουρκιστὶ Κίρκ καβὰκ (τσικάϊ), Τεσσαράκοντα αἰγείρων. Τὰ προάστεια ταῦτα φαίνονται ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις συνφωτισμένα, ὡς μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι οὐδὲν ἐν αὐτοῖς παρετήρησα ἀρχαῖον μνημεῖον, πλὴν εὐτελεῶν τινῶν σαρκοφάγων ἐπὶ τῆς ἄνω ὁδοῦ παρὰ κρήναις, κατὰ τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ συνήθειαν, πάντως ἐξ εἰδωλολατρικοῦ νεκροταφείου μετακκομισμένων. — Τὸ ὑδραγωγεῖον ὕπερ ἀναφέρει ὁ Cous. εἶναι τὸ τοῦ Τσιουμλέκ δερέ ἐπὶ τῆς πέραν ὄχθης τοῦ χειμάρρου ἐν τῷ λόφῳ Μουσάλα (ἴρα κερ. Α', β' III 26).

II) Σπουδαῖα καὶ ἀρχαῖα εἶναι τὰ ἀνατολικά ἢ μᾶλλον βορειοανατολικά προάστεια κεχωρισμένα ἀπὸ τῆς πόλεως διὰ τοῦ χειμάρρου ε—ε, τοῦ τῆς Διόκαλης ἢ Ἀχμέτ πασιᾶ τσιάϊ (ἐκ τοῦ ὁμωνύμου τζιαμίον πίν. I 58) ἢ καὶ τούτου „Doutli—tschái“ κατὰ τὸν Cous. γράφοντα

1) Δύο ὁμωνύμοι πόλεις εὐρίσκα μνημονομέναις ὑπὸ τοῦ Μελετίου ἐν τῇ 'Γεωγραφίᾳ', σελ. 209: „(ἐν τῇ Πολωνίᾳ) Καμενεκία, κοινῶς Καμενίτσα“ καὶ σελ. 363: „(ἐν τῇ Πελοποννήσῳ) Ὀλενος — κοινῶς Καμενίτσα“. Ἐξω τῆς Ἀφρικής προάστειον φέρει τὸ ὄνομα „τὰ Καμινίκια“· χωρίον „Καμενίτσα“ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἐπαρχίᾳ Κορυτσᾶς κείται ἐν τῇ 'Ἐπετηρίδι' τοῦ Ἑπειρωτικοῦ συλλόγου 1873—1874 (ἐν Κωνσταντ. 1875), σελ. 206.

Byzant. Zeitschrift III 2.

ἐν σελ. 204—205: „en sortant de Serrès du côté de l'est, le premier objet qui se présente est un pont de pierre en ruines, adhérent au Varouch. Ce pont était autrefois composé de six arches; il n'en subsiste que trois; on a suppléé à la destruction des autres par une charpente sur la quelle passent les cheveaux chargés, et qui est interdite aux voitures. Ce pont est établi sur le Doutli-tschâï, principale rivière produite par les eaux qui se réunissent aux environs de Serrès. Pendant l'été le lit est habituellement à sec. 'A cette époque toutes les eaux sont prises au dessus de la ville, d'un côté pour fertiliser des jardins; de l'autre pour être employées dans le Varouch, à des tanneries, à des fabriques de teinture, et au service des moulins¹⁾; celles-ci forment un canal qui se jette dans les marais, au-dessous de la ville“. *Ἡ ξυλίγη γέφυρα 22 ἀντικατέστησε πρὸ πολλοῦ τὴν παλαιὰν λιθίνην* كَسْبِيس كَوْبِرِي, *Κεσίς κίουπρού, Μοναχῶν γέφυραν* (ὄρα ἐν κερ. Α', β' 1) ἧς τὰ τόξα, τὰ ἄλλοτε τόσου ὑψηλὰ ὥστε καὶ ἄμαξαι διήρχοντο ὑπ' αὐτά, ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἶναι κατακεχωσμένα ὑπὸ τῆ ἰλύι τοῦ χειμάρρου τοῦ κατὰ τὸ θέρος ἐνίοτε φοβερωτέρου ἢ κατὰ τὸν χειμῶνα κατερχομένου· τῆς γεφύρας ἄρτι διεκρίνοντο δύο μόνα τόξα 17 καὶ 18, ἅτινα διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς νέας ἄμαξιτοῦ γ—γ θὰ ἐξαφανισθῶσι μετ' ὀλίγον καὶ αὐτά, ἂν μὴ ἤδη ἐξηφανίσθησαν. Τουρκικῆς κατασκευῆς ἦτο ἡ ξυλίγη γέφυρα ἢ ἐστρουιγμένη ἐπὶ λιθίνων ποδῶν, 19, καὶ τούτων κατακεχωσμένων, καὶ διερχομένη πρὸ τοῦ τζιαμίου Ἀχμέτ πασιᾶ· ἡ ὁδός, ἐφ' ἧς ἔκειτο ἡ γέφυρα αὕτη, ἤρχετο ἐκ τῆς πύλης τοῦ παλαιοῦ τείχους 11, ἣν ἀντικατέστησε τοῦ προεκβεβλημένου Τουρκικοῦ τείχους ἢ νῦν ἠφανισμένη πύλη τοῦ Ἀχμέτ πασιᾶ παρ' ἧς κεῖται τὸ τζιαμίον I 59. Ἐφέτος προνοίᾳ τοῦ φιλοκάλου διοικητοῦ τῆς πόλεως κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τοῦ χειμάρρου αἱ δύο ξύλιαι γέφυραι 24 καὶ 25.

1) Ἡ γέφυρα 22 ἄγει εἰς τὸ προάστειον τῆς „Αἰόκαλης“ τὸ περὶ τὸν 35) νῆδον τὸν τιμώμενον ἐπὶ τῷ Γενεσίῳ Παναγίας τῆς Αἰόκαλης, 54, چارتنين, Παρτὶν (Παρθένου) κλίσε, μετόχιον τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Δράμας ἐπὶ τοῦ Παργαίου ὄρους μονῆς τῆς Εἰκοσιφοινίσσης (κοινῶς Κοσινίτσας), περὶ ἧς ὁ Cous. γράφει ἐν σελ. 205—206: „nous pas-

1) Μύλοι ὑπάρχουσιν, ὡς εἰκός, καὶ νῦν πολλοί· περὶ δὲ τῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς ἀκμῆς τῶν Σερρῶν ὁ Cous. μακρὸν ποιεῖται λόγον ἐν σελ. 163—164 καὶ 149, ἐνθα μέγα μέρος αὐτῆς ἀποδίδει εἰς τὴν φροντίδα καὶ προστασίαν τοῦ Ἰσμαὴλ μπέη γράφων καὶ τάδε: „la ville a éprouvé pendant plus de trente ans un accroissement considérable de population et de richesses, et Ismaël en a été regardé comme un nouveau fondateur“ ἡ ἀκμὴ αὕτη, ἣν ἐλάμπρυνον αἱ πολυφροῖτητοι ἐμπορικαὶ πανηγύρεις, διήρκεσεν ἐπὶ τριάκοντα ἄλλα ἔτη μετὰ τὸν Cous., νῦν δὲ βιομηχανίας μὲν εἶδη ἐλάχιστα ἀσκοῦνται, καὶ τὸ ἐμπόριον δὲ κατέπεσεν.

sâmes de l'autre bord de la rivière, près du canal qui arrose les jardins, à côté de la ville. Le plus vaste de ces jardins est une propriété d'un monastère — auquel on donne le nom Panaghia Cosfinitza, nom qui paraît signifier la Vierge au panier [ὡς εἰ ἦτο Κοσκινίτσα, ἂν καὶ τὸ panier δὲν εἶναι κόσκινον]. Au sortir de ce jardin — on voit une petite église très-ornée“. *Περὶ τοῦ ὀνόματος Λιόκαλη* διέλαβεν ὁ κ. Πανταζίδης ἐν τῷ 'Φιλίστορι' σελ. 211—212: „τουτέστιν Ἑλιοκάλη — τὴν ὁποίαν ἀλόγως πως οἱ λογιώτεροι τῆς πόλεως κλίνουσιν Ἑλιούκαλις -εως. Εἶναι τὸ ὄνομα κυρίως ἐπίθετον — Παναγία ἢ Ἑλιοκάλη ὁ. ε. ἢ ὡς ὁ ἥλιος καλή — ἐπίθετον ἀρμόδιον εἰς τὴν νεογέννητον παρθένον τὴν μητέρα τοῦ Ἰ. Χριστοῦ. Ὅτι ὁ ἥλιος παραλαμβάνεται εἰς τὰς ἐκφράσεις τῆς καλλονῆς παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀποδεικνύουσι τὰ δημοτικὰ ἄσματα καὶ πολλὰ τῆς συνηθείας φράσεις. Ἡ δὲ ἀφαίρεσις τοῦ ἢ εἶναι γνωστὴ καὶ ἐκ τοῦ Ἑλιόξω, Ἑλιόκωτὸ κ. ἄ.“ πρὸς τὴν προτεινομένην, καὶ καθ' ἑαυτὴν οὐκ ἀπίθανον, ἐρμηνείαν συμφωνεῖ μὲν ἢ ἐν γνωστῷ παρακλητικῷ Κανόνι φερομένη φράσις: „τὴν καθαρωτέραν λαμπηδύων Ἑλιόκων“, ἐξ ἧς καὶ θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι τὸ ἐπώνυμον εἶναι ἀρχαιότερον Βυζαντιακόν, ὅπως τοσαῦτα ἄλλα τῆς Θεοτόκου ἐπώνυμα, ἀντιμάχονται δὲ τάδε: 1) ἐπὶ εἰκόνης ἐν τῷ ναῷ κεῖται γεγραμμένον: „Ἑλιούκαλις“ καὶ 2) ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ νάρθηκος τοῦ ναοῦ ἐντετελειχεται ἐν ἰκανῷ ὕψει πλᾶξ μαρμαρίνη φέρουσα μακρὰν ἐπιγραφὴν ἑμμετρον, ἐν ἣ ὁ Χριστιανὸς προσκαλοῦνται νὰ προσκυνήσωσιν: „ἐν τῷ τεμένει τούτῳ Μαρίαν τὴν παρθένον· ἢ μήτηρ γὰρ ἐλέους κ. τ. λ.“, διότι: „οὐδεὶς θερωδῶς προστρέχων κατησχυμένος στρέφει, ἢ ἀλλὰ πλουσίως φέρει τὸ δῶρημα, ὡς ἐφη· ἢ τοῦ γὰρ καλοῦ ἐλέους ὄψις, ἢ οὐράνιος ἢ φύσις, ἢ ἐπιγράφεται πρεπόντως Ἑλιούκαλις ἢ κλησις“ ἐν τέλει λέγεται ὅτι „ὁ ναὸς ἀνεμοσφώθη“ διὰ συνδρομῆς τοῦ ἡγουμένου Σωφρονίου: „ἐν πέμπτῳ ἔτει καὶ ὀκτακοσιοστῷ σωτηρίου ἢ πρὸς τοῖς τελείοις χίλισι (sic) ἀπὸ Χριστοῦ Κυρίου“ (1805)· πάλιν, τῷ κ. Πανταζίδῃ συνηγορεῖ ἐπιγραφὴ ἐπὶ πλακῶς ἐν τῇ νοτίᾳ αὐλῇ ἔτους „αῶ“: „τῆς Κυρίας Ἑλιοκάλης“ ἄλλη ἀρχαιοτέρα ἐπιγραφὴ, ἔτους 1785, καθ' ἣν τὸ „κτῆμα“ τῆς: „μονῆς τῆς Εἰκοσιφοινίσσης ἢ τῆς ἀχειροποιήτου τε Μητρὸς καὶ Υἱοῦ ἐπίσης“ ἐγένετο διὰ τοῦ ἡγουμένου Θεοφάνους, δὲν φέρει οὔτε τὸ ἐν οὔτε τὸ ἄλλο ὄνομα, ὡς καὶ ἕτερα ἐν τῷ διτικῷ τοίχῳ τοῦ νάρθηκος, ἐν ἣ κακῶς λέγεται ὅτι ὁ ναὸς: „ἐκτίσθη μὲν τῇ χάριτι τῆς πάντων βασιλίσσης ἢ διὰ δαπάνης δὲ ἀδρᾶς μονῆς τῆς Κοσφοινίσσης“ τῇ „ἐπιστασίᾳ πολλῇ“ τοῦ καθηγουμένου Ἀκακίου ἀντὶ τοῦ „ἐπεσκευάσθη“, ἀποῦ ὁ Ἀκάκιος οὗτος ἤκμασεν ἔτει 1836.

2) Κάτωθεν τῆς Λιόκαλης, διὰ τοῦ παρεμπύπτοντος τζιωμαίου πίν. I 60 κειωρισμένη, ἐκτείνεται ἢ συνοικία ἢ ὑπὸ τε τῶν Τούρκων καὶ

τῶν Χριστιανῶν „Κατακονόζ“ λεγομένη, ἔχονσα τὸν 36) περικαλλῆ ναὸν τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, πίν. I 55, ὅστις ἀνακαινισθεὶς ἔτει 1867 κοσμεῖται ἐν τῷ νόθῳ ὑπὸ ἑξ κίωνων. Τὸ ὄνομα εἶναι προφανῶς παρεφθαρμένον τὸ παλαιὸν „Καντακουξηνός“, ὁμοίως τῷ „Ἐβρενός“ ὀνόματι τοῦ διασήμου στρατηγοῦ (τοῦ Σουλτάνου Μουράτ τοῦ Α'), τοῦ ἑξωμότου (Hammer, 'Gesch. des Osm. Reich.' I σελ. 157), πάντως δὲ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ὀριστεῖαι αἱ „κτήσεις τοῦ βασιλέως“ περὶ ὧν γράφει ὁ Καντακουξηνός γ' 32: „ὄντος δὲ ἐν Φεραῖς [ἴδρα περὶ τούτου τὰ τοῦ Tafel, 'de Thessalon,' σελ. 308 καὶ 309] οὐ βοσκημάτων μόνον πλήθους Καντακουξηνῶ τῷ βασιλεῖ, ἀλλὰ καὶ πυρρῶν καὶ καρπῶν τῶν ἄλλων διὰ τὸ μεγάλας καὶ πλείστας κτήσεις μᾶλλον ἢ κατὰ τὰς ἄλλας πόλεις ἐνταυθὶ κεκτήσθαι“· ἀληθῶς δὲ ἐκεῖ καὶ νῦν ἄλλοι τε καρποὶ παντοῖοι εὐδοκιμοῦσι καὶ ἡ ἄμπελος, ὅθεν καὶ κοινῶς „τὰ ἀμπέλια“ καλεῖται τὸ μέρος.¹⁾

β') τζιαμία.

1) Ἀρχαιότατον τζιαμίον εἶναι τὸ ἔξω τοῦ νοτιοδυτικῆς τείχους κείμενον, πίν. I 57, Ἀτικ, ἢ Ἐσκὶ τζιαμί (παλαιὸν), ἰδρῶθ' ἐτει Ἐγείρας 787 (Χριστοῦ 1385) ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου Μουράτ τοῦ Α' διελθόντος διὰ τῶν Σερρῶν· ἡ ἐπιγραφή λέγει καὶ ὅτι παθὸν ἐκ πυρκαϊῆς ἀνακαινίσθη τὸ πρῶτον ἔτει 1132 (1719), τὸ δὲ δεύτερον ἔτει 1252 (1836) διαταγῇ τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ.

2) Κατὰ αἰῶνα νεώτερον εἶναι τὸ ἔξω τοῦ νοτιοανατολικῆς τείχους κείμενον, πίν. I 58, περικαλλῆς τζιαμίον τοῦ Ἀχμέτ πασιᾶ, ὅπερ ὁ Cousinéry ἐξέλαβεν ὡς Χριστιανικὸν ναὸν γράψας ἐν σελ. 206 τάδε: „nous allâmes visiter une mosquée ancienne qui a conservé le nom de Sainte-Sophie, à qui elle était primitivement consacrée. Le terrain où elle est construite est vaste et ombragé. Le péristyle est orné de [4] colonnes de marbre bleu du pays: l'architecture qui annonce la décadence de l'art, sous le Bas-Empire, ne manque pas cependant d'une sorte d'élégance. Nous n'eûmes pas la liberté d'entrer dans la mosquée; mais comme la porte était ouverte, nous pûmes un moment en considérer l'intérieur, et nous vîmes que des colonnes la partagent en trois nefs“· τὸ τζιαμίον „ἁγίαν Σοφίαν“ ὠνόμασαν καὶ ὀνομάζουσι μόνοι οἱ Χριστιανοὶ διὰ τὴν κομψότητα αὐτοῦ καὶ τινα ῥυθμικὴν

1) Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Σερρῶν ἀναγγέλλεται καί: 1) ὁ Μέγας δομῆστικος Ἰωάννης Καντακουξηνός ὁ γαμβρὸς Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου (ἴδρα ἐν κεφ. Α')· καὶ 2) ἡ (θυγάτηρ τοῦ πρωτοστράτορος Μωρέως Μανουὴλ Καντακουξηνοῦ) Ἑλένη Καντακουξηνῆ γυνὴ Λαυδ Κομηνηοῦ, τοῦ τελευταίου ἀντοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος, οἷς μετὰ τὴν πτώσιν (1462) τῆς πόλεως ἐκείνης ἐπετρέπη ἡ διαμονὴ ἐν Σέρραις, ἔρθα αὐτοὶ τε καὶ τὰ τέκνα ἀπέθανον τὸν θάνατον Hammer I σελ. 467.

ὁμοιότητα πρὸς Χριστιανικοὺς ναοὺς· ἐκτίσθη ἔτει Ἐγείρας 898, Χρ. 1492, ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ μπέη υἱοῦ τοῦ Μεγάλου βεζίρου καὶ διασήμου στρατηγοῦ Ἀχμέτ πασιᾶ (Κεδίκ), τοῦ ἀποθανόντος ἔτει 887 (1482), περὶ οὗ βλέπε τὰ τοῦ Hammer I σελ. 554, 606 καὶ 627, κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς πύλης τῆς εἰσόδου ἀνέκδοτον ἐπιγραφὴν τήνδε:

جامع هذا محمد بل بيني
حسبة لله دار الساجدين
ابن احمد بشه سلطان الغزاة
اصطف الاسلام نص العابدين
قل لختم ملهما تاريخه
5
جامع الايرار دارالحامدين

Τοῦτ' ἔστι: „τζιάμι οὐ χάσα Μεχμέτ μπέι μπένα || χάς πετέν λιλ λαχί ντάαρ οὐ σάατζιντιν || Ἴμπνι Ἀχμέτ Μπέσια Σουλτάν οὐλ γκαζάτ || Ἰστάφελ Ἰσλιᾶμ νάσρουλ ἄμπιντιν || κούλ λιχ-άτμεν μιούλχ ἐμὲν ταριχ χουχού || τζιάμι οὐλ ἐμπράρ ντάαρ οὐλ χαμιντιν“; „τὸ τζιαμίον τόδε ὁ Μεχμέτ μπέης ἔκτισε || διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ οἶκον τῶν κεφαλοκλιτούντων (προσκυνούντων) || υἱὸς τοῦ Ἀχμέτ πασιᾶ τοῦ κραταιοῦ τῶν νικητῶν || ἐξέλεξαν [αὐτὸν] οἱ Ἰσλιᾶμ προστάτην τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ. || Εἰπέ ἐπὶ τῇ συντελέσει τὴν χρονολογίαν αὐτοῦ θεοπνεύστως || : τζιαμίον τῶν ἐναρέτων, οἶκος τῶν δοξολογούντων“, κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ εἰδήμονος κ. Γεωργίου Ἄρτα δικηγόρου. Τὰ γράμματα τοῦ τελευταίου ἔκτου στίχου προστιθέμενα ἀποτελοῦσι τὸν ἀριθμὸν 898: τζιμ 3, ἐλλφ 1, μιμ 40, ἄιν 70, ἐλλφ 1, λιᾶμ 30, ἐλλφ 1, μπέ 2, ρέ 200, ἐλλφ 1, ρέ 200, ντάλ 4, ἐλλφ 1, ρέ 200, ἐλλφ 1, λιᾶμ 30, χά 8, ἐλλφ 1, μιμ 40, ντάλ 4, γιέ 10, νούν 50. Τὸ τζιαμίον πολλάκις ἐπιχωσθὲν ἐκ τῆς ἰλύος τοῦ χειμάρρου ἐκαθαρίσθη ἐφέτος προνοία τοῦ φιλοκάλου γραμματέως τοῦ ἐπαρχιακοῦ Συμβουλίου Ἰβραήμ Φεβρί, διωρθώθησαν δὲ καὶ τὰ πλησίον αὐτοῦ κείμενα, πίν. I 61, ὠραία τῶν νικητῶν (κατακτητῶν) μανσωλεῖα, Τουρκιστὶ λεγόμενα Γκαζι μεξαρλαρί, καὶ οἱ τάφοι τῆς οἰκογενείας Ἰσμαήλ μπέη, ἀποθανόντος κατ' ἐπιγραφὴν ἔτει 1228 (1813).

Ταῦτα περὶ τῶν δύο κυριωτάτων τζιαμίων. Αἱ Τουρκικαὶ συνοικίαι ἐσχηματίσθησαν ἔξω τῶν τειχῶν, τοῦ δυτικοῦ κατὰ τε τὰ λοφώδη μέρη ἄνω περὶ τζιαμίον καὶ τὰ πεδιώδη κάτω περὶ τὸ Ἐσκί τζιαμίον, τοῦ νοτίου κατὰ τὴν πεδιάδα περὶ τζιαμίον ἐν τῇ συνοικίᾳ Ἀραμπατζι καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ περὶ τὰ τζιαμιά πίν. I 60 ἄνω καὶ πίν. I 59 κάτω. Τοῦρκοι ἤρξαντο κατόπιν οἰκοῦντες καὶ ἐν Χριστιανικαῖς συνοικίαις, ἀλλ' ὁ λοιμὸς (Cousinéry σελ. 213—214) ἠνάγκασεν αὐτοὺς

μὲν νὰ διασπαρῶσι, τοὺς δὲ Χριστιανοὺς νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου. Τῶν ὀνομάτων τῶν 24 Τουρκικῶν συνοικιῶν τινα κατέχουσι διαπρεπῆ θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὡς τὸ τῆς „Εσλιμὰ Χατσὸν“ ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Σελτσουκιδῶν, τὸ τοῦ „Γκαζι Ἐβρενός“, οὗ ὁ προσκυνούμενος τάφος κεῖται ἐν Γενιτσοῖς, τὸ τοῦ „Μπασδὰρ Χαϊρεδδίν πασιῶ“ (Χρ. 1373, Hammer I σελ. 157 καὶ 165), τὸ τοῦ „Βεδρεδδίν μπέη“ τοῦ Σιμαβνάογλου (Χρ. 1419, Hamm. I σελ. 295), οὗ ὁ τάφος κεῖται ἐν Σέρραις δυτικῶς, καὶ ἄλλων. Ἐν τέλει μνημονεύω τοῦ πρὸς αὐτῷ τῷ ἀνατολικῷ τείχει κειμένου, πίν. I 62, τάφου τοῦ „Δερβίση“, Τουρκιστὶ Ντερβίς μπουνὰρ (κρήνη), καὶ τοῦ ἔξω τοῦ βορειοδυτικοῦ τείχους κοινῶς λεγομένου „Μεβλανέ“, Τουρκιστὶ δὲ Μεβλεβὶ χανέ, τῆς γνωστῆς αἰρέσεως οἶκος (ὄρα τὰ τοῦ de Amicis, 'Constantinople', Paris 1883, σελ. 403), οἷος καὶ ἐν Θεσσαλονικίᾳ ὑπάρχει ἐπίσης ἔξω τοῦ βορειοδυτικοῦ τείχους.

Γ', τὰ περὶ τὰς Σέρρας.

α') ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ „Κρουνερίτου“.

Πολλῶν τῶν ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις καὶ ἐν τῷ κώδικι τῆς μητροπόλεως ἀναφερομένων χωρίων καὶ τόπων περὶ τὰς Σέρρας ἢ θέσεις σήμερον δὲν εἶναι γνωστὴ εἴτε διὰ τὴν παντελῆ λήθην τῶν ὀνομάτων τῶν προσώπων, ἐφ' οἷς ἐκαλοῦντο, εἴτε διὰ ἐπελθούσας καταστροφάς· ἀλλ' ὅμως πολλῶν πάλιν καὶ νῦν ἔτι σφύζονται τεκμήρια, πρὶν δὲ καταλέξω αὐτά, θὰ διαλάβω περὶ τοῦ ἱστορικοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κρουνερίτου.

Βαίνοντες ἐπὶ τῆς ὁδοῦ α — α, ἐφ' ἧς κεῖται ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων 55, τῆς σχηματιζούσης, καθ' ὅσον προχωρεῖ πρὸς ἀνατολήν, λοξοειδεῖς τὰς ὄχθας αὐτῆς τὰς ἐπιστεφομένας ὑπὸ σκιερῶν φυλλωμάτων, ἀφικνούμεθα μετὰ τέταρτον τῆς ὥρας καὶ τι πλέον εἰς τερπνότατον καὶ δροσερώτατον τοπίον πλησίον τοῦ (ἐν τῷ διαγράμματι κατὰ τὴν συμβολὴν μόνον σεσημειωμένου) χειμάρρου ζ — ζ, Τουρκιστὶ συνήθως Σουλὰκ τσιῶί, τοῦ ὑδάτων ἀφθονοῦντος, ὃν ὁ Cous. σελ. 181 ἀποκαλεῖ καὶ τοῦτον „Doutli-tscháï“, γράφων ἐν σελ. 181—182 τὰδε: „dirigeant vers l'est, nous parvînmes à côdoyer une crête couronnée de sapins. Arrivés à l'entrée de la forêt, nous fîmes une pause, pour considérer la vallée de Doutli-tscháï dont nous avions atteint le travers. Elle nous récréait par son étendue et sa verdure, et en même temps elle nous effrayait par la rapidité de sa pente et par sa profondeur. Dans cet emplacement, auquel les Turcs donnent le nom de Bakadjiak-tscháï, qui signifie vue du fleuve, équivalent de belle vue du fleuve, il nous restait à gravir la hauteur

qui domine le monastère de Saint-Jean. Nous laissâmes à notre droite cette hauteur isolée, et tournant le dos à Belle vue, bientôt nous trouvâmes dans la forêt sur une pente douce, parmi des fraisiers, des framboisiers, des fougères, et toujours à l'ombre de chênes, de hêtres, de platanes et de plusieurs autres arbres de haute futaie. Une humble fontaine nous présenta ses eaux, au moyen d'un petit canal creusé dans une branche d'arbre. On dirait que les Turcs, personifiant cette source, en ont fait une nymphe [qui s'appelle Sephá Gueldi, sois le bien venu [καλῶς ἤλθεῖς], compliment que les Turcs adressent toujours à la personne qui arrive chez eux, même pour une simple visite“.

Μαγευθεῖς ὁ Cous. ἐκ τοῦ φυσικοῦ κάλλους τοῦ ἀλλῶνος (vallée) τούτου, ἐν ᾧ ἄνω κεῖται τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐφεξῆς περιγραφόμενον Γιὰξλά (ὄρα ἐν ἀρχῇ), ἐλησμόνησε νὰ μνημονεύσῃ τὸν ἐντεῦθεν τοῦ κάτω ἀλλῶνος πλησίον τῆς Καλλιθέας (Belle vue) ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τῆς ὁδοῦ α — α, ἐν μέσῳ πυκνοτάτων φυλλωμάτων κείμενον 37) ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κρουνερίτου (νῦν μετὰ κομποῦ κωδωνοστασίου), ὀνομασθέντος ἐκ τοῦ νῦν μὴ σωζομένου „Κρούου νεροῦ“, ψυχροῦ ὕδατος πηγῆς· εἶναι δὲ ἀκριβῶς ὁ ναὸς, περὶ οὗ πολῦτιμος θὰ ἦτο ἡμῖν καὶ μικρά τις τοῦ Cous. σημείωσις, ἀφοῦ ὁ μὲν παλαιὸς ἐκεῖνος καὶ ἱστορικὸς δὲν ὑπάρχει πλέον, ὁ δὲ νῦν ἐπὶ τῶν θεμελίων αὐτοῦ ἐκτισμένος εἶναι νέος καὶ κατ' ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῆς μεγάλης θύρας: „μετὰ τὴν πρὸ τετρακοσίων ἐτῶν καταστροφὴν καὶ ἐρήμωσιν ἐκτίσθη συνδρομῇ τῆς μονῆς καὶ τῶν Χριστιανῶν τῷ 1864“ ἔτει.

Τὸν ναὸν ἀναφέρει κατὰ πρῶτον χρυσοβούλλου Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου ἔτει 1298, σελ. 239: „περὶ τὰς Σέρρας — γῆν — πλησίον τῆς γῆς τοῦ μονηδρίου τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος καὶ τροπαιοφόρου Γεωργίου καὶ ἐπονομαζομένην Κινστέραν“· ἐν δὲ τῷ χρυσοβούλλῳ ἔτους 1309, ἐν σελ. 213 λέγεται: „περὶ τὸ χωρίον τὴν Κόσσαν καὶ τὰ Κρούα Νερά γῆν — ἐν ἧ εἰσι καὶ μυλοτόπια δύο“ καί: „ἑτέραν γῆν εἰς τὴν Κινστέραν“. Τῶν ἐνταῦθα ὕδρομύλων μνείαν ἐποίησατο ὁ Cous. ἐν τῷ X κεφαλαίῳ ἐν ᾧ περιγράφει τὴν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου ἐπίσκεψιν αὐτοῦ, ἐν σελ. 212: „à quelque distance de la rivière de Serrès nous trouvâmes le grand ruisseau dont j'ai déjà parlé, qui fait tourner plusieurs moulins dans la petite vallée dont il suit la pente parallèlement à la rivière, avant de se confondre avec elle“ (πίν. I ξ—ξ). Κατὰ τὸ χωρίον τοῦ χρυσοβούλλου ἔτει 1298 τὸ μονηδριον δὲν ἦτο μετόχιον τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου, πότε δὲ καὶ ὑπὸ τίνων ἐκτίσθη τὸ πάλαι καὶ πότε ἔπειτα ἐγένετο κτήμα τῆς μονῆς, διδάσκει τὸ ἐπομμενον ἀνέκδοτον „Ἐκδοτήριον“ γράμμα ἔτους 1344, ἀντιγραφὴν ὑπὸ

τοῦ κ. Χόνδρου ἐκ τοῦ ἐν τῷ ναῷ ἀνηρτημένου ἀντιγράφου τοῦ ἐν τῇ
μονῇ τοῦ Προδρόμου ἄλλοτε σφωζόμενου πρωτοτύπου ἐγγράφου:

„Ἐγὼ ἡ Ἰπομονὴ μοναχὴ, ἡ τοῦ Σακελλαρίου ἐκείνου ὁμόξυγος
τοῦ Μουρμουρᾶ, ἡ ἐνταυθὶ τὸν τύπον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταν-
ροῦ ἐγγραράξασα, ἅμα τοῖς προτάξασι παισί τε καὶ ἐγγόνοις ἐμοῖς, ἐκ-
δίδωμι κατὰ τελείαν δεσποτείαν καὶ κυριότητα ἀναφαίρετον τὸ ἐξ οί-
κειων κόπων καὶ ἀναλωμάτων τοῦ αὐθέντου μου ἐκείνου τοῦ ἀνδρός
μου καὶ ἐμοῦ ἐκ βάρθραν ἀνεγερθὲν μοναστήριον ἡμῶν, τὸ εἰς ὄνομα
τιμώμενου τοῦ ἀγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καὶ τροπαιοφόρου Γεωρ-
γίου τοῦ ἐπικεικλημένου Κρουνερίτου πρὸς τὴν σεβασμίαν βασιλικὴν
μονὴν τοῦ τιμίου ἐνδόξου Προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου,
τὴν περὶ τὸ ὕψος τοῦ Μενουκίου¹⁾ καλούμενον κειμένην, μετὰ πάντων
τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ βιβλίων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κτημάτων καὶ πρα-
γμάτων αὐτοῦ καὶ ζώων, ἃ δὴ καθέκαστον ἐτέρῳ ἐγγέγραπται κατα-
στίχῳ, ὀφειλόντων καὶ τῶν ἀεὶ ἐνασκουμένων τῇ διαληφθείσῃ σεβασμίᾳ
βασιλικῇ μονῇ τιμιωτάτων ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν ἐπιμελεῖσθαι τοῦ
τοιούτου μοναστηρίου καὶ πάντα τρόπον κατὰ τὸ ἐγγωροῦν αὐτοῖς συν-
ιστᾶν καὶ βελτιοῦν. Ἐπεὶ δὲ τὰ ἡμῶν αὐτῶν ἅπαντα πράγματα, ἱκανῶς
ἔχοντα καὶ αὐτάρκως καθ' ἡμᾶς, τοῖς τοιούτοις ἡμῶν παισὶ διενείμαμεν
καὶ εἰς προῖκα κατὰ τὸ πάντῃ ἀνελλιπὲς ἀποδεδώκαμεν, ὡς τοῦ τηρι-
καῦτα καιροῦ συμπεφωνήκαμεν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ αὐθις κατὰ καιροὺς
ἄλλοτρόπως καὶ ὡς λεγᾶτα καὶ ὡς δωρεὰς καὶ παντοίως εἰς κυβέρνησιν
αὐτῶν τὰ ἐναπολειφθέντα ἡμῖν τῶν πραγμάτων δεδώκαμεν, αὕτη δὲ
μόνη ἢ μονὴ ἀφιέρωται τὸ ἀπ' ἀρχῆς τῷ Θεῷ παρὰ²⁾ ἡμῶν ἀπόμοιρά
τις μικρὰ τῶν κατὰ κόσμον ἡμετέρων πραγμάτων ψυχικῆς ἔνεκα σωτη-
ρίας ἡμῶν, νῦν δὲ ἐκδέδοται αὕτη πρὸς τὴν δηλωθεῖσαν, ὡς εἴρηται,
μονὴν κατὰ τελείαν δεσποτείαν καὶ ἀναφαίρετον κυριότητα, οὐχ ἔξει
τις ἄδειαν, ἢ ἐγὼ αὕτη ἢ τῶν παιδῶν μου τις καὶ ἐγγόνων ἢ ἄλλος
ολοσθηποτῶν τῶν πρὸς γένος προσηκόντων μοι διὰ οἰουδήτινος ὄχλου
γίνεσθαι³⁾ ἢ ὕλως τὸν τυχόντα ἀνακρίσεως λόγου τοῖς εἰρημένοις τι-
μιωτάτοις μοναχοῖς ἐπαγαγεῖν ἐπὶ τῇ δεσποτείᾳ καὶ ἀναφαίρετῳ κυριό-
τητι, ὡς δεδήλωται, τοῦ τοιούτου (μοναστηρίου)⁴⁾, τοῦ ἀπὸ τοῦδε
μετοχίου αὐτῶν, σφωζόμενον μόνον τοῦ μνημοσύνου ἡμῶν καὶ τινῶν εἰς
ζωάρκειαν καὶ κυβέρνησιν ἡμῶν διδομένων ἡμῖν, ὡς συμπεφώνηται
δίδοσθαι παρὰ τῶν δηλωθέντων τιμιωτάτων μοναχῶν πρὸς ἡμᾶς, ἃ δὴ
καὶ εἰσὶ ταῦτα. Σίτου καλάθια βασιλικὰ ἰβ', οἴνου μέτρα ἑξήκοντα,

1) Ὅρα περὶ τοῦτου τοῦ τύπου κατωτέρω.

2) Εἰς παρὰ ἔτρεψα τὸ ἐν τῷ ἀντιγράφῳ κείμενον περὶ. Ἡ παρὰ (παρὰ)?

3) Εἰς γίνεσθαι ἐτόλμησα νὰ μεταβάλω τὸ δύνασθαι τοῦ ἀντιγράφου.

4) Προσέθηκα τὴν λέξιν, ἥς ἄνευ ἐκβλητέον τὸ μετ' αὐτὴν τοῦ: „τοῦ τοιού-
του ἀπὸ τοῦδε μετοχίου“.

ἐλαίου λίτρας ιβ', ὄσπριον παντοίου καλάθιον α' βασιλικόν¹⁾, τυροῦ καὶ μοτσίου²⁾ λίτρας μ', βουτύρου λίτρας ι', ξύλων γομάρια³⁾ ιβ', δάδων γομάριον α', ἐλαιῶν καλάθιον τὸ η', ἄλατος βασιλικοῦ καλάθιον τὸ δ' καὶ κρυῶν καλάθια β'. Συμπεφώνηται δὲ ἵνα ἔχω ἐγὼ ταῦτα κατ' ἔτος Ἰπομονῆ μοναχῆ ἢ τοῦ Σακελλαρίου ἐκείνου ὁμοζυγος τοῦ Μουρμουρᾶ ἔτι τοῦ βίου περιοῦσα παρὰ τῶν διαληφθέντων τιμιωτάτων μοναχῶν ἀνυστεροῦτως καὶ κατὰ τὸ πάντη ἀνελλιπές. Μετὰ δέ γε τὴν ἀποβίωσιν τὴν ἐμὴν ἵνα μερίζονται ταῦτα εἰς δύο ἴσας μερίδας, καὶ τὴν μὲν μίαν μερίδα ἔχη ἢ θυγάτηρ μου ἢ ἐντιμοτάτη⁴⁾ Σακελλαρέα ἢ Μοδηνή, τὴν δὲ ἑτέραν ὁ υἱός μου κύριος Ξένος ὁ Μουρμουρᾶς. Μετὰ δὲ τὴν ἀποβίωσιν θατέρου μέρους αὐτῶν ἵνα κρατηθῆ παρὰ τῶν μοναχῶν καὶ ἡ τοῦ ἀπελθόντος μέρους μερίς, ἀποιοχόμενου <ὀξ>⁵⁾ καὶ τοῦ ἐναπολειφθέντος ἑτέρου μέρους κρατηθῆ καὶ ἡ δευτέρα μερίς, μόνου δηλαδὴ τοῦ μνημοσύνου ἀθανάτου μένοντος. Ὁ τοίνυν πειρασόμενος καθ' ὁλοκλήρην τρόπον καὶ ἀφορμὴν ὀχλήσαι, ἢ ἀθέτησιν τινα ἐννοῆσαι ἢ διαπράξασθαι τῆς παρούσης οἰκειοθελοῦς καὶ τὰ μέγιστα ἐσκεμμένης ἡμῖν γνώμης καὶ βουλῆς, ὁ τοιοῦτος, ὁποῖος ἂν εἴη, ἔστω ἀποδεδιωγμένος ἀπὸ παντὸς δικαστηρίου, Πατριαρχικοῦ, Ἐκκλησιαστικοῦ, Ἀρχοντικοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλικοῦ καὶ καθολικοῦ Σεκρέτου, ὡς ἀλάστωρ, ὡς παλαμναῖος, ὡς ἀλιτήριος, ὡς ἀθετητῆς καὶ ἀπειθήνης καὶ διαίρετης τῆς ὅτι πλείστον βεβουλεμένης ἡμῖν τοιαύτης εὐσεβοῦς καὶ θεαρεστοῦ πρᾶξεως, προσεπικτώμενος καὶ τὰς <τῶν>⁶⁾ ἀπ' αἰῶνων ἀγίων ἀρὰς πρὸς τὸ καὶ αὐτὸς ἐρρωσθαι τὸ παρὸν Ἐκδοτήριον γράμμα. Ὁ δὲ καὶ γεγονὸς ἐνώπιον τῶν ἐντιμοτάτων Ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἄλλων ἀρχόντων τῶν καὶ ὑπογραψάντων τῇ διαληφθείσῃ σεβασμίᾳ μονῆ ἐπιδέδοται ἀσφαλείας χάριν καὶ βεβαιώσεως. Μηνὶ Ἰουλίῳ τῆς ε' Ἰνδικτιῶνος ἔτους ςωνβ'.⁷⁾

πίου ⁸⁾ Ἰπομονῆς μοναχῆς	† ὁ Σακελλάριος τῆς ἀγιοτάτης μητροπόλεως Σερρών ἱερεὺς Ἰωάννης ὁ Μοδηνός.
τῆς τοῦ Σακελλαρίου ἐκείνου τοῦ Μουρμουρᾶ ὁμοζύγου.	
πίου ⁸⁾ Ξανθῆς	† ὁ τὰ δίκαια διέπων τῆς ἀγιοτάτης μητροπόλεως Σερρών Γεννάδιος ὁ Τραπεζούντιος.
τῆς θυγατρὸς αὐτῆς Σακελλαρέας.	

1) Οὕτως, βασιλικόν, ἠρμημένον τὸ ἐν τῷ ἀντιγράφῳ φερόμενον σημεῖον ε'.

2) Ἄγνωστος τὴν σημασίαν τῆς λέξεως.

3) Γομάρια = γόμους, φάρμακον οὗς δὴ ὄνους καὶ οἱ ἀρχαῖοι καλοῦσιν.

4) Ἐντιμοτάτη κεῖται ἐν τῷ ἀντιγράφῳ.

5) Προσέθηκα τὴν λέξιν δέ.

6) Προσέθηκα τὴν λέξιν τῶν.

7) Εἰς τὸ ἔτος τοῦτο ἀντιστοιχεῖ ὁχλ' ἢ ἔκτη, ἀλλ' ἡ δωδεκάτη Ἰνδικτιῶν, ιβ' ἀντι ε'.

8) Δὲν κατώρθωσα νὰ ἐννοήσω τὴν λέξιν, ἣς τὸ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ σημεῖον κακῶς ἀνέγνω ὁ ποιήσας τὸ ἀντίγραφον· μήπως τύπος;

- † ὁ οἰκονόμος Σεργῶν Μανουήλ
διάκονος ὁ Κουβαρᾶς.
† ὁ σκευοφύλαξ Σεργῶν Θεόδουλο
ἱερεὺς ὁ Τζεμτζέας.
† ὁ χαρτοφύλαξ Σεργῶν Νικόλαος
διάκονος ὁ Ἀβαλάντης.
† ὁ σακελλίων Σεργῶν Μιχαήλ
διάκονος ὁ Καλόρριζος.
† ὁ πρωτεύδικος Σεργῶν Σέργιος
ὁ Συναδηγός.
† ὁ δοῦλος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου
ἡμῶν ἀνθέντου Κύρος ὁ Γλυκᾶς.
† ὁ δοῦλος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου
ἡμῶν ἀνθέντου καὶ βασιλέως
Λέων ὁ Ἀζανίτου καὶ καστρο-
φύλαξ Σεργῶν“.

Ταῦτα περὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ μοναστηρίου καὶ τῆς εἰς τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου ἐκδόσεως αὐτοῦ. Ὡς μετόχιον μνημονεύεται αὐτὸ ἔτι 1345 ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ Στεφάνου κράλη Σερβίας, σελ. 236: „μετόχιον ὁ ἅγιος Γεώργιος τοῦ Σακελλαρίου“. Ὅσον δὲ εἰς τὰ „μυλοτόπια“ καὶ τὴν „Κινστέριαν“ τῶν χρυσοβούλλων Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἀνατολικῶς πλησίον τοῦ ναοῦ, κεῖται καὶ νῦν ὑδρομυλος, κατωτέρω δὲ κήπος, Τουρκιστι Χαβονὸξ μπαχτσέ, τῆς δεξαμενῆς κήπος καλούμενος, δῆλον ὅτι τῆς Κινστέριανς κατὰ τὸν εὐστοχὸν ἀναγνωρισμὸν τοῦ κ. Χόνδρου. — Ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ παρετήρησα ἀρχιτεκτονικῶν μαρμάρων τεμάχια ἀνήκοντα πάντως εἰς τὸ παλαιὸν κτίσμα. Ὁ ἐξωνάρθηξ φέρει τοιχογραφίας, ἴσως κατ’ ἀπομίμησιν τῶν παλαιότερων πεποιημένας (παράβαλε τὰ ἐν κεφ. Δ’). Τὰ περὶ τὸν ναὸν κελλῖα ἀντικατέστησαν οἰκήματά τινα ἐν οἷς καταλύουσιν οἱ ἐκεῖσε κατὰ τὸ θέρος χάριν ἀναρρώσεως μεταβαίνοντες ἀσθενεῖς.

β’) τὰ ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις καὶ ἐν τῷ κώδικι χωρία.

1) Ἡ ἅγια Ἀναστασία, χρυσοβ. σελ. 233: „τὸ ἐκτὸς τοῦ κάστρου (Ζιχνῶν) μονῆριον — Θεομήτορος — τῆς Ὀστρινῆς σὺν τῷ ἐκεῖ θείῳ ναῶ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας“ καί: „τοῦ — μονυδρίου τῆς — Θεοτόκου τῆς Ὀστρινῆς καὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας“ εἶναι τὸ νῦν πέντε ὥρας ἀπέχον τῶν Ζιχνῶν χωρίδιον Ἀναστασία, ἔχον 125 Χριστιανοὺς κατοίκους, ἐν τῷ διαμερίσματι Ζίχνης.

2) Ὁ Ἀσώματος, χρυσοβ. σελ. 236, μετόχιον μνημονευόμενον μετὰ τὴν Ζιλιχόβην, ἀρ. 14.

3) Ἡ ἁγία Βαρβάρα, χρ. σελ. 216 καὶ 218: „μονύδριον ἐκεῖσε — τῆς ἁγίας μάρτυρος Βαρβάρας“ καὶ σελ. 236: „μετόχιον ἡ ἁγία Βαρβάρα εἰς τὴν παραλιμνίαν“ καὶ κώδικ. σελ. 231: „ἁγία Βαρβάρα“ ὅρα ἐν λέξει Βερνάρης, ἀρ. 5.

4) Ὁ Βελιδόρος, χρ. σελ. 237: „τοῦ παλαιοχωρίου τοῦ λεγομένου Πρωτοκυρίτζη καὶ τοῦ Βελιδόρου“, μνημονευόμενος μετὰ τὸ Μελενικίτζιον, ἀρ. 27.

5) Ὁ Βερνάρης καὶ Βερνάρους, χρ. σελ. 217 καὶ 218: „ἐτέρα γῆ εἰς τὸν τόπον τοῦ Βερνάρη“ καὶ σελ. 213: „ἐκκτήριον οἶκον ἁγίας Βαρβάρας περὶ τὴν παραλιμνίαν εἰς τὸ χωρίον Βερνάρους“· τὸ νῦν πρὸς ἀνατολὴν τῶν Σερρῶν δύο ὥρας καὶ ἡμίσειαν ἀπέχον τσιφλίκι(ον) (ξευγηλατεῖον) Βερνάρ, ἔχον 40 Χριστιανοὺς Ἀθιγγάνους, ἐν τῷ διαμερίσματι Σερρῶν.

6) Ὁ Βολερὸς, χρ. σελ. 215: „εἰς τὴν δημοσιακὴν ἐνοχίην Βολερῶ καὶ Μοσυνοπόλεως, Σερρῶν καὶ Στρονμόνος“· ὅτι ὁ Βολερὸς ἐκεῖτο περὶ τὴν Ἀμφίπολιν, μάρτυς εἶναι ὁ Νικήτας εἰς Ἰσαάκιον Ἀγγελον I 1, περὶ οὗ χωρίου ἐπιθι τὰ τοῦ Tafel, 'de Thessalon.' σελ. 498· ὥστε πιθανώτατα ἔχει δίκαιον ὁ κ. Ἀφθονίδης γράφων ἐν τῷ 'Παρουσῶ' συγγράμματι τῶν Ἀθηνῶν, IE' (1893)) σελ. 462 ὅτι Μοσυνόπολις δὲν εἶναι τὸ Μποσιανὸν τσιφλίκιον ἐν Δράμα οὐδὲ ἡ Γκιονμουρτζίνα, ἀλλ' ἡ νῦν κώμη Μεσορόπη ἢ Μοσυνορόπη λεγομένη κοινῶς, ὑπὸ δὲ γερόντων καὶ νῦν ἔτι Μοσυνόπολι ἢ Μισυνόπολι, ἔχουσα 2500 κατοίκους, ἐν τῷ διαμερίσματι Πραβίου (ὅρα ἐν κεφ. Α', β' VI γ'). Ὁ Βολερὸς καὶ „τὸ κάστρον Μοσυνοπόλεως“ μνημονεύονται καὶ ἐν τῷ τυπικῷ τῆς ἐπὶ τῆς Ῥοδόπης μονῆς τοῦ Μπατσκόβου (περὶ οὗ βλ. ἐν κεφ. Α'), σελ. 166.

7) Ὁ Βοριτζίος, χρ. σελ. 213: „περὶ τὴν πόλιν Σερρῶν μετόχιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐπικεκλημένον τοῦ Βοριτζίου“.

8) Τὸ Βουλλαριτζοῦς, χρ. σελ. 213: „θεῖον ναὸν (Θεοτόκου τῆς Ἐλεούσης) εἰς τὸ χωρίον Βουλλαριτζοῦς“.

9) Ὁ Γασταλάγκος, ἢ Γαστελέγκο(ου)ς, χρ. σελ. 226: „τὸ μετόχιον — τὸ εἰς ὄνομα — τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ — ἐπικεκλημένον τοῦ Γασταλάγκου“ καὶ σελ. 236: „τὸ (μετόχιον) — Χριστοῦ καὶ ἐπικεκλημένον τοῦ Γαστελέγκου“ καὶ σελ. 213: „χωρίον Γαστελέγκου μετὰ ναοῦ Σωτήρος Χριστοῦ“ καὶ σελ. 227: „μετόχιον — τὸ τοῦ Γαστελέγκου“· τὸ νῦν ξευγηλατεῖον Χριστὸς ὥραν πρὸς δυσμὰς τῶν Σερρῶν ἀπέχον καὶ ἔχον 300 Χριστιανοὺς κατοίκους, ἐν τῷ διαμερίσματι Σερρῶν.

10) Ὁ Γραδίστος· ὅρα ἐν λέξει Τριλίσιν, ἀρ. 37.

11) Ὁ Λραγός· ὅρα ἐν λέξει Λιβάδιον, ἀρ. 25.

12) Ἡ Ἐξιοβα, ἢ Ἐξιοβᾶ, ἢ αἰ Ἐξεβαί, ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ κτίτορος τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Ἰωάννου ἐπισκόπου Ζιχνῶν, σελ. 206:

„ἐκεῖνος [ὁ θεῖος τοῦ κτίτορος Ἰωαννίκιος] δὲ Ἐξιβῶν ἀρχιερεὺς ἀναδείκνυται“ καὶ κώδικ. σελ. 1: „ἐν τῷ χωρίῳ τῶν Ἐξεβῶν“ καὶ σελ. 19: „ἐξ Ἐξωβᾶς“· ὁ ἀρχαῖος τύπος ἐμοὶ φαίνεται Ἐξοβα (μετὰ ἰσχυρῶς προφερομένου ζ φθόγγου, Ἐξιοβα), Ἄνω καὶ Κάτω, ὅθεν καὶ ὁ πληθυντικὸς ἀριθμὸς Ἐξεβαί—Ἐξεβῶν· νῦν τὸ χωρίον, ἀπέχον ἐξ ὥρας τῶν Σερρῶν (πλησίον τῆς Κερκιντίτιδος λίμνης) καὶ ἔχον κατοίκους 375 Χριστιανούς καὶ 175 Τούρκους ἐν τῷ διαμερίσματι Σερρῶν, καλεῖται Ἐξιοβα καὶ Νίξβα (τὴν Ἐξιοβαν—τὴ Νέξιοβα—τὴ Νίξβα—ἢ Νίξβα). Ἄγνωσθ δὲ ἂν εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Hammer I σελ. 447 μνημονεῦμενον ἐπὶ Στρομόνι χωρίον Jassovo, ἐν ᾧ ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ (1459) ὤρισε κατοικίαν τῇ Μάρᾳ θυγατρὶ τοῦ δεσπότη τοῦ Σερβίας Γεωργίου καὶ τῆς Εἰρήνης, χήρα τοῦ Σουλτάνου Μουράτ τοῦ Β', καὶ τῷ τυφλῷ ἀδελφῷ Γρηγορίῳ καὶ τῷ θεῖῳ Θωμᾷ τῷ Καντακουζηνῷ, ἀφοῦ ὁ Hammer προστίθησι καὶ τό: „nicht fern vom Athos“. Χωρίον Ἐξεβα ἐν Θεσσαλίᾳ μνημονεῖται ἢ Ἄνω Κομνηνῆ ε' σελ. 138. Λεῖπει ὁ θρόνος τῶν Ἐξεβῶν ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Le Quien.

13) Ὁ Ἐσφαγμένος, χρ. σελ. 216 καὶ 218: „ξευγηλατείου¹⁾ εἰς τὴν παραλιμνίαν τοῦ ποταμοῦ τοῦ Στρομόνος τὸ τοῦ Ἐσφαγμένου λεγόμενον“ καὶ σελ. 236: „μετόχιον τοῦ Ἐσφαγμένου“ καὶ σελ. 237: „τὰ σανδάλια τῶν προσκαθημένων τοῦ Ἐσφαγμένου“· τὸ νῦν πρὸς ἀνατολὴν τῶν Σερρῶν τέσσαρας ὥρας ἀπέχον καὶ ὑπὸ ὀλιγίστων Ἀθιγγάνων οἰκούμενον τσιφλίκιον Σφάμενος καὶ Πλιάκος, ἐν τῷ διαμερίσματι Σερρῶν.

14) Ἡ Ζελίχοβα, ἢ Ζιλίχοβα, ἢ ὁ Ζελίχοβος, χρ. σελ. 216 καὶ 218: „μετόχιον [τοῦ Ἀρχιστρατήγου] εἰς τὴν Ζελίχοβαν μετὰ—τοῦ—ναοῦ τοῦ—Γεωργίου“ καὶ σελ. 236: „γῆ εἰς τοῦ Τζυάνου πλησίον τῆς γῆς τοῦ Φιλοθέου καὶ τῆς γῆς Ζιλιχόβης“ καὶ σελ. 231: „περὶ τὸν Ζελίχοβον“ καὶ κώδικ. σελ. 20: „ἀπὸ τὴν χώραν Ζελίχωβα“· ἢ νῦν ὑποδιοικήσεως ἔδρα Ζελιάχοβα κόμη. Ὁ Τζυάνος οἰκεῖται σήμερον ὑπὸ 75 Χριστιανῶν καὶ Ἀθιγγάνων κατοίκων.

15) Ἡ Ζίχνα (αἱ Ζίχναι) καὶ ὁ Ζίχνας, χρ. σελ. 237: „μετόχιον εἰς τῶν Ζιχνῶν—εἰς τὸ χωρίον τὴν Κάτω Οὔσκαν“ καὶ σελ. 233: „τῶν εἰς τὸ κάστρον τῆς Ζίχνας Ἰουδαίων“ καὶ κώδ. σελ. 3: „ἀπὸ τὴν Ζήχνα“ καὶ χρ. σελ. 242: „περὶ τὸ κάστρον τοῦ Ζίχνα—οἰκονομία εἰς τὸ χωρίον τὸ λεγόμενον Κάτω Οὔσκαν“ καί: „εἰς τὸν τόπον Σερρῶν τε καὶ Ζίχνα“· ἢ καὶ νῦν Ζίχνα, ἧς ὁ κάτοικος „Ζιχνιώτης“ γέγραπται ἐν τῷ κώδ. σελ. 21. Ἡ δὲ Κάτω Οὔσκα σήμερον λέγεται Κάτω Νούσκα (τὴν Οὔσκαν—τὴ Νούσκα—ἢ Νούσκα), οἰκουμένη

1) Σφάζεται ἡ ὠραία λέξις ἐν Μακεδονίᾳ, „ξευγηλατεῖο“.

ὕπὸ 375 Χριστιανῶν καὶ 125 Τούρκων. Ἡ δὲ νῦν Ἄνω Νούσκα ἔχει 115 Χριστιανούς κατοίκους, ἐν τῷ διαμερισματι Σερρών. Ὁ κάτοικος κοινῶς Νούσκαλης.

16) Ὁ Θολός, χρ. σελ. 233: „εἰς τὸ χωρίον τὸν Θολόν“· ὁ Θολός ἔχει νῦν κατοίκους 100 Ἀθιγγάνους καὶ 30 Χριστιανούς, ἐν τῷ διαμερισματι Ζίχνης.

17) Ἡ Κεραυνίτσα, χρ. σελ. 237: „ἀγρίδιον ἢ Κεραυνίτσα — εἰς τὸ χωρίον τὸν Τοπόλτζον“· νῦν Κεράνιτσα καλεῖται τόπος τις μεταξὺ τῶν χωρίων Σουμπὰς — κινόι (κεφαλοβρύσου χωρίον κατὰ τὸν κ. Τσικόπουλον, 'Μελέτης' σελ. 49, ἢ Σούμπαση χωρίον, διοικοῦντος ἐπιτρόπου Cousinéry σελ. 139: „surveillans des eaux“), μίαν ὥραν καὶ ἡμίσειαν πρὸς ἀνατολὴν τῶν Σερρών ἀπέχοντος καὶ ἀριθμοῦντος 925 κατοίκους Χριστιανούς ἐν τῷ διαμερισματι Σερρών, καὶ Καρλί — κινόι (τῆς εἰς Σέρρας ἐκείθεν μετακομιζομένης χιόνος χωρίον) μίαν ὥραν ἀπέχοντος καὶ ἀριθμοῦντος 400 κατοίκους Χριστιανούς, ἐν τῷ διαμερισματι Σερρών. Ἐν τῷ πρώτῳ ἀντέγραφα ἐπιγραφάς τινας Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὧν τὴν σπουδαιότητα καὶ παραθετέαν νομίζω ἐνταῦθα 38): „EX AVCTORITATE || IMP · NERVAE · TRAIANAE || N · CAESARIS · AVG · || GER · FINES DERE || CTI · INTER · REM(PV) || BLICAM · COL · PHI || LIPPIENSEM · ET · || CLAUDIANVM · AR || TE · MIDORVM · || S · P · C ·“ — Ὁ δὲ Τοπόλτζος ἢ κατὰ τὸν κώδ. σελ. 133 ἢ Τοπόλτζα εἶναι ἢ νῦν Τοπόλιανη, μίαν ὥραν καὶ ἡμίσειαν πρὸς ἀνατολὴν τῶν Σερρών ἀπέχουσα καὶ ἀριθμοῦσα 948 Χριστιανούς κατοίκους, ἐν τῷ διαμερισματι Σερρών. „Τοπολινίτζη“ (ἢ) κεῖται καὶ ἐν τῷ τυπικῷ Μπατσκόβου, σελ. 166.

18) Ἡ Κόσνα· ὄρα ἀνωτέρω ἐν κεφ. Γ', α'· καὶ χρ. σελ. 217: „γῆ εἰς τὴν Κόσναν πλησίον τῆς γῆς τοῦ Πελαργοῦ — σὺν τῇ γῇ τῇ ἀπὸ τοῦ Ξυφεία“.

19) Τὰ Κουβουκλία, χρ. σελ. 217 καὶ 218: „εἰς τὸν τόπον τὸν Μεριλίαν (Μεριχίαν σελ. 218) πλησίον τῶν Κουβουκλίων“ καὶ κατωτέρω: „πλησίον τῆς γῆς τῶν Κουβουκλίων καὶ τῆς γῆς τοῦ Πελαργοῦ“.

20) Τὸ Κρεβασμοῦντον (κακῶς κατ' ἐμὲ ἐν χρ. σελ. 216 καὶ 218: „εἰς τὸ χωρίον Τακραβασμοῦντον“ ἀντὶ τοῦ τὸ Κρ.), χρ. σελ. 236.

21) Οἱ Κυνηγοί, χρ. σελ. 237: „παλαιοχώριον εἰς τὸν Πάνακα [ποταμὸν παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν, Καντακ. δ' 45] ἐπικεκλημένον οἱ Κυνηγοί“.

22) Ὁ Λάκκος, χρ. σελ. 237: „χωρίον τὸ τοῦ Λάκκινου (?)“· τὸ ὁμώνυμον πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου κείμενον χωρίον ἔχον 210 κατοίκους Χριστιανούς, ἐν τῷ διαμερισματι Σερρών· ἐν τῷ κώδ. σελ. 24 μνημονεύεται τὸ τε χωρίον: „χώρα Λάκκου“ καὶ ὁ κάτοικος „Λακκιώτης“.

23) Το Λεγγίνιον, χρ. σελ. 237: „εις τὸ χωρίον τὸ Λεγγίνιον τὴν οἰκονομίαν τοῦ Λάσκαρη“· τὸ νῦν Λεγένι(ον) πλησίον τοῦ Μελενίκου, ἔνθα καὶ ξευγηλατεῖον Λασκάρεβο μετὰ 130 κατοίκων Χριστιανῶν.

24) Ἡ Λεστίανη, χρ. σελ. 236: „ξευγηλατεῖον εἰς τὴν Λεστίανην“· ἢ νῦν Ἑλέσνιτζα ἐν τῷ διαμερίσματι Νευροκοπίου; ἢ ἢ ἐν τῷ διαμερίσματι Σερρών Ἑλσιανη μετὰ κατοίκων 600 Χριστιανῶν καὶ 200 Τούρκων;

25) Το Λιβάδιον, χρ. σελ. 217 καὶ 218: „γῆ εἰς τὸ Λιβάδιον ἄνω τῆς—γῆς τοῦ Δραγόνη“ καὶ σελ. 236· νῦν ὑπάρχει τσιφλίκιον Δραγὸς ἔξ ὥρας πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν τῶν Σερρῶν ἀπέχον καὶ ἀριθμοῦν 80 κατοίκους Χριστιανούς, ἐν τῷ διαμερίσματι Σερρῶν, καὶ ἢ ἐν τῷ διαμερίσματι Μελενίκου Λιβαδίτσα ἔχουσα 60 κατοίκους Χριστιανούς· ἀγνοῶ ἂν πρὸς ταῦτα συμφωνῇ ἢ ἐν τοῖς χωρίοις τῶν χρυσοβούλλων ὑποδεικνυομένη τοπικῇ σχέσει τῶν μερῶν.

26) Ὁ Λιβοβιστός, χρ. σελ. 236: „ξευγηλατεῖον εἰς τὸν Λιβοβιστόν“· ἢ νῦν Λιμπόβιστα ἐν τῷ διαμερίσματι Μελενίκου, ἔχουσα 145 κατοίκους Χριστιανούς;

27) Το Μελενικίτζιον, χρ. σελ. 238: „εις τὸ χωρίον τὸ Μελενικίτζιον“· τὸ νῦν δύο ὥρας πρὸς δυσμὰς ἀπέχον τῶν Σερρῶν χωρίον καὶ τσιφλίκιον (τοῦ κ. Μιχαὴλ Ν. Μιχαὴλ μπέη), ἔχον 600 κατοίκους Χριστιανούς, ἐν τῷ διαμερίσματι Σερρῶν.

28) Ὁ Μελενίκος, χρ. σελ. 213: „εὐκτήριον οἶκον [τοῦ ἁγίου Δημητρίου] περὶ τὸν Μελενίκον ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῶν Πλατανῶν (?) ἐπικεκλημένον τοῦ Καϊλάτου“· τὸ νῦν Μελένικον, οὗ ἢ ἴδρουσις ἀναφέρεται εἰς ἀποίκους ἐκ Βυζαντίου. Μελέτης εἰδικωτέρας ἀξία εἶναι ἢ ἰδιόρρυθμος ἐν τῇ ὁμιλίᾳ προφορὰ τῶν κατοίκων, τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα καὶ τὸ λεξιλόγιον, οὗ παρατίθημι ὧδε μικρὸν δεῖγμα: ὁ γάρος (τὸ Τουρκικὸν πετμέζ, raisiné), ἦτασαν (ἦσαν), καθωτάσαν (ἐκάθηντο), κουστῶμδς (ἢ στενοχωρία) καὶ κουστῶνομαι (στενοχωροῦμαι), μυζίζω (καμύω), ξιδιοῦμαι (ἐκδύομαι), ὄπλα (αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες), ᾗρητιοῦμαι (καλλωπίζομαι), ᾗποχειρίος (ὁ ὑποχειρίος, ὁ πελάτης κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἀφέντην, ὁποῖα πάλαι ἦτο ἢ κοινωνικῇ διαίρεσις κατὰ τάξεις), ὁ πρόδακος (ἢ ἀλλαχοῦ λεγομένη περκνάδα ἢ πυκνάδα, ἢ ἐφηλις, τὸ πέρκνωμα τοῦ προσώπου καὶ τῶν χειρῶν, Sommersprossen), ὁ σκαπτῶς (ὁ ἀλλαχοῦ σκαπτῶς, νεκροθάπτῶς), σμπουρίζω (διαλέγομαι, Βλαχιστὶ σμπὸρ ὁ λόγος καὶ σμπουρέσκου τὸ λέγω), συρίζομαι (ἐνασχολοῦμαι, τὸ κοινῶς συγυρίζομαι, διευθετῶ τὰ κατ' ἐμάντόν), συγκρίζομαι (τὸ ἀλλαχοῦ ταιριάζομαι, συναρμόζομαι). — Ἡμίσειαν δὲ ὥραν τοῦ Μελενίκου ἀπέχει τὸ 150 Χριστιανούς κατοίκους ἀριθμοῦν Μάντσιολου, σῶζον καὶ τὸν ἀρχαῖον ναὸν τοῦ ἁγίου Δη-

μητροῦ, ὅθεν καὶ τσιφλίκι τοῦ ἀγίου Δημητρίου καλεῖται ὑπὸ τῶν Μελενικίων.

29) Τὸ Μενοίκειον ἢ Μενοίκιον ὄρος, ἢ ὁ Μενοικεὺς καὶ Μενοικέος, τὸ Μονόσπητον χωρίον καὶ τὰ Μονοσπήτια· Cousinéry σελ. 212: „nous partimes de très-bonne heure de Serrès, pour aller passer la journée au monastère de Saint-Jean-Prodrornos, belle solitude, aussi fréquentée à cause de l'attrait des ses belles eaux et de l'air pur qu'on y respire, que par esprit de dévotion. Cet empressement paraît même remonter à des temps très-reculés, si l'on en juge par l'ancien nom de la montagne, que la tradition a conservé: on l'appelle encore Ὅρος Μονικιόν, Montagne munichienne“ ὁ κ. Δήμιτσας, Ἑγεωγρ. σελ. 65 (89 καὶ 119) γράφει αὐτὸ κατ' ἄλλους περιηγητὰς Μενίκιον. Τὸ ὄρος (Τουρκιστὶ Μπὸς δάγ) οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων μνημονεύει, πρῶτον δὲ φαίνεται ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ κτίτορος τῆς μονῆς σελ. 203 καὶ 209 καὶ ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις τῶν Ἀνδρονίκων σελ. 212 (1309), 216 καὶ 219 (1321) (ἐν τῷ σιγίλλῳ τοῦ πατριάρχου Ἡσαίου σελ. 222, 1324), 225 (1329), 228 καὶ 230 (1332· ὄρα καὶ σελ. 223, 224) καὶ τοῦ Στεφάνου κρᾶλλη Σερβίας 234 (1345), ἐν ἅσασι δὲ τούτοις τοῖς χωρίοις κεῖται εἰρημένον τὸ ὄρος (τὸ) τοῦ Μενοικέως ἢ τὸ (τοῦ) Μενοικέως ὄρος. Ἡ παράφρασις τοῦ Cous. „Montagne munichienne“ δὲν εἶναι κατ' ἐμὲ ἄστοχος, εἰ καὶ μᾶλλον ἀνέμενέ τις τὴν ἐκ τῶν λέξεων μόνος καὶ οἶκος σύνθεσιν Μόνοικον—Μονοικεὺς (σελ. 203: „διὰ τῆς μονώσεως προσομιλεῖν τῷ Θεῷ — ἐν αὐτῷ οὖν τὴν οἰκησιν πῆξας“) ἢ τὴν ἐκ τῆς λέξεως μοναχὸς παραγωγὴν Μόναχον—Μοναχικὸν (σελ. 203: „ἵστω μοναχικῶς ἐν αὐτῷ προσκαθήσῃ (?)“). Ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῳ τῶν χρυσοβούλλων, ἐκ τοῦ ἔτους 1297, Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου αὐτὸ μὲν τὸ ὄρος δὲν ὀνομάζεται (σελ. 214: „φθάνει—ἀνεγείρει περὶ τὰς Σέρρας μοναστήριον“) μνημονεύεται δὲ ἀγρίδιον Μονόσπητον, σελ. 215: „ἵνα—δοθῇ πρὸς τὸ εἰρημένον μοναστήριον καὶ τὸ πλησίον αὐτοῦ διακειμένον ἀγρίδιον τὸ Μονόσπητον λεγόμενον, ὅπερ κατεῖχε στρατιώτης ὁ Μαρτίνος“, ὅπερ ὁ κ. Γεδεών, Πατριαρχ. πιν. σελ. 404 ἤμασεν ὅτι: „μετεφράσθη κατόπιν εἰς Μενοικέως = Μονο-οικέος ὄρος“, προσθεῖς: „κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ ὄνομα Μενοικεὺς ἀναφαίνεται τὸ πρῶτον μετὰ τὸ ἔτος 1300“. Ἴσως ἢ παράλειψις τοῦ ὀνόματος ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ 1297 εἶναι ἀπλῆ τύχη, ἀφοῦ ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος ἔτι 1321 ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα Μενοικεὺς καὶ Μονόσπητον διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων, σελ. 216: „περὶ τῆς εἰς τὰς Σέρρας ἐν τῷ ὄρει τοῦ Μενοικέως διακειμένης μονῆς“ καὶ σελ. 218—219: „ἀγρίδιον τὸ Μονόσπητον λεγόμενον“, ὅπως καὶ ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ Στεφάνου κρᾶλλη ἔτι 1345 φέρεται καὶ τὸ Μενοικεὺς καὶ (σελ. 237) τὸ χωρίον τὰ Μο-

νοσπήτια. — Ἀνωτέρω, ἐν τῷ ἐκδοτηρίῳ γράμματι τῆς Ἰπομονῆς εὔρομεν τὸν τύπον ὁ Μενοικέος: „περὶ τὸ ὄρος τοῦ Μενοικέου“, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ πατριάρχου Νεοφύτου (1611 ἔτους· ὄρα ἐν κεφ. VI γ'): „ὄρει τῷ ἐπονομαζομένῳ Μενοικέῳ“, τὸν δὲ τύπον τοῦτον νομίζω ὡδε πεποιημένον: „ἐν τῷ Μενοικέῳ ὄρει — ἐν τῷ Μενοικέῳ ὄρει — ἐν τῷ ὄρει Μενοικέῳ — τὸ ὄρος Μενοικέος — τὸ ὄρος τοῦ Μενοικέου“, ἢ κατ' ἀναδρομικὸν σχηματισμὸν τῆς ὀνομαστικῆς Μενοικέος ἐκ τῆς γενικῆς Μενοικέως, εἰς τὰ ὅσα ὡς ὀνομαστικῆς προσπιπτούσης. — Πρὸ τοῦ 1850 ἔτους ἐσφύζετο ἐπὶ τῆς ἐκ Σερρών εἰς τὴν μονὴν ἀγούσης ὄρεινης ὁδοῦ τὸ χωρίον Μονόσπητα, οὗ καταστραφέντος οἱ κάτοικοι διεσπάρησαν εἰς τὰ πέριξ· τὸ ὄνομα τῆς θέσεως ἀκούεται καὶ νῦν. — Καὶ πλησίον τῆς Στρουμίτης κεῖνται χωρία Μονόσπητο καὶ Ἐντο κούκι (εἰς οἶκος).

30) Τὸ Μόδιον, χρ. σελ. 239: „εἰς τὴν τοποθεσίαν τὴν καλουμένην Μόδιον πλησίον τοῦ ἐκείσε ἀγωγῷ καὶ παλαιοῦ μύλωνος“, ἀμέσως μετὰ τὴν Κινστέρναν περὶ ἧς ὄρα ἐν κεφ. Γ', α' ὥστε νομίζω ὅτι τὸ Μόδιον ἔκειτο οὐ μακρὰν τῆς μονῆς τοῦ ἀγίου Γεωργίου τοῦ Κρονουερίτου, τόσῳ δὲ μᾶλλον ὄσῳ καὶ ἡ Ξανθὴ ἢ θυγάτηρ τῶν κτιτόρων τῆς μονῆς ταύτης ἀποκαλεῖται ἐν τῷ ἐκδοτηρίῳ γράμματι ἡ Μοδηνὴ καὶ ἡ μυεῖα τοῦ μύλωνος εὐαρμοστεῖ.

31) Τὸ Νεοχώριον, χρ. σελ. 236: „ξενηλατεῖον εἰς τὸ Νεοχώριον τὸ τοῦ Πραντουλῆ ἐκείνου“ τὸ ὁμώνυμον, ὄραν πρὸς ἀνατολὴν τῶν Σερρών ἀπέχον τσιφλίκιον μετὰ 100 κατοίκων Χριστιανῶν Ἀθιγγάνων, ἐν τῷ διαμερίσματι Σερρών.

32) Ἡ Πέρα Πολεάνα, χρ. σελ. 237: „εἰς τὴν Πέρα Πολεάναν ἀδελκία τέσσαρα καὶ τὸ λεγόμενον τὴν Λογγὰν —, τὸ τοῦ Φωτινοῦ μετὰ τοῦ Τζυκαλά, τὸ δὲ τέταρτον τοῦ Σκυλομήτου μετὰ — τοῦ Ποτάμη καὶ τῶν τριῶν νείων τοῦ Καλογήρου“. Ἄλλος τις ἴσως θὰ φανῆ εὐτυχεστέρος ἐμοῦ καθορίζων τὴν θέσιν τῆς Πολεάνας ταύτης· ἐγὼ ἀρκοῦμαι νὰ ὑπομνήσω ὅτι Πολεάνα ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι ἐν Μακεδονίᾳ (Cousinéry σελ. 115 καὶ Tafel σελ. 271), ὧν γνωστοτάτη ἡ παρά τὸν Ἀλιάκμονα, πρὸ πολλοῦ καταστραφεῖσα, Πολυανή, ἔδρα ἐπισκοπῆς ὑποκειμένης τῷ θρόνῳ Θεσσαλονίκης, διότι οὕτω, διὰ τοῦ ν, γεγραμμένην τὸ ὄνομα κεῖται καὶ ἐν ἐπιγραφῇ, ἣν ἔτει 1844 εὑρεθεῖσαν ἐν τῷ ἐν τῷ χωρίῳ Δοῦρὰν (Δοβήρω?, Tafel σελ. 266 καὶ 271, νῦν ἔδρα τοῦ ἐπισκόπου „Πολυανῆς καὶ Βαρδαρεωτῶν“) κατεδαφισθέντι ἀρχαίῳ ναῷ τοῦ ἀγίου Ἡλίας εὐμενῶς μοι ἀνεκοινάσατο ὁ κ. Ρίζος 39) „ἐπεσκευάσθη ὁ θεῖος καὶ ἱερός οἶτος ναὸς ὑπὸ τοῦ πανιερωτάτου ἐπισκόπου ἀγίου Πολυανῆς κυρίου Ἰωαννικίου Κομποπέτρου τοῦ ἐκ Θεσσαλονίκης“ ἢ ἐπιγραφῇ ἢ μᾶλλον τὸ ἀντίγραφον αὐτῆς δὲν φέρει δυστυχῶς καὶ ἔτος, ἀλλὰ πάντως εἶναι νεωτέρων χρόνων, ἀφοῦ ἐν

παλαιότεραις ὑπογραφαῖς συνήθως φέρεται ὁ τύπος *Πολεανίνη* (Tafel σελ. 83—84), ὃν ἐγὼ καὶ ἐν ὑπογραφῇ, περὶ ἧς ἄλλοτε, εὔρον: „ὁ Βραδαρίου (sic!) καὶ Πολεανίνης“. Ἐν τέλει προστίθην ὅτι, καθὼς ὁ λόγιος φίλος κ. Σωτήριος Ἀστεριάδης εἶπέ μοι, ἐν τῷ ναφ̄ τοῦ ἀγίου Γεωργίου τοῦ χωρίου Καβακλί (μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀξιοῦ, Βραδαρίου, καὶ Ἐχεδώρου, Γαλλικοῦ) κεῖται ἐπιγραφὴ καθ' ἣν ὁ ναὸς ἐκτίσθη: „ἐπὶ πανιερωτάτου καὶ ἀγίου μητροπολίτου ΠΟΛΕΝΙΝ Θεοδοσίου 1817“. „Πολενά“ κεῖται καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κορυτσᾶς, Ἐπετηρ. σελ. 206.

33) Τὰ Πέρα, χρ. σελ. 237: „περὶ τὰ Πέρα ὑδρομύλωνας ἐννέα“. Ἐννοεῖται πάντως τόπος τις ἐν τῇ πέραν (ἐκεῖθεν) τοῦ Στρυμόνος χώρα ἣν καὶ οἱ Τούρκοι Καρσὶ Γρακὰ ὃ ἐστὶν ἀπέναντι ὄχθην καλοῦσιν.

34) Τὸ Πηλορήριον, χρ. σελ. 240: „γῆν — ἀπὸ τῆς περὶ τὰς Σέρρας οἰκονομίας — Πηλορήριον λεγομένην εἰς τὴν τοποθεσίαν τὴν Ζαβαλίαν“. Τυπ. Μπατσκ. σελ. 168: „χωρίον Πραβίκιον (καὶ σελ. 202) ὁμοῦ μὲ τὴν Καισαρούπολιν, ἣ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν Σερρῶν εἰς τὴν τοποθεσίαν τοῦ Βάνδου Ζαβάλλαν ὁμοῦ μὲ τὴν λίμνην τῆς καὶ μὲ τὰ ὄψαροτόπια τῆς καὶ μὲ τὸ χωρίον Γλαίνη“ καὶ Πραβίκιον μὲν εἶναι ἢ Πρεβίστα, Καισαρούπολις δὲ ἴσως ἢ ἐν Ζίχνη Τσερέπλιαν(η), μὴ ἀπέχουσα πολὺ τῶν ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Φιλίππων ἑλῶν (τῆς Ζαβάλλας?). Τὸ Βάνδον κεῖται καὶ ἐν σελ. 166 καὶ ἐν σελ. 167: „τὸ μετόχιον — κατὰ τὸ Βάνδον τὸ Περιθεώριον, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται — προάστειον τοῦ Μηνᾶ“.

35) Ὁ Σφολενός, χρ. σελ. 237: „ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Σφολενοῦ δένδρα“ ὁ νῦν Σφιλινός ὦραν ἀπέχων τῆς Ζελιαχόβης καὶ 750 κατοικοὺς Χριστιανοὺς ἔχων.

36) Ὁ Τριβόλης, χρ. σελ. 217 καὶ 218: „ἑτέρα γῆ πλησίον τοῦ Τριβόλη“.

37) Τὸ Τριλίσιον, χρ. σελ. 237: „μετόχιον εἰς τὸ Τριλίσιον — τῆς — Θεοτόκου καὶ ἐπικεκλημένον τοῦ Βεμπελάκη μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ δύο μετοχιῶν, ὧν τὸ μὲν ἐν πλησίον τῆς Τρουλιάνης τὸ ἐπονομαζόμενον τῆς — Θεοτόκου τοῦ Τζέρρη —, τὸ δ' ἕτερον πέρα τοῦ Μέστου (sic) τὸ λεγόμενον ὁ Γραδίστος μετὰ — τοῦ μύλωνος καὶ τῆς Πλανινῆς τῆς ἐπιλεγόμενης τοῦ ἀγίου Γεωργίου τοῦ Παράσακα καὶ τῆς Λουμπουτίσης“ τὸ νῦν Τερλίσι ἐν τῷ διμερισματι Νευροκοπίου, ἐν ᾧ καὶ Αἰούμτσεν ὑπάρχει χωρίον μετὰ 360 κατοίκων Τούρκων· εἶναι ἢ Λουμπουτίσα; Ἐν τῷ κώδικι τῆς μητροπόλεως ἀναφέρονται καὶ τὰ ἐξῆς χωρία ἐν τῷ διαμερισματι Σερρῶν:

38) Ἡ Ἀχινού, σελ. 261, χωρίον μετὰ κατοίκων 825 ὃ Ἀχινός παρὰ τῇ λίμνῃ Κερκινίτιδι, τῇ σήμερον Ταχινού λεγομένη (τοῦ

ἐχίνου, Ἡροδότ. ε' 16: „τῶν δὲ (ἰχθύων) πλῆθος ἔστι“, τοῦ ἀχينوῦ — Ταχينوῦ — ἢ Ἀχينوῦ), ἀνακριβῶς παρὰ τῷ Cousinéry σελ. 135 καὶ Tafel σελ. 82 Takinos.

39) Τὸ Βεζνίκον, σελ. 261, χωρίον βορειοανατολικῶς τῶν Σερρῶν δύο ὥρας ἀπέχον μετὰ κατοίκων Χριστιανῶν 990 καὶ Τούρκων 125.

40) Ἡ Βίσιανη, σελ. 14 καὶ 37 (Βύσανη 261), τσιφλίκιον πρὸς δυσμὰς ὥραν ἀπέχον μετὰ κατ. Χρ. 200.

41) Ἡ Βροντοῦ, σελ. 261, κωμόπολις πρὸς βορρῶν ἕξ ὥρας ἀπέχουσα μετὰ κατ. Χρ. 3560.

42) Ὁ Γεωργιλᾶς, σελ. 77: „χώρα τοῦ Γεωργιλᾶ“· τὸ τέσσαρας ὥρας πρὸς νότον ἀπέχον τσιφλίκιον Γεωργογυλᾶ μετὰ κατ. Χριστιανῶν Ἀθιγγάνων 90. Ἐκεῖ τῷ 1630 ἔτει μοναχοὶ ἔκτισαν οἰκίαν κληθεῖσαν „τσιφιλίκιον τοῦ Ταξιάρχου“.

43) Ἡ Ἰγρίτα, σελ. 3, ἡ νῦν κωμόπολις Νιγρίτα (τὴν Ἰγρίταν — τὴν Νιγρίτα — ἢ Νιγρίτα), τέσσαρας ὥρας πρὸς νότον ἀπέχουσα μετὰ κατ. Χρ. 2300.

44) Τὰ Καλάδενδρα, σελ. 49, 58, 61 καὶ 68, ἡ νῦν Καλένδρα, χωρίον μίαν ὥραν καὶ ἡμίσειαν πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν ἀπέχον μετὰ κατ. Χρ. 225.

45) Ἀἰ Ἄνω Κρούσιοβαι, σελ. 261· νῦν ἔχομεν τὰ χωρία τὴν Ἄνω Κρούσιοβαν καὶ τὴν Κάτω Κρούσιοβαν οὐ μακρὰν τῆς Ἀμφιπόλεως, δέκα ὥρας ἀπέχοντα, ἐκεῖνην μετὰ κατ. Χρ. 350 καὶ ταύτην 310· ἐν τῷ ἐν ἐκείνῃ ναφ τῶν ἀγίων Θεοδώρων καὶ ἐν τῷ σχολεῖῳ κεῖνται ἐντετειχισμένα Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐπιγραφαί.

46) Ἡ Μότσιαλη, σελ. 79 („ἔτει ζρομθ“ 1641): „μονίδριον — Θεοτόκου ἐν τῇ Μότσιαλη κατὰ τὴν Κρούσιοβαν“· σφῆξεται νῦν τὸ ὄνομα μόνον τῆς θέσεως.

47) Τὰ Ξυλοπήγαδα, σελ. 131, τὸ νῦν τέσσαρας ὥρας πρὸς νότον ἀπέχον μετὰ κατ. Τούρκων 200 καὶ Χριστιανῶν 150 χωρίον Ξυλότρος;

48) Ἡ Τζερπίστα, σελ. 3, ἡ Τζερπίστα, σελ. 261· τὸ χωρίον ἀπέχει τέσσαρας ὥρας πρὸς νότον καὶ ἔχει κατ. Χρ. 650 καὶ Τούρκους 350. Ἄλλοτε εὐρέθησαν ἐκεῖ καὶ Ῥωμαϊκαὶ ἐπιγραφαί.

49) Ὁ Τούραβος, σελ. 20· τὸ νῦν ἕξ ὥρας πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν ἀπέχον τσιφλίκιον Τουρπὲς μετὰ κατ. Τούρκων 200 καὶ Χριστιανῶν 60;

50) Τὸ Χούμνικον, σελ. 261 καὶ 285, τὸ νῦν πέντε ὥρας πρὸς νότον ἀπέχον χωρίον Χοῦμκος μετὰ κατ. Χρ. 570.

51) Ὁ Ὀρλιακός, σελ. 35, τὸ νῦν νοτιοδυτικῶς πλησίον τοῦ Στρομμόνος κείμενον χωρίον Ὀρλιακο(ν) μετὰ κατ. Χρ. 500 καὶ Τ. 200.

Ἐν τῷ κώδικι μνημονεύεται σελ. 231 καὶ „ἡ Βάλτα τῶν Κακαράδων“, δύο ὥρας ἀνατολικῶς ἀπέχουσα, καὶ οἱ τόποι Βόλτζο σελ. 37 καὶ Γιόρρανη σελ. 261. — Ἡ „χώρα Κουρλούκοβα“ σελ. 26 εἶναι ἡ

ἐν τῷ διαμερισματι Ζίχνης κωμόπολις (τὸ) Κουρλούκοβο ἔχουσα κατ. Χρ. 1500 καὶ Τ. 1000, ἐκκλησιαστικῶς ὑπαγομένη εἰς τὴν μητρόπολιν Δράμας. Ἔχω ἐκεῖθεν Λατινικὰς ἐπιγραφάς.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω χωρία καὶ τσιφλίκια τῶν χρυσοβούλλων καὶ τοῦ κώδικος, περὶ ὧν εἶπον ὅτι (πολιτικῶς) κεῖνται ἐν τῷ διαμερισματι (ἐν τῇ Διοικήσει) τῶν Σερρῶν, ὑπάγονται καὶ ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν μητρόπολιν Σερρῶν. Τὸν κατάλογον τῶν χωρίων καὶ τσιφλικίων τῶν ἐν τῇ ἐνορία τῆς μητροπόλεως ἐκκλησιαστικῶς κειμένων καὶ εἰς τὴν Διοίκησιν Σερρῶν πολιτικῶς ὑπαγομένων συμπληρῶν προστίθημι τὰ ἑξῆς μὴ μνημονευθέντα (βλ. Ἑμερολ. Ἀνατολῆς 1886, σελ. 158). Χωρία: 52) Ἀβδαμάλι μετὰ κατ. Χρ. 390 καὶ Τ. 100· 53) Ἀθηονοχωρί ἐπὶ τερπνῆς ὑψηλῆς θέσεως (ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἡδωνίδι ὄθεν κατὰ τινὰς καὶ τὸ ὄνομα) μετὰ κατ. Χρ. 1000, ἐνθα καὶ μνημεῖα παλαιὰ σφύζονται· 54) Βραστὰ (πολιτικῶς ἐν τῇ γενικῇ Διοικήσει Θεσσαλονίκης, ὡς καὶ τὰ ἐν ἀριθμοῖς 62 καὶ 78) μετὰ κατ. Χρ. 535· 55) Γκοπάτσι μετὰ κατ. Χρ. 300 καὶ Τ. 150, ἐνθα καὶ ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ εὐρέθησαν, ἐξ ὧν μνημονεύω τὰ ὀνόματα „Μέστυλος“, „Ἀσιδήμος“ καὶ „Κούτιος“· 56) Δημητρίτσι (Δημητρίτζη) οὐ μακρὰν τῆς ἐπὶ τοῦ Στρομόνος γεφύρας, νοτιοδυτικῶς αὐτῆς, μετὰ κατ. Χρ. 440 καὶ Τ. 200, ἐνθα ὁ στρατηγὸς Ἰσαακίον τοῦ Ἀγγέλου Ἀλέξιος ὁ Βραυῆς ἐνίκησε τὸν Σικελικὸν στρατὸν· 57) Ἐλσιανη, περὶ ἧς ὄρα ἐν ἀριθμῷ 24· 58) Ζερβοχωρί μετὰ κατ. Χρ. 140· 59) Καστρι μετὰ κατ. Χρ. 165, ἐνθα καὶ ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ κεῖνται ὧν μία 40): „ΤΗΛΕΦΟΣ || ΚΑΛΛΙΣΤΑ“· 60) Καρατζάδες μετὰ κατ. Χρ. 270 καὶ Ἀθιγγάνων 70· 61) Κούντσιος μετὰ κατ. Χρ. 400· 62) Μαζλάρι μετὰ κατ. Χρ. 280 καὶ Τ. 250· 63) Μερτάτι μετὰ κατ. Χρ. 325· 64) Μούκλιανη μετὰ κατ. Χρ. 150· 65) Μουσλίμ καμήλα μετὰ κατ. Χρ. 250 καὶ Ἀθιγγάνων 75· 66) Μπάνιτσα μετὰ κατ. Χρ. 600· 67) Νιγκοσλάβι μετὰ κατ. Χρ. 200 καὶ Τ. 200· 68) Ντ(Δ)οβίστα μετὰ κατ. Χρ. 1500· 69) Ντουτλί μετὰ κατ. Χρ. 275· 70) Ντράνοβο μετὰ κατ. Χρ. 200 (Δρένοβον ἐν Κορυτσᾷ, Ἑπετ. σελ. 206)· 71) Ὁμοῦρ μπέη μετὰ κατ. Χρ. 570· 72) Προσενίκη μετὰ κατ. Χρ. 570· 73) Ραβνὰ μετὰ κατ. Χρ. 570 καὶ Τ. 500· 74) Ραχοβίτσα μετὰ κατ. Χρ. 280· 75) Σαῖττᾶς μετὰ κατ. Χρ. 210· 76) Σαρμουσακλί μετὰ κατ. Χρ. 970· 77) Σίρπα μετὰ κατ. Χρ. 1150· 78) Στεφανινὰ μετὰ κατ. Χρ. 515, τυπικ. Μπατσκ. σελ. 167: „χωρίον — Περιλόγκιον, τὸ ὁποῖον εὐρίσκειται εἰς τὴν ἐπαρχίαν Θεσσαλονίκης εἰς τὴν ἀρχοντεῖαν τὴν ὀνομαζομένην Στεφανιανὰ, τὸ ὁποῖον Περιλόγκιον κ. τ. λ.“· 79) Τζίντζιος μετὰ κατ. Χρ. 710· 80) Φράστιανη Ἄνω μετὰ κατ. Χρ. 450· 81) Φράστιανη Κάτω μετὰ κατ. Χρ. 600. — Τσιφλίκια (καὶ κατὰ μέρη καὶ χωρία): 82) Ἄγκο Μαχαλᾶς μετὰ κατ. Χρ. 150· 83) Ἄλῃ μπέη — κιόι μετὰ κατ. Χρ.

στιανῶν Ἀθιγγάνων 250 καὶ Τούρκων 150· 84) Ἀμπντουλά Μαχαλάς μετὰ κατ. Χρ. 80· 85) Ἀντᾶς μετὰ κατ. Χρ. 70 καὶ T. 30· 86) Ἀπιδιές μετὰ κατ. T. 50 καὶ Χρ. 40· 87) Βέρτζιανη μετὰ κατ. Χρ. 140· 88) Γενὶ — κιόι (Νέον χωρίον) μετὰ κατ. Χρ. 200 καὶ T. 200· 89) Γενὶ Μαχαλάς μετὰ κατ. Χρ. 120· 90) Γενὶ τσεφλίκ μετὰ κατ. Χρ. 45· 91) Γκιοῦρ καμήλα μετὰ κατ. Χρ. 130· 92) Γκούντελι μετὰ κατ. Χρ. 180· 93) Καβακλί μετὰ κατ. Χρ. 225· 94) Ζιλί μετὰ κατ. Χρ. 75 καὶ T. 50· 95) Κακαράσκα μετὰ κατ. Χρ. 165 καὶ T. 100· 96) Καρατζάδες Πέρα μετὰ κατ. Χρ. 90· 97) Κιζ πικεσί μετὰ κατ. Χρ. 65· 98) Κεσιζλίκ (καλογηρικόν) μετὰ κατ. Χρ. 60 δύο ὥρας πρὸς νότον ἀπέχον, κτήμα τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου, πιθανώτατα ἐκ τῶν ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις μνημονευομένων, ἀφοῦ ὑπάρχει ἐκεῖ παλαιὸν Χριστιανικὸν νεκροταφεῖον κείμενον ἐπὶ παλαιότερον Ῥωμαϊκοῦ ἐξ οὗ ἐξήχθη πλᾶξ ἐντετειχισμένη ἐν τῷ νόρδιμ τοῦ ἐκεῖ ναοῦ τοῦ ἁγίου Μοδέστου καὶ φέρουσα τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν 41): „VOLVIAE · C · F · || FIRMINAE · DEFVNCTAE · || ANN · XVIII · ET · || C · VOLVIONAR · CISSO || INFELICISSIMOPATRI“ καὶ ἀνάγλυφον ἕτερον ἰσπέων· 99) Κούλα (πύργος) μετὰ κατ. Χρ. 560· 100) Μακέσι μετὰ κατ. Χρ. 285 καὶ T. 25· 101) Μέργιανη μετὰ κατ. Χρ. 130· 102) Μπατ-ρακτὰρ Μαχαλάς μετὰ κατ. Χριστιανῶν Ἀθιγγάνων 200· 103) Μπειλίκ μαχαλάς μετὰ κατ. Χρ. 160· 104) Νεβόλλιανη μετὰ κατ. Χρ. 250 καὶ T. 200· 105) Ντερβέσιανη μετὰ κατ. Χρ. 35 ὥραν ἀνατολικῶς ἀπέχουσα, πιθανώτατα ἐκ τῶν ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις μνημονευομένων, ἀφοῦ ὑπάρχει πρὸς ταῖς ὑπωρεῖαις τῶν λόφων παλαιὸν Χριστιανικὸν νεκροταφεῖον κείμενον ἐπὶ παλαιότερον Ῥωμαϊκοῦ ἐξ οὗ ἐξήχθη πλᾶξ ἐντετειχισμένη ἐν τῷ ἐκεῖ κειμένῳ μύλῳ, κτήματι τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου, ἐφ' ἧς ἀνέγνων τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν 42): „||||||| IIIVS · L · PVOTI || NIA : RVFINVS : PHILIPP || || VIXITANNIS · XXII · SEVIVO || || SIBI · ETD || MITITIAERVILLAESOROR || || SVAE“· 106) Παλιότρος ἢ Ἰβήριον μετὰ κατ. T. 50 καὶ Χρ. 40· 107) Σακάφτσια μετὰ κατ. Χρ. 300 καὶ T. 100· 108) Σὰλ Μαχαλάς μετὰ κατ. Χρ. 130· 109) Τούμπα (ἐν τῷ διαμερίσματι Ζίχνης πολιτικῶς) μετὰ κατ. Χρ. 150· 110) Τσιτσιλίγκοβο(ν) μετὰ κατ. Χρ. 450· 111) Φυτῶκι μετὰ κατ. Χριστιανῶν Ἀθιγγάνων 160· 112) Χομόντος μετὰ κατ. Χρ. 275 καὶ T. 200.

Δ', ἡ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.

Ἄξιον ἀπορίας ἀείποτέ μοι παρέστη, ὅτι οὐδεὶς οὔτε τῶν ἡμετέρων οὔτε τῶν ἀλλοδαπῶν λογίων μέχρι τοῦ νῦν ἠξίωσεν ἐρεῦνης τινὸς τὴν

βασιλικήν καὶ πατριαρχικὴν ἱερὰν μονὴν τοῦ τιμίου Ἰωάννου Προ-
 δρόμου, σπονδαίαν λόγῳ καὶ τῶν φυλασσομένων παλαιῶν κειμηλίων
 καὶ χειρογράφων καὶ τῆς ἱστορίας, ἧς ἐπίσημον κεφάλαιον ἀποτελεῖ
 καὶ ἡ ἐν τῇ μονῇ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου αὐτοῦ διατριβή,
 τελευτὴ καὶ ταφή τοῦ πρώτου μετὰ τὴν ἄλωσιν πατριάρχου Γενναδίου
 (πρότερον Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου)· παραλείπω ὅτι τῶν ἡμετέρων
 πολλοὶ ἐν διαφόροις αὐτῶν βιβλίοις, ἱστορικοῖς καὶ ἀρχαιολογικοῖς,
 οὐδὲ μνείας ἀπλῆς ἤξιωσαν τὴν ἱστορικωτάτην μονήν. Κατὰ τοσοῦτον
 δὲ μείζων εἶναι ἡ ἀπορία μου αὕτη καθ' ὅσον ἱκανὴν ἀφορμὴν πρὸς
 τὴν τοιαύτην ἐρευνᾶν ἠδύναντο νὰ παράσχωσιν αἱ διεσπασμένα μὲν
 καὶ ἐν τισιν οὐχὶ ἀκριβεῖς ἀλλ' ἄλλως πολῦτιμοι περὶ τοῦ πατριάρχου
 εἰδήσεις τῆς 'Τουρκοκρατικῆς' καὶ ἡ λαμπρὰ περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν
 ἔργων αὐτοῦ ἐκτενὴς πραγματεία τοῦ Renaudot, ἡ μετὰ προσθηκῶν
 τινῶν ἀνατετυπωμένη ἐν τῇ τοῦ Φαβρικίου 'Βιβλιοθήκῃ Ἑλληνικῇ',
 XI σελ. 349—393. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τοῦ Cousinéry
 ὀλόκληρον κεφάλαιον, τὸ IX σελ. 212—224, ἐπιγραφὴν φέρει τὴν
 „Visite au monastère de Saint-Jean-Prodromos“· ἀλλὰ τὸ πλεῖστον
 αὐτοῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς εἰς τὴν μονὴν ἀνόδου, τὴν
 μνείαν τοῦ τότε λυμαινομένου τὸν τόπον λοιμοῦ καὶ τὴν ἐκθεσιν τῆς
 ἐν Βολισσῶ τῆς Χίου τελουμένης πανηγύρεως τοῦ ἁγίου Δημητρίου,
 πρὸς ἣν ἐκθεσιν ἀφορμὴν τῷ περιηγητῇ ἔδωκαν αἱ ἐν τῇ μονῇ παρα-
 σκευαὶ πρὸς τὴν πανήγυριν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. Αἱ μόναι ἱστορικαὶ
 περὶ τῆς μονῆς σελίδες εἶναι αἱ 220—222: „dans une des salles [ἀρ-
 χεται προοιμιαζόμενος ὁ Cous.], qui précèdent l'église, se trouvait le
 portrait de grandeur naturelle du roi de Bulgarie, regardé comme le
 fondateur du monastère. Ce portrait, peint sur le mur, et réuni avec
 deux autres dans un même cadre, me parut trop fraîchement exécuté
 pour dater de la fondation du couvent. Sur cette objection, notre con-
 ducteur me répondit que depuis peu d'années un peintre grec avait
 rafraîchi toutes les peintures de cette salle, mais sans rien changer ni
 au couleurs ni aux airs de tête, et qu'il pouvait le certifier comme
 témoin. Je ajoute, d'après les traditions conservées dans le monastère,
 que ce roi se nommait Estienne, qu'il tenait sa cour à Serrès, qu'il
 avait épousé Hélène, fille d'Andronic III (Paléologue) et soeur de
 Jean V, lequel eut pour collègue Jean-Cantacusène. Il nous dit aussi
 qu'Estienne était un prince très-pieux, aussi que Jean V, qu'ils resser-
 rèrent les liens de leur parenté, et se réunirent pour la fondation de
 ce monastère, lequel fut dédié à saint Jean-Prodromos“. Εἶτα πρὸς
 τὴν ἱστορίαν ἐξετάζων ὁ Cous. τὰ ὑπὸ τοῦ ὀδηγοῦ καλογήρου εἰρημένα
 αὐτῷ καταλήγει ἐν σελ. 222 εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἴδρυσις καὶ ὁ
 προικισμὸς τῆς μονῆς δέον νὰ ὀρισθῇ ἔτει 1357. Ἄλλ' ἐν τῇ μονῇ

ὑπῆρχε καὶ τότε ἡ ἄφθονος καὶ καθαρὰ πηγὴ τῆς ἱστορίας αὐτῆς, πρὸς ἣν ἂν ὁ Cous. μετέστρεφεν ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς προφορικῆς διηγήσεως δὲν ἤθελε καταλήξῃ εἰς ὃ κατέληξεν ἔτος, λέγω τὰ χρυσόβουλλα καὶ τὰ ἀντίγραφα χρυσοβούλλων, ὧν ἐκδεδομένων ὑπὸ τοῦ κ. Σάθα πίνακα προέταξα ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας τῆσδε.

Ἐπισκεψάμενος τὴν μονὴν κατὰ Ἰούλιον μῆνα τοῦ 1890 ἔγραψα ὀλίγα τινὰ καὶ πρόχειρα ἐν τῇ ἐφημερίδι 'Νεολόγῳ' 1891 ἀριθμ. 6443, ἀναβαλὼν εἰς ἐπιτηδειότερον καιρὸν νὰ διαλάβω ἐν εὐθιτετέρῳ τόπῳ διὰ πλειόνων. Τοῦτο πράττω νῦν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ὁμολογῶν καὶ δημοσίᾳ πολλὰς καὶ εἰλικρινεῖς χάριτας τοῖς σεβαστοῖς μοναχοῖς ἐπὶ τε τῇ φιλοξενίᾳ, ἧς ἀπέλαυσα ἐν τῷ τερπνῷ ἐκεῖνῳ ἐρημιτηρίῳ, καὶ ἐπὶ τῇ προθυμίᾳ ἣν πρὸς με ἐρευνῶντα ἐπεδείξαντο· ἰδίᾳ δέ, ἠδέως θὰ ἐνθυμῶμαι τὴν εὐγένειαν τοῦ τότε καθηγουμένου τῆς μονῆς κυρίου Γερασίμου, τοῦ δικαιοφύλακος κ. Ἀνδρονίκου καὶ τοῦ γραμματέως κ. Μακαρίου. Ὅπόσον δὲ καὶ ἀπὼν ὠφέλησέ με ἐν τῷ ἔργῳ ὁ τότε μὲν ταμίης καὶ βιβλιοθηκάριος, νῦν δὲ καθηγούμενος κ. Χριστοφόρος Δημητριάδης, ὁ τῆς Θεολογίας διδάσκαλος, θὰ δεῖξῃ ὁ λόγος παρακατιῶν.

Ἡ μονή, ἧς τὸ ἐν τοῖς μετοχίοις καὶ κτήμασιν ἐν τε Σέρροις καὶ περὶ τὰς Σέρρας φερόμενον, ἢ ἐκ κεραμίων ἐσχηματισμένον ἢ ἀπλῶς ἐξωγραφημένον, μονόγραμμα (μονὴ Προδρόμου· παράβαλε Gardthausen, 'Gr. Palaeogr.' σελ. 256, ἐν λέξει Προδρόμος) προέταξα ἐν ἀρχῇ τοῦ κεφαλαίου τούτου, κεῖται βορειοανατολικῶς τῆς πόλεως Σερρῶν ἐν ἀποστάσει μιᾶς ὥρας καὶ ἡμισείας. Ἡ ἄνοδος πρὸς αὐτὴν γίνεται διὰ τῶν ἀπορρώγων λόφων (τῶν τελευταίων προβολῶν τοῦ Μενιοκέως, κλάδου τοῦ ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον φερομένου Ὀρβήλου ὄρους) τῶν ἐκτεταμένων πρὸς ἀνατολὴν πέραν τοῦ χειμάρρου (πίν. I) ζ—ξ, οὗ ἐντεῦθεν κεῖται τὸ μετόχιον τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κρουνερίτου (ὄρα ἐν κερ. Γ', α'), ἐξαισίου δὲ προσπίπτει τῷ ἀναβαίνοντι τὸ θέαμα τῆς φύσεως ἐν καιρῷ θέρους· δεξιᾷ ἐκτεταμένη εἶναι ἡ πεδιάς τοῦ Στυμόνος, μεγαλοπρεπῆς ἀπέραντος τάπης, ποικίλος τὰ σχήματα καὶ τὰ χρώματα ἅτινα ἐτι μᾶλλον ἀναδεικνύουσι τὴν χάριν μεθ' ἧς ὁ ποταμὸς κυλλεῖ τὸ ὄρειμα αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν τῷ βᾶθει ἀργυρίζουσαν λίμνην Κερκινίτιν (Ἀχινού) τὴν ἀσπαζομένην τὰ κράσπεδα τοῦ ὄρους Παγγαίου, ὅπερ φράσσει τὴν θέαν πρὸς τὰ ἀπωτέρω. Μεθ' ἡμίσειαν ὥραν τῆς πορείας μεταβαλλομένης πρὸς βορρᾶν ἡ πεδιάς ἀφανίζεται ἀνεπαισθήτως ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ὅπως τὴν ἐκ τῆς θέας μαγεῖαν διαδέχεται ἡ ἐκ τῆς ψιλότητος τῶν λόφων καὶ τῆς στενότητος τοῦ ὀρίζοντος ἀνία· παρήγορος κατέχει τὸν ἀνερχόμενον ἢ σκέψις ὅτι μετὰ μίαν ὥραν θὰ ἀνεύρῃ ἐν τῷ βᾶθει τῆς χαράδρας μετριοφρόνως κεκρυμμένην τὴν ἱστορικὴν μονὴν καὶ ἐν αὐτῇ τὴν εὐχάριστον φιλοξενίαν ἐφ' ἣ διακρίνονται οἱ εὐλαβεῖς πατέρες. Ἄμα φθάσας εἰς τὸ στόμιον τῆς λεκάνης ἐννοεῖς παραχρῆμα

ὅτι ὁ τόπος ἐπιτηδείως ἐξελέχθη ὡς ἡσυχαστήριον ἀνδρῶν ἐμπεφορημένων ζήλου πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ· ἡ βλάστησις, πυκνὴ εἰς τὴν πλάτανον, τὴν πίτυν, τὴν ἐλαίαν καὶ τὴν κυπάρισσον, ἀποκρύπτει ἐτι ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν μονήν, ἅμα δὲ τελευτᾷ τὴν πορείαν ἐπὶ τῆς δμαλῆς ὁδοῦ τῆς περιθεούσης τὴν λεκάνην καὶ ἔχεις πρὸ σεαυτοῦ τὴν σιδηρᾶν μεγάλην πύλην. Ἐξω τοῦ περιβάλλοντος τείχους πρὸς βορρᾶν διεσπαρμένα εἶναι θερινὰ ἐνδαιτήματα (quiosques) πλουσίων οἰκογενειῶν: „qui leur servent [λέγει ὁ Cous.] non-seulement pour jouir du bon air et du repos, mais encore de sauve-garde dans les temps de peste“· πολυφοίτητα ἄλλοτε καὶ πολυθόρυβα, εἶναι νῦν συνήθως σιγηλὰ καὶ ἐγκαταλελειμμένα, τῆς παλαιᾶς δὲ ἐθνομίας καὶ ἀφθόνου τέρφως μάρτυς ἔμεινεν ἢ ἐπὶ τοίχον ἐρήμου κισκίου ἰδιόρρυθμος ἐπιγραφή: „ΛΟΥΣΤΧΑΟΥΣ“ (Lusthaus)· πρὸ τῆς πύλης ὑπὸ σκιάν κατάνυχρον ῥέει ἐκ κρουνῶν τὸ ὕδωρ, οὗ ἡ συναγωγὴ καλεῖται κοινῶς „δρίστρα“ ἢ „δρίστλα“.¹⁾

Δεξιᾷ τῷ καταβαίνουντι ἐκ τῆς πύλης εἰς τὴν ἔνδον κατοφορικὴν αὐλήν, ἣν ἐν τῷ μέσῳ κοσμεῖ πλούσιον καὶ κομψὸν ἀναβρυτήριον, κεῖται ἐπὶ ἐξανέχοντος ἐδάφους παλαιὸν διώροφον „κάστρον“, ἐν ᾧ κατὰ τὴν παράδοσιν κατόκησεν ἡ Ἑλένη γυνὴ τοῦ Στεφάνου κρᾶλη Σερβίας, κτίσασα ἐπὶ τῆς δευτέρας ὀροφῆς καὶ (νῦν μὴ σφζόμενον) ναῖδιον· σήμερον τὸ κτίσμα, πρὸ χρόνου μετεσκευασμένον εἰς βιβλιοθήκην, οὐδὲν δεικνύει λείψανον ἀρχαίου, πλὴν ὅτι ἐν τῷ ἰσογαίῳ ὁρᾶται ὀπὴ κατάγουσα εἰς ὑπόγειον κρύπτην καὶ φυλάσσεται τεθραυσμένον Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἀνάγλυφον φέρον τέσσαρας προτομάς· ἀλλὰ τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, καθὼς ἔμαθον, μετεκομίσθη ἐκ τοῦ πλησίον τῆς μονῆς κειμένου χωρίου Λάκκου (ὄρα ἐν κεφ. Γ', β' 22). Ἀριστερᾷ δὲ ἐν ἱκανῷ βάθει κεῖται ὁ καθολικὸς ναός, περὶ ὃν διεσπαρμένα εἶναι τὰ ποικιλόμορφα κελλία τῶν μοναζόντων ἐν γραφικῇ ἀταξίᾳ, ἣν τερπνοτέραν καθίστησιν ἡ ἀνωμαλία τοῦ ἐδάφους, ἢ πυκνότης τῶν δένδρων καὶ ὁ φλοῖστος τῶν ἀενάων ἑνακίων καὶ καταρρακτῶν.

Σκοπὸς τοῦ λόγου μου ἐνταῦθα δὲν εἶναι νὰ συντάξω τὴν ἱστορίαν τῆς μονῆς, ἄλλως τε καὶ ἀφοῦ ἀνέκδοτα εἰσέτι κεῖνται ἐν τῷ ἀρχαίῳ αὐτῆς, πλὴν τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας τῆσδε μνημονευθέντων δύο

1) Πιθανῶς *ὁδρίστρα. Διστάζει ὁ κ. Τσικόπουλος ἐν τῇ 'Μελέτῃ', σελ. 23—24 παρατηρῶν ὅτι „τὸ δρίστλα συγγενεῖ καὶ φθογγικῶς καὶ κατὰ σημασίαν πρὸς τὸ δριστέλλα“ κατὰ σημασίαν οὐχὶ παντελῶς, ἀφοῦ τὸ μὲν δρίστρα σημαίνει ἀπλῶς δεξαμενὴν ἐξ ἧς τις ὕδρευεται (*ὁδρίζεται), τὸ δὲ δριστέλλα κυλιόγηται πρὸς συμπλήσιν καινογενῶν ἐρειῶν. Ἄν οἱ Σλάβοι διέσωσαν τὴν λέξιν, ἄγνοα· ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ Στεφάνου κρᾶλη ἐθρον, σελ. 238: „παλαιοχώριον — μετὰ ὕδρομυλῶνων καὶ τῆς δριούστρας (sic) καὶ πάσης τῆς ναμῆς“. Γνωστὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ Δρίστρας ἐπισκοπὴ.

χρυσοβούλλων Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, πατριαρχικά σιγίλλια¹⁾ κατατεταγμένα ἐν ἰδίῳ κώδικι καὶ πλῆθος ἐγγράφων δωρητηρίων, δικαστικῶν καὶ τῶν τοιούτων, ὧν ἡ ἔκδοσις προσήκει τοῖς φιλομούσοις πατράσι. Κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Σάθα ἐκδοθὲν τυπικὸν καὶ τὰ χρυσοβούλλα, οἷς ἠκολούθησε καὶ ὁ συντάξας τὸν βίον τοῦ κτίτορος Ἰωάννου²⁾ ὄν ἀνέγνω ἐν τῇ μονῇ, ἢ πρώτη ἰδρυσις τῆς μονῆς ὀφείλεται εἰς τὸν πρὸς πατρὸς θεῖον τοῦ Ἰωάννου Ἰωαννίκιον, ὅστις λιπὼν τὴν πατρίδα (τὰς Σέρρας;) ἐκάρη ἐν τῷ Ἀθῶνι, ὅθεν ἐπανελθὼν τελευτῶντος τοῦ ἰγ' αἰῶνος ἐξήτησε βραχὺ τι κελλίον· διελθὼν δὲ τοὺς τραχεῖς τοῦ ὄρους Μενιοικίως τόπους εὔρεν ἡμελημένον πάντη τὸ τῶν Ἀναργύρων Κοσμά καὶ Λαμψιανοῦ, ὅπερ καταστήσας καταγάγιον ἀσκητῶν ἀνδρῶν καὶ ἐπιτρέψας γέροντί τινι αὐτὸς ἐπὶ τὰ τραχύτερα τοῦ ὄρους μέρη ἐχώρησεν, ἐνθα ἐν σπηλαίῳ δυοδιεξόδοι ἐπηξε τὴν οἰκησιν ἐπὶ χρόνον τινά, μέχρις οὗ διὰ τὴν νοτιὰ ἐξελθὼν ἐκεῖθεν ἔφθασεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους καὶ ἀνιχνεύσας τόπον στενὸν καὶ πρὸς εἰσελεύσεις καὶ ἐξελεύσεις κρημνώδη καὶ σκληρὸν καὶ σχεδὸν ἄβατον, ἔχοντα δὲ μόνον τὸν ναὸν πεπαλαιωμένον κατέκησεν ἐν αὐτῷ. Ὁ Ἰωαννίκιος οὐ μόνον ἐπεσκεύασε τὸν ναόν, ἔκτισε κέλλας μοναχῶν καὶ ἀνέδειξε τὸ μέρος οἰκητήριον αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη καὶ παρέλαβε μικρὸν καὶ ὄργανον τὸν ἀνεψιὸν Ἰωάννην, ὃν καὶ ἀνέθρεψε εἰς τὸ μοναχικὸν σχῆμα. Ὁ Ἰωάννης τὸ πρῶτον γίνεται ἱερεὺς, εἶτα δὲ ἐπίσκοπος Ζιχνῶν, τοῦ Ἰωαννικίου κατ' ἀρχὰς ἀρνούμενον νὰ ἐπιτρέψῃ τὸ πρᾶγμα, εἶτα δὲ ἐνδόντος μόνου μετὰ ἐγγράφου ὑπόσχεσιν τοῦ Ἰωάννου ὅτι καὶ ἀπὸν θὰ ἐπιμελήται τῶν κατὰ τὴν ἀγαπητὴν μονήν· οὕτω δὲ ὁ μὲν Ἰωάννης λαμβάνει τὸν θρόνον Ζιχνῶν, ὁ δὲ Ἰωαννίκιος ἀναδείκνυται ἀρχιερεὺς „Ἐξιβῶν“ (ὄρα ἐν κεφ. Γ', β' 12). Ἀποθανόντος τοῦ Ἰωαννικίου ὁ Ἰωάννης παραιτησάμενος τὴν ἐπισκοπὴν ἐπανῆλθε μοναχὸς εἰς τὴν παιδεύσασαν μητέρα μονήν, ἣν καὶ ἀνέδειξεν εἰς μεγάλην περιωπὴν, γενόμενος οὕτως ὁ κτίτωρ αὐτῆς. Αὐτοῦ ἔργα εἶναι ὁ σφῆζόμενος καθολικὸς ναὸς, τὸ μέγα ἐστιατόριον καὶ τὸ ἐν Σέρραις δμῶννυμον μετόχιον, μετὰ ναοῦ καὶ ἐστιατορίου (Τραπέζης· ὄρα ἐν κεφ. Α', β' II 17), ὃ καὶ ὑπέταξε τῇ κυρίᾳ καὶ πρωτοτύπῳ μονῇ. Εἰς τὴν φήμην τῆς ἀρετῆς τοῦ Ἰωάννου ὀφείλονται καὶ τὰ βασιλικὰ καὶ πατριαρχικά

1) Σιγίλλια ἐπινορωτικά τῶν δικαίων τῆς μονῆς μνημονεύει ὁ κ. Γεδεῶν ἐν 'Πατρ. πίν.' τῶν πατριαρχῶν Καλλινίου ἔτους 1698, σελ. 613, Ἰωαννικίου 1761—1763, σελ. 656 καὶ Νεοφύτου 1789—1794, σελ. 673.

2) Ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ Στεφάνου κράλη, σελ. 231 ἐκδομένον κεῖται „Ἰωακείμ“ ἀντὶ „Ἰωάννης“, ἐν πᾶσι δὲ τοῖς λοιποῖς χωρίοις (σελ. 212, 214, 222, 223, 225, 228 καὶ 229) κεῖται ἀπλῶς τὸ „ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος“, ἢ τὸ „ὁ πανιερώτατος μητροπολίτης Ζιχνῶν“ (καὶ ἐν τῷ τυπικῷ, σελ. 209: „τοῦ ταπεινοῦ μητροπολίτου Ζιχνῶν“· ἀλλ' ἐν τῇ μονῇ, ἐνθυμοῦμαι, ἀνέγνω ἐγὼ καὶ ἤκουσα τὸ „Ἰωάννης“).

ἔγγραφα, ἐν οἷς ἀνεγράφησαν καὶ ἐπεκυρώθησαν αἱ διατάξεις περὶ ἀσφαλείας καὶ ἀτελείας (ἀσυδοσίας) τῶν ὑπὸ εὐσεβῶν δωρηθέντων κτημάτων, τὴν διηγετικὴν δὲ φροντίδα καὶ τὸν ἐνθεον ὑπὲρ τῆς μονῆς ζῆλον τοῦ Ἰωάννου μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι „ἔφορον καὶ κτήτορα“ αὐτῆς κατέστησε τὸν Ἰωάννην Καντακουζηνὸν „γαμβρὸν τοῦ βασιλέως καὶ Μέγαρον δομέστικον“, ὃν καὶ σφόδρα ἐπαινεῖ. — Ἐκ μεταγενεστέρων χρόνων (τῶν ἐτῶν 1611 καὶ 1650) ἐμνημόνευσά τινα σχετικὰ ἀνωτέρω ἐν κεφ. VI α' I καὶ II 2.

Μετὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην προεισαγωγὴν μεταβαίνω εἰς ἣν καὶ προεθέμην περιγραφὴν τῶν ἐν τῇ μονῇ κειμηλίων καὶ χειρογράφων.

I. ὁ καθολικὸς ναὸς καὶ τὰ ἐν αὐτῷ.

Ὁ καθολικὸς ναὸς τιμώμενος ἐπὶ τῇ μνήμῃ τῆς ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (29 Αὐγούστου μηνὸς) εἶναι ὠραῖον κτίσμα συγκείμενον ἐκ τοῦ ἐξωνάρθηκος, τοῦ πρώτου ἐσωνάρθηκος, τοῦ δευτέρου ἐσωνάρθηκος (τοῦ συνήθως καλουμένου „Μεσονυκτικοῦ“ ἢ „Αἰτῆς“ ἐκ τῆς προκακλουθίας τοῦ βαθέος ὕψους καθ' ἣν ψάλλονται ἀπλᾶ τροπάρια), τοῦ κέντρον καὶ τοῦ Ἁγίου βήματος· κομψότατον εἶναι τὸ διαγεγλυμμένον καταπέτασμα, δυσδιάγνωστοι δὲ κατὰ τὴν παράστασιν ἀλλ' ἔτι ζωηραὶ κατὰ τὰ χρώματα αἱ παλαιαὶ τοιχογραφίαι (fresques) τοῦ πρώτου ἐσωνάρθηκος ἐπὶ τοῦ μεσοθύρου· ἐν τῷ δευτέρῳ ἐσωνάρθηκῳ ἐπὶ τοῦ δεξιῷ (νοτίου) τοίχῳ φέρονται ζωγραφίαι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἐπισκόπου Ζιχνῶν, τοῦ ἁγίου Στεφάνου βασιλέως αὐτοκράτορος Σερβίας, τοῦ ἁγίου Μιχαὴλ υἱοῦ Στεφάνου καὶ τῆς ἁγίας Ἐλένης γυναικὸς Στεφάνου, ταύτας δὲ εἶδε καὶ ὁ Cousinéry.

Ἐν τῷ κέντρῳ, δεξιᾷ ἐν τῷ καταπετάσματι ἀνηρημένη εἶναι μικρὰ παλαιοτάτη ἐπὶ ξύλου εἰκὼν Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ πτέρυγῃ, ὑπερθεῖν τοῦ μεσοθύρου, παλαιὰ πολυτιμοτάτη εἰκὼν τῆς Ἀποκαθλώσεως τοῦ Σωτῆρος πρὸ ἐννέα ἐτῶν εὐρεθεῖσα, εἰς τρία τεμάχια τεθραυσμένη, ἐν τῇ στέγῃ ναυδίου τῆς μονῆς καὶ νῦν ἐν κομψῷ πλαισίῳ συνηρμοσμένη. Ἐπὶ πολλὰς ὥρας διετέλεσα θαυμάζων τὴν σπανίαν εἰκόνα, ἐξαισίαν λόγῳ καὶ παραστάσεως καὶ τέχνης καὶ ἐκφράσεως οὐχὶ συνήθους παρ' ἡμῖν· ἢ διάθεσις τῶν προσώπων ἔχει ὧδε: πρὸς τῷ Σταυρῷ, ἰδρυσμένῳ ἐν τῷ μέσῳ, δεξιᾷ τῷ ὄρῳντι εἰκονίσται κεκυφῶς, διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ὑποβαστάζων τὸ τίμιον σῶμα τοῦ Ἀποκαθλωθέντος τὴν δὲ δεξιὰν ἔχων ἀφανῆ, ὁ Νικόδημος οὗ θαυμαστὴ εἶναι τοῦ σώματος ἢ καλλονή· πρὸ αὐτοῦ τοὺς ἡλούς ἐκ τῶν κρεμαμένων ποδῶν τοῦ Χριστοῦ ἀποσπῶν ὁρᾶται Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Ἀρμαθαίας κατὰ τὴν ἐκεῖ συνήθη ἐρμηνείαν, ἢ μᾶλλον ὁ ἄγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν· ἀριστερᾷ τῷ ὄρῳντι ἐν τῷ

βάθει ἔστηκεν ἡ Θεοτόκος κλαίουσα καὶ διὰ τῶν δακρύων ἔτι μᾶλλον ἐξαίρουσα τὸ ἔξοχον κάλλος· τὴν κεφαλὴν κεκλιμένην ἔχει πρὸς τὸν Υἱὸν σχεδὸν ἀσπασομένη αὐτόν, ὑποβαστάζει δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐκ τῶν ὤμων, τὴν ἀριστερὰν μετὰ ἐλαφρότητος, ἥς ἄρρητος εἶναι ἢ ἐκφρασις, ἐπαναπαύουσα ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτοῦ. Πρὸ τῆς Θεοτόκου μελανείμων ἔστηκε Μαρία ἡ τοῦ Κλωπᾶ (Ἰωάνν. ιη΄ 25). Τὴν ὠραίαν κεφαλὴν τοῦ Χριστοῦ, οὗ οἱ ἠνεωγμένοι ὀφθαλμοὶ ἀποπνεύουσιν ἀνεκφραστόν τινα μελαγχολικὴν γλυκύτητα, δὲν περιβάλλει ὁ ἱστορικὸς ἀκάνθινος στέφανος, ἀλλὰ καλύπτει κάλυμμα Ἑβραϊκόν. Ἐν ταῖς ἄνω γωνίαις τῆς εἰκόνης, δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ τῶ ὄρωντι, ὄρονται νέφη, κάτωθεν δὲ αὐτῶν ἐν τῷ μέσῳ κείται ἡ ἐπιγραφή 43):

◊ ΒΑΣΙΛΕΥΣ Ξ ΔΟΞ

Ἡ ἈΠΟΚΑ

ΘΗΛΩCIC

ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῆς εἰκόνης αἱ λέξεις:

Ο ἉΓΙΟΣ ΙΩ

IC XC

MP ΘΥ.

Εὐστοχωτάτη εἶναι ἡ ἐπιγραφή „ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης“ (Δαβ. Ψαλμ. κγ΄ 23) ἀντὶ τῆς συνήθους „ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων“ (Μάρκ. ιε΄ 27), ὀλίγοις δὲ εἶναι ἄγνωστον τὸ τροπάριον τὸ ψαλλόμενον κατὰ τὰς λεγομένας „μυστικὰς“ ἢ „ἀφώνους“ λειτουργίας τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς: „ἦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σὺν ἡμῖν ἀοράτως λατρεύουσιν· ἰδοὺ γὰρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· ἰδοὺ θυσία μυστικὴ τετελειωμένη“. Τῆς λαμπρᾶς εἰκόνης εὐτυχῶς μικρὰ μόνον μέρη εἶναι ἐφθαρμένα ἐκ τῆς νοτίδος τοῦ παλαιοῦ τόπου, ἐν ᾧ τίς οἶδεν ἐπὶ πόσον χρόνον ἦτο κατερριμμένη· ἀλλὰ καὶ οὕτω, τοσοῦτον εἶναι τὸ κάλλος, τοσαύτη ἡ ζωὴ ἢ ἐπανθοῦσα ἐπὶ τῶν προσώπων καὶ τῆς ὄλης ἱερᾶς πράξεως, ὥστε νομίζεις ὅτι χθὲς ἔτι καὶ πρόφην ἔγραψε τὴν εἰκόνα ζωγράφου χρωστήρ, εἰς τὴν φιλοκαλίαν δὲ τῶν πατέρων τῆς μονῆς συνίστημι τὴν φωτογραφικὴν ἀποτύπωσιν αὐτῆς, ὥστε νὰ καταστῇ κοινὸν κτῆμα ἐν τῶν ὠραιότητων κειμηλίων τῆς Μετανοίας αὐτῶν.

Ἐν τῷ δευτέρῳ ἐσιωράθημι ἀριστερᾶ κείται: 1) ὁ τάφος καὶ ἡ λάρναξ ἢ ἐγκλείουσα τὰ ὀστέα τοῦ καθιδρουτοῦ τῆς μονῆς ὀσίου Ἰωαννικίου, δεξιᾶ δέ: 2) ἡ ξυλίνη λάρναξ ἢ ἔχουσα τὰ ὀστέα τοῦ ὀσίου θεοφύρου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ κτίτορος, ὧν ἡ ἐκ τοῦ τάφου ἀνακομιδὴ ἐγένετο ἔτει 1854, καὶ 3) ὁ τάφος καὶ ἡ λάρναξ ἢ ἔχουσα τὰ ὀστέα τοῦ πατριάρχου Γενναδίου, ὧν ἡ ἀνακομιδὴ ἐγένετο τῷ αὐτῷ ἔτει. Δυστυχῶς οὐδὲν εὔρον παλαιὸν ἐπίγραμμα δυνάμενον σαφῶς νὰ λύσῃ τὸ ἔτι σκοτεινὸν ζήτημα περὶ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ πατριάρχου, ἀλλ' οὐδὲ ἄλλο τι κατὰ παράδοξον καὶ δυσμενῆ τύχην ἐσώθη

ἐν τῇ μονῇ λείψανον οὔτε τῶν βιβλίων οὔτε τῶν ἐνδυμάτων αὐτοῦ· ἐν τῷ ἱερῷ τόπῳ, ἐν ᾧ μέχρι τοῦ 1854 ἔκειντο τὰ ὄστᾶ τοῦ πολυπαθοῦς ἀνδρός, βλέπει τις νῦν δύο πλάκας φερούσας ἐπιγραφὴν καὶ ἐπιτύμβιον μετρικὸν ἐπίγραμμα, ὡς ἡ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ τιμῶσα τὴν μνήμην τοῦ σεμνώματος αὐτῆς ἀπέστειλεν εἰς τὴν μονὴν τῷ εἰρημένῳ ἔτει:

„Επίγραμμα εἰς τὸν ἐν μακαρίοις Γεννάδιον τὸν Σχολάριον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως κείμενον ἐν τῇ κατὰ Σέρρας ἱερᾷ μονῇ τοῦ τιμίου Προδρόμου, ἀωνδ’·

Ἦδε μὲν ἡ Προδρόμοιο μονὴ τὴν κόσμος αἰεῖδει,
 ἡ πολὴ μῆτηρ Μακεδόνων ζαθέων:
 ἦδε δὲ Γενναδίου πατριάρχου, τοῦ κλέος εὐρύ,
 νεκροδόχος λάραξ ἀθανάτου φθιμένου:
 ὦ δειλαὶ γενεαὶ θνητῶν, χρονίη τε κάκωσις
 καὶ μοῖρη στυγερῇ Χριστιανῶν προτέρων:
 βαιὸν καὶ μόγις εὐρατο χοῦν ὃς πᾶσαν ἐπήλθεν
 γῆν ἀρετῇ, σοφίῃ, εὐσεβίῃ, καμάτοις:
 ἀλλὰ καὶ ὡς ἐνθένδε μάκαρ νεκρὸς τετρααίων
 ἀντιβίους ἄρχει, ῥώννυσι δ’ ἐμφυλίους“.

„Τάφος Γενναδίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Σχολαρίου τοῦ πρώτου μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς. || Ἐγένετο δὲ ἡ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων αὐτοῦ ἐπὶ ἔτους 1854 Μαΐου 7, ἐπὶ πατριαρχείας τοῦ κλεινοῦ Ἀνθίμου Κουταλιανοῦ, ἐπὶ μητροπολίτου Σερρῶν κυρίου Ἰακώβου Πατμίου καὶ ἐπὶ ἡγουμενείας τοῦ κυρίου Ἀνθίμου ἱερομονάχου Σερραίου καὶ Θεοδοσίου Δικαίου“.

Ἐνόμασα „σκοτεινὸν“ τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ Γενναδίου, τὰς δὲ δυσκολίας καλῶς ἐξέθεκεν ὁ Renaudot, Fabricii ‘Bibl. Gr.’, XI σελ. 361—362, ἅμα μὲν ἀποδεικνύων ἐσφαλμένον τὸ ἐν τῇ ‘Turcograecia’, σελ. 17 καὶ 120 κατὰ Ζυγομαλῶν καὶ Μαλαξῶν ἱστορηθῆν ὅτι ὁ Γεννάδιος πατριαρχεῦσας ἔτη (1453—1458) πέντε ἢ ἔτη πέντε καὶ μῆνας τινὰς παρητήσατο μόλις κατὰ τὸ ἔτος 1459, ὅτε καὶ ἦλθεν εἰς τὴν μονὴν (ἐνῶ ἐν χειρογράφῳ, σελ. 382, λέγεται ῥητῶς ὅτι ὁ Γεννάδιος ὡς μοναχὸς εἶπεν ἔτι 1456 ἐπιτάφιον τῷ ἀνεψιῷ Θεοδώρῳ Σοφιανῶ ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἅγιον ὄρος μονῇ τοῦ Βατοπεδίου), καὶ τὸ ὑπὸ νεωτέρων ἱστορικῶν διδαχθῆν ὅτι ἐν τῇ μονῇ ἐτελεύτησεν ἔτι 1460¹⁾ (ἐνῶ τὰ πολυάριθμα ἔργα τοῦ Γενναδίου συντεταγμένα ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ ἦτο ἀδύνατον νὰ γραφῶσιν ἐντὸς μόνοιου ἔτους), ἅμα δὲ

1) Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Σκαρλάτος Βυζάντιος ἐν τῇ ‘Κωνσταντινουπόλει’, τόμ. Β’ (Ἀθήνησι 1862) σελ. 527 παραδεχόμενος ἔτη πατριαρχείας πέντε καὶ μῆνας ἕξ ὀρίζει τὴν παραίτησιν ἔτι 1459 καὶ τὸν θάνατον 1460.

συμφώνως πρὸς κεχρονολογημένα (datés) χειρόγραφα ἐκτιθεῖς ὅτι ἔτει 1457 συνέγραψεν ἐν τῇ μονῇ τὸ ἔργον „περὶ τῆς πρώτης τοῦ Θεοῦ λατρείας“ καὶ ὅτι ἔζησε καὶ μετὰ τὸ ἔτος 1464. Περὶ τοῦ πράγματος διέλαβον καὶ ὁ κ. Σάθας ἐν τῇ 'Μεσ. βιβλ.', Γ' (1872) σελ. κε'—κς' παραδεχόμενος ἔτη πατριαρχείας μόνις τρία καὶ ὁ κ. Γεδεών ἐν 'Πατρ. πιν.' σελ. 471 καὶ ἔξῃς παραδεχόμενος δύο μόνον ἔτη συμφώνως πρὸς σημειώσιν ἐν τέλει τοῦ τυχ' ἱεροτελεστικοῦ χειρογράφου τῆς μονῆς Βατοπεδίου, καθ' ἣν τῇ 12 Μαΐου τοῦ 1456: „ἐπεσκέφθη τὸ Βατοπέδιον ὁ πατριάρχης Γεννάδιος τὸ ἑσπέρας τοῦ Σαββάτου τῆς Πεντηκοστῆς“, καὶ πρὸς τὸν δικαιοφύλακα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Θεόδωρον Ἀγαλλιανὸν λέγοντα ἐν τέλει τοῦ καταλόγου: „μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν Κωνσταντινουπόλεως Γεννάδιος ὁ Σχολάριος χρόνους δύο καὶ παρητήσατο“.¹) Ἀμφότεροι, ὁ τε κ. Σάθας καὶ ὁ κ. Γεδεών, οὐδεμίαν ἐκφέρουσιν εἰκασίαν περὶ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ Γενναδίου· ἐγὼ σφαλῆς τῆς ἐκ παλαιοῦ τινος ἐπιγράμματος ἐλπίδος, ἣν εἶχον ἀναβαίνων εἰς τὴν μονήν, κατέφυγον εἰς τὰ χειρόγραφα αὐτῆς ὅπως εὗρω σημειώματα, ἀλλὰ καὶ ἡ δευτέρα αὐτῆ ἐλπίς ἐφάνη ματαία, παραδοξότατον δὲ ἀληθῶς μοι προσπίπτει, ὅτι οὐδὲ ἐν οὔτε αὐτόγραφον οὔτε ἀντίγραφον τῶν παμπόλλων ἔργων τοῦ Γενναδίου ὑπάρχει ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ, πλὴν ἐὰν κρύπτηται τί πού ἄγνωστον καὶ αὐτοῖς τοῖς μοναχοῖς. Τρίτην ἐλπίδα εἶχον τὴν ἐν τῇ μονῇ προφορικὴν παράδοσιν, ἣτις πολλάκις δὲν εἶναι ἔστρημένη ἀξίας· ἀλλὰ καὶ ἡ παράδοσις ἀορίστως ἀναφέρει ἔτη τινὰ ζωῆς τοῦ Γενναδίου ἐν τῇ μονῇ. Ἐν τῷ κώδικι 1294 τῆς ἐν Παρισίοις βιβλιοθήκης καταγράφεται „αὐτόγραφον“ τοῦ πατριαρχοῦ γενόμενον ἔτει 1468 „ἐν τῷ ὄρει τῶν Φερων“, καθὰ εὗρισκω παρὰ τῷ Gardthausen, 'Gr. Pal.' σελ. 321 καὶ 361· ἐάν τε ἀντὶ τοῦ „Φερων“ ἐάν τε ἀντὶ τοῦ „Σερρων“²) νομίσωμεν γεγραμμένον τὸ „Φερων“, πιθανώτατα νοεῖται αὐτῇ ἢ ἐν τῷ Μενοικεῖ ὄρει μονῇ, ἴσως δὲ τὸ 1468 εἶναι καὶ τὸ τελευταῖον τῆς ζωῆς τοῦ Γενναδίου ἔτος.

Ἀνὰ τὴν μονήν διεσπαρμένα εἶναι πολλὰ ναῖδια ὧν μνημονεύω τὸ ἐπὶ τοῖς Γενεθλίοις Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ τετιμημένον, κείμενον ὑπισθεν τοῦ καθολικοῦ ναοῦ, κτίσμα τοῦ καθιδροτοῦ Ἰωαννικίου.

1) Ὅστε ὀρθῶς ὁ κ. Γεδεών μὴ παραδεχόμενος ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐξελέχθη πατριάρχης ὁ Γεννάδιος, ὅπως κοινῶς φρονεῖται, ὀρίζει ἔτη πατριαρχείας αὐτοῦ τὰ 1454—1456.

2) Εἰς τοὺς προμνημονευθέντας τόπους τοῦ ὀνόματος προστίθημι καὶ τὸ „Ἐραι“ ἐκ σημειώματος ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 21 κώδικι τοῦ Ἀγιορειτικοῦ Πρωτάτου, εὐμενῶς ἀνακοινωθέντος μοι, διορθοῦντι τὰ δοκίμια, ὑπὸ τοῦ πανοσιολογιατάτου προηγουμένου καὶ διδασκάλου τῆς Θεολογίας κ. Χρυσοστόμου Λαυριώτου, τοῦ γραμματέως τῆς Κοινῆς Συνάξεως: „ἔτει ζωπ' Ἰνδικτιῶνος ι' μηνὶ Νοεμβρίῳ (1371) εἰσῆλθεν ὁ ἐδυνχέστατος Δεσπότης εἰς τὰς Ἐρας, ἐπαράλαβεν εὐδοκούντος Θεοῦ τὴν ἀθθενταίαν ☉ (= ἡλίον) κύνλοι κ' καὶ ☾ (= σελήνην) β'“.

II. ἡ βιβλιοθήκη καὶ τὰ ἐν αὐτῇ χειρόγραφα.

Σύμμικτος τῇ περὶ τοῦ Γενναδίου ἐκτεθείσῃ ἐλπίδι ἀναβαίνοντά με εἰς τὴν μονὴν κατεῖχεν ἡ σκέψις ἡ περὶ τῆς βιβλιοθήκης. Ζωηράν, ἐνθουμοῦμαι, ἐπλασσον ἐν τῇ φαντασίᾳ μου καθ' ὅλην τὴν ἀνάβασιν τὴν εἰκόνα τῶν μονῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἠδεῖαν ἀνεκάλουν εἰς τὴν μνήμην μου τὴν μακρὰν καὶ ἐνδοξον αὐτῶν ἱστορίαν. Διότι, εἶναι μὲν δυστυχῶς σήμερον ἠκριβωμένον ὅτι μετὰ τὴν φοβερὰν περισύλησιν τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν μονῶν, γενομένην κατὰ διαφόρους χρόνους γενικῆς ἐρημώσεως καὶ ἀγρίας καταστροφῆς, σχεδὸν μικροῦ λόγου ἄξια μνημεῖα ἀναφερόμενα εἰς τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα κρύπτουσι νῦν τὰ ἐρημιτήρια, ἐν οἷς τὴν ψυχικὴν αὐτῶν σωτηρίαν ἐξήτησαν τόσαι Χριστιανῶν ἀδελφῶν χιλιάδες, οἱ δὲ ἀδελφοὶ ἐκεῖνοι, οὓς συμφάνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν τότε χρόνων συνήγαν εἰς τὰς ἐρήμους ἢ παρήγορος ἐλπίς τοῦ ἔξαγγελισμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων ἀμαρτιῶν διὰ τῆς ἀδιακόπου λατρείας τοῦ Θεοῦ, μακρὰν τῶν ὁμμάτων τοῦ λοιποῦ κόσμου, καὶ διὰ τῆς σκληρᾶς ἀσκήσεως τῆς ἐγκρατείας, μακρὰν τοῦ ἐν ταῖς πόλεσι πολυτύρβου βίου, οἱ ἀδελφοὶ ἐκεῖνοι, λέγω, ἀνεγίνωσκον καὶ ἐμελέτων καὶ ἔργα Ἑλλήνων συγγραφέων κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν αὐστηράν, ἐννοεῖται, ἐκλογὴν ἄλλ' ὅμως πάλιν, πάντες μὲν ὁμολογοῦμεν ὅτι αἱ μὲν δὲν δύνανται νὰ φιλοδορήσωσιν ἡμῖν οὐ μόνον ὃ τι ἐδωρήσατο καὶ δωρεῖται ἔτι καὶ νῦν ἡ Αἴγυπτος τοῦ Ὑπερείδου καὶ τῆς Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων Πολιτείας, τοῦ Εὐριπίδου καὶ τῶν μιμιάμβων τοῦ Ἡρόδα, ἀλλ' οὐδὲ γνωστὰ τοῦλάχιστον καὶ πρὸ πολλοῦ ἐκδεδομένα ἔργα τοῦ Σοφοκλέους καὶ Αἰσχύλου· οὐδεὶς δέ, πιστεύω, ἀνῆλθεν εἰς Ἀνατολικὴν μονὴν ἀνευ ἀκίνοτος χρυσῆς ἐλπίδος ὅτι ὑπὸ στιβάδα ἀγνῶν Τροπαρίων δύναται νὰ κρύπτηται λάθρα παρεισδύς ἄγνωστος ὁ εὐθυμὸς Ἀνακρέων, ἢ μεταξὺ τῶν τιλφοβρότων φύλλων „Σωτηρίας“ ἀμαρτωλοῦ τινος διαλαθῶν τὴν προσοχὴν ὁ χαρίεις Εὐριπίδης.

Τῆς ἐν τῷ „κάστρω“ βιβλιοθήκης ἐπιμελεῖται ὁ κ. Χριστοφόρος Δημητριάδης, εἰς ὃν ὀφείλεται καὶ ὁ ἐν τῇ μονῇ δεικνύμενος κατάλογος τῶν χειρογράφων καὶ βιβλίων. Ἀνελθὼν διὰ τῆς καλῶς διατετηρημένης κηλικῆς κλίμακος εἰς τὴν δευτέραν ὄροφὴν εὖρον ἐν τῇ καθαρωτάτῃ αἰθούσῃ παρατεταγμένως τὰς κομψὰς θήκας (τὰ ἄρμάρια).

Δυστυχῶς καὶ αἱ περὶ χειρογράφων Ἑλλήνων συγγραφέων γλυκεῖαι ἐλπίδες μου διεψεύσθησαν, εἰ καὶ τὸ πρῶτον ἐπὶ μεμβράνης χειρόγραφον ὕπερ κατὰ τύχην ἔλαβον ἐκ τῆς θήκης ἦτο τὸ ὑπ' ἀριθμῷ 5 τοῦ κατάλογου (τοῦ αἰ' αἰῶνος, ὡς ὁ χαρακτήρ τῆς γραφῆς ἐμαρτύρει), ἢ δὲ σελίς, ἦν πρώτην εἶδον, ἠδὲ μοι ἔδειξε τὸ ὄνομα τοῦ Σοφοκλέους· ἦτο ἅμα καὶ τὸ τελευταῖον χειρόγραφον τὸ ἀναμνησκον τοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ ἀναμνησκον τόσον πενιχρῶς, ἀποῦ οὐδὲν

ἄλλο ἦτο ἢ: „ἐκλογαὶ χρήσιμοι ποιηθεῖσαι ὑπὸ διαφόρων ποιητῶν τῶν τε τῆς Ἐκκλησίας καὶ παλαιῶν φιλοσόφων καὶ Ἑλλήνων“ (Σοφοκλέους, Σιράχ, Βασιλείου, Εὐαγγελίου, Ἰσοκράτους, Πλουτάρχου, Δημοσθένους, Δημοκρίτου, Φίλωνος, Κλήμεντος, Δημάδου, Φαλάριδος, Θέσπιδος, Ζήνωνος κ. τ. λ.), Ἀνθολόγιον διηρημένον κατὰ κεφάλαια (: „περὶ ἀνδρείας“, „περὶ δικαιοσύνης“, „περὶ ἰσχύος“, „περὶ νουθεσίας“, „περὶ προσευχῆς“ κ. τ. λ.), ὅμοιον πρὸς τὰ Ἀνθολόγια τοῦ Tischendorf, 'Anecdota sacra et profana' (Leipzig 1861), σελ. 43 καὶ 217, τὸ δεύτερον (νῦν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Αἰψίας) τοῦ 15' αἰῶνος, τὸ δὲ πρῶτον (ἐν Καίρῳ) τοῦ 1' αἰῶνος, καὶ τὸ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν τῇ Πάτρῳ τοῦ 1β' αἰῶνος, περὶ οὗ ὄρα Duchesne, 'Mémoire' σελ. 243.

Τούτουτιόν, μεγάλη ἦτο ἡ χαρὰ μου ἐννοήσαντος ἐκ τε τοῦ συντόμου καταλόγου καὶ ἐκ τῆς κατόπιν λεπτομερεστερῆς ἐρευνῆς ὅτι πρὸ ἐμειντοῦ εἶχον πλήθος ἀξιολογωτάτων χειρογράφων τῆς Χριστιανικῆς φιλολογίας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν αὐτοῖς οὔτε τοῦ κλεινοῦ Φωτίου ἀνεκδότους ἑμιλλίας οὔτε τοῦ πολυμαθοῦς Εὐσταθίου οὔτε ἄλλου τινὸς ἄγνωστα σπουδαῖα ἔργα εὑρον, ὀλίγα δὲ ὑπάρχουσι καὶ χειρόγραφα σφῆζοντα ὑποδεέστερα ποιήματα ἀνέκδοτα μὲν, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλαῖς ἄλλαις βιβλιοθήκαις τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἐν πλήθει ἀντιγράφων ἀποκείμενα· αὐτὰ δὲ αἱ πρὸς Διδώρον Ταρσοῦ „κατὰ τῶν δύο ἀδελφῶν γαμουόντων“ καὶ πρὸς Γρηγόριον πρεσβύτερον ἐπιστολαὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, περὶ ὧν ὁ κατάλογος σημειοῦται ὅτι εἶναι ἀνέκδοτοι, οὐ μόνον γνωσταὶ εἶναι καὶ ἐκ πλείστων ἄλλων χειρογράφων, ἀλλ' ἤδη καὶ πρὸ πολλοῦ ἐκδεδομένα ὑπὸ τοῦ Garnier (Paris 1730), III ἀριθμ. 167 καὶ 198. Ἄλλ' ὅμως τοσαῦτα εἶναι τὰ χειρόγραφα τὰ φέροντα παραγεγραμμένα καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀντιγραφῆος καὶ τὸ ἔτος τῆς ἀντιγραφῆς ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν, ὥστε πολλὰ κεφάλαια τῆς ἀξιολογωτάτης Ἑλληνικῆς Παλαιογραφίας' τοῦ Gardthausen ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ, τὸ α' καὶ β' περὶ τῶν ἀντιγραφῆων σελ. 293 καὶ ἐξῆς, σελ. 311 κ. ἐξ., τὸ γ' περὶ χειρογράφων χρονολογημένων σελ. 342 κ. ἐξ., τὸ δ' περὶ ὑπογραφῶν σελ. 365 κ. ἐξ., τὸ ε' περὶ τῆς χρονολογίας τῶν ἀντιγραφῆων σελ. 384 κ. ἐξ. καὶ τὸ ς' περὶ τῶν πατριδῶν τῶν ἀντιγραφῆων σελ. 406 κ. ἐξ., οὐ μόνον νὰ συμπληρωθῶσι δύνανται κατὰ πολλὰ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐκταθῶσι δι' ὄλως νέων εὐρημάτων.

Ἀυστυχῶς καὶ μετὰ τὰς ὑπὸ πολλῶν, ἀλλοδαπῶν τε καὶ ἡμετέρων, γενομένας ἐργασίας (Gardth. σελ. 438—439, Krumbacher, 'Gesch. der Byz. Lit.' σελ. 222—223, ὃν διέφυγον ὅσα περὶ τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐπὶ τῆς Ῥοδόπης μονῆς Θεοτόκου τῆς „Πετριτζιωτίσσης“¹⁾ (τοῦ Μπα-

1) Παράδοξον εἶναι ὅτι ἐν τῷ τυπικῷ τῆς μονῆς τῷ ἐκ τοῦ πρωτοτύπου εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὑπὸ μοναχοῦ τινος παραφρασθέντι πρὸ αἰῶνος καὶ

τσκόβου) ἔγραψα ἐν τῷ 'Ἡμερολογίῳ τῆς 'Ανατολῆς' 1887, σελ. 115—120 καὶ ἐν τῇ 'Berl. philol. Wochenschrift' 1887, σελ. 821 κ. ἑξ.) ὑπολείπονται ἔτι ἐν τῇ 'Ανατολῇ' μοναὶ αἵτινες κεκτημέναι παλαιᾶς βιβλιοθήκας ἢ οὐδαμῶς ἢ ἀνεπαρκῶς εἶναι ἐξητασμένοι μέχρι τοῦ νῦν καὶ κατὰ τὰ εἰρημένα κεφάλαια· καὶ ὁμοῦς τοιαύτη ἐξέτασις, διδασκτικὴ καὶ ὠφέλιμος καὶ κατὰ πολλὰ ἄλλα, θὰ συντελέσει καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν περὶ τῆς πρώτης ἰδρύσεως καὶ τοῦ πολλαπλοῦ καὶ διαφόρου πλουτισμοῦ τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς 'Ανατολῆς, κατὰ τὸ λαμπρὸν ὑπόδειγμα τοῦ Miller καὶ τοῦ Graux τὸ περὶ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ βιβλιοθηκῶν· εὐστοχώτατα δὲ ὁ Gardthausen ἐν σελ. 372 παρίστησι τὴν ἀξίαν τῶν τοιούτων ἐν τοῖς χειρογράφοις ἐπισημειωμάτων: „deren wenige Zeilen für den Palaeographen meist wichtiger sind als ganze Bände von Wundergeschichten und frommer Betrachtung“.

Τὴν τοιαύτην ἐξέτασιν ἐπίπουν καθ' ἑαυτὴν καθίστησιν ἐπιπουν-τέραν ἢ παντελῆς ἑλλειψίς οἰουδήποτε προχείρου καταλόγου ἐν μοναῖς τισιν· ὅσον εἰς τὴν τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου, ἧς τὴν βιβλιοθήκην οὐδεὶς πώποτε ἐμνημόνευσεν, εὐτύχημα εἶναι ὅτι τῶν χειρογράφων

ὀπὸ τοῦ κ. Γ. Μουσαίου ἐκδοθέντι ('Dissert. Ienenses' IV, pag. 133—210) κείται ἐν σελ. 157, 209 καὶ 210 „Πετριτζονίτισσα“ (ἀλλ' ἐν σελ. 167 πάλιν „Πετριτζονιτιάτης“). Ἀναδιφῆσας τὰ παλαιὰ σημειώματά μου εὗρον ἐπιγραφὰς ὡς ἔτει 1886 ἀντέγραψα ἐν τῇ μονῇ καὶ ἄλλας, ὡς ἄλλοτε θὰ δημοσιεύσω, καὶ τῶν ἐτῶν 'ζομε' (1637) καὶ 'ζονα' (1643) ἐν αἷς κείται: „Θεοτόκον τῆς — μονῆς τῆς Πετριτζιοτίσης“ (Ἄν. Κομν. I 442, 20 καὶ II 295, 15 Πετριτζός (ὁ) — Πετριτζιώτης — Πετριτζιώτισσα· „Πετριτζιον“) ἔχομεν καὶ ἐν Μακεδονίᾳ, οὗ πλησίον εὗρέθη μαρμαρίνη πλάξ μετὰ Χριστιανικῆς ἐπιγραφῆς 44): „ἐπάνω γῆς κοινὸν βίον ἔχοντα καὶ ὑποκάτω γῆς ἔχοντα κοινὸν τάφον“, ἀναφερομένης δὴλα δι' εἰς (δίδουμα?) τέκνα) καί: „μητροπαρθένου Κώρης τῆς προσονομαζομένης Πετριτζιοτίσης“ καί: „Μαρίας τῆς ὀνομαζομένης Πετριτζιοτίσης (sic)“ καί: „τῷ ΑΠΔ' ἔτει μετὰ Χριστὸν ἢ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ πισθεῖσα παρὰ τοῦ κυρίου Γρηγορίου Πακουριανοῦ καὶ Μεγάλου δομestικόν τῆς Δύσεως παροῦσα μονὴ κ. τ. λ.“. Κλασικὰ χειρόγραφα ἐπὶ χάρτου εὗρον τρία μόνον, τὰ: Ἰσοκράτους Παναθηναϊκοῦ, Ἰπποκράτους ἐν παραφράσει καὶ σύμμικτόν τι (miscellaneus), ἐν ᾧ φέρονται καὶ στίχοι τοῦ Αἰάντος καὶ τῆς Ἠλένης Σοφοκλέους καὶ τῆς Ἑκάβης Εὐριπίδου· ἐν σελίδι 149 τοῦ τρίτου φέρεται τὸ ἐξῆς σημεῖωμα ἐν δυοῖ στήλαις: „ξεστὴ σαλικᾶ βαντος (sic) | ἐν δὲ χιλίοις || τετρακοσίοις | καὶ ἐξήκοντα τὰ γε || ἐντυγχάνοντα | τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ μου || μὴν Μαῖω τε | ἐτύγγανεν τετάρτη || ἐν Κυριακῇ | φίλτατε ὦρα ἔκτε || καὶ διὰ χειρὸς | ἐμοῦ τοῦ ἀβελτέρου || Παύλου εὐτελοῦς | τάχα καὶ ἀργαγώστου || τὸ ἐπίκλιον | υἱὸς Φωστηριᾶτου || ἔτος τοῦ Ἀδάμ | ἐξᾶς τῆς χιλιουτάδος || καὶ ἐννακωσιοστοῦ | ἐξηκοστοῦ ὀγδόου || ἡλίον κύκλος ἡκοστός | καὶ τέταρτος ὦ φίλε || ἦν καὶ τετρακεδέκατος | ὁ κύκλος τῆς σελήνης“. Ἐν δὲ σελ. 488 τὸ ἐξῆς: „Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Παύλου πόνος | καὶ τάχα θύτον τοῦ Φωστινιάτου || μὴν Δεκεβρίω εἰκάς ὀγδὴ | ὦρα δὲ πρώτη νύξ τοῦ Σαββάτου || χιλίον ἔτους Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ μου | τετρακοσίοις καὶ ἐξήκοντά γε || πέμπτης τυχοῦσης τοῦ νῦν αἰῶνος | Ἰνδικτᾶνος τετρακαιδεκάτης || σὺ πρέπει δόξα Χριστέ μου Λόγε | σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ καὶ τῷ πᾶν || εἰς αἰῶνα αἰῶνος | ὦ τρισάριθμον κράτος || ἀμήν | ἀμήν“.

αὐτῆς ἐπιμελεῖται ἀπὸ ἱκανῶν ἐτῶν ὁ κ. Δημητριάδης, φιλόπονος καὶ λόγιος ἀνήρ, οὗ ὁ κατάλογος, ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, μολὶ ἐφάνη ὠφελιμώτατος. Ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἅμα μὲν ἀνακοινοῦμαι τὰ σπουδαιότατα τῶν ἐμῶν σημειωμάτων περὶ τῶν ἐπὶ μεμβράνης χειρογράφων (τῶν πάντων 96) τῶν τε κεχρονολογημένων (17) καὶ τῶν ἀχρονολογητῶν (79), ἅμα δὲ ἐκ χειρογράφου ἀντιγράφας ἐκδίδωμι 48 ἀγνώστους ἱκετηρίουσ στίχους Μαρίας Κομνηνῆς τῆς Παλαιολογίνης οὐχὶ ἀμοίρους καὶ ἱστορικῆς ἀξίας καὶ ἐκφράσεως γλυκῆς θρησκευτικοῦ συναισθηματος.

1) (κατάλογον ἀριθμ. 3): Παλαιὰ Διαθήκη (μέρος) μεθ' ἐρμηνείας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου εἰς τὰ τοῦ Προφήτου Ἡσαΐου (Fabr. 'Bibl. Gr.' IX σελ. 23—25) μεγάλου σχήματος, καθαρώτατα καὶ κάλλιστα γεγραμμένη ἔτει 914. Ἐν τέλει τοῦ χειρογράφου ἀνέγνων τὸ ἐπισημείωμα:

„†: τῶι κτισαμένωι Συμωιῶ πατρικῶι ἅμα τῶι γράψαντι Ἰωσήφ κληρικῶι Θηβαίωι — † ἐγράφει ἢ βιβλ^ο ἐπὶ βασιλείωσ Κωνσταντίνου

ἔτους ̅Ϛ̅Κβ̅† ΙΝ Β^α“ ὁ ἀντιγραφεὺς πρῶτον νῦν γινώσκειται.

2) (ἀρ. 12): Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ὁμιλίαι γεγραμμέναι ἔτει 1006. Ἐν τέλει:

„ἔτει ̅ϛ̅φιδ' ἰνδ. δ': — ἀφιερῶθη δὲ εἰς τὴν μονὴν παρὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου ἄρχοντος Ματθαίου Ἀγγέλου Παλαιολόγου τοῦ Καλοδιοικήτου“.

3) (ἀρ. 64): τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια γεγραμμένα ἔτει ̅ϛ̅ψκ', 1212.

4) (ἀρ. 11): Δαβὶδ Ψαλμοὶ (μέρος) καὶ λόγοι μεθ' ἐρμηνείας γεγραμμένοι ἔτει 1281. Ἐν τέλει τοῦ Ψαλτηρίου:

„Δαβιτικὴ πέφηκε δέλτος ἀσμάτων φέρουσα τῷ γράψαντι φέρτατον κλέος· θεόγραπτον ῥην καὶ τὸ κεκτημένω χου τὸ τεύχος ἀρετῆ τοῖς ἐνθέοις· χειρὶ γραφέντι ἀμαρτολῶ π̅ τὸν ἄλεα: — ἐτελειώθη τὸ παρὸν Ψαλτήριον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἀμαρτολοῦ τοῦ π̅ ὑάλεα μηνὶ Ἀπριλλίω τῆς θ' ἰνδ. ἔτει ̅ϛ̅ψπ̅θ ̅Ϟ̅ θ'—“. Καὶ τὰ μὲν τρία μέρη τοῦ πρώτου ἡμίσεος τῆς ὑπογραφῆς μεταγραπτέα νομίζω ὧδε:

„Δαβιτικὴ πέφηκε δέλτος ἀσμάτων
φέρουσα τῷ γράψαντι φέρτατον κλέος·
θεόγραπτον ῥ' ἦν καὶ τῷ κεκτημένω χου
τὸ τεύχος, ἀρετῆ τοῖς ἐνθέοις· χειρὶ
γραφέν ἀμαρτολοῦ παπᾶ τοῦ Ἰαλέα“.

Ὁ σοφὸς καθηγητῆς A. Ludwich ἐκ χειρογράφου τοῦ Ἀπολλινάριου (ἔχοντος ἔμμετρον παράφρασιν τοῦ Ψαλτήρος) κειμένου ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων (ἀρ. 2292, νῦν 2743) καὶ ὑπὸ Ἰακώβου Διασσορινοῦ γεγραμμένου κατὰ τὸν Omont τῷ 15' αἰῶνι ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ 'Byz. Zeitschr.', I σελ. 298 δέκα λαμβανόνσ στίχους, ὧν οἱ τρεῖς πρῶτοι ἔχουσιν ὧδε:

„*Λαβιτικῶν πέφυκα δέλτος ἄσμάτων
φέρουσα τοῖς μέλλουσι φέρτατον κλέος,
χάριν τε τῷ γράψαντι καὶ κεκτημένῳ*“,

παρετήρησε δὲ τὰ ἐξῆς: „weder das Einleitungs- noch dieses Schlufsgedicht habe ich bis jetzt sonst irgendwo wiedergefunden. Beide machen mir durchaus den Eindruck ‘ad hoc’ verfertigt zu sein. Wer nach ihrem Verfasser sucht, wird sicherlich auf keinen eher verfallen als auf Diassorinos, den Schreiber des Codex“· ὁ ἡμέτερος κῶδιξ τῆς μονῆς τοῦ Προδρομοῦ εἶναι τρεῖς ὅλους αἰῶνας ἀρχαιότερος τοῦ ἐν Παρισίοις, ἐξ οὗ δὴ δύναται τις πιθανῶς νὰ εἰκάσῃ ὅτι τοῖς ἀντιγραφεῦσι προέκειντο τύποι τινὲς στίχων, οὓς κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἀνάγκας καὶ διαφόρους περιστάσεις μετέβαλλον καὶ μετεσκευάζον κατὰ διάφορον τρόπον, διότι τοσαύτη εἶναι ἡ ὁμοιότης καὶ ἡ ταυτότης τόσον προφανής, ὥστε εἰς ἀπλήν τύχην βεβαίως δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῇ. Καὶ αὐτὸς ὁ πρῶτος στίχος τοῦ δεκαστίχου εἰσαγωγικοῦ ποιήματος τοῦ Ἰακώβου (B. Z. σελ. 297):

„σίγησον Ὅρφεῦ· ῥίψον, Ἐρμῆ, τὴν λύραν“

ὑπόδειγμα, εἰκάξω, εἶχεν ἄλλο παλαιότερον ποίημα, ἀφοῦ ἁμοιάζει πρὸς τὸν 35 στίχον:

„ἄθεν πλάνε σίγησον Ὅρφέως λύρα“

μακροῦ ποιήματος ἐν χειρογράφῳ (1027) Πράξεων τῶν Ἀποστόλων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ, ὅπερ ἐξέδωκεν ὁ Duchesne ‘Mém.’ σελ. 240 (πρβλ. καὶ Gardth. σελ. 305). Πάντως δέ, τὸ ὄνομα τοῦ γράψαντος τὸν κῶδικα τῆς μονῆς τοῦ Προδρομοῦ εἶναι, ὡς ἀσφαλῶς τὸ δεύτερον ἡμισὺ μέρος τῆς ὑπογραφῆς διδάσκει, οὐχὶ „Ἀλέας“ ἀλλὰ „Γαλέας“, τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἐκ χειρογράφου τοῦ Βρεττανικοῦ μουσείου τοῦ ἔτους 1430 ἐξέδωκεν ἤδη ὁ Omont, ‘Notes sur les manusc. Grecs du Br. Mus.’ (Paris 1844) σελ. 27: „διὰ χειρὸς Κωνσταντίνου Ἰαλέα τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης τῆς μεγαλοπόλεως ὄντος“ (μνημονεῦει αὐτοῦ καὶ ὁ Gardth. σελ. 318). Ὁ Gardth. σελ. 340 ἀναφέρει ἐκ χειρογράφου ἔτους 1550 καὶ τρίτον Ἰαλέαν Ὡμῶν Δημήτριον· τέταρτος Ἰαλέας γνωστὸς ἐγένετο ἐξ ἐπιγραφῆς (1316) πλακῶς τοῦ θαλασσίου τείχους τῆς Θεσσαλονίκης, κειμένης νῦν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ μουσεῖῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣν ἐπιγραφὴν μετὰ τὸν Duchesne (‘Mém.’ σελ. 66, ἀρ. 109), ἐκδόντα κατὰ πλημμελὲς ἀντίγραφον ἀνακοινωθὲν αὐτῷ: „λογοθέτου τοῦ στρατιωτικοῦ τοῦ ἸΑΛΑΚΟΥ κεφαλαττικοῦ ὄντος ἐν τῇδε τῇ πόλει Θεσσαλονίκη“, τὸ δεύτερον ἀκριβῶς ἐξέδωκεν ὁ D. Mordtmann, ‘Rev. archéol.’ 1879 καὶ ὁ κ. Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος ὁ Κεραμεύς, ‘Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας Byzant. Zeitschrift III 2.

τῆς Ἑλλάδος, Π (Ἀθήνησι 1885) σελ. 630—632: „λογοθέτου τοῦ στρατιωτικοῦ τοῦ ἸΑΛΕΟΥ κεφαλατικεύοντος ἐν τῆδε κ. τ. λ.“.

5) (ἀρ. 70): Ἀποστόλων Πράξεις γεγραμμένα ἔτει 1292 ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου καὶ πατριαρχοῦντος Ἀθανασίου ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ Κήρσου, ςω'. Ἄλλους ἀντιγραφεῖς Θεοδοσίους ἄνευ τοῦ ἐπωνύμου Κήρσου μνημονεύει ὁ Gardth. σελ. 340 ἐκ τῶν ἐτῶν 1285, 1295, 1302 καὶ 1305.

6) (ἀρ. 72): Εὐαγγέλια τὰ τέσσαρα γεγραμμένα ἔτει ςω' ὑπὸ Λέοντος τινος.

7) (ἀρ. 6): Πατέρων διαφόρων λόγοι γεγραμμένοι ἔτει 1305 κατὰ τὸ ἐπισημείωμα τόδε:

„Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ πόνος Θεοδώρου ἐπίκλην δ' ἔχοντα ἀγιοπετριτής. ἔτ. ςωΠ“, τ. ἔ.:

„Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ πόνος Θεοδώρου
ἐπίκλην δ' ἔχοντος Ἀγιοπετριτής“.

Καὶ ὁ μὲν τύπος τοῦ πρώτου στίχου φέρεται ἀπαράλλακτος καὶ ἐν ἄλλοις χειρογράφοις (Gardth. σελ. 379): ὁ δὲ Θεόδωρος Ἀγιοπετριτής μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Wattenbach, 'Anleitung zur Gr. Paläogr.' (Λιψ. 1867) σελ. 36 ἐξ Εὐαγγελίου τοῦ ἔτους 1292: „διὰ χειρὸς κάμοῦ τοῦ ταπεινοῦ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Ἀγιοπετριτοῦ τάχα καὶ καλλιγράφου, ἔτους ςω“, ὁ δὲ Gardth. σελ. 339 μνημονεύει καὶ ἄλλα ἔργα (πάντα σχεδὸν Εὐαγγέλια) αὐτοῦ τῶν ἐτῶν 1278, 1293, 1295, 1301 καὶ 1304, ὧν ἐπὶ τοῦ πρώτου ὁ ἐκ Κυνουρίας Θεόδωρος καλεῖ ἑαυτὸν „χωρικὸν γραφέα“ ὅτι ἦτο κληρικὸς (Gardth. σελ. 301), μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἐπάνυμον „Ἀγιοπετριτής“, παρελημμένον ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς μονῆς τοῦ Θεοδώρου „τῆς Πέτρας“¹⁾ ὅμοια δὲ εἶναι τὰ „Ἀγιοευφημίτης“, „Ἀγιοθεοδώριτης“, „Ἀγιοπροκοπίτης“, „Ἀγιοστεφανίτης“ καὶ τὰ „Θεοτοκίτης“, „Προδρομίτης“ (Gardth. σελ. 337 καὶ 340 ἐν λ. „Θωμᾶς“), ὅπως καὶ νῦν „Προδρομίτας“ ἀποκαλοῦσιν ἑαυτοὺς οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς τοῦ Μενοικέως, καὶ ἄλλα πολλὰ.

8) (ἀρ. 74): Ἐφραῖμ τοῦ Σύρου Ἀσκητικὰ ἐν δυσὶ τόμοις γεγραμμένοις ἔτεσι 1317 καὶ 1319 ὑπὸ Νικολάου Ιερέως καὶ πρωτεκδίκου τῆς ἀγιοπάτης μητροπόλεως Λακεδαιμονίας τοῦ ἐπικαλουμένου Μαλωταρῆ διὰ διαπάνης καὶ προτροπῆς τοῦ τιμιωτάτου Μεγάλου πρωτοσυγκέλλου καὶ ἀρχιμανδρίτου Μορέως Παχωμίου, ςωκ' καὶ ςωκζ'. Περὶ

1) Κατὰ παραδρομὴν ὁ Gardth. σελ. 413 περὶ τοῦ Κυνουριέως Θεοδώρου γράφει: „zu den Peloponnesiern gehört auch Theodoros mit dem Namen Hagio-petrites, d. h. vom Kloster des heiligen Petrus“, ἐνῶ ἐν σελ. 410 παρατηρεῖ: „... Johannes des Täufers (Πρόδρομος), dessen Kloster bei der Cisterne des Aëlius früher Πέτρα geheissen“ ὅρα Duchesne, 'Mém.' σελ. 245.

τοῦ Μαλωταρῆ τούτου ὁ Gardth. ἐν μὲν σελ. 334 γράφει: „Nicolaus sac. (Μαλωταρᾶ) in Lacedaemon: Joh. Chrysost. a. 1311. Escur.“, ἐν δὲ σελ. 413 ἀπιόμενος τοῦ ζητήματος περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Σλαβικῆς ἐπιδρομῆς κρατούσης γλώσσης ἀναφέρει ὡς μαρτύριον τῆς διασώσεως τῆς Ἑλληνικῆς φωνῆς ἄλλους τε ἀντιγραφεῖς καὶ τὸν Νικόλαον τοῦτον, ὃν „Μαλωταρῆν“ καὶ οὐχὶ „Μαλωταρᾶν“ ὀνομάζει τὸ ἡμέτερον χειρόγραφον.

9) καὶ 10) (ἀρ. 91 καὶ 92): Μηναιῖα ὑπὸ Νείλου ἱερομονάχου ἔτεσι 1334 καὶ 1340, ςωμβ' καὶ ςωμη'. Οἱ ὑπὸ τοῦ Gardth. σελ. 335 μνημονευόμενοι δύο ἀντιγραφεῖς Νεῖλοι μοναχοὶ ἀνήκουσιν εἰς τὸν ἰε' αἰῶνα.

11) (ἀρ. 84): Τριψίδιον καὶ Πεντηκοστάριον ὑπὸ Νείλου ἱερομονάχου καὶ τοῦ Νεοκαισαρείτου ἔτει 1348, ςωνς'.

12) (ἀρ. 89): Μηναιῖον ὑπὸ Ἰωάννου Δούκα τοῦ Νεοκαισαρείτου διὰ δαπάνης τοῦ καθηγουμένου τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Προδρόμου Νείλου ἱερομονάχου ἔτει 1354, ςωξβ'. Ἐνευ ἔτους ὁ Gardth. σελ. 326 ἀναφέρει: „Johannes Ducas aus Neocaesarea: Reg. 2268“ καὶ πρὸ αὐτοῦ: „Johannes Ducas (μαλακῆ) [Μαλάκη?]: Gregor. a. 1348 (nicht 1349) Nov. Monac. 216“.

13) (ἀρ. 90): Μηναιῖον ὑπὸ Νείλου ἱερομονάχου ἔτει 1360, ςωξγ'.

14) (ἀρ. 60): Παλαιὰ Διαθήκη (μέρος) ὑπὸ Γαλακτίωνος ἔτει 1380, ςωπη'. Ἄλλων χρόνων εἶναι οἱ ὑπὸ τοῦ Gardth. σελ. 321 ἀναφερόμενοι ἀντιγραφεῖς Γαλακτίωνες.

15) (ἀρ. 50): Ἀποστόλων ἐπιστολαὶ ἔτει 1388, ςωρς'.

„Θεοῦ <τὸ> δῶρον καὶ Ἰωάσαφ πόνοσ“.

Ἰωάσαφ μοναχὸν ἀντιγραφέα ἔτεσι 1390 καὶ 1391 μνημονεύει ὁ Gardth. σελ. 324.

16) (ἀρ. 17): Εὐαγγέλια μετ' εἰκόνων τῶν Εὐαγγελιστῶν, περιλήψεων καὶ ἐπιγραμμάτων ἐπὶ λαμπροτάτης μεμβράνης γεγραμμένα ἔτει 1418 κατὰ τὸ σημεῖωμα τόδε:

„Ἐτελειώθη μηνὶ Αὐγούστῳ ἡ' ἔτους ςϞκς ἰνδ. ια' † Ματθαίου πόνοσ γε τοῦ θυῶρακενδύτου † ἰσχεό μοι χεῖρ ἦξ δόναξ ἐπὶ τέρμα μολοῦντι“. Καὶ τὸ μὲν τρίτον τῆς ὑπογραφῆς μέρος νομίζω μεταγραπτέον:

„ἰσχεό μοι χεῖρ ἦ<δ>ξ δόναξ ἐπὶ τέρμα μολόντι“.

εἶναι δακτυλικὸς ἐξάμετρος στίχος οὐχὶ ἀφόρητος, ἐὰν παραβληθῆ πρὸς τοὺς συνήθεις ἰαμβικούς στίχους τοὺς ἀηδεῖς καὶ ἀμέτρος κατεσκευασμένους ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων τῶν μεταγενεστέρων χρόνων· εἶναι δὲ οἱ δακτυλικοὶ ἐξάμετροι σπανιώτατοι καὶ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις (Gardth. σελ. 305 καὶ Duch. σελ. 238), ἀντικατασταθέντες κατὰ τοὺς

μεταγενεστέρους ὀλοσχερῶς ὑπὸ τῶν λαμβικῶν ἢ τῶν πολιτικῶν (Gardth. σελ. 379)· ὅσον εἰς τὸ „ἠδὲ“ ἀντὶ τοῦ „ἠέ“, παραβλητέος ὁ πρῶτος στίχος ποιήματος ἐν χειρογράφῳ τοῦ ις' αἰῶνος ἐν τῇ Ἑσκουριαλείῳ βιβλιοθήκῃ (Gardth. σελ. 380):

„ἐνταῦθα καὶ χεῖρ καὶ κάλαμος καὶ μέλαν“.

Ὅσον δὲ εἰς τὸ δεύτερον μέρος τὸ φέρον τὸ ὄνομα τοῦ ἀντιγραφέως, τὸ ἐπάνυμον „ῥακενδύτης“, δι' οὗ πρὸς τῇ πενίᾳ προσυπεμφαίνεται καὶ ἀσκητικὴ τις ἀντάρξεια καὶ αὐτόβουλος ἀπάρησις τῶν ἐγκοσμίων πραγμάτων, φέρουσι καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀντιγραφεῖς, ὁ Θεόφιλος αἰῶνι ιγ' (Gardth. σελ. 340), ὁ Ἰωάνης ἔτει 1286 (σελ. 328), ὁ Θεοδόσιος 1302 (σελ. 340), ὁ Νήφων 1378 (σελ. 335), ὁ Σύλβεστρος 1458 (σελ. 339), ὁ Δανιήλ 1549 (σελ. 319) καὶ ὁ Ἱερεμίας 1581 (σελ. 324) καὶ πολλοὶ ἄλλοι βεβαίως, ὅπως ἔτεροι ὀνομάζουσιν ἑαυτοὺς „πρωχοῦς“ ἢ „ἀναξίους“ ἢ „ἀρχαίους δούλους“ καὶ „ἀλείτας“. Περὶ δὲ τῶν γραμμῶν τῶν πρὸ τῆς λέξεως „ῥακενδύτου“ πολλὰ τινα δύνανται τις νὰ εἰκάσῃ, λόγου χάριν: „τοῦ Θεοῦ τοῦ (ῥακενδύτου)“ (= „τοῦ ῥακενδύτου τοῦ Θεοῦ“), ἢ: „τοῦ θύτου (ῥακενδύτου)“, ὅπως „θύτην“ (λερέα) καλεῖ ἑαυτὸν ὁ Τιμόθεος ἀντιγραφεὺς ἔτους 1318 καὶ ἕτερος τοῦ 1355 (Gardth. σελ. 340) καὶ ἄλλοι βεβαίως· παρὰ τῷ Gardth. σελ. 330 κεῖται ἀντιγραφεὺς: „Matthaeus Thutoras: Psalterium. a. 1419“· ὀφείλομεν καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ χειρογράφῳ νὰ γράψωμεν: „τοῦ Θουτό(ρα) ῥακενδύτου“, ἢ νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἢ ἐν τῷ Ψαλτηρίῳ ὑπογραφή δὲν ἀνεγνωσθῆ καλῶς („θυτουρᾶ“?); Ὅπωςδὴποτε, ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενος δὲν δύναιμι νὰ ἀποκρύψω ὑποψίαν μού τινα περὶ ὑπογραφῆς χειρογράφου μνημονευομένης κατὰ τὸν Scholz ὑπὸ τοῦ Gardth. σελ. 331: „Methodius θυτορακένδυτος: Evang. a. 1359“· τὸ „θυτορακένδυτος“ ἐγὼ πολὺ ὑποπτεύω, φοβοῦμαι δὲ μὴ ὁ Scholz ἐνέπεσεν εἰς παραδρομὴν ἀντὶ „θύτου ῥακενδύτου“, πλὴν ἐάν τις προτιμήσῃ νὰ νομίσῃ ὅτι καὶ σύνθετον ὄνομα „θυτορακενδύτης“ ἐπλασαν ἑαυτοῖς οἱ τάλανες ἀντιγραφεῖς.

Ταῦτα περὶ τῶν κεχρονολογημένων χειρογράφων. Τὰ δὲ ἀχρονολόγητα διήρηνται κατὰ τὰ ἐν αὐτοῖς καταγεγραμμένα ἔργα ὡς ἑξῆς:

1) Ἀποστόλων Πράξεις καὶ Ἐπιστολαὶ καὶ Ἰωάννου Ἀποκάλυψις, καταλόγου ἀρ. 2: χειρογράφον ἑλλιπὲς ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἐν τῷ τέλει καὶ ἐν τῷ μέσῳ· ἐν τῷ καταλόγῳ σεσημείωται ὡς γεγραμμένον τῷ ε' αἰῶνι, οὗτος δὲ εἶναι ὁ λόγος δι' ὃν καὶ φυλάσσεται ἐν ἰδίῳ κομψῷ περιβλήματι· εἶθ' ἦν οὕτω τὸ πρῶγμα καὶ ἦν ἂν τὸ ἔρμαιον, μὰ τὸν Συναϊτικὸν κώδικα τοῦ Tischendorf, τιμιώτατον κειμήλιον τῆς μονῆς· ἀλλ' οὐδαμῶς ἐγὼ ἀμφιβέλλω ἐκ τοῦ χαρακτήρος τῆς γραφῆς κρίνων ὅτι εἶναι ἀπλοῦν ἀντίγραφον τοῦ ια' αἰῶνος.

- 2) Ἀποστόλων Πράξεις, ἀρ. 69.
- 3) Ἀσκητῶν διηγήσεις, ἀρ. 95.
- 4) Βίοι ἁγίων, ἀρ. 25. 26. 27. 28. 38. 40. 47. 48. 49. 80.
- 5) Βίοι ὁσίων, ἀρ. 32. 39.
- 6) Δαβὶδ Ψαλμοί, ἀρ. 61. 67 καὶ 68· ἐν τέλει τοῦ δευτέρου φέρεται ὑπογραφή μητροπολίτου Ζιχνῶν Εὐθυμίου, λείπουντος παρὰ τῷ Le Quien II σελ. 94 καὶ ἐξῆς.
- 7) Ἐκλογαί, ἀρ. 5, περὶ ὧν εἶπον ἐν ἀρχῇ.
- 8) Ἐπιστολαί, ἀρ. 8 καὶ 88· τὸ πρῶτον ἑλλιπές.
- 9) Εὐαγγέλια, ἀρ. 7. 10. 18. 19. 20. 21. 51. 52. 53. 54. 58. 59. 63. 65. 66. 76. 77. 78 καὶ 79· ἐκ τοῦ ἐν ἀρ. 10, φέροντος ἐν ταῖς ῥαῖς (περισελιδίσι) καὶ ὑπομνήματα ἐκ διαφόρων ἐρμηνευτῶν, ἀντιγράφας τοὺς ἱκετηρίους στίχους Μαρίας Κομνηνῆς τῆς Παλαιολογίνης παρατίθημι κατωτέρω. Λαμπρὸν εἶναι τὸ ἐν ἀρ. 21 (ἑλλιπές) μεθ' ὥραιων εἰκόνων.
- 10) Εὐχολόγιον καὶ Ἐξομολογητάριον, ἀρ. 1.
- 11) Ἐφραίμ τοῦ Σύρου Ἀσκητικά, ἀρ. 57 καὶ 73.
- 12) Ἰῶβ μεθ' ὑπομνημάτων, ἀρ. 62.
- 13) Κατηχήσεις τρεῖς εἰς νεωστὶ βαπτισθέντας, ἀρ. 55 ἑλλιπές.
- 14) Λόγοι καὶ Ὁμιλίαι Πατέρων, ἀρ. 4. 13. 14. 23. 24. 25. 29. 30. 31. 34. 35. 36. 37. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 56 (καὶ 88).
- 15) Μηναῖα, ἀρ. 85. 86. 87. 93 καὶ 94.
- 16) Μουσικόν, ἀρ. 96.
- 17) Νομοκάνων, ἀρ. 22.
- 18) Συναξάριον, ἀρ. 33.
- 19) Τριψίδιον καὶ Πεντηκοστάριον, ἀρ. 83.
- 20) Τροπάρια, ἀρ. 82 καὶ 82.

Ἄλλ' ἢ ἀκριβῆς καταγραφή τούτων τε καὶ τῶν ἐπὶ χάριτος (142) κωδίκων καὶ ἡ λεπτομερῆς περιγραφή τῶν ἐν αὐτοῖς ἔργων ἀνήκει εἰς τὸν κ. Δημητριάδην, ᾧ καὶ εὐχομαι ταχεῖαν τὴν ἐκδοσιν τοῦ καταλόγου καὶ τῶν τυχόν ἀνεκδότων πονημάτων. Ἐγώ, ἡμέρας μόνον ὀλίγας διατρίψας ἐν τῇ μονῇ, ἀρκοῦμαι εἰς τὰ εἰρημένα οἷς προστίθημι ἐν τέλει ὅτι ἡ βιβλιοθήκη κέκτηται καὶ περὶ τὰ χίλια ἔντυπα βιβλία, παλαιάς τε Ἑλλήνων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ νεωτέρας ἐκδόσεις καὶ θεολογικὰ καὶ ἱστορικὰ ἔργα ἀρχαιότερά τε (Crusius, Λαρέτη, Κούμα, Οἰκονόμου κ. λ.) καὶ νεώτερα.

III. ποίημα Μαρίας Κομνηνῆς τῆς Παλαιολογίνης.

Τὸ χειρόγραφον (ὄρα ἄνωτέρω ἐν ἀρ. 9), ὡς ἐκ τῆς γραφῆς φαίνεται, εἶναι γεγραμμένον κατὰ τὸν 11' αἰῶνα, οἱ δὲ ἐν αὐτῷ φερό-

μενοι στίχοι προστεθειμένοι πολλῶ ἔπειτα εἶναι κατὰ δύο στήλας (στίχ. 1 καὶ 2, 3 καὶ 4 καὶ καθ' ἑξῆς) μικρὸν ἀπεχούσας ἀλλήλων.

„† Στίχοι ἱκετήριοι πρὸς τὴν Δέσποιναν Παρθένον καὶ Θεομήτορα τὴν Χωρινὴν ὡς ἐκ προσώπου τῆς εὐσεβεστάτης δεσποίνης κυρᾶς Μαρίας Κομνηνῆς τῆς Παλαιολογίνης.

† Ἐδει μὲν ἴσως τῇ παναχράντῳ Κόρη,
 τῇ παρθένῳ καὶ σῶμα καὶ τὴν καρδίαν,
 τῇ τῶν Χερουβιμ καὶ Σεραφίμ κυρία,
 τῇ τῶν ἀγίων ἀγιωτέρα νόων
 ἀξίαν ἀντίχαριν ἀποτινύειν 5
 ὑπὲρ τοσαύτης εὐμενοῦς εὐσπλαγγνίας
 καὶ τῆς ἀφράστου πρὸς Χριστὸν παρρησίας,
 τὸν ὄντα αὐτῆς καὶ Θεὸν καὶ Δεσπότην,
 ὑπὲρ ἀγάπης τῆς βροτῶν σωτηρίας
 ἣν καθ' ἑκάστην δεικνύει Χριστωνύμοις, 10
 οἷα μόνη σώξουσα καὶ λυτρομένη
 τούτους ἀπάσης τῶν ἐναντίων βλάβης.
 Ἐδει προσάξει πλὴν μετ' εὐνοίας ὅσης
 βασιλικὸν τὸ δῶρον ὡς Βασιλίδι
 ἀνθ' ὧν παρ' αὐτῆς ἀπέλανον χαρίτων, 15
 ἀνθ' ὧν μυρίων ἐκλυτροῦμαι κινδύνων
 τῇ συμμαχίᾳ καὶ κραταιᾷ δυνάμει
 τῆς πανσθενουργοῦ καὶ παννυμῆτου Κόρης·
 ἀλλὰ τίς ἰσχύσειεν οὕτως ἀξίως
 τὸ κοσμολαμπές δεξιώσασθαι φάος, 20
 τὴν τῶν ἀπάντων ὑπερηρμένην νόων;
 Ἐφ' ᾧπερ ὡς ἔχοιμι πλὴν μετὰ δέους,
 μετὰ δακρύων καὶ καθαρᾶς καρδίας,
 μεθ' ὧνπερ ἠὺπόρησα πέπλων χρυσέων
 καὶ τὴν ἱερὰν τήνδε βίβλον προσφέρω 25
 τῷ σεβασμίῳ τῆς παναχράντου δόμῳ.
 Χώραν καλεῖν εἴωθεν ἕπας τὸν δόμον·
 αὐτῆς συνάρσει τῆσδ' ἐπὶ γῆς τῆς ξένης
 ταύτην τυχοῦσα σὺν ἀκοσμίᾳ τόσῃ,
 εἰ καὶ λίθων ἦν ἔνδοθεν σὺν μαργάρους 30
 ὥσπερ διαυγῆς στιλπνότης ἢ χρυσίου
 τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας ὑπερβάλλον
 οἱ Κυριακοὶ χρύσειοι θεῖοι λόγοι,

Στίχ. 10 χρυσίων. — στ. 21 τὴν τῶν ἀπο^{μδ} ὑπερηρμέ^{ην} νο^{ων}. —
 στ. 31 χρυσίου. — στ. 32 ὑπερβάλλον.

δι' ὧν πᾶσα γέγηθε πιστῶν καρδία,
 δι' ὧν κόσμος σέσωστο Σατὰν τῆς πλάνης, 35
 πλὴν ἀλλὰ κοσμήσασα ταύτην σὺν πόθῳ
 καθῶσπερ εἶχον ἐκ χρυσοῦ σὺν ἀργύρῳ,
 ἐκ χρυσοφυοῦς κοκκινοχρόου πέπλου,
 ἐκ καρδιακοῦ τοῦ πόθου Σοὶ προσφέρω,
 Δέσποινα Μῆτερ τοῦ Θεανθρώπου Λόγου, 40
 Μαρία λάτρις οἰκέτις Σοῦ γνησία
 Παλαιολόγων ἐκ γένους κατηγμένη,
 ἡ τῆς Ἐφῶας βασιλις τῆς ἀπάσης.
 Ἄλλ' εὐμενῶς μοι, παμβασιλῆς, προσέχου
 ἃ Σοὶ προσάγω σὺν ζεύσῃ καρδία, 45
 εἰ καὶ τέως πέφυκεν οὐ κατ' ἀξίαν,
 καὶ πρὸς μονὰς σκήνον με τὰς οὐρανεῖους,
 πρὸς τὴν ἀγήρω τῆς Ἐδὲμ κατοικίαν“.

Μαρία Κομνηνὰ Παλαιολογίνα, ὡς προθύμως ὁ σοφὸς κα-
 θηγητῆς Treu ἀνεκοινώσατο, μνημονεύονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ δύο: 1) ἡ
 ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου (1261), γυνὴ τοῦ
 Μεγάλου δομεστίκου Νικηφόρου τοῦ Τραχανιώτου (Du Cange, 'FAMIL.'
 σελ. 232), μοναχὴ „Μάρθα“ ἐν τῇ ὑπ' αὐτῆς ἰδρυθεῖσῃ μονῇ
 τῆς Μαρίας, „Κομνηνογενῆς ἡ Παλαιολογίνα“ παρὰ Μανουὴλ Φιλῆ
 α' 82· καὶ 2) ἡ θυγάτηρ τῆς Εἰρήνης (μοναχῆς Εὐλογίας) Κομνηνῆς
 Παλαιολογίνης (Φιλ. α' 78), ἐτέρας ἀδελφῆς τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου,
 καὶ τοῦ Ἰωάννου (μοναχοῦ Ἰωαννικίου) Καντακουζηνοῦ, ἀδελφῆ τῆς
 Θεοδώρας τῆς ἐκ τοῦ δευτέρου ἀνδρὸς πρωτοβεστιάριου Ἰωάννου
 Ῥαοὺλ καλουμένης „Ραύλαινας“ (Καντακουζηνῆς Κομνηνῆς τῆς
 Παλαιολογίνης)· ὅρα Σκαρλάτου Βυζαντίου 'Κωνσταντινούπο-
 λιν', Β' σελ. 380 καὶ ὅσα ὁ Treu ἔγραψεν ἐν σελ. 245—246 τῆς
 ἐκδόσεως τῶν ἐπιστολῶν Μαξιμου μοναχοῦ τοῦ Πλανούδη (Breslau
 1890)· ἡ Μαρία ἐνυμφεύθη τρίς, ἔτει δὲ 1279 αἰχμάλωτος διέτριψε
 παρὰ τῷ θείῳ αὐτῆς Μιχαὴλ Παλαιολόγῳ ἐν Ἀθρῖανουπόλει, φονευ-
 θέντος τοῦ τρίτου ἀνδρὸς Λαχανᾶ βασιλέως τῶν Βουλγάρων· πρὸς
 τὴν δευτέραν ταύτην „Μαρίαν Κομνηνὴν Παλαιολογίαν“ ἀρμόζουσι
 μὲν ἴσως ὅσα ἐν στίχ. 15 καὶ ἐξῆς λέγονται περὶ τῆς εὐνοίας τῆς
 Θεοτόκου γενομένης ἐκλυτρώσεως ἀπὸ μυρίων κινδύνων, ἐὰν ὅποτεθῇ
 ὅτι ἡ αἰχμάλωτος καὶ ἀπέδρα εἰς Κωνσταντινούπολιν, δὲν συμφωνοῦσι
 δὲ τὰ ἐν στ. 28: „τῆσδ' ἐπὶ γῆς τῆς ξένης“ καὶ στ. 43: „ἡ τῆς Ἐφῶας
 βασιλις τῆς ἀπάσης“. 3) Μαρίαν (Δούκαιναν) Κομνηνὴν (Βλάκειαν)

Στίχ. 36 κοσμήσα“. — στ. 41 ἰκέτις? — στ. 43 ἦτις ἐφῶας. — στ. 44
 προσδέχου?

Παλαιολογίαν ἐνεθυμήθην ἐγὼ τὴν ἀδελφὴν Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, τὴν „πρωτοστρατόρισσαν καὶ κτιτόρισσαν“, γυναικα Μιχαὴλ Δούκα Τραπεζιῶτου, τοῦ πρωτοστράτορος (1118) καὶ κτίτορος τῆς γυναικείας μονῆς Παναγίας τῆς Παμμακαρίστου, εἶτα δὲ μοναχὴν Μάρθαν (κυρὰν Μάρθαν) ὄρα ‘Turcogr.’ σελ. 189, Σκαρλ. Βυζαντίου ‘Κωνσταντ.’ Α’ (1851) σελ. 575 καὶ Γεδεών ‘Χρονικά τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ’, σελ. 53 καὶ 59—61· καὶ πρὸς τὴν τρίτην ταύτην Μαρίαν δὲν συμφωνεῖ τό τε „τῆσδ’ ἐπὶ γῆς τῆς ξένης“ καὶ τὸ „ἡ τῆς Ἐφῶς βασιλεῖς τῆς ἀπάσης“· 4) Μαρίαν Κομνηνὴν (Παλαιολογίαν) ἐνεθυμήθην τὴν θυγατέρα Ἀλεξίου Κομνηνοῦ βασιλέως τῆς Τραπεζοῦντος, τρίτην γυναικα (1427) τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου Πορφυρογεννήτου (Σκαρλ. Β’ σελ. 365), πρὸς ἣν καὶ συμφωνεῖ καὶ τὸ „τῆσδ’ ἐπὶ γῆς τῆς ξένης“. Χρονικῶς δὲν ἀντιμάχεται καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς γραφῆς τῶν στίχων.

Ὅσον εἰς τὸ ἐν στ. 27 φερόμενον „Χώραν“, νοεῖται ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει παλαιὰ μονὴ τῆς „Χώρας“ (τὸ νῦν λεγόμενον „Καχριε τζιαμί“· ὄρα Σκαρλ. Α’ σελ. 366—368, Πασπάτη, ‘Βυζαντ. μελετ.’ (1877) σελ. 326 καὶ Krumbacher, ‘Gesch. der Byz. Lit.’ σελ. 30, περὶ δὲ τοῦ λόγου τῆς ὀνομασίας „Χώρας“ W. Fischer, ‘Deutsche Zeitschr. für Geschichtswiss.’ VIII (1892) σελ. 319), ἣν (κατὰ τὸν Φραντζήν, ‘Χρονικόν’, ἐκδόσ. Ἄλτερ, Βιένν. 1796, σελ. 9: „(Ἀνδρόνικος ὁ νέος) τοῦ Μεγάλου λογοθέτου τοῦ Μετοχίτου τοῦ ποτὲ ἀνακαινίσαντος καὶ οἰκοδομήσαντος τὴν μονὴν τοῦ Ζωοδότου τὴν καλουμένην τῆς Χώρας [σήμερον „Χριστὸς τῆς Χώρας“ = (?) Καχριε] τὰ κτήματα πάντα καὶ χρήματα ἐδημοσίευσεν“) ἀνεκαίνισε Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης († 1332)· περὶ τοῦ Θεοδώρου τούτου, τοῦ γνωστοῦ φιλοσόφου, πολιτικοῦ καὶ ἀστρονόμου, οὗ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ τζιαμίου ἐσφῆξετο καὶ ἡ ψηφιδωτὴ εἰκὼν, διέλαβε διὰ μακρῶν ὁ κ. Σάθας ἐν τῇ ‘Μεσαιων. βιβλ.’, Α’ σελ. ιθ’—ρλδ’, ἐκδοὺς ἐν σελ. 139—193 τὸν „Πρεσβευτικόν“ αὐτοῦ. Πλὴν τῶν πολλῶν ἄλλων ἐκδομένων ἔργων αὐτοῦ (Krumb. ‘Gesch.’ σελ. 254—256) ἀνέκδοτα κεῖνται (Treu, Max. Plan. σελ. 247) ἐν κώδιξι τῆς ἐν Παρισίοις βιβλιοθήκης δύο ποιήματα, πραγματευόμενα τὸ πρῶτον περὶ δοξολογίας, περὶ τῶν ἐαντοῦ καὶ περὶ τῆς μονῆς τῆς Χώρας, τὸ δὲ δευτέρον περὶ τῆς Θεομήτορος καὶ περὶ τῆς μονῆς τῆς Χώρας· ὁ Fischer λέγων ὅτι σκέψις γίνεται περὶ ἐκδόσεως ἔργου ἀναφερομένου εἰς τὰς θαυμαστάς ψηφιδωτὰς εἰκόνας τοῦ Καχριε τζιαμίου εὔχεται ὅπως ὁ Treu ἀναλάβῃ τὴν ἐκδοσὶν τῶν εἰρημένων ποιημάτων τοῦ Μετοχίτου· ἐπιτραπήτω καὶ ἐμοὶ νὰ ἐπαναλάβω τὴν αὐτὴν εὐχὴν καὶ χάριν τῆς „Χωρηνίς“ Θεομήτορος, τῆς λαβούσης τὸ ἐπάνυμον ἐκ τῆς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Χριστοῦ λατρείας αὐτῆς.

Ἐπανερχόμενος δὲ εἰς τὸ ποίημα ὀλίγα τινὰ ἔχω ἔτι νὰ παρατηρήσω εἰς τὰ ἐν αὐτῷ· τὸ Εὐαγγέλιον ἢ Παλαιολογίνα εὐροῦσα ἐν ἀκοσμίᾳ (στίχ. 29) ἐκόσμησεν αὐτὴ διὰ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου (στίχ. 37) καὶ ἐστάχωσε (liefes es einbinden, Gardth. σελ. 65 καὶ 310) διὰ χρυσοῦφοῦς κοκκινοχρόου πέπλου (στ. 38)· νῦν οὐδὲν ἴχνος μὲν τοῦ βασιλικοῦ ἐκείνου κόσμου σφάζεται, εὐτύχημα δὲ εἶναι ὅτι καὶ δὲν ἀπώλετο ὅλως τὸ χειρόγραφον, τὸ καταφυγὴν ζητήσαν καὶ εὐρὸν (τίς οἶδε πῶς καὶ πότε;) εἰς τὴν μονὴν τοῦ Μενοικέως. Πλὴν τοῦ Εὐαγγελίου εὐχαριστοῦσα ἢ βασιλις ἀνέθηκε τῇ Θεομήτορι καὶ οὐς χρυσοῦς πέπλους εἶχεν (στ. 24), ἀρνούμενη οὕτω τὰ ἐγκόσμια. Ἐν στ. 30—33 οἱ Κυριακοὶ (τοῦ Εὐαγγελίου) θεῖοι λόγοι παραβάλλονται πρὸς στίλβοντας μαργάρους ἢ χρυσίον ὑπερβάλλον τοῦ ἡλίου τὰς ἀκτῖνας, ἀπαραλλάκτως ὅπως ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ ἐν τῷ Βατικανῷ χειρογράφου (ἔτους 1027· Duchesne, 'Mém.' σελ. 240) τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων καλεῖ τὴν βίβλον:

„εὐκλεεστέραν

χρυσοῦ, σμαράγδου, ἀργύρου τε πορφύρας“.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών

Lichtdruck von Deiglmayr & Fuhrmann, München.

Πύργος τῆς ἀκροπόλεως Σερρών.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Σερρών

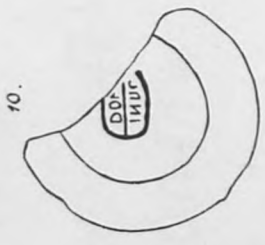
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών

1. ΠΥΡΓΟΣ ΤΩΧ ΒΑΣ   2. ΗΝΙΛΑΧ ΤΙΛΑΧΑΝΗ   3. ΜΥ Ο Α΄   4. ΙΩΘΘΙ   5. ςΥ ΡΙ ΛΟΡ ΠΡ

6. Ο Α   7.   8. ΓΕ.....ΘΕ.....   9. Ιϛ xι

ΛΑΒΕΤΕ ΦΑΓΕΤΕ ΠΙΕΤΕΣΑΝΤΟΝ ΠΑΝΤΕΣ

12. ΙΕΡΟΣ ΟΦΙΛΙΠΠΟΣ ΜΗ ΒΟ ΤΟΝ ΚΙ ΟΝΕΔΟΝΗ ΣΤΑΙΙΣΗΙ ΦΕΟΛΗ ΤΟΥ ΚΑΛΛΗΠΗΚΟ

14. + ΜΗΝΙΣΘΙΤΗ
ΚΕ ΤΩΝ ΑΟΥΛΟ
Η ΣΟΥΛΑΖΟΥΩΝ
ΠΗ

13. ΙΑ
ΙΕΝΑC
ΑΤC

15. ΕΝΕΤΙ ΑΥΚΕ ΙΟΤΑΙ ΕΙΝΟΣ ΗΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΕΡΡΩΙΚΕΦΑΝΟΣ. ΙΟΥΦ

17. ΜΗΉ
Η
ΠΟ
ΝΟ

18. $\bar{\iota}\bar{\varsigma}$ $\bar{\kappa}\bar{\varsigma}$
ΟΕ'   ΓΕ'
ΒΕ   Η
Ρ   C

16. +
ΡΤ

+ ΔΑΝΙΗΛ Α Χ. Μ.

1.

Ο ΠΝΙΕΡΩΙ ΤΩ ΝΗΡ' ΤΗΜ ΗΘΠΩΛΙΤΗ
C P. 3 ΓΕΝΝΑ ΑΙ Κ Κ Η Δ Ρ Η Δ Τ
Τ Η Δ Η Τ Μ Ε Γ Η Λ Α Ν Γ Ρ Α C . Ε Ν Τ Ο Ι C Δ Ι Ο Ι C Η Ε

2.

ΠΙ ΕΚ Δ
ΜΑ Χ Η Τ Ο

ΓΑΛΟΜΑΡΤΥCΙ
ΘΕΟΛΩΟΙ :

3.

·ΙC·
Ο Π Δ Δ

·XC·
Ο C Α Β Ν Η Η Ω Ν
Η Α Ν Ν Α

·Γ·
·ΙΩΔ·
Κ Η Μ

5.

Μ Γ Θ Ν
Μ Η Ο Ν
Ι Ο Δ Η Τ Ρ Ι Α

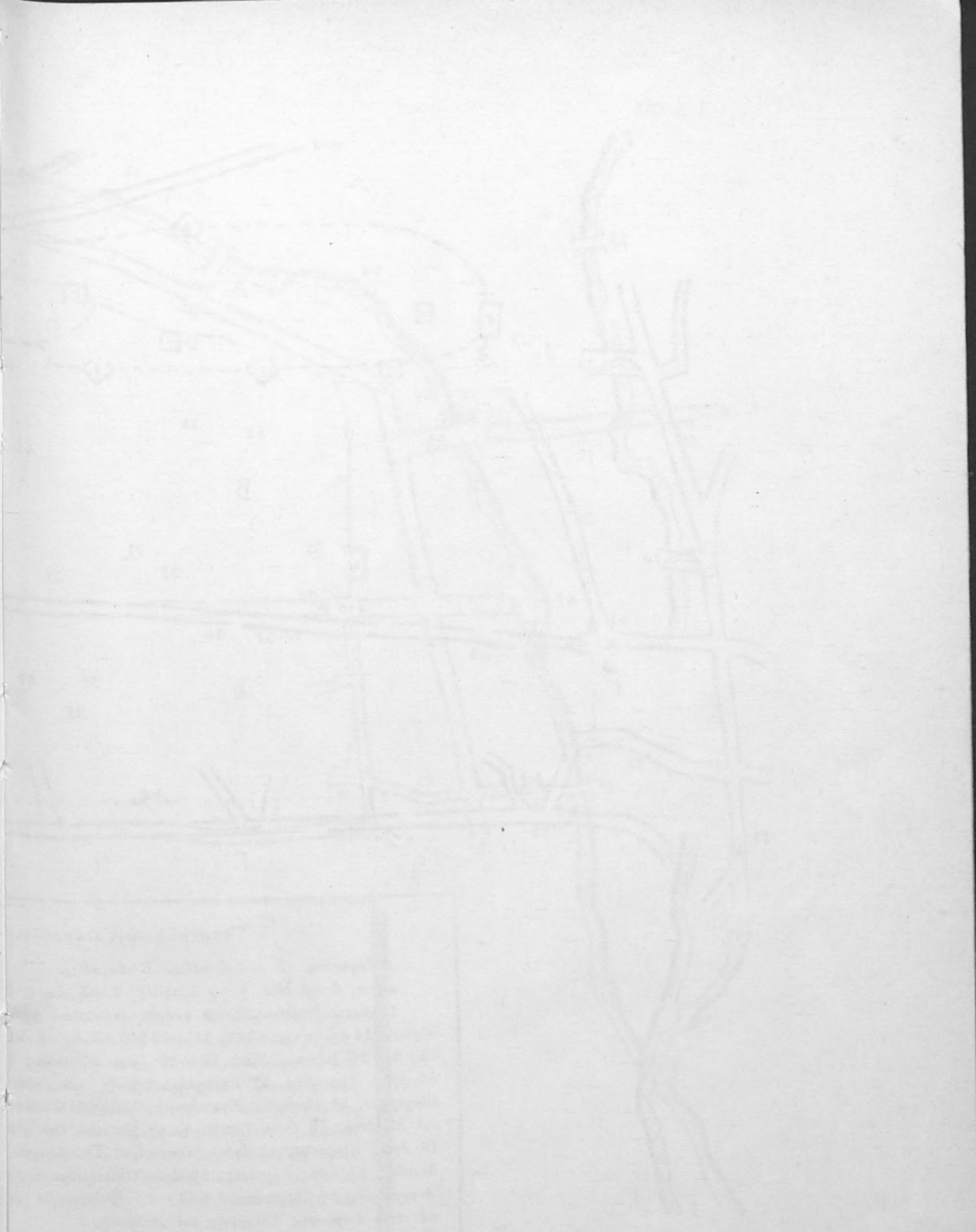
Θ Ε Ν Ν Α Δ Η Μ

6.

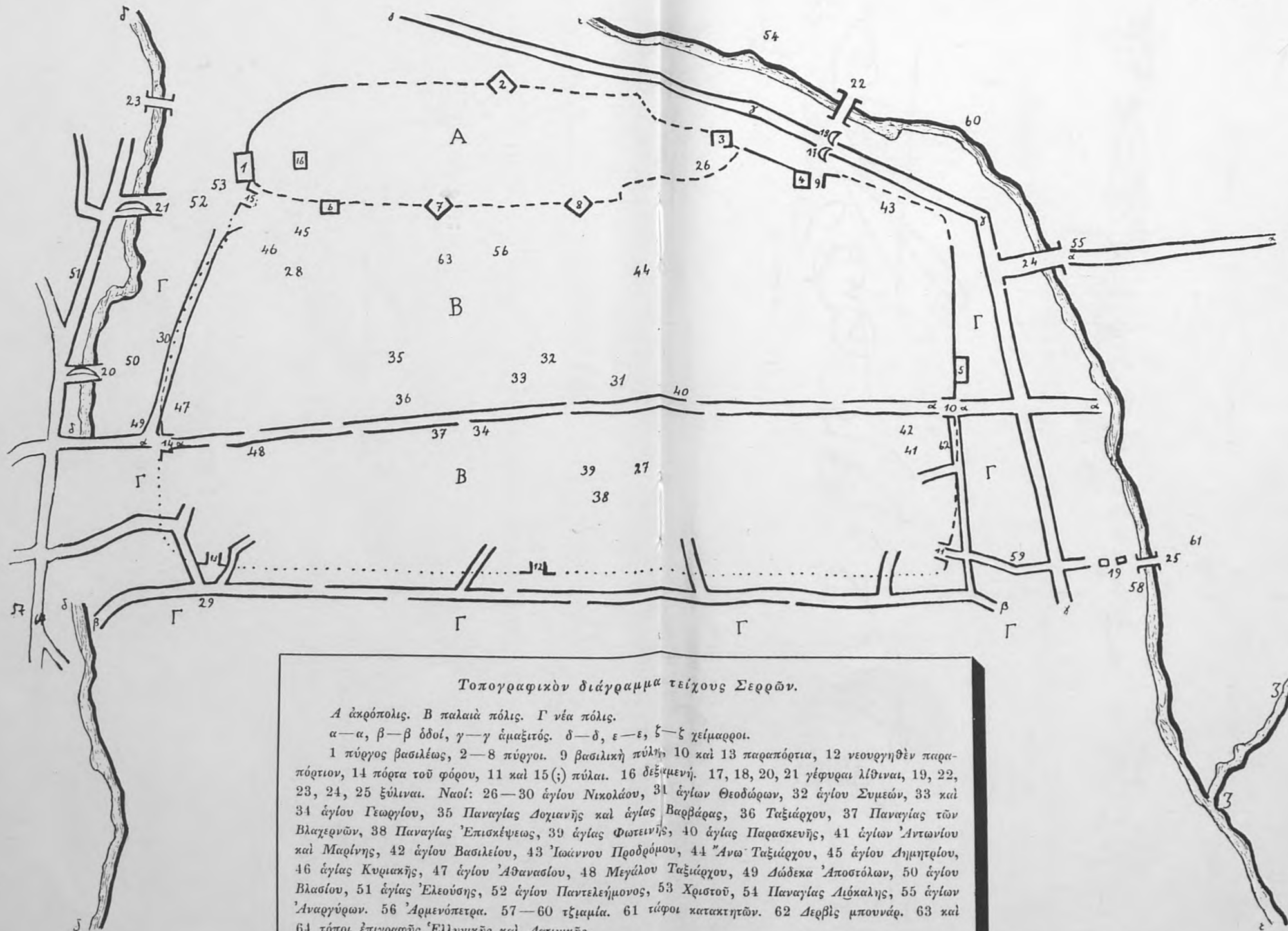
Γ C . Β Α Γ Ι Λ Ε Ι
Ο Α . Β Α
Η Η Ν Η Κ Ο Λ Ο C
Ο Ο Ρ Φ Α Ν Ο - Ε Ο Φ Ο C

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών

Τοπογραφικὸν διάγραμμα τείχους Σερρῶν.

A ἀκρόπολις. Β παλαιὰ πόλις. Γ νέα πόλις.

α—α, β—β ὁδοί, γ—γ ἀμαξιτός. δ—δ, ε—ε, ζ—ζ χεῖμαρροι.

1 πύργος βασιλέως, 2—8 πύργοι. 9 βασιλικὴ πύλη, 10 καὶ 13 παραπόρτια, 12 νεοσχηθὲν παραπόρτιον, 14 πόρτα τοῦ φόρου, 11 καὶ 15 (:) πύλαι. 16 δέξμενὴ. 17, 18, 20, 21 γέφυραι λίθιναι, 19, 22, 23, 24, 25 ξύλιναι. Ναοί: 26—30 ἁγίου Νικολάου, 31 ἁγίων Θεοδώρων, 32 ἁγίου Συμεῶν, 33 καὶ 34 ἁγίου Γεωργίου, 35 Παναγίας Δοκιμῆς καὶ ἁγίας Βαρβάρας, 36 Ταξιάρχου, 37 Παναγίας τῶν Βλαχερινῶν, 38 Παναγίας Ἐπισκέψεως, 39 ἁγίας Φωτεινῆς, 40 ἁγίας Παρασκευῆς, 41 ἁγίων Ἀντωνίου καὶ Μαρίνης, 42 ἁγίου Βασιλείου, 43 Ἰωάννου Προδρόμου, 44 Ἄνω Ταξιάρχου, 45 ἁγίου Δημητρίου, 46 ἁγίας Κυριακῆς, 47 ἁγίου Ἀθανασίου, 48 Μεγάλου Ταξιάρχου, 49 Δώδεκα Ἀποστόλων, 50 ἁγίου Βλασίου, 51 ἁγίας Ἐλεούσης, 52 ἁγίου Παντελεήμονος, 53 Χριστοῦ, 54 Παναγίας Λιόκαλης, 55 ἁγίων Ἀναργύρων. 56 Ἀρμενόπετρα. 57—60 τζιαμιά. 61 τάφοι κατακτητῶν. 62 Σερβὶς μπουναρ. 63 καὶ 64 τόποι ἐπιγραφῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών

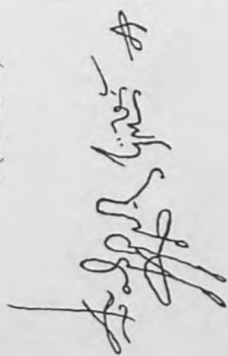
1. (Κοδ. σελ. 11.)

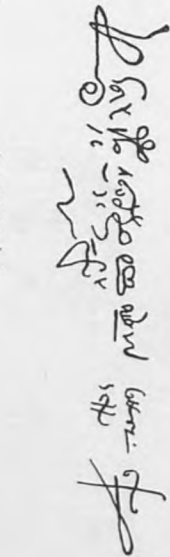
2. (Κοδ. σελ. 35.)

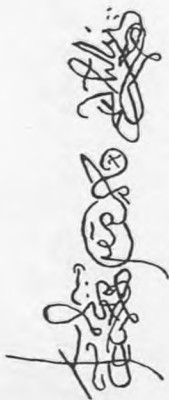
3. (Κοδ. σελ. 80.)

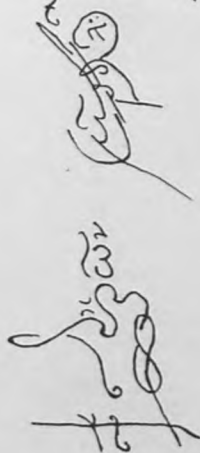
4. (Κοδ. σελ. 82.)

5. (Κοδ. σελ. 72.)

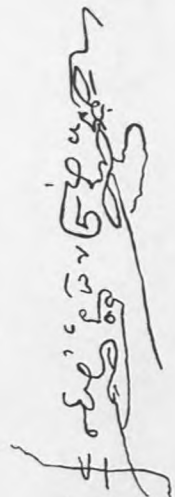
6. (Κοδ. σελ. 114.)

7. (Κοδ. σελ. 71.)

8. (Κοδ. σελ. 69.)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών

11. (Κωδ. σελ. 274.)

10. (Κωδ. σελ. 260.)

9. (Κωδ. σελ. 257.)

14. (Κωδ. σελ. 297.)

13. (Κωδ. σελ. 294.)

12. (Κωδ. σελ. 288.)

17. (Κωδ. σελ. 28.)

16. (Κωδ. σελ. 267.)

15. (Κωδ. σελ. 300.)

18. (Κωδ. σελ. 182.)

Handwritten signature in Greek script, featuring a large initial 'Α' and a long, sweeping flourish.

19. (Κωδ. σελ. 28.)

Handwritten signature in Greek script, starting with a large 'Α' and containing the word 'ΑΝΤΩΝΙΟΣ'.

20. (Κωδ. σελ. 361.)

Handwritten signature in Greek script, featuring a large initial 'Α' and a long, sweeping flourish.

21. (Κωδ. σελ. 361.)

Handwritten signature in Greek script, featuring a large initial 'Α' and a long, sweeping flourish.

22. (Κωδ. σελ. 94.)

Handwritten signature in Greek script, featuring a large initial 'Α' and a long, sweeping flourish.

23. (Κωδ. σελ. 362.)

Handwritten signature in Greek script, featuring a large initial 'Α' and a long, sweeping flourish.

24.

Handwritten signature in Greek script, featuring a large initial 'Α' and a long, sweeping flourish.

25.

Handwritten signature in Greek script, featuring a large initial 'Α' and a long, sweeping flourish.

26.

Handwritten signature in Greek script, featuring a large initial 'Α' and a long, sweeping flourish.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΕΡΡΩΝ

021562

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών

93
Γ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών